

SHQIPËRIA E ‘KËRCËNUAR’: POLITIKA E JASHTME E ENVER HOXHËS

MENTOR BEQA

Dorëzuar
Universitetit European të Tiranës
Shkollës Doktorale

Në përmbushje të detyrimeve të programit të Doktoratës në Fakultetin e Shkencave Sociale, me profil Marrëdhënie Ndërkombëtare, për marrjen e gradës shkencore “Doktor”

Udhëheqës shkencor: Prof. Dr. Pajtim Ribaj

Numri i fjalëve: 63.018

Tiranë, Qershor 2017

DEKLARATA E AUTORËSISË

Unë, Mentor Beqa deklaroj nën përgjegjësinë time të plotë se punimi që paraqes është original dhe nuk janë përdorur ide, të dhëna, ose gjuha e një subjekti tjetër pa njohjen dhe referencën specifike.

ABSTRAKTI

Punimi ofron një shpjegim të politikës së jashtme të Shqipërisë duke u përqendruar në tre aleancat e Shqipërisë gjatë Luftës së Ftohtë – me Jugosllavinë, BRSS-në dhe Kinën. Objekti i studimit është identifikimi i faktorëve shkakësorë që kanë ndikuar në sjelljen e jashtme të shtetit shqiptar gjatë Luftës së Ftohtë; në këtë kuptim studimi është neopozitivist.

Në nivel të përgjithshëm metodologjik, punimi është vendosur brenda kornizës së metodës cilësore të studimit të rastit të veçantë; në mënyrë më specifike janë përdorur metodat e përpunueshmërisë, të gjurmimit të procesit, analizës kundërfaktike dhe krahasimit të rasteve.

Korniza teorike e aplikuar është kombinim i teorisë neorealiste – e cila parasheh parësinë e faktorit strukturor në shpjegimin e sjelljes së shteteve – me teori të tjera ndihmëse të përdorura gjerësisht nga qasja e realizmit neoklasik në studimin e politikës së jashtme, të cilat ndihmojnë në lidhjen brenda një zinxhiri shkakësor të ndërveprimit të faktorëve sistemikë dhe faktorëve të brendshëm në sjelljen e jashtme të shtetit.

Hipoteza që përpiqem të vërtetoj në këtë punim është se politika e jashtme e Shqipërisë dhe aleancat e saj specifike, përcaktohen më së pari nga pozita e saj relative e fuqisë në sistemin ndërkombëtar dhe në rajonin e Ballkanit Perëndimor.

Shkaqet e aleancave paraqiten gjerësisht si formë e *balancimit të kërcënimit* ndërsa prishja e tyre ka në themel ndryshimet strukturore ndërkombëtare dhe mënyrën se si këto ndryshime janë percetuar nga drejtuesit e rrëgjimit komunist. Ndryshe nga idetë e pranuar në literaturën e sotme historike, studimi gjen se faktori sistemik ndërkombëtar është shkaku më i rëndësishëm në sjelljen e jashtme të shtetit shqiptar dhe në përcaktimin e aleancave të tij specifike; porse ky faktor nuk mund të shpjegojë këtë sjellje pa marrë në konsideratë faktorë të brendshëm si perceptimi i udhëheqjes politike për kërcënimet e jashtme ndaj sigurisë së Shqipërisë dhe regjimit politik të Enver Hoxhës.

Fjalë kyçe: Shqipëria, politika e jashtme, neorealizmi, Enver Hoxha

This study offers an explanation of Albania's foreign policy focusing in three alliances of the Cold War era: Yugoslavia, USSR and China. The object of the study is to identify the causal factors which have shaped Albania's external behavior during the Cold War.

At the general methodological level, this study is posited within the framework of qualitative method and concretely within the case study method. More specifically, several methods are used to establish the causal mechanism between independent variable and dependent variable such as congruence method, process tracing, counterfactual analysis and comparative method.

Theoretical framework applied in this study is mainly informed by neorealist theory in International Relations; combined with other auxiliary theories widely used by neoclassical realist tradition in the analysis of foreign policy. Such theoretical framework aims at establishing the causal chain and mechanism laying behind foreign policy choices.

The theoretically informed hypothesis which we try to test and evaluate in this study is the contention that Albania's foreign policy and its specific alliances are primarily shaped by its relative power position within the international and regional system.

Albania's relations with Yugoslavia, USSR and China are guided by the principle of threat balancing and improvement of Albania's position in the international system and subsystem. We argue that threat assessment in itself is complex; meaning that national security has not been the only motive shaping political elite's foreign outlook. Albania's political alliances are considered as instrument to guarantee the security of the state and its regime at the same time.

Enver Hoxha's foreign alignments are determined by a complexity of factors, including national security, regime security and its personal political survival.

Keywords: Albania, foreign policy, neorealism, Enver Hoxha

PËRMBAJTJA E LËNDËS

KAPITULLI I. HYRJE

1.1 Parashtrimi i Problemit	1
1.2 Gjendja e studimit të politikës së jashtme të Shqipërisë.....	2
1.3 Përkufizimi i Politikës së Jashtme	6
1.3.1 Qasjet themelore në studimin e politikës së jashtme.....	8
1.4 Qëllimi dhe Objektivat.....	9
1.5 Pyetjet Kërkimore.....	10
1.6 Hipoteza	10
1.7 Përcaktimi i Variablave	11
1.8 Metodologjia	11
1.8.1 Metodat e përdorura	12
1.9 Risitë dhe kufizimet e punimit	14
1.10 Struktura e Punimit.....	15

KAPITULLI II

2. Politika e jashtme ndërmjet Historisë dhe Shkencave Sociale	19
2.1 Metoda historike dhe limitet e saj	20
2.1.1 Tradita e historisë narrative	21
2.1.2 Tradita hermeneutike.....	21
2.2.3 Tradita e social-shkencore.....	23
2.2 Shkencat Sociale: shpjegim versus kuptim?	25
2.3 Si e ka ndikuar ‘ideologjia’ kuptimin mbi historinë	29

KAPITULLI III

3. Teoritë e Marrëdhënieve Ndërkombëtare dhe Politika e Jashtme	33
3.1 Çfarë është teoria.....	33
3.2 Funkcioni i teorisë	33
3.3 Politika Ndërkombëtare – Teoritë kryesore	33
3.4 Teoria sistemike neorealiste	37
3.5 Teorizimi i ‘shtetit’	40
3.6 Teorizimi i ‘individit’	42

KAPITULLI IV

4. Shqipëria politike në perspektivën sistemike.....	48
4.1 Problemi i përkufizimit të “Interesit Kombëtar”	48
4.2 Ndryshimet në sistemin ndërkombëtar dhe pasojat mbi Shqipërinë.....	52
4.3 Lidhja e Prizërenit dhe konsolidimi i entitetit politik	59
4.4 Formimi i strukturave të miqësisë dhe armiqësisë	64
4.5 Formimi i shtetit: Nga romantizmi në realpolitik.....	67

KAPITULLI V

5. Shqipëri-Jugosllavi: Ngritja dhe Rënia e një Aleance të Përkohshme	71
5.1 Ndryshimet sistemike dhe aleanca Shqipëri-Jugosllavi	71
5.2 Ballkani si pjesë e ‘lojës së madhe’ globale	76
5.3 Interesat Jugosllave dhe origjina e aleancës me Shqipërinë	79
5.4 Ndryshimet ndërkombëtare dhe rënia e Aleancës.....	85

KAPITULLI VI

6. Origjina dhe Rënia e Aleancës me BRSS	97
6.1 Origjina e Aleancës: Interesi Strategjik i Rusisë në Shqipëri	97
6.2 ‘Interesi Kombëtar’ dhe ‘Ideologjia’: Rusia në Optikën e Shqipërisë	103
6.3 Rënia e Aleancës: Venitja e Interesit të Ndërsjellë Strategjik	106
6.4 Politika e Jashtme e Hrushovit dhe ndikimi në marrëdhëniet me Shqipërinë	108
6.5 Afrimi i BRSS me Jugosllavinë dhe ndikimi mbi Shqipërinë.....	109

KAPITULLI VII

7. Shqipëri – Kinë: Ngritja dhe Rënia e Aleancës	124
7.1 Origjina: Si e krijoi Hrushovi Aleancën që nuk donte.....	124
7.2 Aleanca Shqipëri-Kinë në perspektivën shqiptare.....	132
7.3 Ndryshimi i kontekstit strategjik dhe rënia e aleancës Shqipëri-Kinë.....	137

KAPITULLI VIII

8. Politika e vetë-izolimit, shpjegim pa përmbajtje!	143
---	------------

KAPITULLI IX

9. Përfundime	147
----------------------------	------------

BIBLIOGRAFI	154
--------------------------	------------

KAPITULLI I. HYRJE

1.1 Parashtrimi i Problemit

Problemi me studimin e politikës së jashtme të Shqipërisë gjatë periudhës së Luftës së Ftohtë shfaqet në dy nivele: (i) nivelin empirik dhe (ii) nivelin metodologjik. Problemi i parë është qasja e kufizuar në arkiva, veçanërisht në arkivin jugosllav dhe atë sovjetik, por edhe në arkivin e Shqipërisë. Historianët shqiptarë dhe të huaj kanë bërë një punë të madhe në drejtim të zbutjes së kësaj problematike duke ofruar dokumente dhe interpretime alternative mbi segmente të veçanta të kësaj periudhe. Hapja dhe publikimi i pjesshëm i arkivave nga SHBA dhe NATO; projekti i Qendrës Ullson për Historinë Ndërkombëtare të Luftës së Ftohtë, projekt i cili ka angazhuar me qindra studiues dhe historianë, kanë krijuar mundësinë për një qasje më integrale ndaj ngjarjeve të veçanta dhe sjelljes së shteteve gjatë kësaj periudhe. Gjithsesi, rregullat e ngurta të sekretit shtetëror që vijojnë të mbeten në fuqi, kufizimet profesionale dhe financiare të studiuesve dhe afërsia e kësaj periudhe me të tashmen nuk e kanë mundësuar zbardhjen e plotë dokumentare të periudhës të Luftës së Ftohtë. Ky kufizim ka ndikuar në mënyrë të drejtpërdrejtë në shqyrtimin e politikës së jashtme të Shqipërisë. Qasja e kufizuar në arkivat e vendeve me të cilat Shqipëria është angazhuar në marrëdhëniet e saj të jashtme ka shërbyer si pengesë për zbardhjen e historisë dokumentare të politikës së jashtme të Shqipërisë gjatë Luftës së Ftohtë. Kjo nuk do të thotë se jemi në një situatë *tabula rasa*; përkundrazi historianët shqiptarë kanë bërë përpjekje të mëdha për të ballafaquar dokumentet arkivore nga burime të ndryshme. Periudha e parë e Luftës së Ftohtë (deri në vitet 60-të) është mbuluar me burime dokumentare nga arkivat e SHBA-së, BRSS-së dhe Britanisë së Madhe dhe këtu mund të përmendet puna e historianëve Hamit Kaba, Ethem Ceku, Valentina Duka, Shaqir Vukaj etj. Po ashtu diplomatët shqiptarë janë përpjekur të sjellin dokumente arkivore nga Italia, Gjermania, Franca, etj. Gjithsesi, momentet e vendimeve më të rëndësishëm të Shqipërisë gjatë Luftës së Ftohtë si në rastin e formalizimit dhe prishjes së aleancave me Jugosllavinë, BRSS-në dhe Kinën nuk kanë mbulim të plotë dokumentar. Por edhe në kushtet hipotetike të qasjes së pakufizuar në arkivat dokumentare do të ishte e vështirë të shpjegonim arsyet se përse Shqipëria sillet ashtu siç sillet në politikën e jashtme. Faktet dhe të dhënat nuk flasin vetë, ato ‘torturohen’ nga studiuesi që të shprehen në atë mënyrë që ai ua ka kërkuar. Niveli i dytë i problemit në këtë kuptim është ai metodologjik. Ky problem ka të bëjë me mënyrën se si i qasemi në pikëpamje epistemologjike dhe metodologjike shqyrtimit të politikës së

jashtme? Nga çfarë premise epistemologjike, teorike dhe metodologjike nisemi për të analizuar politikën e jashtme? E meta themelore e studimeve të deritanishme mbi politikën e jashtme të Shqipërisë – madje e studimeve historike në përgjithësi – është fakti se nuk janë përvetësuar dhe aplikuar arritjet më të mira bashkëkohore teorike dhe metodologjike të disiplinës së shkencave politike. Metoda mbizotëruese në shqyrtimin e kësaj sfere të veçantë studimore mbetet ajo tradicionale historike, ku politika e jashtme shqyrtohet si pjesë e historisë politike ose si histori diplomatike dhe ku në të shumtën e rasteve qasja është e mbizotëruar nga elementë romantiko-nacionalist. Disa përpjekje për ta vendosur shqyrtimin e saj në kornizën e arritjeve të kohës në lëminë e shkencave politike kanë kufizimet e tyre dhe nuk kanë arritur të akumulojnë rritje të njohjes sonë mbi politikën e jashtme të Shqipërisë. Punimi ka si pikënisje këtë të metë të studimeve të deritanishme dhe premtion hapjen e një qasje të re që privilegjon shqyrtimin sistematik teorik të politikës së jashtme duke iu referuar arritjeve më të mira të disiplinës së Marrëdhënieve Ndërkombëtare.

1.2 Gjendja e studimit të politikës së jashtme të Shqipërisë

a) Qasja tradicionale

Fusha e studimit të politikës së jashtme të Shqipërisë gjatë periudhës së Luftës së Ftohtë mbizotërohet nga historia narrative dhe analiza tradicionale. Studimet e politikës së jashtme të Shqipërisë komuniste u iniciuan nga profesori i M.I.T, William Griffith me veprën e parë sistematike *Albania and the Sino-Soviet Rift* (1963) në të cilën autori përpiqet të identifikojë shkaqet e prishjes së Shqipërisë me Bashkimin Sovjetik dhe rolin e Shqipërisë në prishjen e madhe të BS-së me Kinën. Griffith – pavarësisht se jep shpjegim shumë-shkakësor për arsyet e prishjes së Shqipërisë me BRSS-në – i identifikon shkaqet e sjelljes së Enver Hoxhës, tek nacionalizmi shqiptar dhe pozita veçanërisht e pafavorshme e Shqipërisë në raport me fqinjët e saj. Pavarësisht se faktorë si ideologjia, interesi i regjimit për mbijetesë konsiderohen si të rëndësishëm, për Griffith është pikërisht nacionalizmi i Enver Hoxhës që shërben si faktori kryesor në sjelljen e jashtme të shtetit shqiptar dhe në përcaktimin e aleancave politike. Analiza e mbështetur mbi kuptimin intuitiv të të dhënave dhe fakteve dokumentare u vijua edhe nga autorë të tjerë, kryesisht shqiptaro-amerikanë, si Nikolla Pano, Arshi Pipa, Stavro Skendi, Elez Biberaç, Peter Prifti, etj. Pas viteve, 90-të fusha është dominuar nga historia narrative dhe historia diplomatike. Në rastin e parë, politika e jashtme e Shqipërisë trajtohet si pjesë integrale e historisë së Shqipërisë gjatë kësaj periudhe. Në rastin e dytë, vëmendja

përqendrohet kryesisht në raste të veçanta apo në marrëdhënie të veçanta të Shqipërisë me vendet e tjera. Studimet e pas viteve 90-të privilegjojnë rolin e udhëheqësit politik, Enver Hoxhës dhe nevojës së tij për mbijetesë si faktori kryesor shkakësorë në sjelljen e jashtme të shtetit shqiptar.

b) Qasja shkencore

Format shpjegimore të lidhura me shkencat sociale dhe më konkretisht shkencat politike janë shumë pak të përdorura në analizën e politikës së jashtme të Shqipërisë. Në studimet shkencore sociale vërejmë disa mënyra të qasuri ndaj shqyrtimit të fenomeneve. Njëra formë është ngritja dhe testimi i hipotezave, qoftë në rastin kur hipotezat ngrihen si rezultat i vrojtimit të rregullsive empirike, qoftë kur ato nxirren nga teori specifike. Forma tjetër është shqyrtimi sistematik teorik i fenomeneve me qëllim shpjegimin e tyre, përmirësimin e teorive të përdorura ose krijimin e teorive të reja. Në rastin e studimeve në politikën e jashtme të Shqipërisë, disa përpjekje serioze për të ofruar shqyrtime të kësaj natyre, në rastin më të mirë kufizohen tek testimi dhe shtjellimi i hipotezave të vrojtues në pikëpamje empirike. Një sprovë e tillë për të ofruar një shqyrtim sistematik të shkaqeve të politikës së izolimit të Enver Hoxhës është ajo e Bernhard Tönnes në *Grundlagen der Albanischen Isolationspolitik* (1983). Tönnes ofron një qasje *fenomenologjike* ndaj fenomenit të izolimit politik duke e konsideruar atë një shfaqje të veçantë shqiptare që e ka origjinën tek nacionalizmi shqiptar i periudhës së Rilindjes Kombëtare. Bernhard Tönnes identifikon dy fenomene të ngjashme tek nacionalizmi shqiptar dhe politika e mbylljes e Enver Hoxhës. Tönnes e përshkruan nacionalizmin shqiptar si ksenofobik; përjashtues ndaj të huajës. Nëpërmjet një analize hermeneutike të teksteve të periudhës së *Rilindjes* dhe periudhës që e pasoi atë; Tönnes arrin të evidentojë prirjet përjashtuese dhe natyrën e mbyllur të nacionalizmi shqiptar. Vijimësinë e këtij fenomeni, Tönnes e gjen edhe tek politika e jashtme izolacioniste e Enver Hoxhës. Për të, Enver Hoxha ishte vijues e traditës së mendimit nationalist shqiptar dhe kjo politikë e tij mund të kuptohet vetëm në kuadër të traditës nacionaliste shqiptare. Tönnes arrin në përfundimin që Hoxha e kishte kthyer përmbys formulën e Leninit për ‘formën nacionale me ‘përmbajtje marksiste’ në ‘përmbajtje nacionale’ me ‘formë marksiste’ (Tönnes, 1980). Premisa e Tönnes për natyrën përjashtuese dhe ksenofobike të nacionalizmit shqiptar është e dyshimtë (për një kritikë të zgjeruar ndaj kësaj premise shih Feraj, 1999), por edhe nëse premisa është e drejtë korrespondenca ndërmjet dy fenomeneve nuk tregon lidhjen e tyre shkakësore. Sprova tjetër është vepra *Skicë e Mendimit Politik*

Shqiptar të studiuesit Hysamedin Feraj. Feraj aplikon eklektizimin metodologjik dhe teorik për të identifikuar dy tradita në sjelljen e jashtme të elitës politike shqiptare. Hipoteza e tij parasheh dy tradita: atë panballkanike dhe atë jashtërajonale. Tradita e parë korrespondon me sjelljen jonacionaliste, ndërsa e dyta me nacionalizmin shqiptar. ‘Traditat’ e Feraj janë koncepte diskriptive të sjelljeve të vëzhgueshme empirikisht, por ato nuk shpjegojnë shkaqet e këtyre sjelljeve. Edhe në rastin kur pranojmë ekzistencën e këtyre dy traditave, ato nuk shërbejnë për të shpjeguar politikën e jashtme të Shqipërisë e në veçanti politikën e jashtme të Enver Hoxhës. Përpyekja e tretë sistematike që përpiqet të jap një shpjegim teorik mbi politikën e izolimit të Enver Hoxhës është *Isolationist States in an Interdependent World* (2009) e studiueses Helga Turku. Helga Turku - përveç dimensionit social dhe kulturor - ndryshe nga Tonnes e sheh politikën e izolimit të lidhur më së shumti me natyrën e regjimit politik. Duke shqyrtuar tre raste të veçanta, Burmën, Korenë e Veriut dhe Shqipërinë, Turku arrin në përfundimin se faktori përcaktues i izolimit politik të këtyre vendeve është natyra e mbyllur e regjimeve politike që favorizon zgjidhje të tilla politike. Argumenti i studiueses Turku duket më bindës se ai i Tonnes pasi nëpërmjet një metode karahasimore ajo arrin të tregojë se politika të ngjashme zhvillohen në vende me tradita kulturore politike të ndryshme; për më tepër sjellje të ndryshme të jashtme demonstrohen në vende me tradita politike të ngjashme (rasti i Koreve). Në këtë kuptim, argumenti se natyra e regjimit është faktor me i rëndësishëm se tradita politike ka epërsi, por edhe ky faktor nuk e shpjegon sjelljen në vetvete pasi në shumë raste vende me regjim politik të ngjashëm me të Shqipërisë kanë treguar angazhim për integrim në sistemin ndërkombëtar liberal. Kufizimet themelore të këtyre studimeve qëndrojnë në faktin se nuk arrijnë ta identifikojnë politikën e jashtme si një fenomen të veçantë që duhet shqyrtuar mbështetur mbi teori dhe metoda të veçanta. Së dyti, ato mbështeten kryesisht në formulimin e hipotezave nga konstatimi i rregullsive empirike dhe përpiqen t’i testojnë ato. Dobësia e kësaj qasje qëndron në varësinë e plotë të tyre tek të dhënat e vëzhgueshme empirikisht, në kushtet kur është e njohur se edhe në rastet kur ne kemi të bëjmë me “rregullsi empirike të konfirmuara, ato nuk shpjegojnë se përse ndodhin” (Mearsheimer, Walt, 2013, 442).

Mospërcaktimi i politikës së jashtme si një sferë autonome studimore dhe varësia në *diskriptivizmin empirik* ka sjellë implikime të rëndësishme edhe në përcaktimin e shkaqeve të sjelljes së jashtme të shtetit shqiptar. Tre janë prirjet themelore që vërehen në përcaktimin e faktorëve shkakësorë:

- i) Favorizimi i *nacionalizmit* si faktor përcaktues në sjelljen e jashtme të shtetit shqiptar.

William Griffith – pavarësisht se ofron një shpjegim shumëshkakësor – përcakton nacionalizmin si faktorin më të rëndësishëm shpjegimor për politikën e jashtme të Enver Hoxhës. Elez Biberaj, në analizën mbi shkaqet e ngritjes dhe rënies së aleancës ndërmjet Shqipërisë dhe Kinës shkruan se “... politika e jashtme e Shqipërisë ... është përcaktuar nga faktorë të tillë të ndërlidhur si pozita gjeografike, përvoja historike, nacionalizmi, varësia ekonomike, ideologjia dhe vlerësimet personale të udhëheqësve të saj të pushtetshëm ... nacionalizmi ka mbizotëruar mbi të gjithë faktorët e tjerë” (Biberaj, 2014, 23). Pra nacionalizmi është faktori më i rëndësishëm. Bernhard Tonnes dhe një plejadë studiuesish kryesisht të huaj përcaktojnë nacionalizmin si shkakun themelor të sjelljes së Enver Hoxhës.

- ii) Favorizimi i *motivit të mbijetesës* si faktor përcaktues në sjelljen e udhëheqësve dhe elitës politike shqiptare.

Hysamedin Feraj argumenton se *nacionalizmi* nuk është faktor shkakësor në sjelljen politike të Enver Hoxhës. Duke përshtatur përkufizimin e nacionalizmit nga Ernest Gellner si doktrinë politike që mëton përputhjen e hapësirës etnike me njësinë politike shtetërore, Feraj vëren se politika e jashtme e Shqipërisë komuniste nuk është udhëhequr nga ky princip por nga *realpolitika* e kuptuar si politikë pragmatiste në funksion të mbijetesës politike. Një shpjegim të ngjashëm ofron edhe Arshi Pipa, për të cilin qeveria shqiptare e Enver Hoxhës nuk është aspak e interesuar në integrimin e Shqipërisë brenda kufijve të saj kombëtarë, që mbetet parimi bazë i patriotizmit shqiptar, porse “komunizmi shqiptar mbron regjimin e tij, ndërsa vetëm si pasojë e kësaj mbron territorin shqiptar”. Pipa thotë se “shenja kryesore e sovranitetit kombëtar është vullneti për të ruajtur dhe për të forcuar, brenda kuadrit të një shteti vërtet të pavarur, ato elementë që ndihmojnë individualitetin e një kombi” – teksa shton se – “Shqipëria komuniste është mohim i këtij koncepti” (Pipa, 2007, 14-16). Prirja për të shpjeguar politikën e jashtme të Hoxhës me anë të motivacioneve të brendshme është edhe më i dukshëm në historinë narrative dhe historinë diplomatike që mbulon periudhën komuniste. Në vepra si Bashkurti, 2003a, 2003b, 2004; Bytyçi, 2014; Caushi, 2015; Duka, 2012; Kaba, 2015; Krisafi, 2014; Lalaj, 2015; Meta, 2007, 2012; Nesho, 2013; Zeneli, 2015, qëndrimet e Enver Hoxhës në momentet më të rëndësishme të politikës së jashtme të vendit shihen si produkt i llogarive të tij për të ruajtur regjimin dhe pushtetin

personal. Linja studimore që thekson motivin e mbijetesës e sheh ideologjinë si një ‘maskë’ për mbijetesën e regjimit dhe udhëheqësit dhe e zhvendos ndikimin e ideologjisë në nivel dytësor.

- iii) Favorizimi i *ideologjisë* si faktor shkakësor për shpjegimin e politikës së jashtme të Enver Hoxhës.

Një tjetër linjë kërkimore fokusohet tek ndikimi i ideologjisë në sjelljen e jashtme të shtetit shqiptar. Pavarësisht se shumica e studimeve tanimë besojnë se ideologjia është përdorur më së shumti si veshje për qëllimet e tjera politike, nuk ka ndonjë trajtim sistematik që të ndriçojë mënyrën se si ideologjia ka ndikuar në krijimin e besimeve strategjike të udhëheqësve shqiptarë dhe si këto besime kanë ndikuar politikën e jashtme. Agim Nesho në një analizë mbi politikën e jashtme të Shqipërisë, vendos ideologjinë si faktorin kryesor shkakësor përgjegjës për sjelljen e jashtme të shtetit shqiptar gjatë periudhës komuniste, por kjo analizë mbështetet kryesisht mbi retorikën publike të Enver Hoxhës dhe zyrtarëve të tjerë të regjimit. Retorika e dëndur me motive ideologjike nuk është mjet i besueshëm për të ofruar shpjegime të qëndrueshme pasi është e provuar se politikanët ‘maskojnë’ objektivat e vërtetë me anë të retorikës. Pavarësisht se studiuesit e sipërpërmendur ndajnë mendime të ndryshme për faktorët shkakësorë të politikës së jashtme të Shqipërisë të gjithë ata ndjekin një linjë analitike *brenda – jashtë*; pra e shpjegojnë politikën e jashtme si produkt të politikës së brendshme, qoftë në formën e motivacioneve të elitës politike, qoftë në formën e natyrës së regjimit politik. Përqendrimi në nivelin e analizës së politikës së brendshme e errëson kuptimin e zinxhirit të plotë shkakësor që ka ndikuar në sjelljen e jashtme të Shqipërisë gjatë Luftës së Ftohtë prandaj përcaktimi i autonomisë së sferës së studimit të politikës së jashtme dhe aplikimi i një metodologjie që rrok të gjithë zinxhirin shkakësor është i domosdoshëm për të pasur një kuptim sa më gjithëpërfshirës të këtij aspekti të veprimtarisë së shtetit shqiptar.

1.3 Përkufizimi i Politikës së Jashtme

Përkufizimi i fushës së studimit të politikës së jashtme është kompleks dhe i vështirë. Kjo për faktin se politika e jashtme si veprimtari politike lokalizohet në një hapësirë të ndërmjetme midis politikës së brendshme dhe politikës ndërkombëtare (Rose, 1998). Problemi i parë është se çfarë përbën “*explanandum-in (variablin e varur)*” e studimit të politikës së jashtme: çfarë është ajo që duhet shpjeguar” (Carlsnaes, 2013, 303). Politika

e jashtme – në vija të përgjithshme – konsiderohet si veprimtari e shteteve sovrane “në ndjekjen e interesave të jashtme” (Hellmann & Jørgensen, 2015, 1). Hill e përkufizon atë si “tërësinë e marrëdhënieve të jashtme të realizuara nga shteti sovran në marrëdhëniet ndërkombëtare” (Hill, 2003, 3). Këto përkufizime për politikën e jashtme si veprimtari politike nuk na japin një përkufizim të studimit të politikës së jashtme si veprimtari akademike, edhe pse është e kuptueshme se për të mbërritur në përkufizimin e fushës studimore më së pari duhet përkufizuar vetë fenomeni. Forma se si studiuesi e përkufizon fenomenin në shqyrtim e ndikon atë për mënyrën e studimit të tij, sepse natyra e “explanandum-it ka implikime themelore dhe të rëndësishme për llojet e explanans-ave, pra të faktorëve shpjegimorë apo variablave të pavarur” që studiuesi do të përdorë (Carlsnaes, 2013, 303-304). Valeri Hudson, një ndër studiueset më në zë të politikës së jashtme jep këtë përkufizim: “Explanandum-i (fenomeni i shpjeguar) i analizës së politikës së jashtme përfshin procesin dhe rezultatet e vendim-marrjes njerëzore në referencë të ose në njohje të pasojave për entitetet e jashtëm” (Hudson, 2005, 2). Në këtë përkufizim të parë ajo përfshin procesin e vendim-marrjes dhe rezultatet e tij. Përkufizimi vijon më poshtë: “Në mënyrë tipike horizonti i interesit kufizohet tek vendim-marrja e ekzekutuar nga ata që kanë autoritetin për të dedikuar burime, zakonisht por jo gjithmonë, autoritetet e shteteve” (po aty). Pra interesi i studiuesit kufizohet tek autoritetet vendim-marrëse. Hudson shton më tej se të gjithë variablat shpjegimorë nga të gjithë nivelet e analizës nga niveli më i vogël tek niveli më i madh janë me interes për studiuesin “*për aq sa ata ndikojnë procesin e vendim-marrjes*” (po aty). Pra ‘ajo që është për tu shpjeguar’ është procesi i vendim-marrjes në vetvete jo rezultatet e këtij procesi që mund të mos jenë efekt i drejtpërdrejtë i tij. Ky është dhe kufizimi i dytë i rëndësishëm i kësaj qasje. Hudson vijon në traditën e autorëve të rëndësishme që themeluan *Analizën e Politikës së Jashtme* (APJ) si nëndisiplinë të veçantë: Snyder, Bruck dhe Sapin 1954; Rosenau (1964); Sprout dhe Sprout (1965); duke trashëguar kufizimet e qasjes së tyre, e cila fokusohej në kryesisht tek procesi i vendim-marrjes. Kjo qasje ndaj studimit të politikës së jashtme fokusohet në mënyrë eksplicite në “sjelljen vendim-marrëse njerëzore në të gjithë kompleksitetin dhe kontigjencën e vet” (Stuart, 2008, 566).

Një qasje e dytë për studimin e politikës së jashtme fokusohet kryesisht në rezultatin e politikës së jashtme i konceptuar si pasojë e “zgjedhjeve të politikave të veçanta ose aksioneve politike” mbështetur mbi idenë se “politikat rezultojnë nga këto procese – për

pasojë i shpjegojnë ato – por pa qenë pjesë e tyre (proceseve)”, (Carlsnaes, 2013, 304). Pjesa më e madhe e studiuesve që nuk i adresojnë studimet për nga analiza e proceseve të vendimmarrjes në politikën e jashtme inkurajojnë shpjegimin e politikës së jashtme në një kuadër më të gjerë teorik, pasi proceset në vetvete nuk ofrojnë shpjegime. Edward L. Morse (1971) shprehet se “pavarësisht se sa analizë e ngjeshur mund të ofrohet për proceset, ato na thonë shumë pak për politikën në vetvete dhe vështirë se mund t’i shpjegojnë ato” (Morse 1971, cituar nga Carlsnaes, 2013, 304). Studimi i politikës së jashtme, në kuptimin e dytë, parashtron një hapësirë më të gjerë për studiuesit për të gjurmuar mekanizmin shkakësor që mund të shtrihet nga struktura ndërkombëtare tek struktura e brendshme politike; nga proceset e vendim-marrjes tek vendimi si i tillë dhe pasojat e atij vendimi në ndërveprim me mjedisin të cilit i drejtohet.

1.3.1 Qasjet themelore në studimin e politikës së jashtme

Në pikëpamje të organizimit të kërkimit shkencor në analizën e politikës së jashtme, Jackson dhe Sorensen (2013) dallojnë gjashtë qasje themelore:

1) *Qasja tradicionale ndaj analizës së politikës së jashtme* fokusohet tek personat vendim-marrës, njohjen e interesave dhe motivacioneve të tyre, shpjegimin dhe interpretimin e veprimeve të tyre në raport me interesin racional të shtetit. Kjo përfshin përdorimin e “gjykimit intuitiv në vlerësimin e mënyrave më të mira dhe trajektoreve të disponueshme të aksioneve politike në zhvillimin e politikave të jashtme” (Jackson & Sørensen, 2013, 254).

2) *Qasja Analizës Krahësuese të Politikës së Jashtme (AKPJ)*, e cila u frymëzua nga kthesa bihejvioraliste në shkencat politike në mes të shekullit të 20-të. Kjo qasje e ndikuar kryesisht nga Rosenau, sugjeron grumbullimin e sasive të mëdha të të dhënave empirike dhe përpunimin e tyre duke përdorur konceptet para-teorike në funksion të krijimit të teorive të nivelit të mesëm ose teorive tipologjike. Kjo qasje nuk ka arritur të ofrojë shpjegime të qëndrueshme të politikave të jashtme dhe mbahet gjerësisht si eksperiment tërheqës, por i pafrytshëm (Smith, Hadfield, & Dunne, 2012);

3) *Qasja e analizës së proceseve të vendim-marrjes dhe strukturave burokratike* fokusohet në “kontekstin organizativ të vendim-marrjes i cili shihet si i kushtëzuar nga organizimi politiko-burokratik në të cilin merren vendimet” (Jackson & Sørensen, 2013, 255). Studimi më i rëndësishëm në këtë model analize është *Thelbi i Vendimit* (Essence

of Decision - Allison 1971; Allison dhe Zelikow 1999), i cili studion rastin e krizës së raketave në Kubë. Në këtë studim Allison shqyrton tre modele analizë - atë të aktorit racional, të proceseve organizative dhe politikës burokratike;

4) *Qasja e proceseve psikologjike dhe konjitive* fokusohet po ashtu tek vendim-marrësit individualë me vëmendje të posaçme “në aspektin psikologjik të vendim-marrjes si ai i perceptimit të aktorëve” (po aty, 255). Studimet më të rëndësishme në këtë fushë u zhvilluan nga Robert Jervis (1968, 1976). Jervis vlerëson se aktorët shohin atë që duan të shohin jo atë që ndodh në të vërtetë: “ata udhëhiqen nga besimet paraprakë të ngulitur (p.sh. prirja për t’i parë shtetet e tjerë më armiqësorë se ç’janë në të vërtetë), angazhohen në arsyetime dëshirorë” (po aty);

5) *Qasja konstruktiviste* fokusohet tek roli i ideve, normave dhe identiteteve në proceset dhe rezultatet e politikave të jashtme. “Konstruktivistët e shohin politikën e jashtme si një botë ndër-subjektive, idetë dhe diskursi i së cilës mund të shqyrtohet me kujdes për të mbërritur në kuptimin më të mirë teorik të atij procesi” (po aty, 256).

6) *Qasja shumënivëlëshe dhe shumëdimensionale* u zhvillua dekadat e fundit “kur ishte e qartë se nuk do të kishte një teori gjithëpërfshirëse të politikës së jashtme” (Jackson & Sørensen, 2013, 255). Kjo do të thotë se në kushtet e pamundësisë për të formuluar një teori gjithëpërfshirëse që do të ofronte shpjegime tërësore për fenomenin; dhe në kushtet e kufizimeve të forta që ka qasja e testimit të hipotezave apo përdorimi i teorive tipologjike, rruga më e sigurt është përdorimi i teorive të mëdha të cilat plotësohen me teori ose hipoteza ndihmëse. Studimet e kësaj kategorie integrojnë disa nivele të analizës duke ofruar një panoramë më përgjithësuese mbi politikën e jashtme. Punimi në vijim është një formë e kësaj qasjeje.

1.4 Qëllimi dhe Objektivat

Qëllimi i punimit është shpjegimi sistematik i politikës së jashtme të Shqipërisë nëpërmjet përdorimit të kuadrit teorik neorealist. Në përmbushje të këtij qëllimi ndiqen disa objektiva:

- i) analiza kritike e studimeve të deritanishme historike dhe identifikimi i kufizimeve të tyre në nivel metodologjik dhe epistemologjik

- ii) përshtatja e një kornize teorike brenda paradigmës realiste që integron nivelin sistematik të analizës me faktorë të nivelit të brendshëm.
- iii) Shpjegimi i rasteve studimore; identifikimi i kufizimeve të teorisë në funksion të plotësimit të kuadrit teorik me hipoteza ndihmëse që ofrojnë një shpjegim më të plotë të rasteve

1.5 Pyetjet Kërkimore

Roli i pyetjeve në fillimin e një studimi ka një rëndësi të veçantë dhe në njëfarë mënyre parashtron rrugën për gjetjet e punimit. Roli i pyetjeve formon qëndrimin tonë ndaj shkencës dhe siç shprehet Ernst Cassirer “ne nuk mund të fajësojmë shkencën vetëm sepse nuk kemi shtruar pyetjet e duhura”(cituar nga D. H. Fischer, 1970, 3). Mënyra e formulimit të pyetjeve është tregues i interesit tonë mbi objektin studimor, i qëndrimit paraprak që kemi mbi çështjen në shqyrtim dhe i konkluzioneve të synuara të studimit. “Pa pyetje të ndonjë lloji, historiani është i dënuar të endet në mënyrë të pashpresë në korridoret e errtë të njohjes. Pa pyetjet e duhura, projektet e tij empirike janë të destinuar të dështojnë përpara se të fillojnë” (D. H. Fischer, 1970, 3-4). Ky punim mbështet mbi dy lloj pyetjesh a) një set pyetjesh me karakter *teorik* të fokusuar në paternat e përgjithshme të politikës së jashtme të Shqipërisë dhe b) një set pyetjesh me karakter *empirik* të fokusuara tek rastet e veçantë. Pyetjet e kategorisë së parë synojnë gjenerimin e përfundimeve me karakter të përgjithshëm, pa të cilët shpjegimet idiosinkratike në rastin më të mirë janë të paplotë. Premisa themelore e studimit lidhet me identifikimin dhe shpjegimin e faktorëve dhe kushteve më të rëndësishëm në orientimin e politikës së jashtme të Shqipërisë. Pyetja kryesore kërkimore është:

Si ka ndikuar struktura politike ndërkombëtare në sjelljen e jashtme të Shqipërisë dhe cila është në nivel empirik marrëdhënia shkakësore ndërmjet ndryshimeve në koniunkturën politike në nivel sistemi apo në nivel rajonal me ndryshimet në politikën e jashtme të Shqipërisë gjatë Luftës së Ftohtë?

1.6 Hipoteza

Punimi ka një hipotezë kryesore e cila nxirret nga teoria dhe që do të testohet në raport me të dhënat empirike dhe disa nënhipoteza që do të shtjellohen gjatë zhvillimit të punimit. Hipoteza kryesore është:

Politika e jashtme e Shqipërisë gjatë Luftës së Ftohtë është përcaktuar nga pozita relative e fuqisë së saj në sistemin ndërkombëtar, e veçanërisht në rajonin e Ballkanit, dhe është udhëhequr nga përpjekja për të balancuar dobësinë e brendshme me anë të aleancave me fuqi të jashtme.

1.7 Përcaktimi i Variablave

- Variabli i varur i këtij studimi është politika e jashtme e Shqipërisë; në mënyrë specifike aleancat e saj gjatë Luftës së Ftohtë.
- Variabli i pavarur është sistemi ndërkombëtar dhe nënsistemi rajonal. Ne supozojmë se ndryshimet në koniunkturën e politikës ndërkombëtare në nivel sistemi shkaktojnë ndryshime në sjelljen e jashtme politike të Shqipërisë.
- Variabli ndërhyrës që lidh veprimin shkakësor nga ndryshimet në nivelin e politikës ndërkombëtare tek ndryshimet e politikës së jashtme është perceptimi i kërcënimeve nga ana e elitës politike shqiptare dhe veçanërisht nga Enver Hoxha.

1.8 Metodologjia

Stephen Van Evera (1997) propozon shtatë tipa ideal dizertacionesh në Shkencat Politike. Njëri prej tyre – brenda parametrave të të cilit bie edhe ky punim - është dizertacioni *shpjegimor historik* i cili përdor teori të njohura për të shpjeguar shkaqet, paternat, apo pasojat e rasteve historike (Evera, 1997, 89-93). Në nivel të përgjithshëm, metoda kërkimore është cilësore; kjo për shkak se politika e jashtme si veprimtari e ndërmjetme paraqitet e vështirë për tu kuantifikuar. Studimi qëndron brenda parametrave të metodës të studimit të rastit; ky i fundit i kuptuar si “si instancë të një kategorie ngjarjesh”. Përkufizimi i studimit të rastit të veçantë është sipërmarrje e vështirë për shkak të ambiguitetit të vetë termit dhe për mënyrën se si kjo metodë orientohet në raport me objektin studimor. “Kërkimi i mbështetur mbi rastet studimore në shumë raste është bërë sinonim i kërkimit *me dorë të lirë* ku çdo gjë ecën vetiu dhe autori nuk ndjehet i shtrënguar për të qartësuar se si synon ta zhvillojë kërkimin” (Maoz, 2002, 458). Van Evera vëren se kritika në literaturën e metodologjisë shkencore ndaj metodës së *studimit të rastit* është e padrejtë. Ai vlerëson se kjo metodë është instrument efektiv në plotësimin e tre funksioneve: a) testimin e teorive ekzistuese b) krijimin e teorive të reja) dhe c) shpjegimin e rasteve të veçanta (Evera, 1997, 74-75). Fokusi ynë është në shpjegimin e rasteve të veçanta dhe këtu do të përqendrohet analiza. Gjithsesi,

ne na duhet një përkufizim eksplikit se çfarë kuptojmë me *rast studimor* (case study). John Gerring (2007) e përkufizon atë si “një fenomen të delimituar në hapësirë (një njësi) të vëzhguar në një pikë të vetme në kohë ose përgjatë një periudhe të shtrirë kohore”. Rasti tipik në shkencat politike “është njësi mbizotëruese politike, shteti-komb” (Gerring, 2007, 19). Ky përkufizim është i gjerë dhe evaziv. Përkufizimi të cilit do t’i referohemi është ai që zhvillohet nga George dhe Bennett. Rasti studimor në këtë kuptim është “një aspekt i mirë përkufizuar i një episodi historik që studiuesi përzgjedh për ta analizuar, jo ngjarja historike në vetvete” (George & Bennett, 2005, 17). Mirëpo rasti studimor, nuk është metodë në vetvete. Ai ofron demarkimin e njësisë studimore por është i zbrazët nëse nuk përdoren teknika të tjetra metodologjike.

1.8.1 Metodatat e përdorura

Në vijim të studimit do të përdoren këto metoda:

- (i) Metoda e Përputhshmërisë (*congruence method*), në të cilën studiuesi “fillon me një teori dhe më pas përpiket të vlerësojë aftësinë e saj për të shpjeguar ose parashikuar rezultatin në një rast të veçantë” (George & Bennett, 2005, 181). Teoria në fjalë vendos një marrëdhënie ndërmjet ndryshueshmërisë në variablin e pavarur dhe ndryshueshmërisë në variablin e varur. Studiuesi në fillim përcakton vlerën e variablit të pavarur dhe më pas pyet se çfarë parashikimi ose pritshmërie që rrjedh nga teoria duhet të kemi për variablin e varur. Nëse rezultati i rastit është në përputhje me parashikimin e teorisë, analisti mund të vlerësojë mundësinë e ekzistencës së një marrëdhënieje shkakësore. Në këtë kuptim, metoda e përputhshmërisë ka disa tipare tërheqëse. Studiuesi nuk ka përse të gjurmtojë procesin shkakësor që lëviz nga variabli i pavarur tek variabli i varur, prandaj metoda nuk kërkon grumbullimin e shumë të dhënave për rastin në shqyrtim.
- (ii) Metoda e Gjurmimit të Procesit sipas përkufizimit të Bennett dhe Checkel (2015) “përpiket të identifikojë procesin shkakësor ndërhyrës – zinxhirin shkakësor dhe mekanizmin shkakësor – ndërmjet variabl(it)ave të pavarur dhe rezultatit në variablin e varur” (Bennett & Checkel, 2015, 6). Në këtë kuptim, gjurmimi i procesit kupton “analizën e të dhënave, proceseve, sekuencave, ndërlidhjeve të ngjarjeve brenda një rasti”. Bennett dhe Checkel pohojnë se gjurmimi i procesit i formuluar në këtë mënyrë ngjason me *shpjegimin historik* sipas përkufizimit të Clayton Roberts (1996). Roberts vlerëson se *shpjegimi historik* konsiston në aplikimin e teorive për të shpjeguar çdo hap të rëndësishëm që ka ndikim në shkaktimin e pasojës, jo thjesht një përshkrim në e

detajuar të një sekuence ngjarjesh. Dallimi ndërmjet *shpjegimit historik* të Roberts dhe metodës së *gjurmimit të procesit* është se ky i fundit thekson rëndësinë e parashtrimit “eksplicit të hipotezave për mekanizmin shkakësor përshkues i cili është teorizuar si shkakues i pasojës në mënyrë që të mund të vlerësohet me rigozitet”.

- (iii) Analiza Kundër-Faktike, siç shprehet vetë termi, është e kundërta e kushteve faktike “por është më e thjeshtë për ta përfytyruar si eksperiment mendor në funksion të përcaktimit të zinxhirit shkakësor” (Ney, 2007, 51). Përderisa nuk kemi një laborator real fizik për të eksperimentuar politikën e jashtme, “imagjinojmë situata në të cilat një gjë ndryshon teksa të tjerat mbahen konstante dhe pastaj konstruktojmë një panoramë se si do të dukej bota”. Kjo është procedurë që ne e përdorim vazhdimisht në jetën e përditshme dhe akoma më dendur e përdorin historianët në vlerësimin e shkaqeve, pavarësisht se nuk e pohojnë atë. Kjo metodë do të përdoret në mënyrë shumë të kontrolluar dhe të kufizuar pasi përdorimi i gabuar mund të shkatërrojë kuptimin e historisë. “Ne themi se ngjarjet historike ndjekin një trajektore të caktuar (*path dependency*); kjo do të thotë se ndërsa ngjarjet marrin një drejtim të caktuar, jo të gjithë rezultatet janë njëlloj të mundshëm” (Ney, 2007, 52). Pra, teksa kushtet fillestare i kemi të dhëna, drejtimi që mund të marrë një ngjarje është më e mundshme sesa drejtimet e tjerë. Përdorimi i mirë i analizës kundër-faktike duhet të plotësojë katër kritere: i) faktori i ndryshuar duhet të jetë i besueshëm, në kuptimin që të mos jetë i pagjasë për të ndodhur; ii) faktorët që i nënshtrohen analizës duhet të kenë afërsi kohore sepse afërsia në kohë e ngjarjeve në zinxhirin shkakësor na lejon të kontrollojmë më mirë shkaqet e tjerë; iii) duhet të mbështetet mbi një korpus teorik ekzistues sepse operacioni zhvillohet brenda një grupi propozicionesh të organizuara duke ulur gjasat për përdorim trivial të saj; ivi) duhet të ketë lidhje me faktet sepse besueshmëria e një eksperimenti mendor vlerësohet nga fakti nëse kushtet që mbahen konstantë janë me të vërtetë ashtu siç kanë ndodhur (Ney, 2007, 51-54).
- (iv) Metoda e Krahasimit të Kontrolluar, logjika themeltare e të cilës është përfutur nga vepra “*Sistemi i Logjikës*” (1843) e John Stuart Mill, përbëhet nga dy metoda: 1) metoda e harmonisë, e njohur edhe si metoda krahasuese pozitive, përpiqet të identifikojë ngjashmërinë në variablin e pavarur të lidhur me rezultate të ngjashme në variablin e varur në dy ose më shumë raste; 2) metoda e diferencimit, e njohur edhe si metoda krahasuese negative, përpiqet të identifikojë variablat e pavarur të lidhur me rezultate të ndryshme. George dhe Bennett vlerësojnë se kjo metodë mund të funksionojë vetëm në kuadër të tre supozimeve të rëndësishme: a) marrëdhënia shkakësore e shqyrtuar duhet të

jetë rregullsi deterministike që përfshin vetëm një kusht që është ose i domosdoshëm ose i mjaftueshëm për një rezultat të specifikuar; b) variablat e rëndësishëm për shkakësinë duhen identifikuar përpara fillimit të analizës; c) rastet që pasqyrojnë vargun e plotë të trajektoreve shkakësore të mundshme logjikisht dhe në pikëpamje sociale duhet të jenë të disponueshme për tu studiuar (George & Bennett, 2005, 155). Metoda ka kufizimet e saj dhe përdorimi i saj i paplotësuar me metoda të tjera ofron mundësi të kufizuara. Kjo për shkak se identifikimi në veprimtarinë njerëzore i dy ngjarjeve identike në të gjithë kushtet e tjerë me përjashtim të një variabli është thujse i pamundur. Ne ndjekim sugjerimin e George dhe Bennett për ta përdorur metodën në kombinim me metodat e përputhshmërisë dhe gjurmimit të procesit, të cilat ulin pretendimet e kritereve të metodës dhe në të njëjtën kohë plotësojnë hapësirat që lë metoda.

- (v) Në pikëpamje të zhvillimit të kërkimit empirik, punimi mbështetet kryesisht në burime të dorës së dytë; pra në shqyrtimin e literaturës ekzistuese mbi politikën e jashtme të Shqipërisë. Po ashtu, sipas nevojave të punimit, përdoren edhe burime parësore, dokumente të marrë nga Arkiva e Ministrisë së Punëve të Jashtme (AMPJ); Arkiva Qëndrore e Shtetit (AQSH); Foreign Relations of the United States (FRUS); CIA Records Search Tool (CREST); Cold War International History Project (CWIHT); Wilson Center Digital Archive (WCDA); Correlates of War Project (CWP), etj.

1.9 Risitë dhe kufizimet e punimit

Punimi e vendos analizën e politikës së jashtme të Shqipërisë në kontekstin e arritjeve më të mira të disiplinës së Marrëdhënieve Ndërkombëtare duke ofruar kuptimësi të ndryshme mbi të nga ato që ekzistojnë në studimet e derisotme. Shqyrtimi sistematik teorik dhe aplikimi i metodave bashkëkohore të shkencave sociale sjell një perspektivë të re të politikës së jashtme dhe një shpjegim të ri të ‘fakteve’ të vjetra. Kjo zhvendosje paradigmatiske dhe epistemologjike e ‘shpëton’ analizën e politikës së jashtme nga deskriptivizmi empirik; kuptimi fragmentar i ngjarjeve dhe personazheve të angazhuar me politikën e jashtme; e deri diku nga interpretimet romantike që janë karakteristikë e historiografisë narrative shqiptare. Studimi skicon një qasje të veçantë paradigmatiske në lëminë analizës së politikës së jashtme me besimin se çel rrugën për integrimin e studimeve shqiptare të kësaj fushe me studimet më të mira bashkëkohore në nivel ndërkombëtar.

I shkruar në kushtet e zhvillimit të kufizuar të disiplinës, punimi mbart në vetvete kufizime të rëndësishme. Kufizimi më i rëndësishëm është natyra përgjithësuese e studimit. Autori shqyrton një teori, e përshtat atë me teori të tjera ndihmëse dhe vendos shpjegimin e ngjarjeve brenda këtij kuadri teorik. Në këto kushte, shumë faktorë që janë ekzogjen për teorinë e aplikuar mbeten të pandriçuar mirë dhe ky përbën problem në rastet kur këto faktorë janë të rëndësishëm për ngjarjen e shqyrtuar. Prandaj studimi përbën një shpjegim të pjesshëm të politikës së jashtme të Shqipërisë komuniste duke analizuar më konkretisht mënyrën se si ndryshimet politike në nivelin e sistemit sjellin ndryshime në politikën e jashtme të Shqipërisë. Si i tillë, punimi nuk pretendon të ofrojë trajtimin shterues të dokumentacionit arkivor apo shpjegimin gjithëpërfshirës të momenteve të veçanta të politikës së jashtme të rrëgjimit komunist. Pra, mungesa e trajtimit të thellë dhe tërësor të veprimit të një variabli të posaçëm në politikën e jashtme – si p.sh. ideologjia; imazhet dhe besimet strategjike të elitës politike; strukturat kulturore dhe identitare; struktura organizative e rrëgjimit komunist, etj; të cilat ne i shohim të pamundura për t’u integruar në një punim që mëton të ruajë koherencën e brendshme teorike dhe rrjedhimisht logjikën e gjetjeve empirike – përbëjnë kufizim të studimit.

1. 10 Struktura e Punimit

Megjithëse studimet përmbajtësore mbi periudhën komuniste dhe aspekte të veçanta të saj si në rastin e politikës së jashtme, janë në rritje e sipër, vihet re se ka neglizhencë në studimet shqiptare mbi mënyrën se si ne e njohim të shkuarën në pikëpamje epistemologjike. Studimet historike të kësaj periudhe shfaqin siguri befasuese në kapacitetin e historianëve dhe studiuesve të disiplinave të tjera për të pasur qasje objektive tek e shkuara historike; për pasojë diskutimi vërtitet rreth qasjes në dokumentet arkivore duke neglizhuar aspektin epistemologjik dhe metodologjik. Ky është objekti i diskutimit të kapitullit të dytë ku ngremë pretendimin se njohja e së shkuarës dhe aspekteve të veçanta të saj nuk është e sigurt edhe në kushtet kur kemi kemi qasje të plotë në dokumentet arkivore. Njohja e së shkuarës jashtë një kornize teorike është e pamundur; por kjo nuk do të thotë se studimet sistematike duhet të largohen nga ideali i objektivitetit.

Pasi kemi përligjur premisat e përdorimit të teorisë në shpjegimin e së shkuarës në tërësi dhe një aspekti të veçantë të saj, politikës së jashtme në veçanti, kapitulli i tretë

parashtron kornizën teorike, e cila shihet si më e përshtatshme për shpjegimin e politikës së jashtme të shtetit shqiptar dhe veçanërisht të periudhës komuniste. Teoria që parashtrijmë është ajo neorealiste, e cila na jep orientimin e përgjithshëm për kuptimin e natyrës së sistemit ndërkombëtar, shtetit si aktor në sistem dhe premisave bazë të sjelljes së shtetit brenda këtij konteksti. Kapitulli shtjellon avantazhet dhe dobësitë e kësaj *teorie të madhe* të Marrëdhënieve Ndërkombëtare dhe ofron integrimin e *bërthamës* së teorisë me teori të tjera ndihmëse të cilat shihen si të domosdoshme për të krijuar lidhjen ndërmjet politikës ndërkombëtare dhe politikës së brendshme, një parakusht për shpjegimin e politikës së jashtme të Shqipërisë. Hipoteza që ngrihet nga teoria është se variabli më i rëndësishëm në shpjegimin e politikës së jashtme të Shqipërisë është faktori strukturor i pozitës relative të fuqisë së Shqipërisë; por ky faktor është i pamjaftueshëm për të shpjeguar raste të veçanta të sjelljes së shtetit shqiptar pa konsideruar faktorë të politikës së brendshme.

Kapitulli i katërt ofron një shpjegim të përgjithshëm të prirjeve themelore në politikën e jashtme të Shqipërisë nëpërmjet një ideje unifikuese si ajo e *interesit kombëtar*. Duke avancuar një ide të përzier ndërmjet shkollës objektivistë dhe subjektivistë të përkufizimit të interesit kombëtar, ne dallojmë dy faza të rëndësishme në mënyrën se si interesi kombëtar i Shqipërisë është perceptuar nga elita politike e vendit. Aty dallohen dy qasje themelore që ndryshojnë në mënyrë fundamentale nga njëra-tjetra dhe që lidhen me dy periudha të ndryshme historike. Në periudhën para krijimit të shtetit shqiptar, interesi kombëtar është perceptuar mbështetur mbi doktrinën politike nacionale të përputhjes së hapësirës etnike shqiptare me entitetin organizativ politik, qoftë në formën e një autonomie vetëqeverisëse, qoftë në formën e një shteti të pavarur. Pas krijimit të shtetit shqiptar, elita politike në masë të madhe e percepton interesin kombëtar si *arsye të shtetit*; diktuar kjo nga pozita relative e fuqisë së Shqipërisë në sistemin ndërkombëtar dhe atë rajonal.

Kapitulli i pestë ofron një shpjegim shkakësor të origjinës së aleancës së Shqipërisë me Jugosllavinë dhe shkaqeve të prishjes së kësaj aleance. Hipoteza teorike na orienton ta shohim këtë aleancë si formë e balancimit të kërcënimit të sigurisë kombëtare të Shqipërisë nga një tjetër fuqi rajonale, si Greqia. Hipoteza gjen mbështetje empirike dhe ofron shpjegimin e pjesshëm të origjinës së aleancës, por jo një shpjegim të kënaqshëm pa konsideruar faktorë të tjerë të brendshëm si: konkurrenca e grupimeve politike, afërsia ideologjike dhe dobësia ekonomike e Shqipërisë. Teoria ofron një shpjegim shumë më të

plotë për shkaqet e prishjes së aleancës si një formë e pastër e balancimit të kërcënimit jugosllav nëpërmjet aleancës me Bashkimin Sovjetik.

Kapitulli i gjashtë shqyrton shkaqet e origjinës dhe rënies së aleancës me BRSS-në. Pritshmëritë e teorisë përmbushen në rastin e lidhjes së aleancës, e cila është formë e balancimit të kërcënimit të perceptuar jugosllav, por nuk mbështetet nga të dhënat empirike imediate në rastin e prishjes së aleancës. Në këto kushte teoria ka nevojë për hipoteza ndihmëse për të kuptuar mekanizmin shkakësor në veprim. Drejtimi i shkakësisë mbetet ai jashtë-brenda; në kuptimin që janë ndryshimet në nivelin e politikës ndërkombëtare ato që shtyjnë konsiderimin për ndryshimin e politikës së jashtme të Shqipërisë, por veprimi i këtyre ndryshimeve është shumë kompleks dhe i padallueshëm pa ndihmën e hipotezave të tjera ndihmëse. Prishja e aleancës, në këtë kontekst, shihet si pasojë e pasynuar e ndërveprimit të dy shteteve dhe udhëheqësve përkatës, të ndikuar nga ‘imazhet’, ‘besimet strategjike’ dhe ‘kodet operacionale’ të elitave politike respektive.

Kapitulli i shtatë trajton aleancën ndërmjet Shqipërisë dhe Kinës e cila paraqitet si një rast i vështirë për teorinë. Aleanca është e qartë se nuk është formë e balancimit të një kërcënimi imediat siç mund të ishte ai i BRSS-së. Aleanca shihet në kontekstin e gjerë të ndryshimeve në politikën ndërkombëtare dhe veçanërisht në kontekstin e marrëdhënieve komplekse në trekëndëshin BRSS-Kinë-Shqipëri dhe efekteve të krijuara nga tensioni në marrëdhëniet ndërmjet BRSS-së dhe Kinës. Këto ndryshime ndërveprojnë me perceptimin në rritje brenda elitës politike shqiptare të BRSS-së si kërcënim për integritetin politik të vendit dhe identifikimin e Kinës si një fuqi që do të zëvendësonte vakumin që krijohej nga prishja me BRSS-në si në perspektivën e sigurisë po ashtu edhe në pikëpamje ekonomike. Prishja e Aleancës me Kinën ka disa nivele analize. Faktori kryesor është humbja e interesit strategjik të Kinës mbi Shqipërinë. Hyrja e Kinës në skenën e politikës së madhe ndërkombëtare – pavarësisht se nuk krijonte një kërcënim të drejtpërdrejtë mbi Shqipërinë – në perceptimin e Enver Hoxhës kërcënonte autonominë e politikës së jashtme të Shqipërisë. Kjo hipotezaë gjen mbështetje të mjaftueshme në të dhënat empirike, por nuk e shpjegon në mënyrë integrale rastin. Elementë të tjerë si dogmatizmi ideologjik dhe gjendja psikopatologjike e Enver Hoxhës janë faktorë që kanë ndikuar në ngurtësinë me të cilë është administruar aleanca pas viteve 1970-të.

Në kapitullin e tetë trajtohet problemi i ‘politikës së vetë-izolimit’. ‘Izolacionizmi’ si koncept i përgjithshëm për të kuptuar sjelljen e jashtme politike është i dyshimtë si në pikëpamje teorike ashtu edhe në pikëpamje empirike. Në pikëpamje teorike, nëse besojmë minimalisht se sjellja e jashtme e një shteti ndikohet nga pozicioni i tij në sistemin ndërkombëtar, pretendimi se ky shtet është i izoluar prej sistemit bie logjikisht. Në pikëpamje empirike, Shqipëria pas prishjes së marrëdhënieve me Kinën shfaq angazhim më intensiv me vendet e tjera se sa në kohën kur ajo ishte e lidhur në aleanca dypalëshe. Konfuzioni i krijuar nga përcaktimi i dallimit ndërmjet izolimit të brendshëm politik dhe izolimit si koncept për të përshkruar politikën e jashtme ka bërë që ky koncept kaq evaziv të mos problematizohet dhe të merret i mirëqenë. Kapitulli argumenton se duhet hequr dorë nga një mit pak i dobishëm në analizën e politikës së jashtme për tu zëvendësuar me koncepte më të vlefshme. Një ndër ta është politika e *neutralitetit të baraslarguar*.

KAPITULLI II.

POLITIKA E JASHTME NDËRMJET HISTORISË DHE SHKENCAVE SOCIALE

*“Historia pa Shkencën Politike nuk ka fryte;
Shkenca Politike pa Historinë nuk ka rrënjë.”*
Sir John Seeley

Studimet historike në Shqipëri janë kujdesur pak ose aspak përse i përket karakterit subjektiv të shkrimit të historisë. Historia shihet gjerësisht si çështje e dokumenteve arkivorë dhe e burimeve parësorë, qasja profesionale ndaj të cilëve është dritarja për tek e vërteta historike. Sipas kësaj perspektive, nëse do të kishim qasje të plotë në dokumentet arkivorë dhe burimet e tjera të lëna trashëgim nga e shkuara, nuk ka asnjë arsye se përse të mos e shkruajmë historinë ‘ashtu siç ishte’. Në fakt, ka një konsensus në rritje në teorinë e historisë se qasja objektive ndaj historisë, më së paku nuk është e sigurt dhe në rastin më ekstrem krejtësisht e pamundur. Objektiviteti historik ose “historia ashtu siç ishte” në termat e Ranke-s, është e kufizuar në disa nivele që lidhen me rolin e historianit si një entitet aktiv në krijimin e faktit historik dhe kufizimeve të tjera me karakter strukturor. Studimi i politikës ndërkombëtare dhe politikës së jashtme në veçanti, ka qenë gjithnjë i dyzuar ndërmjet dy disiplinave të ndryshme: historisë në formën e historisë ndërkombëtare dhe historisë diplomatike; dhe shkencave politike në formën e Marrëdhënieve Ndërkombëtare dhe analizës së politikës së jashtme. E para ofron narrativa dokumentare mbi ngjarjet dhe aktorët veprues; e dyta interpreton dhe shpjegon politikën ndërkombëtare dhe politikën e jashtme nëpërmjet teorive dhe metodave të shkencave sociale. Këto forma të ndryshme shkencore të qasjes ndaj fenomenit të politikës së jashtme bashkëndajnë disa të përbashkëta. “Ajo që është më e dukshme ... janë ngjashmëritë përse i përket lëndës së tyre studimore dhe në fund të fundit, përkushtimit ndaj të dhënave objektive”. Të dyja disiplinat “janë të angazhuara brenda një metodologjie pozitiviste, e cila kërkon që pretendimet të mbështeten në të dhëna empirike” (Haber, Kennedy, & Krasner, 1997, 34). Pavarësisht zotimit të përbashkët ndaj vlefshmërisë empirike të pretendimeve të studiuesve të shkencave

politike dhe historianëve; asnjëra palë nuk i shpëton ndikimit që kanë teoritë mbi përfundimet e tyre. Në këtë kuptim, botëkuptimet ontologjike dhe qasjet epistemologjike dhe metodologjike ndërmjetësojnë ‘realitetin’ empirik si për historianët ashtu edhe për shkencëtarët social. Kjo natyrshëm sjell implikime në përfundimet substanciale që ofrojnë shkencëtarët dhe historianët për fenomene apo ngjarje të caktuara. Dallimi është se studiuesit e shkencave politike i shprehin në mënyrë eksplicite pikënisjet teorike dhe metodologjike; ndërsa kjo nuk ndodh me historianët të cilët e lidhin narrativën me interpretimin *objektiv* të dhënave empirike, të kufizuar veçse nga pamjaftueshmëria e të dhënave arkivore. Ky pretendim për shqyrtimin objektiv të së shkuarës është *fals*; pasi historianët – pavarësisht kamuflimit të argumentit – nuk mund t’i shpëtojnë ndikimit të koncepteve implicite teorike dhe ideve mbizotëruese të kohës në të cilët veprojnë.

2.1 Metoda historike dhe limitet e saj

Termi *histori* përmban në vetvete dy kuptime: historia si ngjarje e ndodhur në të shkuarën dhe historia si shkrim i ngjarjeve të së shkuarës (Arnold, 2000). Por çfarë është historia si formë e shkrimit të ngjarjeve të së shkuarës? Në fakt edhe për këtë nuk ka konsensus. Teoritë e ndryshme kanë qëndrime të ndryshme si për subjekt-objektin e historisë dhe për formën e shkrimit të saj. Në një nivel makro mund të dallojmë dy grupime themelore të këtyre teorive a) teoritë substanciale ose teoritë e interpretimit të përgjithshëm dhe b) teoritë preskriptive ose formale-metodologjike (McCullagh, 2015). Grupimi i parë, të njohura edhe si historicizëm; histori filozofike; histori metafizike etj., ofron interpretime përmbajtësore për zhvillimin dhe ndryshimin historik. Historia në këtë pikëpamje është “procesi nga i cili dizajni i brendshëm i botës realizohet progresivisht” (Gordon, 1991, 401). Detyra e historianit është zbulimi i “njërit ndër të shumtët”, në kuptimin e faktorit përcaktues në histori. Pavarësisht se në historiografinë moderne, këto teori cilësohen gjerësisht të diskredituara (Loytard, 1983; Berlin, 1992; Hayek, 1979; Mandelbaum, 1948; Popper, 1957), ideja e progresit dhe ajo e zhvillimeve ciklike luajnë rol implicit në mënyrën se si historianët e konceptojnë ndryshimin historik. Shqyrtimi teorik i historiografisë përqendrohet kryesisht në grupin e dytë të teorive formale-metodologjike. Kjo perspektivë nisët nga ideja se kuptimi i të shkuarës lidhet me interpretimin e saj, jo thjesht pasqyrimin. Historia “është përpjekje për ta kuptuar, jo thjesht për të treguar çfarë ka ndodhur” (Arnold, 2000, 8). Vetë termi *interpretim* nënkupton një qasje subjektiviste ndaj objektit historik, e cila lidhet me kufizime të rëndësishme. Tradita të ndryshme në kërkimin historik mbajnë qëndrime të ndryshme

ndaj këtyre kufizimeve. Në vijim do të rendisim tre tradita të kërkimit historik: 1) tradita e historisë narrative; 2) tradita interpretiviste-hermeneutike; dhe 3) tradita e historisë sociale shkencore.

2.1.1 Tradita e historisë narrative

Tradita e historisë narrative lidhet me emrin e themeluesit të disiplinës moderne të historisë. Leopold von Ranke e konsideron historinë si veprimtari intelektual që ka për synim pasqyrimin me vërtetësi të së shkuarës. Historianit, shkruan Ranke “i është caktuar detyra e gjyimit të së shkuarës, e pasqyrimin të së tashmes për të mirën e të ardhmes. Kjo punë nuk aspiron për detyra kaq të larta; thesht dëshiron të tregojë se çfarë me të vërtetë ka ngjarë” (cituar nga Evans, 1998). Ranke mendonte, si shumica e historianëve praktikues, se me metodë historike duhet kuptuar teknika e zhvillimit të kërkimit historik, analiza e tekstit dhe narrativa si formë stilistikore e rrëfimit të ngjarjes. Këto teknika të huazuara nga filologjia korrespondojnë me tre faza të kërkimit historik: heuristika – teknika e lokalizimit të burimeve; kritika e burimit – teknikë me të cilën përcaktohet origjina kohore dhe hapësinore e burimit si dhe autenticiteti i tij; interpretimi- si faza përfundimtare ku informacioni i përzgjedhur nga burimet mbledhet së bashku nëpërmjet mjeteve interpretative dhe tregohet se ‘çfarë kishte ngjarë me të vërtetë’. Përsa i përket objektit studimor, historia duhet të shqyrtohet “kulturat e larta”, rrjedhimisht shtetin dhe personalitetet vendim-marrëse. Kriticizmi dokumentar ndahej në dy faza: kriticizmi i brendshëm i burimit – është në fakt kritika tekstuale me anë të së cilën rikrijohet një tekst në mënyrë hermeneutike; kriticizmi i jashtëm – me të cilin burimi kontrollohet me anë të burimeve të tjera tekstuale apo materiale (Lorenz, 2015, 133). Historianët besonin se këto teknika garantonin vërtetësinë e interpretimeve të tyre, pra një interpretim *objektiv* (*value free*) të fakteve historike (Arnold, 2000, 53). Shumë shpjet u bë e qartë se ‘fakti historik’ ishte po aq krijim i historianit sa edhe reflektim i ‘burimeve të trashëguara nga e kaluara’. Preferencat e historianit në përzgjedhjen e objektit studimor dhe të ‘fakteve’ në mbështetje të shqyrtimit të ngjarjes mund të ndikohen nga aspekte subjektive si ato konjitive, kulturore, ideologjike, temporale, etj. Në këto kushte *objektiviteti historik* mbetet një ‘ëndërr të fisme’ (Novick, 1988).

2.1.2 Tradita hermeneutike

Windelband, filozofi neokantian, parashtroi dallimin ndërmjet shkencave natyrore dhe shkencave humane si dallim ndërmjet shkencave nomotetike dhe shkencave idiografike;

ky është kriteri që përdoret gjerësisht edhe sot për të diferencuar shkencat sociale nga shkencat humane (Elman & Elman, 2001). Në fakt kjo nuk ishte ideja e Windelband, i cili kishte gjykim unitar për shkencat humane (përfshirë shkencat sociale) si veprimtari idiografike, pra partikularizuese. Në këtë rast “abstragojmë karakteristikat e përgjithshme të një objekti njohjeje dhe përpiqemi të përshkruajmë vetitë e tij specifike” (Lorenz, 2015). Në rastin e shkencave të natyrës (nomotetike), logjika ndjek rrugën e kundërt ku nga veçantia e objektit të njohjes përpiqemi të qëmtojmë dhe përshkruajmë vetitë e përgjithshme. Pasuesi i Windelband, Heinrich Rickert e zhvendosi dallimin e përdorur më sipër si dallim ndërmjet shkencave humane dhe shkencave të natyrës në funksion të dallimit të shkencave sociale nga historia. “Shkencat Sociale do të ishin shkencat nomotetike të *stabilitetit*, ndërsa historiografia do të ishte shkenca idiografike e *ndryshimit*” (Tucker, 2012, 276). Max Weber vijon në traditën e dallimit ndërmjet shkencave humane (*Geisteswissenschaften*) dhe shkencave të natyrës (*Naturwissenschaften*) pikërisht në referencë të dallimit që kanë në objektin studimor. Shkencat humane studiojnë veprimin njerëzor, i cili nuk ka vlera të fiksuara në kohë dhe hapësirë, si në rastin e shkencave të natyrës. Njeriu është qenie e ndërgjegjshme që ka motivacione, preferenca e besime, prandaj veprimtaria e tij nuk mund të studiohet siç mund të studiohet veprimtaria e atomeve. Gjithashtu, *vlerat* njerëzore ndryshojnë në kohë, nuk janë statike. Për Weber, meqenëse vlerat ndryshojnë me kalimin e kohës, shkencat humane mund të rriten vetëm nëpërmjet përshtatjes së një perspektive të ndërmjetme të përshkrimeve partikulare nëpërmjet metodës së kuptimit (*verstehen*) dhe shpjegimit (*erklaren*) nëpërmjet përgjithësimeve universale me anë të “tipave ideal” (Weber, 1949). E gjithë tradita hermeneutike që vjen më pas i qëndron parimit se shpjegimit historik ndryshon empirikisht dhe logjikisht nga shpjegimet e ofruara nga shkencat e natyrës dhe përfaqësuesit e unitetit të metodës. Wilhelm Dilthey propozon metodën introspektive. Dilthey argumenton se shkencat humane përkundër shkencave natyrore kanë avantazhin e objektit studimor, sepse objekti i tyre është njeriu dhe veprimi i tij. Shkencëtari (i shkencave të natyrës) nuk mund të ketë akses të brendshëm në objektin e tij të njohjes, pra në rastin më të mirë ai mbetet spektator; ndërsa studiuesi i shkencave humane është pjesëmarrës në veprimtarinë njerëzore. Historiani bashkëndonë cilësinë e përkatësisë njerëzore me ata njerëz të mëdhenj e të vegjël, veprimet e të cilëve krijojnë fenomenin e historisë. Instrumenti që përdorim për të kuptuar dhe interpretuar veprimin njerëzor është *empathia*; historiani sipas kësaj pikëpamjeje është aktori i Stanislavskit, i cili luan rolin duke u njëjtësuar me karakterin që interpreton (Gordon, 1991, 406). Kjo qasje është

kritikuar nga një perspektivë pozitiviste, si intuitiviste dhe spekulative (Nagel, 1960). Nga një tjetër perspektivë hermeneutike, si thjeshtëzuese dhe naive. Gadamer thekson se Dilthey e kuptonte “mendjen e së shkuarës si të tanishme” dhe mendonte se kështu po përligjte shkencat humane epistemologjikisht “duke e konceptuar botën historike si një tekst që priste të deshifrohej”. Për Gadamer, pavarësisht se Dilthey arriti të pajtojë natyrën e eksperiencës njerëzore me mënyrën shkencore të njohjes, ai e arriti këtë duke neglizhuar “natyrën thelbësisht historike të shkencave humane” (Gadamer, 2004, 233). Për Gadamer historiani nuk mund të tejkalojë eksperiencën e kohës në të cilën jeton, për pasojë eksperiencia e tij nuk mund të jetë e njëjtë me eksperiencën e qenieve të tjera njerëzore që kanë jetuar në një kohë tjetër. Gadamer në këtë pikë është në të njëjtën linjë mendimi me teoricienët e tjerë të historisë si Croce dhe Collingwood, të cilët theksojnë aspektin subjektivist të studimit të historisë. Për R. G. Collingwood e gjithë “historia është histori e mendimit” (Collingwood, 1946, 215). Mendimi i së shkuarës nuk mund të njihet si i tillë pa u riaktivizuar (*reenactement*), rijetuar apo riprodhuar. “Mendimi i historianit duhet të burojë nga uniteti organik i eksperiencës së tij tërësore dhe të jetë funksion i personalitetit të tij të plotë përfshi interesin e tij praktik dhe teorik” (Collingwood, 1946, 305). Historia shkencore në këtë kuptim është përpjekja për ta parë të shkuarën njerëzore nga fushëpamja e tanishme e historianit. Pikëpamja historianit është e vlefshme vetëm për të dhe njerëzit e vendosur në të njëjtën situatë me të. “Çdo gjeneratë e re duhet të rishkruajë historinë në mënyrën e vet” (Collingwood, 1946, 248). Problemi është se si historiani mund të shquaj mendimet që po përpiqet të zbulojë. Ka vetëm një mënyrë: duke i rimenduar në mendjen e tij (Dray, 1995, 37). Ky është vijimi i metodës hermeneutike, por pa *empathinë* e Dilthey. Collingwood bën dallimin ndërmjet aspekteve të jashtme të veprimeve, të cilat lidhen me kontekstin e vrojtueshëm dhe aspekteve të brendshme (qëllimet, mendimet, motivacionet), të cilat mund të ‘rikrijohen’ në mendjen e historianit, duke depërtuar thellë në mendësinë e kohës në të cilën zhvillohet ngjarja. Ky përshkrim i plotë i veprimeve krijon shpjegimin historik. Pra “detyra e historianit është të dijë se si gjërat janë ashtu siç janë” (Collingwood, 1946, 124).

2.1.3 Tradita e historisë sociale shkencore

Ithtarët e unitetit të metodës mendojnë se përderisa detyra e historianit është të *shpjegojë* fenomenet në shqyrtim nuk ka ndonjë arsye se përse metoda që përdorin të mos jetë e njëjtë si ajo e shkencave të natyrës. Carl Hempel në esenë *Funksioni i Ligjeve të*

Përgjithshme në Histori (kjo qasje emërtohet edhe si modeli deduktiv-nomologjik) nuk sheh ndonjë dallim ndërmjet shkencave të natyrës dhe historisë në kuptimin që “të dyja mund të japin një vlerësim të objektit studimor në terma të koncepteve të përgjithshme, dhe se historia nuk mund të ‘rrokë individualitetin unik’ të objektit studimor as më pak e as më shumë se fizika dhe kimia” (Hempel, 1965, 233). Ligji i përgjithshëm luan funksionin e lidhjes së pasojave me rrethanat që pozicionohen si përcaktorët e saj. Kjo nuk garanton një shpjegim të plotë të ngjarjeve historike, sipas Hempel, pasi ‘kushtet fillestare’ në aktivitetin njerëzor nuk përsëriten në mënyrë identike. Prandaj modeli i ligjit të përgjithshëm ofron vetëm parashikime mbi probabilitetin e ndodhjes së ngjarjes *N* në situatën e përsëritjes së ‘kushteve fillestare’ *K* (ku *N* është pasoja dhe *K* është shkaku). Modeli i Hempel-it nukse ka gjetur ndonjë zbatim në praktikën e historianëve, qasja e të cilit është parë si “shumë abstrakte dhe formaliste dhe që nuk merrte si pikënisje praktikën reale historike” (Trachtenberg, 2006, 2). Pavarësisht kësaj, një tjetër qasje më pak abstrakte, por e frymëzuar po ashtu nga ideali i unitetit të metodës dhe me ndikim të madh në praktikën historike është *Shkolla e Analeve*. Febvre dhe Bloch, themeluesit e revistës *Annales d’histoire économique et sociale* inkurajuan një qasje multidisiplinare shkencore me studimet e tyre historike duke promovuar përdorimin e teorive dhe metodave shkencore si strukturalizmin dhe pozitivizmin. Iniciuan përdorimin e metodave sasiore në studimet historike në përpjekje për të krijuar një sintezë shkencore të atyre që i quajtën *sciences d’homme*. Asnjë prej traditave të mësipërme nuk i shpëton një serie kufizimesh në shqyrtimin historik: 1) njeriu është qenie aktive në krijimin e realitetit që e rrethon, pra që ai nuk është receptor pasiv i një realiteti që ekziston pavarësisht tij, por bashkautor në krijimin e tij; 2) historiani nuk mund të tejkalojë eksperiencën e kohës në të cilën jeton, për pasojë eksperiencia e tij nuk mund të jetë e njëjtë me eksperiencën e qenieve të tjera njerëzore që kanë jetuar në një kohë tjetër; 3) natyra e njohjes njerëzore nuk është universale dhe se kultura jonë më së paku na dikton idenë që kemi për botën në të cilën jetojmë; 4) historiani nuk mund të ndahet nga botëkuptimi i tij që është produkt i një epoke, kulture dhe formimi të caktuar; 5) idetë dhe konceptet e tij, eksplicite dhe implicite, është e pamundur që të mos ndikojnë në veprimtarinë e tij profesionale dhe në përfytyrimin që ai ka për të ‘vërtetën historike’; 6) historiani nuk mund të shmang interesin studimor që ka mbi një ngjarje apo personazh të caktuar prandaj përzgjedhja e të dhënave nuk shmang arbitraritetin e tij; 7) Objekti i studimeve historike është i paqartë sepse “nuk ka ngushtësisht shprehje historike, përderisa çdo fjali që mund të shkruajmë i referohet një fenomeni empirik që i përket

substancialisht një disiplinë tjetër: politikës, ekonomisë, gjeografisë, etj” (Gordon, 1991). A mund t’ju shpëtojnë shkencat sociale këtyre kufizimeve?

2.2 Shkencat sociale – shpjegim versus kuptim

Shkencat sociale u plazmuan nën idealin iluminist të modernitetit si një "fazë progresive dhe kulmore në historinë njerëzore i mbështetur mbi lirinë individuale dhe i udhëhequr nga njohja sociale shkencore" (Ross, 2008, 208). Ideali nën të cilin u formatuan shkencat sociale ishte normativ dhe kishte për synim shqyrtimin e burimeve të rendit moral dhe social në shoqëritë shekullore urbane; rikonstruktimin e kombit në epokën e demokracisë dhe imperializmit; rolin e shtetit në menaxhimin e ekonomisë së re industriale; dhe kurimin e ‘problemit social’ – kompleksitetin e varfërisë, konfliktit të klasave, diversitetit racor dhe etnik të krijuar nga industrializimi dhe zhvendosjet që shkaktoi ai (po aty, 2009). Pavarësisht motivit që shtyu në krijimin e tyre “shkencat sociale mbetën pothuajse plotësisht disiplina akademike” (Gordon, 1991, 634). Në këtë kuptim është i rëndësishëm kuptimi i objektivit dhe metodave të shkencave sociale në raport me shkencat e tjera humane dhe historinë. Shkencat sociale janë të orientuara drejt ‘zgjidhjes së problemave’ duke supozuar se ka ngjashmëri në sjelljen njerëzore e cila tejkalon kohën dhe hapësirën; si e tillë ajo mund të studiohet teorikisht dhe metodologjikisht nëpërmjet përgjithësimeve. Mirëpo, qasja ndaj shqyrtimit të veprimtarisë njerëzore (qofshin raste të veçanta apo paterna të përsëritura) nuk është joproblematike në vetvete për shkak të vetë natyrës komplekse të veprimtarisë njerëzore. Kjo sjell mungesën e konsensusit për mënyrën se si duhet ta studiojmë fenomenin e veprimtarisë njerëzore. Për këtë janë propozuar epistemologji të ndryshme. Hollis dhe Smith (1990) vërejnë se “shkencat sociale lulëzojnë mbi dy tradita intelektuale. Njëra është themeluar në ngjitjen triumfuese të shkencave natyrore që nga shekulli i gjashtëmbëdhjetë. Tjetra i ka rrënjët në idetë e shekullit të nëntëmbëdhjetë mbi historinë dhe shkrimin e historisë nga brenda” (Hollis & Smith, 1990, 1). Tradita interpretiviste parasheh se objekti i njohjes shkencore është njeriu dhe veprimtaria e tij, e cila është cilësisht e ndryshme nga veprimtaria e atomeve apo objekteve të tjera që shqyrtojnë shkencat e natyrës. Kjo traditë paravendos si “imperativ udhëheqës” idenë që “bota sociale duhet kuptuar nga brenda” (Hollis, 1994, 143). Çfarëdo që ndodh në botën sociale ka kuptim për banorët e saj, diçka që e bën fenomenin social cilësisht të ndryshëm nga ai natyral. Tradita interpretiviste ka fituar terren, veçanërisht pas viteve 70-të – në studimin e politikës ndërkombëtare dhe politikës së jashtme në formën e konstruktivizmit dhe teorive kritike. Pavarësisht kësaj,

epistemologjia mbizotëruese në shkencat sociale mbetet ajo neopozitiviste. Pozitivizmi është ndikuar kryesisht nga metoda e shkencës natyrore dhe ideali i shpjegimit objektiv të fenomenit njerëzor po ashtu siç fizika shpjegon fenomenin material. Një ndër variantet e pozitivizmit i formuluar nga ‘rrethi i Vjenës’ në fillim të shekullit të 20-të ishte pozitivizmi logjik (i njohur edhe si empiricismi logjik). Pozitivistët logjik synuan të nxjerrin jashtë kërkimit shkencor propozicionet metafizike të romantizmit të shekullit të 19-të. Ata tentuan ta bëjnë këtë duke shkrirë tre tradita të mëparshme në një formë të unifikuar të kërkimit shkencor: traditën e gjeometrisë euklidiane duke u fokusuar tek fuqia e arsytimit apriori; traditën e empiricismit të mbështetur mbi njohjen e përfutur nga perceptimet shqisore; dhe traditën kantiane që parashtronte se ka koncepte që janë njëkohësisht *a priori* dhe ‘sintetik’, pra empirik (Gordon, 1991, 592-593). Në pikëpamjen e tyre, i vetmi burim i besueshëm i informacionit faktik mbi botën e vërtetë janë të dhënat empirike që përftojmë nëpërmjet shqisave. Ata ishin empiricistë radikalë në kuptimin që mendonin se konceptet shkencore duhet t’ju referoheshin vetëm gjërave shqisore dhe se gjuha shkencore duhet të ishte ekskluzivisht pasqyruese. Formulimet që nuk pasqyronin entitete të vrojtueshme thjesht nuk kishin kuptim; “ishin belbëzime të pakuptimta ose shenja të parrokshme nëpër letra” (po aty, 594). Disiplinat e shkencave sociale që përdorin koncepte jo të vrojtueshme si ‘motivet’, ‘preferencat’, dhe gjendje të tjera mendore, qoftë edhe kur përdorin të dhëna empirike, do të duhet të riformuloheshin në atë mënyrë që të eliminonin koncepte të tilla, përndryshe do të konsideroheshin si të pavlera. Karl Hempel (Hempel, 1965) riformuloi pozitivizmin logjik duke vendosur shpjegimin shkakësor në qendër të sistemit të tij shkencor. Shpjegimi duhet të bëhej nëpërmjet ‘ligjeve të përgjithshme’. Këto ligje nuk janë gjeneralizime të entiteteve të vrojtueshme, por hipoteza teorike që në ndërveprim me kushte të tjera të postuluara na mundësojnë që të nxjerrim konkluzione empirikisht të vërtetueshëm. Shembulli më i përdorur për ta konkretizuar këtë sistem logjik është si më poshtë: 1) të gjitha mjellmat janë të bardha; 2) ky entitet i caktuar është mjellmë; 3) atëherë ky entitet është i bardhë. Problemi me këtë riformulim qëndron tek siguria e konkluzionit të nxjerrë. Sado mjellma të bardha të vrojtojmë ne nuk jemi të sigurt se nuk ekziston një mjellmë e zezë. Ky është quajtur problemi i induksionit. Karl Popper (2002) vëren se sistemi logjik *modus ponens* është i kufizuar sepse na siguron konkluzione të vërteta vetëm në rastin kur kemi premisa të vërteta, por nuk na siguron vërtetësinë e premisë nga vërtetësia e konkluzionit. Popper thotë se kërkimi shkencor duhet të ndjekë sistemin logjik deduktiv *modus tollens*, i cili nxjerr inferenca mbi premisat nëpërmjet falsitetit të vrojtuar të konkluzioneve. Ai

thotë se ligjet e përgjithshme duhen konsideruar si “hipoteza në tentativë” sepse ne mund të shpresojmë vetëm që të përmirësojmë diçka që do të mbetet e papërsosur. Kushti për një teori nuk është vërtetimi, por mundësia që ajo të jetë e falsifikueshme. Quine vërejtë se edhe në rast se hipoteza nuk i qëndron provës së falsifikimit. Teza e ‘nënpërcaktimit’ e Quine parashtrohet se në rast se për shkaktimin e një fenomeni janë përgjegjës më shumë se një set faktorësh shkakësorë “atëherë vërtetimi empirik nuk mund të na thotë se cili set është veprues, edhe nëse vërtetimi është plotësisht objektiv dhe i pangarkuar teorikisht” (Gordon, 1991, 602). Përpos problemit të nënpërcaktimit, problemi tjetër më i rëndësishëm për metodën shkencore konsiderohet ai i ‘ngarkesës teorike’ (*theory laden*) të vërtetimeve, i cili parashtrohet se vërtetimet empirike janë në vetvete të ngarkuara teorikisht e për pasojë nuk mund të shërbejnë si garant për vërtetësinë e shpjegimeve. Hanson (1971) argumenton se ne nuk mund të pretendojmë as që vërtetimet e veçantë janë të vlefshëm, sepse vërtetimet janë domosdoshmërisht të kontrolluar nga teori paraprake. Në fjalët e Lakatos “teoritë shkencore jo vetëm që janë njësoj të paprovueshme dhe njëlloj të pagjasa, por janë dhe njëlloj të pafundueshme” (Lakatos & Musgrave, 1970, 103). Thomas Kuhn (1962) thotë se shkencat nuk janë krejtësisht imune ndaj testeve empirike dhe shqyrtimit racional; por kriteri më i rëndësishëm në vlerësimin e teorisë është komuniteti akademik. Lakatos (1970) e sheh Kuhn sikur po propozon idenë se shkencat zhvillohen nëpërmjet psikologjisë së turmës (*mob psychology*). Lakatos mbron tezën e falsifikueshmërisë së Popper duke e vendosur në një bazament tjetër: a) hipotezat ose teoritë shkencore janë pjesë e një kompleksi më të gjerë teorik; këto teori formojnë *programin kërkimor shkencor* mbi bazën e ngjashmërisë konceptuale; b) ky program kërkimor nuk braktiset pa pasur një tjetër program kërkimor i cili ofron zgjidhje më të mira për problematikat e hasura në programin e vjetër kërkimor (Lakatos & Musgrave, 1970). Programet kërkimore përbëhen nga bërthama (*hardcore*) ose heuristiku negativ, i cili është i pandryshueshëm dhe; heuristiku pozitiv i cili ndryshon dhe shërben si rrip mbrojtës për bërthamën.

Nga ajo që shqyrtuam, pretendimi i historisë tradicionale se e shkuara rindërtohet nëpërmjet dokumenteve dhe fakteve të trashëguar nga e shkuara, duket i pambrojtshëm sepse vetë faktet historike janë krijim subjektiv i historianit. Pretendimi i pozitivistëve të gjysmës së parë të shekullit të njëzetë për njohjen natyraliste impersonale të ngjarjeve historike nëpërmjet aplikimit të gjeneralizimeve është po ashtu thjeshtëzues sepse nuk konsideron kompleksitetin dhe veçantinë e ngjarjeve historike. Qasja hermeneutike

pranon dimensionin subjektiv të kërimit historik, por nuk ofron alternativë më të qëndrueshme për të përligjur objektivitetin e njohjes që kemi për të shkuarën. Problematikë të ngjashme shfaqin dhe shkencat sociale, por ajo është më eksplicite. Tradita pozitiviste e fokusuar tek metoda deduktive dhe vërtetimet empirike nuk i ka rezistuar refuzimit për shkak të nën-përcaktimit të seteve shkakësorë dhe ngarkesës teorike të vetë vërtetimeve. Tradita interpretiviste, për vetë natyrën e saj, nuk synon shpjegimin objektiv, madje së fundmi nga kjo traditë objektiviteti nuk figuron më as si ideal kërkimor. Rruga e ndërmjetme e Weber nuk është pa probleme. Kombinimi i kuptimit (*verstehen*) me shpjegimin (*erklaren*) nuk garanton vijimësi logjike nga njëra metodë në tjetrën. Këto pikëpyetje të mëdha mbi mundësinë e njohjes njerëzore kulmojnë në përpjekjen e post-modernëve për të shkallmuar idenë e së vërtetës dhe objektivës. ‘Kushti postmodern’ si kusht i mohimit të së vërtetës konsiderohet si kushti universal në të cilin jetojmë (Jenkins, 1995).

Në kushtet e kufizimeve të forta të të gjitha qasjeve shkencore, a ja vlen që t’i qëndrojmë ende pretendimit të shkencës tradicionale për shpjegime objektive?

Gjendja nuk është aq e pashpresë sa e paraqesin post-modernët. Qëllimi i shkencës ka qenë dhe mbetet “formulimi i propozicioneve, në formën e teorive të sakta si synim ideal që janë të vërteta sepse i korrespondojnë, së paku përafërsisht, një realiteti që ekziston në mënyrë të pavarur” (Searle, 1993, 57). Në nivel ontologjik, *e vërteta* konceptohet si korrespondenca e propozicionit teorik me realitetin që ekziston pavarësisht tij. Kjo vlen si për realitetet fizike, edhe për realitetet subjektive që janë krijim i njeriut. Kushti i vërtetësisë përligj logjikisht idealin e *objektivitetit*; përderisa realiteti i jashtëm ekziston, në parim ekziston edhe mundësia e njohjes së tij. Por kjo nuk e zgjidh problemin e *objektivitetit* në pikëpamje epistemologjike; problemin e barasvlefshmërisë së propozicioneve shkencore. Njohja shkencore synon përshkrimin dhe shpjegimin e fenomeneve, jo gjërave në vetvete. Fenomenet janë domen i hapur për njohjen njerëzore pavarësisht se njohja e tyre kryhet nëpërmjet një procesi subjektiv. Gabimi këtu qëndron në parashtrimin e subjektivës dhe objektivës si të kundërta me njëra-tjetrën. Të paktën në parim njohja objektive është subjektivisht e mundshme dhe këtë parashtron *teoria e korrespondencës*. Siç shprehet Paul Boghossian “gjërat ekzistojnë në një mënyrë që është e pavarur nga opinioni njerëzor dhe ne jemi në gjendje të arrijmë në besime objektivisht të arsyeshme për mënyrën se si janë gjërat, besime të detyrueshme për këdo që është i aftë për t’i çmuar provat e nevojshme pavarësisht nga këndvështrimi i vet

social apo kulturor” (Boghossian, 2008, 158). Me këtë përlligje, objektivitetin shkencor dhe historik mund ta shohim në dy optika: si shqyrtim i çliruar nga gjykimi normativ (*wertfreiheit*); dhe si shqyrtim i mundshëm empirikisht. Weber bën dallimin ndërmjet “‘njohjes ekzistenciale’, pra njohjes së asaj se çfarë është dhe ‘njohjes normative’, pra njohjes së asaj se çfarë duhet” (Weber, 1949, 51). Shkenca sociale synon të parën. Ne ndjekim idenë mbizotëruese se detyra e shkencave sociale dhe historisë është të përshkruajë dhe shpjegojë, jo të ushtrojë gjykim etik mbi ngjarjet. Kjo nuk kupton se ‘gjykimi etik’ nuk është legjitim, por ndryshon logjikisht nga shpjegimi faktual. Shqyrtimi shkencor neutral në pikëpamje etike nuk parasheh mos shqyrtimin e vlerave. Shqyrtimi shkencor neutral në pikëpamje etike është “kërkesa e thjeshtë që studiuesi të mbajë të ndarë në mënyrë të pakushtëzuar formulimin e fakteve empirike (përfshirë edhe sjelljen e ‘orientuar normativisht’ të individit që shqyrton) dhe vlerësimet e tij praktike, pra vlerësimin e këtyre fakteve si të pranueshëm apo të papranueshëm” (Weber, 1949, 11).

Objektiviteti i kuptuar në terma minimal kërkon që studiuesi të distancohet nga gjykimet etike. Problemi është më kompleks kur themi se studiuesi nuk mund të ndahet nga konceptet teorike paraprakë që janë pjesë e formimit dhe botëkuptimit të tij. Por edhe në këtë rast gjendja nuk është e pashpresë. Kushti është shqyrtimi impersonal i fenomeneve. Studiuesi duhet të bëjë të qartë paraprakisht procedurën e shqyrtimit dhe të arsyetimit, kushtet teorike dhe vërtetësinë e fakteve empirike; në mënyrë që konkluzionet e mbërritura të mund t’i nënshtrohen publikisht koherencës së brendshme të procedurës dhe teorisë së parashtruar; vërtetësisë së tyre në raport me procedura dhe teori të tjera alternative; dhe verifikimit empirik të tyre. Kushti ‘impersonal’ është ai që përlligj shkencat sociale në raport me studimet historike. Edhe në rast se ajo që thotë Gaddis (2002) që “edhe kur shkencëtarët socialë kanë të drejtë, të shumtën e rasteve konfirmojnë atë që është e dukshme; kur nuk konfirmojnë atë që është e dukshme, shpesh herë gabojnë” (Gaddis, 2002: 60); është sërish zgjedhje më e mirë se “laboratorët virtual të mendjes” (po aty, 105) së historianit, i cili mund të kthehet në instrument propagande, siç ka ndodhur gjerësisht në historiografinë shqiptare.

2.3 Si e ka ndikuar ‘ideologjia’ kuptimin mbi historinë

Megjithëse në gjendje embrionale, historianët dhe shkencëtarët social kanë filluar të shfaqin interes mbi karakterin epistemologjik të studimeve historike në Shqipëri. Dritan

Egro në *Historia dhe Ideologjia: Një Qasje Kritike e Studimeve Osmane në Historiografinë Moderne Shqiptare*, vëren se formimi doktrinar i historianëve gjatë periudhës së regjimit komunist dhe kufizimet normative që kishte vendosur regjimi për studimet historike mbështetur vetëm në shkencën marksiste-leniniste, kanë tjetërsuar mënyrën se si e kuptojmë historinë e shqiptarëve gjatë periudhës osmane. Ai konstaton se idetë nacional-komuniste të periudhës janë projektuar gjerësisht në shpjegimin e kësaj periudhe të gjatë historike (Egro, 2007). Ky është rasti flagrant se si idetë e historianit projektohen mbi realitetin objektiv të së shkuarës. Më konkretisht dy janë idetë qendrore normative marksiste që kanë formësuar kuptimin mbi këtë periudhë historike. Së pari ideja se historia njerëzore është shpalosje dialektike e konfliktit ndërmjet klasave të ndryshme ekonomike; konflikt që përfundon me fitoren e klasës së punëtorëve në realizmin idealit politik të shoqërisë universale pa klasa sociale. Kjo ide – pavarësisht se është konstrukt ideologjik – projektohet në të shkuarën si ide që përshkon të gjithë historinë njerëzore. Kompleksiteti i organizimit social thjeshtëzohet në përkatësinë klasore dhe – pavarësisht se nuk kemi asnjë mënyrë për të vërtetuar solidaritetin klasor dhe përbashktësinë e interesave të individëve – ky konflikt imagjinar shihet si forca lëvizëse e historisë. Ky realitet i konstruktuar ideologjikisht projektohet në formën e konfliktit ndërmjet çifligarëve dhe shtresës së shfrytëzuar fshatare gjatë periudhës osmane. Ideja e dytë marksiste-leniniste për marrëdhënien ndërmjet popujve si marrëdhënie ndërmjet shfrytëzuesve dhe të shfrytëzuarve projektohet në periudhën osmane si histori e vijueshme rezistence e popullit të shfrytëzuar shqiptar ndaj sundimtarëve shfrytëzues osman. Këto ide themelore në studimet gjatë periudhës komuniste vijnë të mbeten qendrore edhe në studimet e sotme veçanërisht në veprën *Historia e Popullit Shqiptar*, botim i Akademisë së Shkencave në vitin 2002 (Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2002).

Oliver Jens Schmitt dhe bashkëpunëtorët e tij në përmbledhjen e eseve *Historia e Shqiptarëve* përpiqen të argumentojnë se është nacionalizmi si doktrinë komplekse që ka ndikuar më së shumti në tjetërsimin e interpretimit historik mbi periudha të ndryshme të historisë së shqiptarëve që nga antikiteti deri në kohët moderne. Schmitt vëren se premisat e studimeve historike nga perspektiva nacionaliste shqiptare janë vendosur gjatë periudhës staliniste në Shqipëri, por vazhdojnë të kenë ndikim të madh edhe në interpretimet aktuale historike mbi historinë e shqiptarëve. Autorët e eseve konstatojnë se hipotezat bazë të hedhura gjatë regjimit komunist për historinë antike, të mesjetës dhe

atë moderne, vijnë të gëzojnë mbështetje të gjerë nga historianët e sotëm shqiptarë (Schmitt & Eva Anne Frantz, 2012). Esetë përbëjnë histori të historiografisë shqiptare dhe ofrojnë pikëpamje të qenësishme përse i përket implikimeve përmbajtësore të idesë kombëtare në studimet historike. Pikëpamja nacionaliste parasheh që shteti kombëtar është forma finale e organizimit politik të njerëzimit. Një pjesë e nacionalistëve kanë një vështrim racionalist dhe teleologjik mbi historinë në kuptimin që e shohin kombin si një objekt primordial i cili shpaloset në histori drejt qëllimit final që është krijimi i shtetit kombëtar. Ky zhvillim është linear; nga një formë më primitive në një formë më të avancuar; dhe i arsyeshëm sepse historia nuk është kontigjencë, por shpalosje e arsyes së saj të brendshme. Ky ideal normativ parasheh vlerësimin e ngjarjeve dhe veprimtarisë politike si funksion të përplotësimit të idesë kombëtare. Ideja implicite se kombi është qëllimi final dhe se proceset dhe veprimet e aktorëve duhet të vlerësohen dhe gjykohen në raport me këtë ideal; se ata janë misionarë në shërbim të zhvillimit dhe prosperimit të kësaj ideje të shtetit kombëtar; e ka shndërruar historinë e Shqipërisë dhe veçanërisht kuptimin e politikës së saj të jashtme, në gjykim normativ të ngjarjeve historike dhe veprimtarisë së udhëheqësve politik.

Fatos Tarifa dhe bashkëpunëtorët e tij, në përmbledhjen e eseve *Politika dhe Historia*, shqyrtojnë formën se si politikja ndikon në mënyrën se si ne e kuptojmë historinë apo dimensione specifike të saj (Tarifa, Gurakuqi, & Hasimja, 2012). Romeo Gurakuqi vëren se janë anësitë dhe paragjykimet politike të historianëve shqiptarë që kanë tjetërsuar të vërtetën historike mbi periudha shumë të rëndësishme të historisë sonë moderne (Gurakuqi, 2012). Ferit Duka përpiqet të gjurmojë mënyrën se si mitet nacionale kanë ndikuar në kuptimin që kemi ne mbi historinë e Shqipërisë (F. Duka, 2012). Duka dhe Gurakuqi i qëndrojnë idesë së ekzistencës së realitetit objektiv dhe interpretimit objektiv historik të paktën si ideal, por duke pranuar vështirësitë disa nivelëshe që shfaqen në kërkimin historik. Ermal Hasimja dhe Enika Abazi ofrojnë një vlerësim epistemologjik mbi historiografinë shqiptare në përpjekje për të argumentuar se si qasjet epistemologjike dhe metodologjike kanë ndikuar kuptimin tonë mbi të shkuarën. Autorët në mënyrë implicite lënë të kuptohet se realiteti objektiv është mit dhe qasje ndaj tij e pamundur. Hasimja shprehet se nuk ka asnjë mënyrë për shqyrtimin objektiv të së shkuarës jashtë ndikimit të *politikës* dhe kufizimeve që e tashmja i përcakton studiuesit (Hasimja, 2012). Abazi mendon se problemi themelor i studimeve historike në Shqipëri është metodologjia empiriciste-diskriptiviste e kombinuar me idetë themelore marksiste që

kanë penguar ofrimin e interpretimeve alternative mbi historinë e Shqipërisë (Abazi, 2010). Autorët duket se – nën ndikimin e literaturës postmoderniste franceze të gjysmës së dytë të shekullit të 20-të – propozojnë tranzicionin e studimeve historike dhe kërkimeve sociale shkencore nga tradita ortodokse marksiste, e cila objektivitetin e presupozon si të mirëqenë, në një traditë tjetër neomarksiste subjektiviste ku relativizmi shkencor është kushti i pashmangshëm në të cilën gjendet shkenca. Hasimja ofron një përkufizim aq të gjerë të politikës sa që dallimi ndërmjet botëkuptimit dhe politikës nuk ekziston; për pasojë është e kuptueshme që çdo interpretim historik është në vetvete politik. Këtu problemi nuk është nëse interpretimi historik është peng i politikës, por se çfarë ne kuptojmë me politike. Por edhe nëse ne do të marrim të mirëqenë këtë përkufizim të politikës; shkenca sërish nuk gjendet në kushte fataliteti pasi metodat impersonale të kërkimit shkencor e nxjerrin atë nga kushti i politikës. Abazi duket se ngatërron empiricizmin si metodë shkencore që vendos verifikimin empirik si kusht të progresit shkencor me konstruktet ideologjike të marksizmit ortodoks. Refuzimi i njëri pa dyshim që nuk sjell refuzimin a priori të tjetrit, sepse janë dy gjëra që ekzistojnë pavarësisht njëri-tjetrit. Më lart argumentuam se qoftë pretendimi për objektivitet të përfutur nga të dhënat empirike, qoftë fatalizmi subjektivist janë vulnerabël ndaj kritikës shkencore dhe se rruga e ndërmjetme është shqyrtimi i ngjarjeve historike nëpërmjet operacionalizmit sistematik të teorive të provuara dhe aplikimit të një metodologjie impersonale të përfutur nga diskursi i komuniteteve të gjera akademike.

KAPITULLI III. Teoritë e Marrëdhënieve Ndërkombëtare dhe Politika e Jashtme

3.1 Çfarë është teoria

Në kapitullin e mëparshëm parashtruam pretendimin se nuk mund të shpjegojmë apo kuptojmë fenomenet jashtë një konnize teorike eksplicite ose implicite. Por çfarë është teoria? *Theoria* është një fjalë që vjen nga greqishtja e vjetër dhe kupton “aktin ose procedurën e përpjekjes për të kuptuar se çfarë po ndodh”. Teorizimi nuk është “vërtetimi i vlefshmërisë së një përfundimi të arritur, është një procedurë e zbulimit ose kërkimit” (Oakeshott, 2004, 392). “Teoritë” – thotë Waltz – “janë koleksion ose set ligjesh që lidhen me një sjellje apo fenomen të caktuar... Një teori sistematizon fenomenet në mënyrë që të duken ndërsjelli të varur; përndryshe bashkon fakte pa lidhje me njëri-tjetrin; tregon se si ndryshimet në disa prej fenomeneve përfshijnë domosdoshmërisht ndryshime në fenomene të tjerë” (Waltz, 1979, 9-10). Pra teoria, në thelb shkon përtej asaj që është e dukshme dhe e vrojtueshme; është veprim i imagjinatës për t’i dhënë kuptim shfaqjeve që përndryshe nuk kanë lidhje me njëri-tjetrin.

3.2 Funksioni i teorisë

Teoria nuk na garanton shpjegimin objektiv të ngjarjeve historike apo fenomeneve në shqyrtim; por na ndihmon për të “vendosur rregull dhe kuptim mbi një masë fenomenesh, të cilët pa të do të mbeteshin të palidhur dhe të parrokshëm” (Morgenthau, 2005, 3). Dy janë qasjet më të rëndësishme në teorizimin e shkencave sociale bashkëkohore: modelet sociologjike dhe modelet ekonomike të ndërtimit të teorisë. Robert Gilpin (1981) vëren se tipari themelor i teorisë sociologjike është përqendrimi në shoqërinë si e tërë ose në tërësinë e sistemit social. Pavarësisht se përkufizimi i sistemeve sociale varjon, ata kanë të përbashkët idenë e një seti të identifikueshëm elementesh që karakterizohen nga ndërlidhja eksplicite ose implicite. Teoria sociale – pavarësisht nëse këto elemente janë individët, grupet, rolet sociale apo faktorë të tjerë – supozon se sjellja e individëve shpjegohet nga natyra e sistemit dhe vendi i tyre në këtë sistem. Përkundër kësaj qasjeje holistike, teoria ekonomike, ose siç njihet teoria e zgjedhjes racionale, përqendrohet tek individ. Teoria supozon se sjellja individuale përcaktohet nga racionaliteti; “kjo do të thotë se individët përpiqen të maksimizojnë ose së paku të plotësojnë, disa vlera ose interesa me kostot më të ulta të mundshme për ta”. Në këtë kontekst, racionaliteti aplikohet vetëm tek përpjekja, jo tek rezultati: dështimi për të realizuar një objektiv për shkak të padijes apo ndonjë faktori tjetër nuk zhvlerëson

premisën racionaliste “që individët veprojnë mbi bazën e kosto/përfitimit ose llogarisë mjete/rezultate” (Gilpin, 1981, ix-xx).

3.3 Politika ndërkombëtare – Teoritë sistemike

Problemi themelor në shpjegimin shkakësor të politikës së jashtme të një shteti është se ku duhet të identifikojmë forcën shtytëse të vendimmarrjes, brenda apo jashtë shteteve. ‘Jashtë’ është sistemi ndërkombëtar, grupi i shteteve që përbëjnë sistemin bashkë me strukturën e ndërveprimit të tyre. Teoricienët e marrëdhënieve ndërkombëtare e quajnë këtë “problemi i nivelit të analizës”. ‘Problemi’ është se ku të kërkojmë për fenomenin që shërben si shkak për shtetet që të veprojnë ashtu siç veprojnë” (Roy, 1998, 227). Shpjegimet për politikën e jashtme mund të vendosen në një nga disa nivelet e kategorive teorike. Pavarësisht se nuk ka konsensus mbi numrin e këtyre kategorive, dallimi më i rëndësishëm është ndërmjet ‘nivelit të sistemit’ dhe ‘nivelit të shtetit’. Analiza në nivelin e sistemit supozon se politika e jashtme është më së shumti reagim ndaj rreziqeve dhe mundësive që krijohen në mjedisin e jashtëm të shtetit. Analiza në nivelin e shtetit kërkon të shpjegojë politikën e jashtme në shkaqe që gjenden brenda shtetit. Këto qasje të ndryshme sjellin implikime shumë të rëndësishme substanciale. Analiza në nivelin e sistemit pretendon se sistemi ndërkombëtar përcakton sjelljen e shteteve pavarësisht karakteristikave të brendshme të tyre; analiza në nivelin e sistemit sugjeron se politika e jashtme e një vendi nuk mund të kuptohet pa njohur individualitetin e atij shteti, historinë, sistemin politik, kulturën dhe udhëheqësit e tij. Studiuesi që e ka paraprirë studimin e nivelit të analizës në fushën e Marrëdhënieve Ndërkombëtare është Keneth Waltz, i cili në librin *Njeriu, Shteti dhe Lufta* vëren se teoritë e marrëdhënieve ndërkombëtare i identifikojnë shkaqet e luftës në tre nivele (imazhe): në nivelin e individit ose natyrës njerëzore; në nivelin e shtetit ose natyrës së rrëgjimit politik; dhe në nivelin e sistemit ose natyrës së sistemit ndërkombëtar (Waltz, 2001). Studiuesit nuk kanë arritur në një konsensus se ku duhen lokalizuar shkaqet e sjelljes së shteteve. Analiza e politikës së jashtme është e prirur për të kombinuar nivelet e analizës; por kjo nuk shpëton nga zgjedhja thuajse apriori e parësisë së njërit prej niveleve. Teoria sistemike e Keneth Waltz ofron definicionet bazë të sistemit ndërkombëtar, por nuk ofron një teori për shtetin dhe udhëheqësin. Në vijim do të procedojmë duke e kombinuar atë me qasjet e realizmit neoklasik, që ofrojnë një lidhje sistematike ndërmjet sistemit, shtetit dhe individit.

Çfarë është sistemi?

Sistemi është entiteti që krijohet nga ndërveprimi i njësive që e përbëjnë, por që është i ndryshëm nga shuma e vetive të njësive që ndërveprojnë. E tëra nuk është më e madhe se shuma e pjesëve, por cilësisht e ndryshme nga shuma e tyre. Ky entitet – ose struktura e sistemit – është atëherë e rëndësishme sa që vetitë e brendshme të elementëve përbërës vlejnë më pak sesa pozita e tyre në sistem. “Sistemi social është përcaktori kryesor i sjelljes, qoftë nëpërmjet socializimit të aktorit me një set të caktuar normash dhe vlerash ose duke ushtruar trynë dhe kufizime mbi aktorin” (Gilpin, 1981, ix-xx).

Me sistem kemi të bëjmë kur: i) një set njësish ose elementesh është i ndërlidhur deri në atë pikë sa që ndryshimet në një element ose në marrëdhëniet ndërmjet tyre prodhojnë ndryshime në pjesë të tjera të sistemit; dhe ii) i gjithë sistemi shfaq veti dhe sjellje të ndryshme nga pjesët. Teoria sistematike tregon se si aktorët e sistemit duke ndjekur strategji të thjeshta dhe të pakoordinuara prodhojnë sjellje agregate që është komplekse dhe e rregulluar, pavarësisht se jo domosdo e qëndrueshme dhe e parashikueshme (Jervis, 1997, 7).

Në disiplinën e Marrëdhënieve Ndërkombëtare ka disa teori sistematike. Ndër më të rëndësishmet janë neorealizmi, neoliberalizmi, konstruktivizmi dhe marksizmi.

Realizmi – pavarësisht diferencave ndërmjet teorive të ndryshme – bashkëndan një sërë supozimesh të përbashkëta. Robert Gilpin (1986) rendit tri pandehmat kryesore të realistëve: (i) “natyra thelbësisht konfliktuale e çështjeve ndërkombëtare” ku “anarkia është rregulli; rendi, drejtësia dhe moraliteti janë përjashtime”; (ii) ideja se themeli i jetës politike janë ‘grupet e konfliktit’ të lidhur në forma të ndryshme besnikërie ku forma më e njohur sot është ‘shteti komb’; dhe (iii) motivet parësore njerëzore në të gjithë jetën politike janë fuqia dhe siguria. “Tuqididi thotë se njerëzit janë të motivuar nga nderi, lakmia dhe, mbi të gjitha nga frika ... Realizmi nuk e mohon rëndësinë e vlerave të tjera ... por ... të gjitha këto qëllime më fisnike do të humbasin nëse nuk mbron sigurinë në këtë luftë për fuqi ndërmjet grupeve sociale.” (Gilpin, 1986, 304-305). Teoria sistematike realiste ose neorealizmi i zhvilluar nga Kenneth N. Waltz nuk e vendos theksin tek motivet njerëzorë, por tek natyra e sistemit. Variabli shpjegimor në këtë teori është shpërndarja e fuqisë materiale në nivel sistemi.

Liberalizmi si shkollë filozofike në MN është e lidhur ngushtë me premisat filozofike të doktrinave liberale, të cilat kanë në themelin e tyre ontologjik, individin. Mund të dallohen tre tipa liberalësh që marrin shtysë nga tre vizione të ndryshme liberale: a) vizioni Locke-an, që lidhet me natyrën e njeriut; b) vizioni tregtar, që lidhet me dinamikën ekonomike; c) vizioni Kantian, që lidhet me republikanizmin internacional (Doyle, 2012, 92). Këto vizione ndajnë dy premisa të përbashkëta: anarkinë dhe racionalitetin. Pra veprimtaria e shteteve zhvillohet në një sistem ndërveprimi që karakterizohet nga mungesa e një autoriteti qendror dhe se shtetet, për të arritur objektivat e tyre, përgjithësisht veprojnë në mënyrë racionale. Këto premisa të përbashkëta kanë formuar teori të ndryshme liberale. Qasja më e rëndësishme është neoliberalizmi, i cili është një variant i teorisë liberale të MN-së, që fokusohet në rolin që luajnë institucionet ndërkombëtare për të përfutur rezultate kolektive ndërkombëtare dhe për këtë arsye shpesh quhet ‘institucionalizmi neoliberal’. “Neoliberalizmi implementon një perspektivë shtet-qendrore, e cila, si realizmi strukturor, i konsideron shtetet të jenë aktorë unitarë, racionalë dhe maksimizues të utilitetit, të cilët dominojnë çështjet globale.” (Sterling-Folker, 2013, 115).

Konstruktivizmi e vendos theksin tek rëndësia e strukturave normative, roli i ideve dhe identiteteve në formësimin e veprimit politik dhe tek marrëdhëniet e ndërsjellë formëzuese ndërmjet agjentit dhe strukturës. Në këtë kuptim, ai pozicionohet në një zonë të ndërmjetme mes teorive racionaliste (neorealizmi dhe neoliberalizmi) dhe teorive kritike. Ideja se marrëdhëniet ndërkombëtare janë konstrukcion social është shumë e thjeshtë; “të konstruktosh diçka është një veprim që sjell në ekzistencë një subjekt ose objekt, i cili përndryshe nuk do të ekzistonte” (Fierke, 2013, 188). Rrënjët e konstruktivizmit duhen parë tek teoritë kritike. Këto të fundit iu kundërvunë tri pandehmave të rëndësishme të neorealizmit dhe neoliberalizmit që i shohin aktorët politikë, qofshin shtetet apo individët, (i) në pikëpamje *atomiste*, pra si entitete parasociale, në kuptimin që identitetet dhe interesat e tyre janë të vetëgjeneruar; si entitete *egoiste*, që janë të interesuar pikësëpari për ndjekjen e interesit vetjak; dhe *racionale*, të aftë për të gjetur rrugën më efektive për të realizuar interesat e tyre brenda kufizimeve strukturore (Reus-Smit, 2005, 188). Përkundrazi, konstruktivizmi propozon se: (i) strukturat e asociemeve njerëzore përcaktohen në radhë të parë nga idetë e përbashkëta dhe jo nga forcat materiale; (ii) identitetet dhe interesat e aktorëve të qëllimshëm konstruktohen nga këto ide të përbashkëta më shumë sesa janë të dhëna nga

natyra (Wendt, 1999, 1); (iii) shoqëria shihet si një sferë formësuese, sfera që gjeneron aktorët si agjentë politikë dhe sociale të vetëdijshëm; sfera që i bën ata që janë (Reus-Smit, 2005, 199). Alexander Wendt sistematizon teorinë konstruktiviste sistemike ku si variabël shpjegimor përcakton ‘shpërndarjen e ideve’ në nivel sistemi.

Marksizmi LVKWH GHUL Qs YLWHW 980-të alternativa kryesore ndaj qasjeve dominuese, realizmit dhe liberalizmit (Walt, 1998, 32). Propozicionet bazë të analizës marksiste janë: i) jeta sociale njerëzore është marrëdhënie në proces; njerëzit janë qenie historike, njëkohësisht prodhues dhe produkt i proceseve historike; agjentët ndërveprojnë me strukturën, madje mund ta ndryshojnë strukturën në të cilën gjenden, prandaj historia është dialektike; ii) meqenëse historia karakterizohet nga marrëdhëniet në zhvillim ndërmjet agjencisë dhe strukturës, atëherë politika është luftë për proceset e vetë prodhimit social; në këtë dialektikë agjenci-strukturë prodhohen klasat që diktohen nga zotërimi i mjeteve të prodhimit; kapitalizmi është një organizim social, ku mjetet e prodhimit zotërohen nga një pjesë e vogël e shoqërisë e cila shfrytëzon punën e klasës punëtore; iii) veprimtaritë ndërkombëtare të kapitalit industrial kanë potencialin e transformimit të organizimit social (Rupert, 2013, 153-160). Lenini thotë se “kapitalizmi ka natyrë imperialiste, favorizon krijimin e shteteve merkantiliste, që përdorin forcën për arritjen e qëllimeve ekonomike dhe politike, sigurimin e tregjeve të reja për shkak të mbiprodhimit; prandaj e vetmja rrugë ishte lufta revolucionare kundër kapitalizmit”. Qasjet e mëvonshme që i qëndruan më afër tezave materialiste marksiste janë teoria e varësisë dhe teoria e sistemit të botëve të Wallerstein-it. Wallerstein e përcakton sistemin kapitalist ndërkombëtar si njësinë e analizës, jo shtetet kombëtare. Variabli kryesor i teorisë është ndarja transnacionale e punës, e cila e ndan botën në vende bërthamë, vende gjysmë-periferike dhe vende periferike.

3.4 Teoria sistemike neorealiste

Neorealizmi (i njohur edhe si realizmi strukturor) është një variant i traditës realiste në teorinë e Marrëdhënieve Ndërkombëtare. Vepra themeluese e kësaj shkolle është *Teori e Politikës Ndërkombëtare* e Kenneth Waltz (1979). Kenneth Waltz konstaton se studimet e Marrëdhënieve Ndërkombëtare shfaqnin si të metë shqyrtimin e fenomenit të politikës ndërkombëtare në pikëpamje reduksioniste nisur nga shqyrtimi i natyrës dhe motiveve të shteteve. Këto teori “e shqyrtojnë politikën ndërkombëtare në termat e sjelljes së shteteve, jo në termat e pozicionimit të tyre në raport me njëri-tjetrin” (Waltz, 1979, 64).

Ai e veçon objektin e teorisë duke e cilësuar politikën ndërkombëtare si sferë autonome që funksionon mbi principe të mëvetshme organizative. Kjo kërkon që të ndahet procesi (ndërveprimi i shteteve) nga sistemi (produkti i ndërveprimit) i cili shfaq veti të ndryshme nga njësitë ndërvepruese. “Synimi i teorisë së sistemeve” – shkruan Waltz – “është të tregojë se si dy nivelet veprojnë dhe ndërveprojnë, dhe kjo kërkon veçimin e tyre nga njëri-tjetri”. Ne mund të kuptojmë se si A ndikon mbi B “vetëm nëse A dhe B mbahen të ndarë”. Për Waltz, “çdo qasje apo teori që të konsiderohet me të drejtë ‘sistemike’ duhet të tregojë se si niveli i sistemit, ose struktura është e ndryshme nga niveli i njësive ndërvepruese” (Waltz, 1979, 40).

Waltz thotë se sistemi ndërkombëtar përbëhet nga dy elementë të veçantë “struktura dhe njësitë ndërvepruese” Pavarësisht se këto koncepte janë të lidhur me njëri-tjetrin, “nuk janë identikë”. Struktura përcaktohet nga organizimi i pjesëve përbërëse, “por nuk mund të përkufizohet duke numëruar tiparet materiale të sistemit.” (Waltz, 1979, 80). Në këtë përkufizim, Waltz kupton me njësi ndërvepruese shtetet sovraane; dhe me strukturë, paternën që krijohet nga ndërveprimi i këtyre shteteve, e cila është e pavarur nga vetë shtetet. Problemi themelor që shfaqet dhe kritikata e shumta me të cilat është ndeshur Waltz lidhet pikërisht me përkufizimin e ‘strukturës’ dhe ‘shtetit’. Struktura e politikës ndërkombëtare – në konceptimin e Waltz – karakterizohet nga tre elementë: (i) nga principi organizativ i cili është anarkik; kuptuar si gjendje e mungesës së autoritetit hierarkik. Sistemi transformohet nëse një princip organizativ zëvendësohet me një tjetër. Lëvizja nga sfera anarkike në sferën hierarkike përbën ndryshim sistemi; (ii) nga funksioni i padiferencuar i njësive. Sistemi anarkik popullohet nga njësi të ngjashme me funksion të padiferencuar. Pra, shtetet luajnë funksione të ngjashme, prandaj janë njësi të ngjashme; (iii) nga shpërndarja relative e kapaciteteve ndërmjet njësive. Ndryshimet në këtë të fundit sjellin ndryshim të sistemit, qoftë anarkik ose hierarkik (Waltz, 1979, 100-101). Në analogji me konceptin e ‘shoqërisë mekanike’ të Durkheim-i, ku njësitë përbërëse janë të ngjashme në funksion dhe nuk janë të ndërvarura, edhe shtetet janë të ngjashëm në funksionet që kryejnë; “çdo gjë që një shtet bën për veten e vet, të njëjtën gjë janë duke e bërë të gjithë shtetet e tjerë” (Waltz, 1979, 107). Sistemi ndërkombëtar është shtet qendror. Në këtë sistem secili shtet është entitet politik sovran. Ata janë të ngjashëm dhe të ndryshëm njëkohësisht. “Janë të ngjashëm në detyrat që kanë, por jo në aftësitë për t’i kryer ato. Dallimi qëndron tek kapacitetet, jo tek funksioni” (Waltz, 1979, 96). Sistemet politike ndërkombëtare formohen nga tërësia e njësive që kujdesen për

Skema 2. Paraqitja skematike e Teori e Politikës Ndërkombëtare e Kenneth N. Waltz

3.5 Teorizimi 'shtetit'

Neorealizmi, siç e ka theksuar vetë Waltz, nuk është teori e politikës së jashtme sepse i mungon një 'teori e shtetit' (Waltz, 1996). Ai është pesimist nëse do të mund të arrihej në një teori e cila të integronte në mënyrë koherente variablat sistemik me variablat e brendshëm. "Mënyra më e dëshiruar do të ishte formulimi i një teorie të vetme që do të mund të shpjegonte sjelljen e shteteve, ndërveprimin e tyre dhe rezultatet ndërkombëtare" – thotë Waltz – "por për fat të keq, jo vetëm që askush nuk ka zhvilluar një teori të tillë të madhe, por askush nuk ka mundur të sugjerojë se si mund të konstruktohet një e tillë" (Waltz, 1996, 57). Studiues të rëndësishëm që aplikojnë teorinë realiste mendojnë se neorealizmi si program kërkimor përmban në vetvete një teori të politikës së jashtme (Elman, 1996, 30; Fearon, 1998, 289). Përfaqësuesit e realizmit neoklasik pretendojnë se "realizmi neoklasik lidh qartësisht variablat e pavarur, ndërhyrës dhe të varur në një zinxhir shkakësor të drejtpërdrejtë" (Rose, 1998, 167). Waltz, me të drejtë, konstaton se lidhja mekanike e variablave (të pavarur, ndërhyrës dhe të varur) në një mekanizëm të vetëm shkakësor nuk është tregues i formulimit të një teorie të re, sepse "një teori nuk është bashkim variablash" dhe se për t'i shtuar diçka një teorie "kërkon që të tregohet se si ky element mund të pozicionohet brenda një teorie koherente dhe efektive" (Waltz, 1996, 57). Pavarësisht se një teori neorealiste mbi politikën e jashtme duket e pamundur, kjo nuk na pengon për të ndërtuar një strukturë analitike neorealiste për analizën e politikës së jashtme. Në këtë kuptim, "neorealizmi na thotë shumë mbi oportunitetet, dhe diçka, megjithëse më pak, për preferencat e shteteve" (Telhami, 2002, 159-160). Shteti në teorinë neorealiste shihet si 'kuti e zezë'; entitet unitar me interesa të paracaktuar. Kjo është e kuptueshme sepse neorealizmi është më së pari dhe mbi të gjitha, teori mbi rezultatet e ndërveprimit ndërkombëtar. Shteti, në këtë teori, supozohet si i tillë, nuk teorizohet. Realizmi na thotë një numër të kufizuar gjërash për shtetin porse të rëndësishme. Shtetet janë "si minimum kërkojnë mbijetesën, si maksimum dëshirën për dominim universal". Shtetet janë entitete politike sovranë, por kjo nuk do të thotë "se mund të bëjnë siç duan". Sovraniteti i shtetit nuk ka kuptuar ndonjëherë "të qenit i izoluar nga ndikimi i veprimit të shteteve të tjera. Sovraniteti nënkupton që shteti "vendos vetë se si do të përballlet me problemet e tij të brendshëm dhe të jashtëm". Shtetet si shqetësim primar kanë "mbijetesën, ky shqetësim kushtëzon sjelljen e tyre" (Waltz, 1979, 118, 96, 105). Ata shtete që nuk përshtaten me mjedisin që i rrethon do të zhduken; mjedisi anarkik i detyron ata të mendojnë për veten dhe të

përshtaten me ‘rregullat e lojës’, siç një peshk përshtatet me mjedisin e tij. Si propozicion fillestar është intrigues, por është shumë larg të ofruarit të një teorie mbi shtetin.

Weber në përkufizimin klasik të shtetit thotë se, një organizatë do të quhet ‘politike’ “për atë që ekzistenca e saj dhe rendi do të ruhen brenda një hapësire të caktuar territoriale me anë të kërcënimit dhe përdorimit të forcës fizike nga stafi administrativ”; një organizatë e tillë “quhet ‘shtet’ për atë që stafi administrativ mbart me sukses *pretendimin* e monopolit të përdorimit *legjitim* të forcës fizike në imponimin e rendit” (Weber, 1978, 54). Ky përkufizim minimalist është deskriptiv dhe i pamjaftueshëm. Ne ndajmë në këtë studim përkufizimin e Ernest Gellner që shteti nuk është entitet me veti parake, por entitet i prejardhur prej pjesëve që e përbëjnë, individët. Në këtë kuptim “shtetet, si edhe kombet, janë kontigjencë, jo domosdoshmëri universale” (Gellner, 1983, 6). Fakti se shtetet janë kontigjencë historike, pra produkt i rrethanave historike kupton se shtetet nuk janë entitete të pajisur me motivacione para sociale. Emil Durkheim zhvendos qasjen individualiste tek një konceptim më holist. Ai thotë se shteti krijohet nëpërmjet ‘solidaritetit social’, i cili është reflektim i ‘ndërgjegjes kolektive’. Vitaliteti i ndërgjegjes së përbashkët transmetohet tek autoriteti qeverisës, i cili merr në këtë mënyrë pozitë supreme. “Nuk është më një ndër funksionet e rëndësishme sociale; është mishërimi i kolektives.” Fuqia e tij rrjedh nga ndërgjegjja kolektive, por në momentin që pushteti i tij krijohet, “edhe pse nuk bëhet i pavarur nga burimi prej të cilit rrjedh ... bëhet faktor autonom në jetën sociale, i aftë për veprime spontane të papërcaktuara nga forca të tjera të jashtme”. Detyra e tij është të mbrojë ndërgjegjen e përbashkët “nga të gjithë armiqtë, të brendshëm e të jashtëm ... kështu bëhet simbol i ndërgjegjes kolektive, shprehja e saj e jetësuar në sytë e të gjithëve” (Durkheim, 1985, 19-20). Filozofi John Searle jep përkufizim më kompleks mbi shtetin. “Paradoksi i politikës” thotë Searle - është se “që sistemi politik të funksionojë, duhet të ketë njohje ose pranim të një seti funksionesh status nga një numër i mjaftueshëm i anëtarëve të grupit që bashkëndajnë qëllimshmërinë kolektive. Por në përgjithësi, në sistemin politik, ai set i funksioneve status mund të funksionojë vetëm nëse mbështetet nga kërcënimi i dhunës së armatosur”. Është kjo veti që “dallon qeveritë nga: kishat, universitetet, klubet e skive dhe bandat muzikore. Arsyeja se përse qeveria mund ta mbajë veten si sistemi fundor i funksioneve status, është sepse ruan kërcënimin e përhershëm të forcës fizike” (Searle, 2010, 171). Kjo është arsyeja, thotë Searle, që edhe diktatorët më të këqinj, përpiqen që përkrah dhunës dhe

terrorit, të gjejnë edhe forma të tjera të përfshirjes së shoqërisë në legjitimimin e pushtetit. Por ky përcaktim në nivel ontologjik, nuk na thotë se çfarë pritshmërisë duhet të kemi për sjelljen e shtetit. Realizmi neoklasik – i ndikuar nga neorealizmi – mban një konceptim jashtë – brenda të shtetit. Kjo do të thotë se tek e fundit janë forcat sistemike që udhëheqin sjelljen e jashtme. Politika e jashtme, është produkt i vendimmarrjes së atyre që veprojnë në emër të shtetit “të cilët gjenden në pikëlidhjen e shtetit me sistemin ndërkombëtar” dhe që “perceptojmë kufizimet sistemike dhe deduktojnë interesin kombëtar” (Lobell, Ripsman, Taliaferro, 1999, 25). Por këto persona të pajisur me përgjegjësitë për drejtimin e shtetit nuk mund të sillen siç duan; ata janë të kufizuar nga struktura që krijohet nga bashkimi i individëve që përbëjnë shtetin. Kjo do të thotë se shtetet kanë një shkallë pavarësie nga shoqëria në veprimin e tyre ndërkombëtar; prandaj arsyeja e shtetit e kuptuar si mbijetesa e tij, përgjithësisht tejkalon interesat trivial të individëve. Por çështja themelore mbetet tek pritshmëritë që ofron teoria për sjelljen e shtetit. Pavarësisht se Waltz nuk ofron një angazhim deterministik, ai thotë se teori parashihet që shtet të reagojnë në funksion të balancimit të fuqisë. Modifikimi më domethënës i *teorisë* është bërë nga Stephen M. Walt, i cili balancën e fuqisë e zëvendëson me balancën e rrezikut. “Shtetet bëjnë aleanca për të balancuar rreziqet jo vetëm fuqinë” thotë Walt – “pavarësisht se shpërndarja e fuqisë është një faktor jashtëzakonisht i rëndësishëm, shkalla e rrezikut ndikohet gjithashtu nga afërsia gjeografike, kapacitetet sulmuese dhe qëllimet e perceptuara”. Për Walt, ideologjia është më pak e fuqishme si motiv për aleanca sesa balancimi; “shumë aleanca në dukje ideologjike janë në fakt një formë e sjelljes balancuese” (Walt, 1987, 5). Ky konceptim i pritshmërisë për sjelljen e shtetit e dobëson teorinë e Waltz pasi e privon nga dimensionin material instrumentin matës që është shpërndarja e kapaciteteve materiale duke i dhënë hapësirë ideve konstruktiviste për subjektivitetin e matjes së ‘kërcënimit. Nga ana tjetër, modifikimi e zgjeron fuqinë shpjegimore të teorisë duke e nxjerrë nga kufizimi i teorisë së fuqive të mëdha dhe bërë të aplikueshme edhe për fuqi të tjera të mesme dhe të vogla.

3.6 Teorizimi i ‘individit’

Hans Morgenthau shkruan se “politika e brendshme dhe politika ndërkombëtare janë të dyja luftë për pushtet (fuqi), ku ndryshojnë vetëm kushtet në të cilat zhvillohet kjo luftë, në sferën ndërkombëtare ose në atë të brendshme”. Shtetari në këtë kuptim, udhëhiqet nga parimi i fitimit dhe ushtrimit të pushtetit. Megjithatë ky pohim është supozim i mbështetur mbi natyrën e njeriut si *homo dominandi*; një sërë studimesh empirike kanë

treguar se principi i mbijetesës, në kuptimin evolucionist, vlen edhe për udhëheqësit politik. “Politika që qëndron pas mbijetesës në zyrë... është thelbi i politikës ... çdokush në pozitën e autoritetit dëshiron ta mbajë atë autoritet... manovrat në funksion të saj janë themelore për politikën në çfarëdo lloj regjimi” (Mesquita, Smith, Siverson, & Morrow, 2003, 8-9). Sado raste idiosinkratike që të shqyrtojmë nuk do të gjejmë raste kur udhëheqësi politik nuk dëshiron të mbijetojë politikisht. Vetëflijimi është rekuizitë religjioze, jo politike. Pretendimi i historianëve se kanë zbuluar në dokumentet arkivore se Enver Hoxha ka vepruar në funksion të mbijetesës së vet politike – nuk na thotë asgjë. Është kundër intuitive të shpjegosh ndryshimet me anë të konstanteve. Motivacioni i mbijetesës në zyrë është një konstante që nuk na ndihmon në shpjegimin e ndryshimeve në politikën e jashtme. Pavarësisht se ‘mbijetesa në zyrë’ është universalisht e njëjtë kjo nuk kupton logjikisht që pasojat e sjelljes janë universalisht të njëjta, pasi kushtet strukturore dhe elementë të tjerë idiosinkratikë ndikojnë në rezultatin e sjelljes. Një ndër faktorët më të rëndësishëm është konteksti strukturor në të cilin udhëheqësi përdor mjetet në funksion të rezultatit.

Raporti mjete - rezultat ndikohet nga dy faktorë: *format e regjimeve politike dhe vullneti i aktorit politik*. Pritshmëria është që format e ndryshme të organizimeve politike të kushtëzojnë raportin mjete – përfundime pavarësisht dispozicioneve të njëjta të aktorëve. Thënë me fjalë të tjera mbijetesa e aktorëve politik kushtëzohet nga forma e regjimit politik; formë e cila inkurajon ose dekurajon përdorimin e disa mjeteve në raport me disa të tjerë. Në spektrin e mjeteve, demokracitë liberale dekurajojnë dhe kufizojnë përdorimin e disa prej tyre; në spektrin e përfundimeve, nuk sjellin pasoja që lidhen me shfuqizimin e privilegjeve sociale dhe ekonomike që nuk lidhen drejtpërsëdrejti me ‘mbijetesën në zyrë’. Në spektrin e mjeteve - regjimet autokratike dhe diktatoriale – inkurajojnë dhe nuk kufizojnë përdorimin e mjeteve të dhunës fizike; në spektrin e përfundimeve ‘*homo homini lupus est*’. Natyra e regjimit ndikon në mënyrën se si elitat politike i perceptojnë kërcënimet në raport me mbijetesën politike; dhe në kthim mënyrën se si duhet të sillen për t’iu përshtatur dispozicionit të mbijetesës politike. Faktori tjetër i rëndësishëm përkrah natyrës së regjimit është edhe vullneti i aktorit politik. Aktorë të ndryshëm politik shfaqin prirje të ndryshme në raport me marrëdhënien mjete – përfundime. *Toeria e omnibalancës* thotë se përcaktori kryesor i aleancave në Botën e Tretë është përlllogaritja racionale e udhëheqësve politik se cila prej fuqive ka gjasa t’i mbajë ata në pushtet. Teoria “supozon se përcaktori më i fuqishëm i aleancave

është prirja e udhëheqësve politik për të garantuar mbijetesën e tyre politike dhe fizike (David, 1991, 236). Kjo është e kuptueshme por nuk na thotë ndonjë gjë të re. Shtetarët gjithmonë bëjnë llogari komplekse kur lidhin aleanca; është e natyrshme që ata të mos hyjnë në aleanca që shkojnë kundër interesit të tyre personal. Në kuptimin e motivacioneve, mbajtja e pushtetit konsiderohet si parakusht për jetësimin e objektivave të tjerë. Asnjë objektiv nuk mund të realizohet pa siguruar qëndrimin në zyrë. Në këtë kuptim, sjellja e udhëheqësit priret nga përlllogaritja komplekse e interesit të shtetit dhe mbijetesës politike. Prandaj, vendosja e një marrëdhënie të drejtpërdrejtë ndërmjet natyrës së regjimit dhe sjelljes në politikën e jashtme është problematike. Variabli analitik që mund të prodhohet nga kjo marrëdhënie është raporti që ekziston ndërmjet konsolidimit të pushtetit personal të udhëheqësit dhe lirisë së veprimit në politikën e jashtme. E shtruar në një mënyrë tjetër: sa më i përqendruar pushteti politik, aq më e varur është politika e jashtme e shtetit nga karakteristikat idiosinkratike të udhëheqësit politik. Kjo për arsye se vendim-marrësi nuk e ka të nevojshme për të negociuar zgjedhjet e tij me aktorë të tjerë shoqërorë dhe politikë. Në kushte të tilla, *zgjedhja rationale* si ideal teorik kufizohet në disa mënyra.

Në rastin e supozimit të shtetit si aktor unitar racional, përkthimi i trysnive dhe oportuniteteve strukturore në vendimmarrje është thujse mekanik, sepse vendimmarrësit bëjnë kalkulime rationale dhe përzgjedhin alternativën që maksimizon përfitimin e shtetit. Konceptimi i teorisë së zgjedhjes rationale në këtë mënyrë shfaq dy probleme të rëndësishme: problemin e ‘motivacioneve’ (përse një zgjedhje është më e favorshme se tjetra në kushtet kur optimaliteti i zgjedhjes nuk është diçka e vetëdukshme?); problemin e ‘racionalitetit të kufizuar’, kufizimet objektive, si mungesa e informacionit të plotë, mungesa e kohës në vendimmarrje dhe kufizimet subjektive konjitive të vendimmarrësit (Bendor & Hammond, 1992). Problemit të ‘kufizimeve konjitive’ u shtohet edhe një element tjetër i neglizhuar në studimet ndërkombëtare, problemi i dispozicioneve të ‘sfondit’, që do e shqyrtojmë më poshtë. Me fjalë të tjera, ‘shtrëngimet’ dhe ‘oportunitetet’ strukturore përkthehen në sjellje politike të shtetit nëpërmjet mënyrës se si perceptohen ato nga individët që veprojnë në emër të shtetit dhe preferencave që kanë paraprakisht, dhe/ose që krijohen ndërsjektivisht. Ne supozojmë se kur struktura krijon presione të forta, shtetet - veçanërisht ato me kapacitete të vogla materiale - orientojnë sjelljen drejt maksimizimit të mundësisë së mbijetesës. Pritshmëria që ofron teoria në këto raste kur struktura ndërkombëtare gjeneron një kontekst kërcënues është se

vendimmarrësit do të reagojnë për të ‘balancuar kërcënimin’. Kur ndryshimet në strukturën ndërkombëtare ofrojnë mundësi, vendimmarrësit reagojnë për të përmirësuar pozitën e vendit në sistem. Por oportuniteti i zgjedhjes në secilin rast nuk është i vetëdukshëm. Shtetet asnjëherë nuk përballen me një zgjedhje të vetme. Zgjedhjet specifike – brenda një kuadri shtrëngimesh dhe/ose mundësish strukturore – ndërmjetësohen nga perceptimet e udhëheqësit për këto shtrëngime dhe mundësi. Ajo që duhet shqyrtuar është se krijohen perceptimet e vendimmarrësve. Në një ndërveprim dypalësh ose shumëpalësh, aktori veprues merr në konsideratë rrethanat objektive dhe qëllimet e aktorit, apo aktorëve të tjerë. Aktori, që të vendosë se si do të sillët, duhet të parashikojë se si të tjerët do të sillen dhe si ajo sjellje do të ndikojë mbi të. “Prandaj, aktori duhet të zhvillojë një imazh të ‘tjetrit’ dhe qëllimeve të tyre. Ky imazh mund të jetë i pasaktë; aktori për shumë arsye mund të keqperceptojë edhe veprimet, edhe qëllimet e të tjerëve” (Jervis, 1968, 454). Robert Jervis ofron një seri hipotezash se si mund të ndikohen perceptimet e aktorëve për shkak të strukturës së tij konjitive. Gjetjet nga psikologjia konjitive tregojnë se: aktorët në përgjithësi priren të perceptojnë atë që presin; vendimmarrësit priren të puqin informacionin që marrin me teoritë dhe imazhet që kanë paraprakisht; struktura perceptuale e aktorit ndikohet nga ajo që ai ka kaluar si përvojë dhe ka mësuar. Traumata historike luajnë rol shumë të rëndësishëm mbi perceptimet e ardhshme. Ato ose mund të krijojnë imazhe të një shteti mbi një shtet tjetër, ose mund të përdoren në formën e arsyetimit analogjik; mënyra se si njerëzit i perceptojnë të dhënat nuk ndikohet vetëm nga struktura e tyre konjitive dhe teoritë që ka mbi aktorët e tjerë, por edhe nga sfondi i çështjeve që janë të rëndësishme për ta në momentin kur marrin informacionin. Nga gjetjet e psikologjisë politike postulohet se ka një prirje të përgjithshme nga vendimmarrësit për t’i perceptuar shtetet e tjera më armiqësore sesa janë në të vërtetë (Jervis, 1968, 454-479).

Alexander George (1969) gjen se ka kufizime të rëndësishme për mundësinë e vendimmarrjes racionale dhe shpjegimit të kësaj vendimmarrje në sferën politike nisur nga parimet e zgjedhjes racionale. Këto kufizime lidhen me: mungesën e informacionit të plotë nga aktori politik për situatat me të cilat ka të bëjë; njohuritë e tij për marrëdhënien mjete-qëllime, që është përgjithësisht e pasaktë për të parashikuar pasojat e zgjedhjes së një kursi veprimi a një tjetri; vështirësinë e formulimit të një kriteri të vetëm me anë të të cilit të zgjedhë se cila alternativë apo kurs veprimi është më i miri. Përkrah këtyre, “besimet e udhëheqësit politik mbi natyrën e politikës dhe konfliktit politik – sido që t’i

referojmë, si ‘kod operacional’, ‘botëkuptim’, ‘hartë konjitive’ ose ‘kulturë politike e elitës’ – janë ndër faktorët që ndikojnë në vendimmarrjen e aktorit” (George, 1969, 197). Margaret Hermann (1980) konstatoi se dy janë stile karakteristike të konstatuara tek udhëheqësit politikë: paranoja (dyshimi i tepruar) dhe makiavelizmi (sjellje e paskrupullt manipulative). Ajo gjeti nga studimi se “udhëheqësit agresivë e shohin pushtetin si të domosdoshëm, nuk kanë zhdërvjelltësi konceptuale, janë mosbesues ndaj të tjerëve, mendojnë në terma nacionalist dhe me gjasë besojnë se kanë kontroll mbi ngjarjet në të cilat janë të përfshirë.” (Hermann, 1980, 8).

Një tjetër nivel i thellë i mënyrës se si perceptimet kufizojnë zgjedhjen racionale janë dispozicionet e sfondit (*background*) që kanë karakter të thellë dhe të padukshëm shkakësor. Filozofi John Searle thotë se janë këto aftësi në formën e ‘rregullave’ që *udhëheqin* sjelljen e aktorit, të cilët në vetvete nuk janë të qëllimshëm dhe nuk i nënshtrohen shqyrtimit racional të aktorit. *Sfondi* është një “set aftësish të paqëllimshme ose të paraqëllimshme, që mundëson gjendjen e qëllimshme të funksionojë” (Searle, 1995, 129). Këto aftësi janë sensitive ndaj strukturave specifike të qëllimshmërisë pa qenë në fakt të krijuara nga qëllimshmëria. “Ne zhvillojmë aftësi dhe kompetenca që janë funksionalisht të barasvlefshme me sistemin e rregullave, pa përmbajtur pasqyrime apo përbrendime të këtyre rregullave” (Searle, 1995, 142). Implikimi më i rëndësishëm në rastin tonë konkret është se, sipas këtij konceptimi të dispozicioneve të *sfondit*, rrëzojmë supozimin teleologjik të principit të mbijetesës. Shteti ose individ që vepron në emër të tij nuk ka pse të supozohet si aktor që synon mbijetesën. Forma e arsytimit kthehet në invers sipas principeve të biologjisë evolucioniste si në nivelin shkakësor, edhe në atë funksional. Në nivel funksional, shteti ose individ veprues nuk sillet në mënyrën që sillet me qëllim që të mbijetojë, por në përputhje me kushtet strukturore që e shtrëngojnë të sillet në atë mënyrë që sillet; ai mbijeton nëse sillet në përputhje me kushtet strukturore, nuk mbijeton nëse nuk sillet. Mbijetesa funksionon ende si element i shpjegimit, por ndërhyr në shpjegim në mënyrë diakronike. Në momentin që eliminojmë teleologjinë, ‘mbijetesa’ nuk është më një qëllim por një pasojë që ndodh. Më konkretisht, shteti dhe/ose individ veprues nuk ka pse të dijë se rregulli i sistemit ndërkombëtar është vetëndihma dhe të sillet në përputhje me të; thjesht është i predispozuar të sillet në këtë mënyrë, sepse ka përfutur këto aftësi dhe dispozicione të paqëllimshme në atë formë që janë të përputhshme me institucionin e vetëndihmës. Kjo nuk duhet kuptuar si formë determinizmi. Shtetet dhe/ose individët veprues nuk gjenden

asnjëherë përballë një zgjedhje të vetme. Dispozicionet nuk iu tregojnë se çfarë të zgjedhin dhe çfarë të mos zgjedhin. Zgjedhjet janë fryt i vullnetit të lirë; por kushtet strukturore ndikojnë në formimin e besimeve. Hayek (1978) thotë se njerëzit (po ashtu shtetet; shën. im) në veprimtarinë e tyre nuk udhëhiqen ekskluzivisht nga kuptimi që kanë “për lidhjen shkakësore ndërmjet mjeteve të posaçme të njohura dhe përfundimeve të dëshiruara, por edhe nga rregullat e sjelljes për të cilat janë rrallë të vetëdijshëm, e me siguri nuk i kanë shpikur në mënyrë të ndërgjegjshme” (Hayek, [1978] 1990, 7). Nga sa shqyrtuam, analiza e mbështetur mbi supozimin e aktorit racional na paraqet disa kufizime: i) paqartësia e motivacioneve të aktorit (të cilët, në ndërveprim me besimet, krijojnë preferencat); ii) mungesa objektive e informacionit të plotë nga aktori; iii) kufizimet konjitive të aktorit; ivi) dispozicionet e sfondit (*background*) që kanë karakter të thellë dhe të padukshëm shkakësor. Të gjitha këto ndikojnë në mënyrën se si individi veprues i perceton të dhënat sistemike; prandaj teoria në nivelin e sistemit duhet plotësuar me këto hipoteza ndihmëse.

KAPITULLI IV. SHQIPËRIA POLITIKE NË PERSPEKTIVËN SISTEMIKE

Hipoteza themelore që parashtrojmë në këtë kapitull është se dalja e Rusisë si fuqi e madhe në skenën e politikës ndërkombëtare minon interesin kombëtar të shqiptarëve; kjo për shkak të interesave kontradiktore të dy vendeve në gjysmën e dytë të shekullit të 19-të dhe në fillim të shekullit të 20-të. Problemi themelor në testimin e kësaj hipoteze është çështja e përkufizimit të interesit kombëtar.

4.1 Problemi i përkufizimit të “Interesit Kombëtar”

‘Interesit kombëtar’ është koncepti më i keqpërdorur në retorikën e elitës politike dhe në studimin e politikës së jashtme të Shqipërisë. Kjo sepse mbetet një koncept i nënpërcaktuar në pikëpamje teorike dhe empirike. Joseph Frankel (1970) vëren se vagullsia e përkufizimit të tij është befasuese (Frankel, 1970, 15). James Rosenau (1964) argumenton se koncepti i interesit kombëtar përdoret si në analizën e politikës po ashtu edhe në veprimin politik. “Si mjet analitik, përdoret për të përshkruar, shpjeguar ose vlerësuar burimet e përshtatshmërisë së politikës së jashtme të një kombi. Si instrument i veprimit politik, shërben si mënyrë për të përligjur, dënuar ose propozuar politika” (Rosenau, 2006, 246). Historiani Charles Beard – i pari që kreu një vlerësim sistematik të idesë së interesit kombëtar më 1934 – vlerëson se *interesi kombëtar* ka histori shumë më të gjatë si mjet i veprimit sesa si mjet i analizës. Ai pason koncepte si “vullneti i princit”, “interesi dinastik”. “arsyeja e shtetit”, në një moment kur këto koncepte e humbën peshën e tyre specifike për shkak të lindjes së formës së re të organizimit politik, shtetit kombëtar si dhe prirjeve masivizuese të politikës që solli liberalizmi. Shqyrtimi i Beard u stimulua nga studimi sistematik nga Meinecke i origjinës dhe transformimit të ‘interesit të princit’ në ‘arsyen e shtetit’ deri në lindjen e shtetit kombëtar. Sipas Meinecke (1998) origjina e idesë së *arsyes së shtetit* qëndron tek fillesat e kontratës sociale dhe mund të gjurmohet në dy burime: tek vullneti për pushtet i udhëheqësve dhe tek nevoja e subjekteve të tyre që lejonin të qeveriseshin në shkëmbim të të mirave që garantonte shteti. Meinecke e lidh doktrinën e arsyes së shtetit me Nicola Machiavelli-n. Për Machiavelli-n, mbijetesa e shtetit ishte detyra themelore politike – “një qëllim në vetvete” (Burchill, 2005, 17). Meinecke vëren se Hegeli e rimori idenë e Machiavelli-it kur pohon se “shteti nuk ka detyrë më të lartë se sa ajo e ruajtjes së vetvetes”, duke përcaktuar kështu kontrastin e një lloj moraliteti më të ulët dhe më të lartë; ku detyra e ruajtjes së vetvetes ishte detyra supreme e shtetit, për pasojë sanksioni etik i jepet interesit vetjak të

shtetit dhe avantazhit të tij (Meinecke, 1998, 357). Në themel të *raison d'état*, e për pasojë edhe të 'interesit kombëtar', është mbrojtja e shtetit si një e mirë morale dhe si njësi e organizimit politik. Doktrina e *arsyes së shtetit* e konceptuar në këtë mënyrë parashtron idenë se "shtetarët nuk mund të kufizohen në sferën publike nga moraliteti që do të respektonin në jetën private dhe se ka një "arsye të shtetit" që përligj veprimet e paskrupullt në mbrojtje të interesit publik" (Wight 1986, 29). Burchill vëren se mbrojtja e shtetit – shprehja fundore e të cilit është doktrina e arsyes së shtetit – mbetet një parim themelues për teoritë konvencionale të Marrëdhënieve Ndërkombëtare (Burchill, 2005, 19). Kjo është veçanërisht e vërtetë për teoritë realiste të Marrëdhënieve Ndërkombëtare. Për Hans Morgenthau "shtetarët mendojnë dhe veprojnë në terma të interesave të përkufizuar si fuqi". Për të, ideja e interesit është thelbi i politikës dhe nuk ndikohet nga rrethanat e kohës dhe hapësirës. "Interesi është standardi i përhershëm me të cilin veprimi politik duhet gjykuar dhe drejtuar" sepse "objektivat e politikës së jashtme duhet të përkufizohen në terma të interesit kombëtar" (Morgenthau 1985, 9). Pavarësisht se Morgenthau promovon studimin objektiv të politikës ndërkombëtare ai pranon se "llojet e interesave që përcaktojnë veprimin politik në një periudhë të veçantë historike varen nga konteksti politik dhe kulturor brenda të cilit formulohet politika e jashtme" (Morgenthau 1985, 10–11). Kjo sjell problemin e subjektivizmit në konceptimin e interesit kombëtar, ndaj Morgenthau rekomandon se përkufimi i tij në termat e fuqisë do të tejkalonte këtë problem. Kjo do të na mbrojtë - thotë Morgenthau – "nga dy dobësi të njohura: obsesioni me motivet dhe obsesioni me preferencat ideologjike" (Morgenthau 1985, p. 5). Sipas Morgenthau, referimi i interesit kombëtar në terma të "fuqisë kombëtare", na jep një instrument objektiv për vlerësimin e veprimit politik. Interesi kombëtar, në këtë perspektivë, përmban dy elementë: "1) 'bërthamën' e përhershme që përfshin identitetin fizik, politik dhe kulturor të një kombi; 2) elementët variabël që përfshijnë rrymat e ndryshme të personaliteteve, opinionit publik, interesat seksional, politikën partizane, idetë morale, besnikëritë transnacionale që ndikojnë në formulimin e interesit të një kombi në kohë të ndryshme" (Russell, 1994, 83). Problemi këtu është tek papërcaktueshmëria e termit "fuqi", e cila është po aq eluzive sa edhe vetë koncepti i interesit kombëtar. Përveç faktorëve objektiv që përbëjnë fuqinë si gjeografia dhe demografia, të gjithë faktorët e tjera janë subjektiv. Për më tepër, koncepti i Morgenthau shfaq edhe dy probleme të tjera. Së pari, shkrin në një aspektin normativ (interesi kombëtar si parim udhëheqës i politikës së jashtme) dhe aspektin teorik (interesi kombëtar si koncept shpjegimor i politikës së jashtme). Ky konceptim legjitimon

vërejtjet se kjo teori është ‘profetësi vetëpërbushëse’; pasi realitetin politik e shpjegon nëpërmjet një ideali normativ që *duhet* të udhëheqë vendimmarrësit politik në formulimin e politikës së jashtme. Së dyti, siç vëren Jack Donnelly, koncepti i Morgenthau është i nënpërcaktuar dhe nuk ofron më shumë se sa “një tipologji për kategorizimin e një numri të madh sjelljesh të ndryshme e shpesh kontradiktore”. Teoria e Morgenthau “nuk na thotë nëse shtetet do të kërkojnë siguri apo përfitim, preferojnë të sulmojnë apo të mbrohen, i ndërmarrin apo i shmangin rreziqet e ekspansionit. Kjo papërcaktueshmëri është teorikisht fatale sepse këto objektiva mund të përmbajnë politika radikalisht të ndryshme dhe të mbulojnë një shkallë të gjerë të sjelljeve të mundshme” (Donnelly, 2000, 46-47). Kenneth Waltz ofron një tjetër konceptim objektiv por strukturor të “interesit kombëtar”. Në ndryshim nga Morgenthau, Waltz shprehet se shtetet nuk mund të antropomorfizohen; “ata nuk kanë personalitete agresive dhe nevoja të lindura për të dominuar të tjerët” (Burchill, 2005, 45). Waltz e zhvendos vëmendjen teorike nga natyra njerëzor e Morgenthau tek tiparet strukturore të politikës ndërkombëtare. Pavarësisht se supozimi qëndror i teorisë është se interesi kryesor i shtetit është mbijetesa, Waltz shpjegon se nga një interes i hamendësuar, nuk mund të bëhen inferenca të vlefshme derisa sa të zbulojmë se çfarë veprimesh kërkohen për ndjekjen me sukses të këtij interesi. “Të thuash se shteti kërkon ruajtjen e vetvetes ose ndjek interesin kombëtar bëhet tërheqëse vetëm nëse kuptojmë se çfarë i kërkon interesi kombëtar një shteti të bëj”. Për Waltz, “të thuash se një vend vepron në përputhje me interesin kombëtar do të thotë se pasi i ka shqyrtuar nevojat e tij të sigurisë, vepron në përmbushje të tyre. Kjo është e thjeshtë; është dhe e rëndësishme” (Waltz, 1979, 134). Waltz argumenton se interesi kombëtar është situacional, jo përpjekja e përhershme njerëzore për të maksimizuar fuqinë. “Veprimi i përshtatshëm i shtetit llogaritet sipas situatës në të cilin gjendet shteti ... secili shtet zgjedh politikat e tij. Të zgjedhësh në mënyrë efektive kërkohet shqyrtimi i objektivave të shtetit në raport me situatën e tij” (Waltz 1979, 134).

Jack Donnelly konstaton se neorealistët përgjithësisht e shohin interesin kombëtar (përtej objektivit minimal të ruajtjes së sovranitetit dhe integritetit territorial) si subjektiv dhe të dhënë – “ekzogjen ndaj teorisë – jo subjekt të kërkimit dhe analizës (Donnelly 2000, 31). Kjo do të thotë se interesi kombëtar si koncept supozohet dhe nuk është pjesë e shqyrtimit sistematik të teorisë. Jackson dhe Sorensen po ashtu vërejnë një dallim të madh në konceptimin e interesit kombëtar nga realistët klasik dhe neorealistët. “Për

realistët klasik, interesi kombëtar është guida e një politike të jashtme të përgjegjshme: është një ide morale që duhet të mbrohet dhe promovohet nga udhëheqësit e shtetit. Ndërsa për Waltz, interesi kombëtar duke se vepron si një sinjal automatik që komandon udhëheqësit shtetëror kur dhe ku të lëvizin” (Jackson & Sørensen, 2013, 77). Diferenca këtu është se për Morgenthau, udhëheqësit politik janë të kufizuar nga detyra që mbajnë për të zhvilluar një politikë të jashtme në zbatim të interesit kombëtar; ndërsa Waltz hipotetizon se ata do të bëjnë pak a shumë atë gjë automatikisht. Teorizimi neorealist është pikënisje më e mirë për formulimin e interesit kombëtar pasi këtu koncepti shihet si mjet shpjegimor, jo si mjet normativ i gjyqimit të veprimit politik si në rastin e realizmit klasik. Neorealizmi sugjeron elementët objektiv që ndikojnë në formimin e interesit kombëtar, por jo faktorët subjektiv. Përfaqësuesit e qasjes subjektiviste mendojnë se meqenëse qëllimet dhe interesat janë reflektim i një seti të caktuar vlerash, interesi kombëtar “nuk është i hapur ndaj matjes objektive edhe nëse përcaktohet në termat e fuqisë, prandaj e vetmja mënyrë për të zbuluar se çfarë njerëzit duan dhe kanë nevojë është të hamendësojmë se kërkesat dhe aspiratat e tyre reflektohen në veprimet politikbërësve” (Rosenau, 2006, 248). Pavarësisht vështirësive në përkufizimin teorik të konceptit, interesi kombëtar ofron një ide unifikuese mbi të cilën të mbështetet kuptimi i politikës së jashtme të një shteti. Një rrugë e ndërmjetme për të arritur në një përkufizim teorik të “interesit kombëtar” është integrimi i të dy dimensioneve; objektive dhe subjektive që ndikojnë në formulimin e interesit kombëtar. Dimensioni objektiv lidhet me kontekstin sistemik në të cilin gjendet shteti i cili është i vëzhgueshëm dhe i matshëm empirikisht; dimensionin subjektiv lidhet me mënyrën se si ky kontekst sistemik është perceptuar nga individët që kanë vepruar në emër të shtetit.

Interesi kombëtar i Shqipërisë – i kuptuar si më sipër - ka kaluar në dy faza që dallojnë në mënyrë thelbësore nga njëra tjetra: (i) faza e parë është ajo e perceptimit të interesit kombëtar në terma të doktrinës nacionale të përputhjes së kufijve politik me shtrirjen etnike të shqiptarëve. Kjo fazë zhvillohet në periudhën e lindjes dhe konsolidimit të lëvizjes kombëtare (1870-1912); (ii) faza e dytë është ajo e përkufizimit të interesit kombëtar në termat e arsyes së shtetit (*rason d’etat*) që përcaktohet përgjithësisht nga pozita relative e fuqisë së Shqipërisë në sistemin ndërkombëtar dhe më në veçanti, në rajonin e Ballkanit Perëndimor. Këtë sjellje të elitës politike e shohim kryesisht si sjellje përshtatëse me kontekstin sistemik dhe ndryshimet që kanë ndodhur në politikën ndërkombëtare.

4.2 Ndryshimet në sistemin ndërkombëtar dhe pasojat mbi Shqipërinë

Rendi modern ndërkombëtar i ka fillesat tek *Paqja e Vestfalisë* (1648) e cila u dha fund *luftrave fetare* në Europë dhe luftës ndërmjet Spanjës e Holandës duke njohur sovranitetin e kësaj të fundit. Kongresi Vestfalisë sanksionoi tre elementë themelorë të sistemit të ri ndërkombëtar: bashkëjetesën e shteteve *sovrane*; frenimin e prirjeve dominuese të një fuqie nëpërmjet *balancës së fuqisë*; dhe zgjidhjen e konflikteve dhe luftërave nëpërmjet *kongreseve diplomatike*. Sovraniteti i jashtëm kuptonte paprekshmërinë e integritetit territorial dhe mosndërhyrjen në çështjet e brendshme të shteteve. Balanca e fuqisë presupozonte që asnjë prej shteteve të angazhuar në sistemin e ri europian të mos kishte fuqi predominante aq sa të vendoste në rrezik ekzistencën e shteteve të tjerë; dhe në një rast të tillë vendet duhet të organizoheshin për të kundërbalancuar këtë fuqi. Institucioni i kongreseve diplomatike ishte instrumenti që do të përdorej për të ndërmjetësuar konfliktet dhe për të përcaktuar termat e paqes në kushtet e përfundimit të një lufte që do të zbatonte principet që rridhnin nga parimi i sovranitetit dhe balancës së fuqisë. Principi udhëheqës i politikës së jashtme u bë *raison d'état*, me anë të së cilës “interesat kombëtare zëvendësuan nocionin mesjetar të moralit universal” (Kissinger, 1999, 58). Principet e *balancës së fuqisë* u tronditën nga luftërat revolucionare franceze dhe luftërat napoleonike që sollën mbledhjen e Kongresit të Vjenës (1815); misioni i të cilit ishte rikthimi i balancës së fuqisë dhe ndërtimi i një sistemi diplomatik që do të ruante paqen në Europë mbështetur mbi traditën e krijuar në dy shekujt e fundit. Ky proces i tjetërsimit të organizimit politik europian është shoqëruar me luftëra të përgjakshme, zhbërje dhe krijime të pandërprera entitetesh të reja politike. Europa e viteve 1500 përbehej nga 500 njësi politike pak a shumë autonome, ndërsa në fund të këtij procesi ato u reduktuan në 25 shtete (Tilly, 1975, 15). Luftërat për mbijetesë ndërmjet entiteteve të ndryshme politike sollën forcimin gjithnjë e më shumë të rolit të shtetit si ofrues i sigurisë. Në kushtet e një sistemi ku ose mbijetoje ose zhdukeshe, shteti duhet të krijonte sisteme ushtarake që do të mund të përballonin konkurrencën ndërmjet të singjashmëve. Mbajtja e sistemeve ushtarake efektive kërkonte ekstraktimin e burimeve nëpërmjet taksave dhe formave të tjera të vjeljes së të ardhurave si dhe vendosjen e sistemeve të detyrueshme të shërbimit ushtarak. Këto masa u shoqëruan me kryengritje, revolta, luftëra civile, pranim dhe refuzim të autoritetit të shtetit. Por shteti modern ngadhënjeu. Me fjalë të tjera “lufta bëri shtetin, shteti bëri luftën” (Tilly, 1975, 42). Edhe Rusia kishte filluar të ngjitej në skenën e fuqive të mëdha

europiane diçka që u konfirmua me përfundimin e luftërave napoleonike dhe kulmoi në Kongresit të Vjenës (1815). Kjo ngjitje e Rusisë solli implikime të rëndësishme për balancën e fuqive në Europë. Për të zgjeruar dhe ruajtur statusin e fuqisë së madhe – e pajisur me vetëdijen e ‘Romës së Tretë’ dhe misionin mesianik të promovimit dhe mbrojtjes së të drejtave të të krishterëve – në mënyrë të pashmangshme u përplas me perandorinë Osmane që kishte shndërruar detin e zi – aset strategjik për Rusinë – në një liqen të perandorisë. Avancimi gjithnjë e më i madh i Rusisë dhe humbja e terrenit nga ana e perandorisë Osmane që kishte shfaqur dobësi të mëdha në luftë e vendosën atë para zgjedhjes: *përshtatu ose vdis*. Ajo po e humbiste gjithnjë e më shumë avantazhin relativ pasi është aksiomatike “që një komb të jetë i fortë ose i pasur, nuk varet nga begatia dhe shtrirja e fuqisë së tij, por pikësëpari nëse fqinjët e vet kanë më shumë apo më pak” (Kennedy, 1988, xxii). Që një vend të konsiderohej fuqi e madhe përpos fuqisë agregate duhet që *shteti* të kishte mundësi të ekstraktimit të kësaj fuqie dhe një organizim të përshtatshëm për ta përdorur atë fuqi. Me fuqinë e shtetit kuptohet “ajo pjesë e fuqisë që qeveria mund të ekstraktojë për qëllimet e saj” (Zakaria, 1998, 9). Perandoria Osmane kishte rënie drastike në pikëpamje të fuqisë relative, kishte shtet para-modern të decentralizuar dhe vështirësi në ekstraktimin e asaj pjese të fuqisë kombëtare që do t’i shërbente shtetit për të garantuar mbijetesën. Përshtatja me kushtet e reja ishte rekuizitë strukturore për të mbijetuar. Përshtatja kuptonte imitimin e sistemit më eficient të organizimit shtetëror: atë perëndimor. Osmanët u përpoqën të ndiqnin një nga modelet perëndimore të centralizmit pasi në fillim të shekullit të 19-të struktura organizative e saj mbetej e decentralizuar dhe lidhja e zotërimeve periferike me qendrën administrative ishte e dobët. Politika e sundimtarëve osmanë kishte qenë “pragmatiste dhe elastike” që pranonte “format lokale të taksimit ... dhe ekonominë lokale: përfshinte dhe kooptonte elitat lokale në ushtri dhe sistemin burokratik; dhe e përshtaste ushtrinë sipas sfidave” (Ágoston & Masters, 2009, xxx). Osmanët kishin udhëhequr për disa shekuj “me tolerancë dhe elasticitet mbi popuj të ndryshëm, me fe dhe gjuhë të ndryshme, si turqit, grekët, sllavët, shqiptarët, arabët, hungarezët, armenët etj.” (Ágoston & Masters, 2009, xxviii). Por kjo formë e organizimit politik konsiderohej si përgjegjëse për humbjen e lidhjeve të qendrës me periferinë; krijimi i një shteti unitar shihej si prioriteti themelor. Kjo e vendosi perandorinë përballë paradoksit: modernizim i shtetit (që përmbante në vetvete centralizimin burokratik, zhbërjen e autonomive lokale, vendosjen e shërbimit të detyrueshëm ushtarak, rritjen e taksimit etj.); njëkohësisht dhe shmangien e rrezikut të shpërbërjes për shkak të këtij procesi homogjenizues. Një ndër virtytet e mëdha të

historisë është se ajo nuk është ‘prapavepruese’; ne nuk do ta mësojmë ndonjëherë nëse reformat e ndërmarra ia kanë shkurtuar apo zgjatur jetën kësaj strukture politike, por mund të themi me siguri se ato nuk e shpëtuan dot. Reformat në fjalë u ndërmorën në fund të shekullit të 18-të dhe u shtrinë përgjatë shekullit të 19-të. Periudha e Tanzimatit shënoi kulmin e përpjekjeve të shtetit osman për t’u transformuar në një shtet modern perëndimor. Kjo periudhë filloi në vitin 1839 me fermanin (*•OKDQH +DWWÕ + •PD\XQX) u vijua me (*Islahat Ferman*) më 1856 dhe u konfirmua si përpjekje e dështuar më 1876 kur perandoria pësoi disfatën e radhës ndaj Ruisë. Reforma parashikonte të konsolidonte barazinë e të gjithë subjekteve osmanë para ligjit pavarësisht nga feja; njohjen e të drejtës së pronës; krijimin e një sistemi të barabartë taksimi; vendosjen e shërbimit të detyrueshëm ushtarak për të gjithë subjektet, etj. Reformat u pritën në mënyrë kontroverse.

Paul Kennedy vëren se prominencia ruse ishte e dukshme në fillim të shekullit 19-të kur ushtria e Carit kishte zbritur në Europë në luftërat napoleonike por “Rusia po humbiste terren në mënyrë alarmuese ndërmjet viteve 1815-1880, të paktën në pikëpamje të fuqisë relative” (Kennedy, 1988, 171). Kjo humbje konkurrence në fushën ekonomike dhe teknologjike nuk ishte reflektuar ende në vendosjen e Ruisë në pozita të pafavorshme ushtarake. Kjo do të bëhej e qartë gjatë luftës së Krimesë e cila ishte rezultat i konflikteve disa vjeçare ndërmjet Ruisë dhe perandorisë Osmane. Pavarësisht se preteksti ishte çështja e ‘çelësve të kishës së Jezuit’; lufta ishte përplasje gjeopolitike ndërmjet perandorisë Osmane në rënie dhe perandorisë Ruse në zgjerim. Në kushtet kur vendet europiane po përballeshin me valën e ‘revolucioneve liberale’, Rusia e cila ishte e imunizuar nga këto lëvizje, gjeti momentin për t’i shpallur luftë perandorisë Osmane. Anglia dhe Franca nuk mund të toleronin shembjen e perandorisë Osmane dhe fuqizimin e Ruisë. Fitorja e mundshme e Ruisë ndaj Perandorisë Osmane do të vendoste nën kontrollin e saj ngushticat nga ku ajo mund të sundonte Mesdheun Lindor dhe Lindjen e Afërme. Kjo kërcënonte interesat britanike në Egjipt dhe ato franceze në vendet e tjera të Afrikës Veriore. Aleanca treshe Angli-Francë-Perandori Osmane i shkaktoi Ruisë humbje të madhe. Kjo ndërgjegjësoi Rusinë për kufijtë e fuqisë së saj çka e shtyu atë në një proces tjetër modernizimi. Momenti tjetër kulmor që rikonfiguroi balancat europiane ishte krijimi i shtetit të bashkuar të Italisë dhe veçanërisht atij gjerman. Europa ishte përballur gjithmonë me paradoksin gjerman. “Gjermania historikisht ka qenë ose shumë e dobët ose shumë e fortë për paqen në Europë” (Kissinger, 1999, 81). Shumë e dobët

kur ishte e ndarë dhe nuk balançoi dot Francën e Napoleonit, shumë e fortë kur u bashkua dhe futi tmerrin në të gjitha kancelaritë europiane. Organizimi i shteteve gjermane në formën e konfederatave me dy fuqi kryesore Austrinë dhe Prusinë, që ishin mjaftueshëm të forta në pikëpamje defensive dhe mjaftueshëm të dobëta në pikëpamje ofensive ishte kyçi i paqes në Europë gjatë shekullit të 19-të. Fitorja e Prusisë ndaj Austrisë (1866) e shkërmoqi këtë balancë dhe krijoi premisat e unifikimit të shteteve gjermane nën udhëheqjen e Prusisë. E gjitha kjo po zhvillohej nën hundën e Napoleonit III, i cili e pa si avantazh për Francën përplasjen ndërmjet Prusisë dhe Austrisë. Napoleoni mendonte se përplasia ndërmjet dy vendeve më të forta gjermane do ta nxirrte Francën si fuqinë më të fuqishme në kontinent, i bindur se Austria do të fitonte. Në fakt parashikimi i tij rezultoi i gabuar dhe i vendosi të ndërhynte në momentin më të pafavorshëm për Francën. Fitorja e konfederatës së shteteve gjermane të udhëhequr nga Prusia mbi Francën (1870-1871) solli bashkimin e shteteve gjermane nën kurorën e perandorit Wilhelm I. Napoleoni dështoi, Bismarku krijoi premisën për të tmerruar Europën. “Tragjedia e Napoleonit ishte që ambiciet e tij i tejkalonin aftësitë e tij; tragjedia e Bismarkut ishte që aftësitë e tij e tejkalonin aftësinë e shoqërisë së tij për t’i absorbuar ato” (Kissinger, 1999, 136).

Britania e Madhe ishte fuqia më e madhe ekonomike dhe kishte supremaci të pakrahasueshme në fuqinë e saj detare. Interesi i Britanisë ishte ruajtja e *statukuosë* dhe pengimi i ngritjes së një fuqie hegjemone në kontinent. Gjermania po shndërrohej gradualisht në rivalen kryesore të Britanisë por përpjekje të ishte e kujdesshme që fuqia e saj të mos trembte fuqitë europiane. Shqetësimi i saj themelor ishte shmangia e një rrethimi të mundshëm nëpërmjet aleancës Francë-Rusi; prandaj prioritet i politikës së saj të jashtme ishte ruajtja e Ligës së Tre Perandorëve (Gjermani-Austri-Rusi). Kjo do të shmange të paku luftën në dy fronte. E gjithë politika e jashtme e Bismarkut mund të kuptohet si ‘vallëzim’ në qendër të Europës me aleanca dhe garanci të shumëfishta për të shmangur rrethimin e mundshëm nga Rusia dhe Franca. Nga ana tjetër Gjermania kishte deklaruar se nuk kishte interesa kolonizuese duke qetësuar Britaninë e Madhe dhe duke nxitur mesa mundte konfliktin Francë-Angli për zotërimet jashtë kontinentit. Franca e kishte humbur avantazhin e fuqisë relative ndaj Gjermanisë dhe kishte filluar të ndjente frikën ekzistenciale bashkëjetesës me një Gjermani të fuqishme në kufi. Politika e saj e jashtme synonte krijimin e aleancave rrethuese që do të balanconin fuqinë gjermane dhe do të dekurajonin çdo ambicie gjermane për ta përdorur atë. Nga ana tjetër, Rusia e

mbështeste politikën e saj të jashtme në dy shtylla themelore: në atë gjeopolitike dhe atë ideologjike. Rusia – në pikëpamje gjeopolitike – synonte krijimin e një brezi mbrojtës në Azinë Qëndrore ku herë pas here përplasej me perandorinë Osmane dhe me Britaninë e Madhe. Po ashtu synonte që të vendoste nën kontroll ngushticat të cilat treguan në luftën e Krimesë se ishin një ndër pikat më të dobëta të Rusisë. Duke kontrolluar detin e zi dhe ngushticat, do të mund të projektonte fuqinë e saj në Mesdhe. Po ashtu ambiciet e saj shtriheshin në Ballkanin Lindor dhe atë Perëndimor. Në pikëpamje ideologjike, Rusia kishte si prioritet një politikë pansllave dhe panortodokse. Ajo e konsideronte veten si ‘Roma e Tretë’ çka e ngarkonte me misionin e mbrojtjes së ortodoksisë. Armiku kryesor si në pikëpamje gjeopolitike edhe në pikëpamje ideologjike ishte perandoria Osmane e cila shërbente si ‘barrikadë’ për shtrirjen e saj në Detin e Zi dhe në Ballkan. Këto ishin kushtet gjeopolitike që i paraprinë *Krizës së Lindjes* (1876-1878). Ndërkohë, perandoria Osmane gjendej në një konflikt të brendshëm i cili po thellohej gjithnjë e më shumë pavarësisht përpjekjeve të saj për të adoptuar reformat modernizuese. Një seri kryengritjesh shpërthyen në Ballkan duke filluar me Bosnje-Hercegovinën (1875), Serbinë dhe Malin e Zi (1876) dhe Bullgarinë (1876). Perandoria ndërmori një fushatë të ashpër për të shtypur kryengritjet nën miratimin e Britanisë së Madhe. Rusia nuk mund të qëndronte pa përfituar nga momenti që kishte mbërritur për të thyer ‘rrethimin’ që i ishte vendosur pas luftës së Krimesë. Franca ishte në gjendje të pamundur për të diktuar fatet e të ardhmes së kontinentit, Gjermania kishte interes të mbante aleancën me Rusinë për të shmangur përballjen në dy fronte, Austria kishte interes për të shtënë në zotërim Ballkanin Perëndimor në mënyrë që të shtrihej drejt Adriatikut. Në këto kushte, më 1877, u takuan në Gjermani Cari Aleksandri II dhe perandori austriak Franc Jozefi ku ranë dakord për ndarjen e zonave të influencës pasi Rusia t’i kishte shpallur luftë perandorisë Osmane. Austria do të merrte kujdestarinë e Serbisë dhe do të pushtonte Bosnje-Hercegovinën. Rusia do të merrte të drejtën e protektoratit mbi Bullgarinë dhe do të pushtonte Besarabinë dhe Anadollin Lindor. Rumelia dhe Shqipëria do të mbeteshin autonome. Greqia do të zgjerohej në Tesali dhe në jug të Shqipërisë (Epir) (Mantran, 2004, 478). Rusia i shpalli luftë perandorisë Osmane dhe urdhëroi marshimin e trupave në dy fronte: nga Ballkani për të mbërritur në Dardanele dhe nga Anadoli Lindor. Pas një rezistence disa mujore, perandoria Osmane kapitulloi teksa trupat ruse po i afroheshin Stambollit. Osmanët pranuan kushtet e Rusisë dhe nënshkruan traktatin e *Shën Stefanit*. Traktati parashikonte pavarësinë e plotë të Rumanisë, Serbisë dhe Malit të Zi. Krijimin e një principate bullgare autonome nën kujdestarinë e Rusisë që shtrihej nga

Deti i zi në Egje e deri në Malësinë e Shqipërisë. Gjysma e trojeve të banuara nga shqiptarë etnikë ndahej ndërmjet katër shteteve ku dy përfituesit kryesor ishin Bullgaria dhe Mali i zi, që do të shërbenin si pika e avancuar e Rusisë në Ballkan dhe Adriatik. Bullgaria shtrihej në Shqipëri nga Korça, Pogradeci, Struga e deri në Tetovë, Shkup e Kaçanik. Serbia shtrihej në pjesën veriore dhe verilindore të Kosovës deri në Mitrovicë. Sipërfaqja e Malit të Zi trefishohej dhe merrte krahinat e Ulqinit, Krajës, Anamalit, Hotit, Plavës, Grudës, Gucisë dhe Rugovës. Pjesa tjetër e Shqipërisë mbetej nën sundimin Osman (K. Frashëri et al., 2002, 147-148). Ishte e qartë se Rusia tanimë po diktonte fatet e Lindjes. Kjo nuk mund të pranohej nga fuqitë e mëdha. Britania nuk mund të pranonte kontrollin e ngushticave nga ana e Rusisë dhe dërgoi flotën detare në Stamboll. Austria nuk pranonte kontrollin e Ballkanit nga Rusia dhe shpalli mobilizimin e përgjithshëm. Po ashtu shtetet ballkanike nuk e pranuan traktatin: Serbia sepse nuk mori nën kontroll Bosnjën; Rumania sepse humbi Besarabinë përkundrejt Rusisë; Greqia sepse nuk u zgjerua në Tesali dhe në Epir. Fuqitë e mëdha dhe në veçanti Gjermania e Bismarkut – për të shmangur një luftë të përgjithshme europiane – propozuan mbajtjen e një kongresit i cili do t'i jepte zgjidhje çështjes së Lindjes. Rusia u detyrua të pranojë dhe u vendos që kongresi të mbahej në Berlin me ndërmjetësimin e Bismarkut (Mantran, 2004, 481-483).

Disfata e plotë e perandorisë Osmane ndaj Rusisë kishte ndërgjegjësuar elitën shqiptare se: Perandoria ishte në rënie të lirë dhe nuk garantonte më mbrojtjen e territoreve të banuara nga shqiptarët; sistemi ndërkombëtar po ecte pa kthim drejt shteteve kombëtare dhe se organizimit politik perandorak po i vinte fundi; sistemi ndërkombëtar ishte sistem i vetëndihmës ku “i forti bën çfarë mundet dhe i dobëti pëson çfarë duhet” në fjalët e Tuqidit ose ku “peshku madh e ha të voglin” në fjalët e Sami Frashërit; dhe se nuk mund të kishte ekzistencë autonome ose të pavarur të një Shqipërie politike pa ndihmën e fuqive të mëdha. Kjo kërkonte organizimin e një lëvizjeje që do të shprehte mos pajtimin e shqiptarëve me vendimet e Shën Stefanit nëpërmjet gatishmërisë për të luftuar dhe bindjen e fuqive të mëdha se në rast të largimit të perandorisë Osmane nga Ballkani, parimi i riorganizimit të Ballkanit duhet të mbështetej mbi entitetet kombëtare që e përbënin atë.

Kryengritjet shqiptare të shekullit 19-të duhen shqyrtuar në këto kushte në të cilat gjendej perandoria. Nevoja e perandorisë për t'u reformuar nuk përshtatej me interesat e shoqërisë fragmentare shqiptare; të cilët kishin gjetur mënyrën e bashkëjetesës me

perandorinë duke gëzuar autonomi të gjerë vetëqeverisjeje. Kjo konfirmohet nga dy ideologët kryesorë të lëvizjes kombëtare shqiptare Pashko Vasa dhe Sami Frashëri. Pashko Vasa thotë se “deri më 1831 Shqipëria qeverisej nga krerët e saj” dhe se “Porta e Lartë e kishte pranuar këtë zakon” (Vasa, 2008, 59). Po ashtu nga Sami Frashëri mund të kuptojmë se përpjekja osmane për të kaluar nga ‘regjimin i vjetër’ në ‘regjimin e ri’ kishte sjellë implikime negative për shqiptarët. Ai thotë se “Shqipëria gjer ca kohë më parë ka qenë vend i begatë ... Sot s’është më kështu; Shqiptarët nukë venë ushtarë me rrogë po futenë nën zgjedhë ushtrie” dhe se “qeveri e Tyrqvet në Shqipëri është vetëm për të mbledhurë pagesatë e ushtarët” (Frashëri, 1978, 66). Eqerem bej Vlora e shihte marrëdhënien ndërmjet shqiptarëve dhe turqve si “dy popuj që për shekuj të tërë kanë qenë të lidhur dhe kanë bashkëpunuar ngushtë për themelimin dhe ruajtjen e perandorisë” (Vlora, 2003, 150). Diplomati austriak Theodor von Ippen (1861-1935) në një ese mbi historinë e Shqipërisë të shkruar më 1916 thotë se sistemi osman i para shekullit të 19-të “ofronte autonomi për provincat që u jepte atyre dhe shtetasve jo turq liri të plotë të papenguar nga centralizimi” duke e lidhur kundërvënien e shqiptarëve me “përpjekjet e vazhdueshme për të futur ligjet e reja të taksimit dhe shërbimit ushtarak” që popullsia refuzoi t’u nënshtrohej (Ippen, 1916). Është e qartë se një pjesë e shqiptarëve ishin relativisht të integruar në shoqërinë osmane dhe pjesa tjetër gëzonte autonomi relative nga pushteti qendror; prishja e kësaj statukuaje nga përpjekja e perandorisë për t’u modernizuar në mënyrë që të mbetej konkurruese në sistemin ndërkombëtar, krijon premisat për krijimin e kombit shqiptar. Tentativa e perandorisë osmane për modernizim shkaktoi shpërthimin e kryengritjeve masive në popullsinë shqiptare. Vendosja e sistemit të detyrueshëm ushtarak solli humbjen e përfitimeve që shqiptarët kishin nga angazhimi në çështjet ushtarake osmane; vendosja e administratës së centralizuar osmane po zhbënte autonominë vetëqeverisëse tradicionale shqiptare; vendimi për të privuar popullsinë nga mbajtja e armëve binte ndesh me traditën shqiptare dhe vinte në pikëpyetje sigurinë e familjeve shqiptare; dhe më e rëndësishmja, njohja e të drejtave të barabarta të *mileteve* të organizuar mbi bazë fetare i vendosi shqiptarët në pozitë të pafavorshme në raport me popullsitë e tjera fqinje që ishin nën perandorinë osmane. Zinxhiri shkakësor i thjeshtëzuar vijon në këtë mënyrë: ndryshimet drastike në sistemin ndërkombëtar që nga *Paqja e Vestfalisë* të kombinuara me lindjen e shtetit modern si njësi përbërëse e sistemit dhe revolucionin industrial e teknologjik e vendosën perandorinë osmane në kushte të pafavorshme sistemike; përpjekja e perandorisë osmane për t’iu përshtatur sistemit të ri ndërkombëtar nëpërmjet modernizimit dhe qendërzimit të

pushtetit burokratik solli zhvendosje të rëndësishme në strukturën e brendshme organizative të perandorisë dhe në pozitën e saj të fuqisë në sistem; shqiptarët, si një prej popullsive përbërëse të perandorisë, u gjenden në situatë të pafavorshme si në raport me perandorinë po ashtu edhe me popullsitë e tjera fqinje të cilat po qendërzoheshin rreth shteteve kombëtarë; kjo shkaktoi kryengritjet e mëdha shqiptare të shekullit të 19-të të cilat kulmuan në strukturimin ideologjik të *shqiptarizmit* si doktrinë politike. Siç shihet zinxhiri shkakësor kthehet në invers. Nuk ishte rritja e brendshme e nacionalizmave ballkanas – përfshi këtu edhe atë shqiptar – një ndër shkaqet e shpërbërjes së perandorisë osmane. Procesi i rënies dhe shpërbërjes së perandorisë ishte një ndër shkaqet themelore të zhvillimit të nacionalizmit shqiptar dhe nacionalizmave të tjerë ballkanik (Clayer, 2012, 307). Nathalie Clayer (2012) në punimin mbi fillesat e nacionalizmit shqiptar e cila – pavarësisht përpjekjeve për të ofruar një shpjegim shumëshkakësor të *shqiptarizmit* – e konsideron rolin e përfytyrimeve të elitave shqiptare si themelor në konstruktimin e kombit shqiptar. Analiza jonë supozon të kundërtën; është nevoja strukturore e grupit për mbijetesë që sjell konstruktimin e *përfytyrimit* të kombit të shprehur në traktatet historiko-politike të rilindësve shqiptarë. Shkaku i supozuar kthehet në pasojë dhe pasoja në shkak.

4.3 Lidhja e Prizërenit dhe konsolidimi i entitetit politik

Lëvizja kryesore në kushtet kur pritej rishikimi i traktatit të Shën Stefanit ishte *Lidhja e Prizrenit* e cila u mblodh më 10 Qershor 1878. Qëllimi themelor ishte pengimi i ndarjes së trojeve me banim shqiptar të zotëruara nga perandoria Osmane ndërmjet shteteve kombëtarë ballkanike të njohur nga traktati i Shën Stefanit (Bullgari, Mali i Zi, Serbi). Në këtë pikë kishte konvergjencë ndërmjet interesave të perandorisë Osmane dhe interesave të veprimtarëve shqiptarë. Por interesat e palëve nuk pajtoheshin deri në fund. Në kushtet kur të drejtat e popullsive ortodokse ishin përdorur si faktori themelor i ndërhyrjes së Rusisë në mbështetje të shteteve të Ballkanit, perandoria Osmane kërkonte një faktor ekuivalent për ta përdorur si mjet presioni dhe negocimi me Fuqitë e Mëdha; ky faktor ishte popullsia myslimane në Ballkan. Të dyja palët kishin për objektiv mbijetesën; por mbijetesë e njëjës nuk presupozonte mbijetesën e tjetrës. *Lidhja* e reflektoi gjatë punimeve dhe në dokumentet e prodhuar nga ajo këtë mospërputhje interesash ndërmjet veprimtarëve shqiptarë që kërkonin t'i jepej *Lidhjes* karakter kombëtar dhe nxitësve osman të *Lidhjes* që donin ta përdornin si mjet presioni për të ruajtur mbijetesën e perandorisë në Europë. Në këtë kuptim asnjë nga pretendimet e

hasura në historiografi se *Lidhja* ishte organizimin i Portës së Lartë në një anë apo se ajo ishte organizim tërësisht shqiptar nga ana tjetër, nuk qëndrojnë. Lidhja ishte produkt i përputhjes së interesave të të dyja palëve; fataliteti i saj ishte se interesat nuk përputheshin deri në fund. Kjo reflektohet në dokumentet hibride që prodhoi Lidhja e Prizrenit. Letra dërguar Kongresit të Berlinit parashtronte mospajtimin e *Lidhjes* me shkëputjen e krahinave osmane të banuara nga popullsi shqiptare në favor të shteteve kombëtare të formuar në Ballkan. Në *Kanunin e Lidhjes* me emërtesën *kararname* thuhej se qëllimi i Lidhjes ishte të mbronte tërësinë territoriale të perandorisë Osmane. Në petitionin dërguar perandorisë Osmane kërkohej që të mos lëshohej asnjë territor i banuar nga shqiptarët në favor të vendeve fqinje. Programi i autonomisë i synuar t'i bashkohej petitionit dërguar Portës së Lartë – me të cilin kërkohej krijimi i një vilajeti të bashkuar dhe autonom në territoret ku banonin popullsi etnike shqiptare – nuk iu dërgua Portës së Lartë për shkak të mosmarrëveshjeve të brendshme të Lidhjes. Në kushtet kur *Lidhja* nuk kishte të arritur të adresonte çështjen shqiptare si çështje politike kombëtare, veprimtarë të tjerë mendonin se kjo çështje mund të adresohet më së miri nga një prej Fuqive të Mëdha e përfaqësuar në Kongresin e Berlinit.

Dokumenti shqiptar më përfaqësues që kërkonte të adresonte çështjen shqiptare në *Kongresin e Berlinit* është ai drejtuar Lordit Biconsfild (Benjamin Disraeli, kryeministri i Britanisë së Madhe) nga një grup qytetarësh të Shkodrës (me gjasa i shkruar nga Pashko Vasa). Memorandumi shpreh dy ide madhore: *së pari*, që Shqipëria ishte një barrierë natyrale për pengimin e ekspansionit rus në Mesdhe; dhe *së dyti* që fluiditeti i faktorit shqiptar në Ballkan krijonte premisën për paqëndrueshmërinë e paqes në Ballkan. Autorët e memorandumit propozojnë që Britania e Madhe të marr nën kujdestari çështjen shqiptare në Kongresin e Berlinit për shkak se asnjë fuqi tjetër e madhe –pa interesa të drejtpërdrejta në Ballkan – nuk ishte më shumë e interesuar se Britania e Madhe që të sigurohej “që perandoria Osmane nuk do të zëvendësohej në Lindje nga një regjim edhe më i tmerrshëm”. Ata e shihnin Austrinë në konflikt interesi për shkak të ambicies së saj për ta transformuar Adriatikun në një liqen të vetin “duke shtrirë sundimin e saj nga Trieste në brigjet e Shqipërisë”. Rusia nga ana tjetër përbënte rrezikun themelor prandaj “Britania e Madhe ka interes madhor për të krijuar një kordon të pathyeshëm për të kontrolluar avancimin e pushtimit sllav drejt Adriatikut”. Autorët e memorandumit janë të bindur se përpjekja me anë të traktatit të Shën Stefanit për krijimin e shteteve jo-homogjen kishte synim të drejtpërdrejt të zëvendësonte

“supremacinë Osmane me supremacinë Ruse”. Prandaj ishte e dukshme se Rusia synonte të “sundonte në Traki dhe në Bosfor me anë të Bullgarisë dhe në Shqipëri e Adriatik nëpërmjet Malit të Zi. Duke qenë zonja e dy deteve ajo do të bllokonte të gjitha rrugët e hyrjes së perëndimit në lindje”. Ata i kujtojnë kryeministrit të Britanisë së Madhe se “nga pikëpamja politike, nuk duhet harruar se vetëm Shqipëria është e destinuar të shërbejë si pengesë natyrale ndaj pushtimeve sllave” ashtu siç kishte shërbyer më parë për të penguar zgjerimin osman. Nga ana tjetër, memorandum i përpiket të bind kryeministrin anglez se shqiptarët janë komb i veçantë dhe gëzojnë të drejtën historike të vetëqeverisjes pasi veçantinë e tyre e kanë mbrojtur dhe dëshmuar me luftë. “Nga brigjet e Bunës në portat e Janinës ka një popullsi kompakte dhe homogjene me tipare dhe identitet kombëtar të përbashkët.” Ata janë të ndryshëm nga fqinjët sllav dhe nga grekët me të cilët nuk u përzier asnjëherë, pavarësisht ndikimit të identitetit të përbashkët fetar. “Ashtu siç nuk jemi turq dhe nuk dëshirojmë të jemi turq, po ashtu kundërshtojmë me të gjithë forcën tonë çdokënd që dëshiron të na bëjë sllavë, austriakë ose grekë. Duam vetëm të jemi shqiptarë.” Memorandum i shprehet se nuk mund të ketë rend dhe qytetërim në Lindje nëse shpërbërja e perandorisë Osmane nuk zëvendësohet nga krijimi, në një formë të re, e kombeve që e përbenin atë. “Përderisa Shqipëria është një komb i vetëm” – thotë memorandum i – “sa i përket racës, gjuhës, traditave, historisë dhe të gjithë elementëve përbërës të identitetit kombëtar, ka të drejtën të trajtohet si një trupë e vetme, ashtu siç është në të vërtetë, dhe të organizohet në formë të unifikuar me një qeveri të vetme”. Memorandum i po ashtu bën të qartë se pavarësisht se shqiptarët nuk janë të organizuar në një qeveri të vetme – dhe në vend mbretëron anarkia – ajo është në gjendje që me popullsinë e saj prej një milion e pesëqind mijë banorë të ngrejë një ushtri prej dyzet mijë ushtarësh dhe t’i dalë zot çështjes së vet. Autorët janë të kujdesshëm në të njëjtën kohë që të qartësojnë kryeministrin *Disrael*-i se kjo nuk do të ngrinte dyshime te fqinjët “sepse forcat e saj, megjithëse të mjaftueshme për vetëmbrojtje, nuk janë të mjaftueshme për të kërcënuar pavarësinë e asnjërit nga vendet fqinje”. Memorandum i vazhdon të theksojë faktin se është në interesin e të gjithë kombeve e në veçanti të Austrisë, Malit të Zi, Greqisë dhe Bullgarisë së Re “që të shohin një qeveri të organizuar dhe civile në Shqipëri në mënyrë që të mos kenë një burim të përhershëm konflikti dhe paqëndrueshmërie në kufijtë e tyre (Albanians, 1878). Shtrirja e ‘lëvizjes kombëtare’ në të gjitha viset e banuara me shqiptarë dhe refuzimi konsistent i Kongresit të Berlinit për të shqyrtuar çështjen shqiptare si çështje politike të mëtevetshme sollën rimbledhjen e *Lidhjes* më 1 Korrik 1878. Lidhja miratoi një *kanun* të ri me anë të të cilit shpallej

Lidhja Shqiptare dhe zgjodhi Komitetin Kombëtar si organ përfaqësues. *Lidhja* do të punonte për të drejtat kombëtare të Shqipërisë dhe veprimtarinë do ta shtrinte në mbrojtje të trojeve shqiptare. Lidhja mori përfundimisht karakter kombëtar. Lidhja parashikoi që të kishte administratë, ushtri, buxhet dhe pushtet gjyqësor të saj. Kongresi i Berlinit nuk e mori parasysh çështjen e shqiptarëve në Ballkan. Me *traktatin* e nënshkrua më 13 Korrik 1878, fuqitë e mëdha kufizuan në masë të madhe përfitimet e Rusisë në traktatin e Shën Stefanit duke shtyrë për disa dekada të tjera çështjen e zotërimeve osmane në Ballkan. Traktati njohu përfundimisht pavarësinë e Rumanisë, Serbisë dhe Malit të Zi; ndërkohë Bullgaria e Madhe u nda në disa pjesë. Në veri u krijua një principatë autonome bullgare me kryeqytet Sofjen. Rumelia Lindore u vendos nën autoritetin e drejtpërdrejt të Sulltanit. Besarabia u mor përfundimisht nga Rusia, ndërsa Dobruxa iu dha në shkëmbim Rumanisë. Serbia mori Nishin dhe Pirotin ndërsa Maqedonia u rikthye në zotërimin osman. Bosnje-Hercegovina mbeti nën autoritetin formal të perandorisë Osmane, por u pushtua më pas nga Austro-Hungaria. Greqia nuk mori ndonjë gjë të madhe sepse shumë prej territoreve të pretenduara nga ana e saj mbetën sërish nën perandorinë Osmane, por vija e saj kufitare u shtri në trojet shqiptare të Janinës. “Në tërësinë e tij traktati i ri synonte me plotë gojë të thyente vrullin pansllavist të rusëve dhe serbëve” (Mantran, 2004, 483). Megjithatë *Traktati i Berlinit* korrigjoi shumë pjesë të traktatit të Shën Stefanit, propozimi shqiptar për të përfituar disa të drejta autonomie në kuadër të Perandorisë nuk u konsiderua. Një pjesë e territoreve të banuara nga shqiptarë iu dhanë Malit të Zi, Greqisë dhe Serbisë. Perandoria Osmane u ngarkua nga Fuqitë e Mëdha me detyrimin për të zbatuar vendimet e traktatit. *Lidhja* e organizuar tanimë në komitete krahinore ishte e vendosur për të mos lejuar dorëzimin e trojeve shqiptare tek shtetet fqinje të njohur si të pavarur nga Kongresi i Berlinit. Qëndresat më të rëndësishme shqiptare ndaj zbatimit të traktatit të Berlinit janë ato të Plavës e Gucisë dhe Hotit e Grudës. Fuqitë e Mëdha e në veçanti Rusia po e shtrëngonin perandorinë Osmane që ajo të zbatonte detyrimet e traktatit duke i dorëzuar Malit të Zi krahinat e përfituara në Veri dhe Greqisë krahinat e përfituara në Jug. Perandoria nga një anë ishte e detyruar të zbatonte detyrimet nga ana tjetër ndodhej nën presionin e popullsisë shqiptare që kishin shprehur vendosmëri për të mos lejuar kalimin e tyre nën administrimin e shteteve të Ballkanit. Mali i Zi duke e parë pamundësinë e perandorisë për të dorëzuar trojet shqiptare u përpoq që të shtrinte kufijtë drejt Plavës dhe Gucisë në mënyrë të armatosur. Qëndresa e shqiptarëve të drejtuar nga *Lidhja* i shkaktoi humbje të mëdha Malit të Zi, i cili iu drejtua fuqive të mëdha për zbatimin e traktatit. Pas një serie negociatash ndërmjet

perandorisë dhe fuqive të mëdha u vendos që traktati të mos zbatohet mbi Plavën dhe Gucinë por në shkëmbim Malit të Zi t'i jepeshin malësitë e Hotit dhe Grudës. Qëndresa e armatosur shqiptare i shkaktoi tjetër humbje Malin të Zi; kjo tregoi se shqiptarët nuk do të lejonin shkëputjen e territoreve. Anglia dhe Rusia propozuan për ndërhyrje të armatosur ndaj shqiptarëve për të zbatuar traktatin, por kjo u refuzua nga Gjermania dhe Austro-Hungaria. Në vitin 1880, Anglia dhe Austro-Hungaria propozuan që Malit të Zi t'i jepej zona bregdetare e Ulqinit. Shqiptarët vijuan të qëndrojnë dhe nuk pranuan dorëzimin e Ulqinit. Fuqitë e Mëdha ndërmorën një demonstrim detar duke kërcënuar perandorinë Osmane se do të ndërhyjnë ushtarakisht nëse nuk do t'i dorëzonte Ulqinin Malit të Zi. Perandoria – megjithëse përpiqej të shmangte situatën e një kryengritjeje të përgjithshme – u mobilizua të dorëzonte Ulqinin. Pas një procesi disa mujor negociatash të drejtpërdrejta të përfaqësuesve të fuqive të mëdha me përfaqësues të *Lidhjes* – me presionin ushtarak të perandorisë Osmane dhe nën kërcënimin e demonstrimit naval të fuqive të mëdha – Ulqini iu dorëzua Malit të Zi nga përfaqësuesit e perandorisë Osmane në fund të nëntorit 1880. Qëndresat shqiptare ndërmjet viteve 1878-1880 kishin dëshmuar në optikën e fuqive të mëdha ekzistencën e një popullsie etnike të ndryshme nga vendet fqinje dhe që ishte e gatshme të dëshmonte edhe me luftë ekzistencën e një kombi politik shqiptar. Kancelaritë europiane kishin filluar ta merrnin tanimë në konsideratë atë që në Kongresin e Berlinit konsiderohej si 'shprehje gjeografike'. Britania e Madhe filloi ta shihte çështjen shqiptarëve në optikën e memorandumit që shqyrtuam më sipër. Interesi i saj themelor ishte përmbajtja e zgjerimit sllav dhe veçanërisht e daljes së Rusisë në ujërat e ngrohtë të Adriatikut e më tej Mesdheut. Por Britania nuk ishte ende e sigurt nëse rolin e 'pritës' ndaj ekspansionit sllav do të mund ta luante Shqipëria. Mbajtja në këmbë e perandorisë Osmane për ta ishte e rëndësishme sepse implikonte edhe interesa më të gjera në Lindjen e Afërt. Ambasadori i Britanisë së Madhe në Stamboll shkruante në vitin 1880 se "kombësia shqiptare është një element që nuk duhet lënë pa përfillur në çdo kombinim politik në të ardhmen". Megjithëse e shihte të parakohshme ai thotë se "do të rekomandoja që formimi i një province të bashkuar shqiptare të mbahej gjithnjë parasysht" (Frashëri et al., 2002, 196). Anglia bëri përpjekje për të bindur fuqitë e tjera dhe perandorinë Osmane për krijimin e një vilajeti shqiptar nën varësinë e sulltanit. Austro-Hungaria – pavarësisht se ishte e shqetësuar nga kontrolli sllav në Ballkanin Perëndimor – nuk kishte interes në një Shqipëri të bashkuar sepse kërkonte që vendin e perandorisë Osmane ta zinte ajo në brigjet e Adriatikut. Diçka e tillë kishte marrë rendësi të posaçme pas bashkimit të Italisë dhe ngritjes së saj në nivelin

e fuqive të mëdha europiane. Interesi i Italisë ishte të pengonte me çdo mënyrë daljen e një fuqie të madhe (Rusisë apo Austro-Hungarisë) në brigjet e Adriatikut pasi kontrolli mbi kanalën e Otrantos do të bëhej më i vështirë çka sillte ndërlikime për sigurinë e saj kombëtare. Gradualisht italianët filluan të formulonin gradualisht një interes mbi Shqipërinë sipas parimit që ne nuk e duam por as të tjerët nuk mund ta kenë. Perandoria Osmane vijonte në agoninë e vet me shpresën se do të mund të mbante nën kontroll një pjesë të zotërimeve në Europë. Si përfundim, interesat kontradiktore të fuqive të mëdha, mungesa e aftësisë për vlerësime strategjike nga perandoria në agoni dhe mungesa e vokacionit politik të qëndrësuar, bënë që çështja shqiptare të mos merrte zgjidhje.

4.4 Formimi i strukturave të miqësisë dhe armiqësisë

Koncerti European që kishte drejtuar punët e botës përgjatë shekullit të 19-të po shthurej në dekadat e fundit të këtij shekulli. Problemi ishte Gjermania dhe fuqia e saj që fuste tmerrin tek fuqitë e tjera Europiane. Henry Kissinger vëren se Bismarku kishte arritur me mjeshtëri diplomatike të zbuste frikën e fuqive të mëdha Europiane duke kufizuar ambiciet e Gjermanisë dhe duke mbajtur në këmbë një strukturë aleancash që e bënin të pamundur një luftë ndërmjet fuqive të mëdha; por arkitektura politike e krijuar me ndihmën e tij nuk mund të zgjaste pafundësisht po ashtu si edhe qëndrimi i tij në detyrë. Më 1890 perandori i ri gjerman e shkarkoi Bismarkun pikërisht në kohën kur *realpolitik*-a e praktikuar nga ai kishte mbërritur në zenitin e vet. Gjermania ndërkohë ishte lidhur në aleancë garantuese me Austro-Hungarinë dhe paradoksisht principata Bullgare e krijuar me ndihmën e drejtpërdrejt ruse kishte rënë nën influencën gjermane. Po ashtu ishte kompletuar aleanca trepalëshe Gjermani - Itali - Austro Hungari. Pavarësisht se nuk kishte të dhëna të mjaftueshme për të dëshmuar një ambicie të tillë, Gjermania shihte tek Rusia frikën e një perandorie që kërkonte të dominonte Europën. Franca nga ana e saj i frikësohej dominimit gjerman të kontinentit, ndërsa Anglia ishte e zënë me përplasjet e herë pas herëshme me Rusinë dhe Francën për zotërimet e saj në Azi dhe Afrikë. Rusia dhe Franca lidhën aleancë për të balancuar fuqinë gjermane. Kjo shtoi dyshimet që kishte Gjermania mbi synimet e rusëve dhe francezëve. Në këto kushte paqartësie, pasigurie dhe frike Europa u bë teatër i zhvillimit të një gare armatimi të shfrenuar. Nga ana tjetër perandoria Osmane vijonte të zvarritej me shpresën se do të shmangte të pashmangshmen. ‘Njeriu i sëmurë i Europës’ ishte drejt vdekjes. Kjo nuk vihej dyshim. Por kush do të dilte i fituar; Rusia, Anglia, Austro-Hungaria? Teksa hija e frikës dhe pasigurisë kishte mbuluar Europën; në një cep të saj çështja e pazgjidhur shqiptare kishte

mbetur si burim paqëndrueshmërie dhe oreksesh nga më të ndryshmet. Perandoria Osmane kishte shtypur dhunshëm *Lidhjen* (1882) që premonte të shndërrohej në pushtet autonom dhe rezistenca e organizuar shqiptare ishte topitur. Sami Frashëri ka lënë pas si trashëgimni ndoshta artikullimin më të mirë politik të çështjes shqiptare. Kjo vepër është tregues i mënyrës se si elita shqiptare e perceptonte interesin kombëtar shqiptar në pikëpamje të një analize *realiste* në kushtet e kuptimit që kishin për sistemin e marrëdhënieve ndërmjet shteteve dhe për gjendjen gjeopolitike të Shqipërisë. Historiani grek Tuqididi – një ndër mendimtarët kryesor në traditën realiste të Marrëdhënieve Ndërkombëtare – shprehet se në marrëdhëniet ndërmjet kombeve “i forti bën atë që mundet, i dobëti pëson atë që duhet”. Arbitri fundor në sferën e politikës ndërkombëtare është forca. Politika e forcës nuk është produkt i natyrës konfliktuale të shtetit, por natyrës së sistemit ndërkombëtar. Sami Frashëri thotë se “në kombërit s’ka miqësi, si s’ka në lodrët. Cilido vështron të fitojë vetë e të hajë shoknë. Kombet janë si peshqitë që hanë njëri tjetrinë. Mjer kush është i dobët!” (S. Frashëri, 1978, 55). Ky vështrim është në përputhje me mendimin politik europian mbi kombin në gjysmën e dytë të shekullit të 19-të i cili – nën ndikimin e romantizmit dhe darvinizmit social – mbizotërohej nga ideja se të drejtën e ekzistencës kombëtare e kishin ato grupe që e kishin dëshmuar historikisht ekzistencën dhe kishin vullnetin par ta ruajtur atë. Për Sami Frashërin kjo e bënte të domosdoshme që shqiptarët të dëshmonin vullnetin për të ekzistuar si komb. Mbi të gjitha këtë duhet ta mbështesnin në forcat e tyre duke mos shpresuar më tek perandoria Osmane. “Shqiptarët duhet të jenë të zotë të ruajnë vendin e tyre e të mos varenë më Turqinë” (po aty, 56). Qëndresa e armatosur për të mbrojtur territoret e banuara nga shqiptarët kishte ende tipare vetëmbrojtëse. Ideja e kombit shqiptar – në kushtet kur shkruante Sami Frashëri – ishte nocion i vagullt. Eqrem bej Vlora vëren se nacionalistët shqiptarë në fund të shekullit të nëntëmbëdhjetë ishin “një deri në dy për mijë”. Tre të katërtat e atyre që pyeteshin se çfarë janë përgjigjeshin “tyrk elhamdyllillah” (në kuptimin religjioz, jo etnik) (Vlora, 2003, 151-152). Mungesa e përfytyrimit të kombit politik, gjithsesi, nuk e kishte penguar krijimin e idesë së armikut ndër shqiptarët. Popullsia e thjeshtë me siguri nuk e dinte se çfarë ishte *QDpHUWDQLMH* e Ilija Garašanin-it (1844) dhe *megali idhea* e Ioannis Kolettis-it (1844); por e dinin se në kushtet e shthurjes së pushtetit osman shtetet fqinje po shtrinin sundimin në tokat e tyre. Kjo ishte arsyeja përse kishin marrë armët në mënyrë masive në vitet 80-të për t’i rezistuar nënshtrimit ndaj sundimit të vendeve fqinje. Ky raport nuk ishte i qartë me perandorinë Osmane me të cilën kishin luftuar e bashkëjetuar prej shekujsh. Sami Frashëri parashtrohet rreth e

miqve dhe armiqve të Shqipërisë në pikëpamje krejtësisht politike. Ai shprehet se “Tyrqitë janë armikët e Shqipërisë e të Shqiptarëve”. Kjo ishte e qartë tanimë sepse perandoria Osmane sa herë që përballej me presionin e fuqive të mëdha përfundonte negociata që sillnin implikime mbi territoret e banuara nga shqiptarë. “Pas Turqet e Grekët Shqipëria ka armikër Bullgarët e Serbëtë”. Renditja e hierarkisë së armiqve ka domethënie të rëndësishme. Interesi i perandorisë Osmane dhe interesi i shqiptarëve ishin në majën e kontradiktës së tyre. Perandoria nga njëra anë përpiqej të mbijetonte në Europë duke i konsideruar territoret shqiptare si *avanpostin* e saj; shqiptarët rrezikoheshin të absorboheshin nga shtetet fqinje në procesin e shpërbërjes së perandorisë. Kontradikta ishte e papajtueshme. “Tyrqia nuk do të rrojë për shumë kohë në Europë ... Shqiptarët po të mos duan të ndahenë nga Tyrqia duhet të humbasin bashkë me të. Ky është njeri i vdekur; sado ta duamë të vdekurinë, duhet ta vëmë në dhet” (S. Frashëri, 1978, 71). Vlerësimi i perandorisë – e cila tanimë po merrte trajta nacionale turke – si rreziku kryesor i çështjes shqiptare kishte kuptim edhe për një arsye tjetër sepse varësia disa shekulle nga perandoria kishte krijuar marrëdhënie të ndërsjella emocionale – një ndër të cilat edhe feja e përbashkët e shumicës së popullsisë – të cilat ishin shndërruar në pengesë të rëndësishme në krijimin e vetëdijes kombëtare tek shqiptarët. Greqia pozicionohet menjëherë pas Turqisë për arsye të ngjashme: së pari sepse kishte shfaqur haptazi ambicet e saj për tu shtrirë në territoret shqiptare në kuadër të “idesë së madhe”; dhe së dyti sepse po ashtu si Turqia në një pjesë të madhe të popullsisë, Greqia kishte instrumentalizuar për qëllime politike lidhjet religjioze dhe gjuhësore të shqiptarëve ortodoksë të jugut të Shqipërisë. Serbia dhe Bullgaria që shiheshin si shtete me prirje hegjemoniste nuk kishin instrumente kulturore dhe emocionale mbi popullsinë shqiptare, prandaj trajtohen thjesht si armiq politikë me të cilët zgjidhja fundore është forca fizike. Sami Frashëri vendos nga ana tjetër në rrethin e miqve të Shqipërisë fuqitë jashtë rajonale ose ato fuqi kufitare që nuk kishin shprehur interesa të drejtpërdrejta mbi Shqipërinë si rasti i Italisë. “Kemi dhe miq ... Gjithë kombet e Europës, Francezëtë, Italianëtë, Alemanëtë, Ingjilizitë”. Ky dallim ndërmjet miqve dhe armiqve duhet të kuptohet në terma mirëfilli politik pragmatik dhe nuk ka të bëjë me ndonjë traditë të qëndrueshme të “bashkëpunimit me sundimtarët fqinj ballkanas, sllavë e grekë kundër sundimtarëve jashtëballkanik” dhe traditën e “bashkëpunimit me popujt jashtëballkanas kundër sundimtarëve ballkanas sllavë e grekë” (Feraj, 1999, 39). Bashkëpunimi sipas rastit i shqiptarëve me fuqi ose faktorë rajonal dhe fuqi ose faktorë

jashtërajonal është reflektim i perceptimit të *mjeteve* në funksion të realizimit të *përfundimeve* politike.

4.5 Formimi i shtetit: Nga romantizmi në *realpolitik*

Ka një mosvijimësi ndërmjet idesë së *nacionalizmit* shqiptar për përputhjen e hapësirës etnike me hapësirën politike nga njëra anë, dhe politikës së jashtme zyrtare të shtetit shqiptar nga ana tjetër. Kjo mosvijimësi është karakteristike për të gjithë periudhën e ekzistencës së shtetit shqiptar. Momentet kur aspiratat *nacionale* janë artikuluar fuqishëm dhe në mënyrë të qëndrueshme janë pikërisht në ato periudha kohore kur nuk ka ekzistuar shteti shqiptar, si në rastin e ‘rilindjes kombëtare’, apo në rastin kur shteti shqiptar ishte i pushtuar nga Italia e më pas Gjermania gjatë Luftës së Dytë Botërore. Si mund të shpjegohet ky paradoks? Paradoksi në dukje nuk është asfare i tillë nëse si premisë analitike nuk merret sentimentin nacionalist.

Së pari, duhet të kuptojmë se kombi nuk presupozon shtetin dhe shteti nuk presupozon kombin. Në princip, nuk ka vijimësi të domosdoshme nga njëri tek tjetri. Siç vëren Ernest Gellner:

“Kombet dhe shtetet nuk janë e njëjta kontigjencë. Nacionalizmi parasheh sikur ato janë të paracaktuar për njëri-tjetrin; që njëri pa tjetrin është i paplotë dhe kjo përbën tragjedi. Por përpara se ata të ishin të destinuar për njëri-tjetrin, secili prej tyre duhet të krijohet dhe krijimi i tyre është i pavarur dhe kontingjent. Shteti është krijuar padyshim pa ndihmën e kombit. Disa kombe kanë lindur me siguri pa bekimet e shtetit të tyre” (Gellner, 1983, 6).

Në rastin e shtetit shqiptar – pavarësisht se kombi dhe nacionalizmi kanë shërbyer si faktorë të rëndësishëm – ato nuk kanë shërbyer si kushte të mjaftueshme për krijimin e shtetit. Në princip, mund të kishte një shtet shqiptar edhe në mungesë të një grupi etnik kompakt dhe të artikuluar politikisht nëse koniunktura strukturore ndërkombëtare mund të ishte e favorshme, por ky është një pohim vështirësisht i mbrojtshëm. Ajo që mund të provojmë është se shteti shqiptar nuk do të mund të krijohet dhe mbijetonte në rast të një koniunkture ndërkombëtare të pafavorshme. Rrethanat strukturore ndërkombëtare kanë shërbyer si kushti i nevojshëm për krijimin e shtetit shqiptar pa të cilin do të ishte i pamundur. Politika e jashtme e shtetit shqiptar është vijimësi e kushteve të krijimit të tij, jo vijimësi e aspiratave të nacionalizmit shqiptar të shekullit të 19-të. Ideja se shteti shqiptar është konkretizim i përpjekjes së nacionalistëve shqiptarë nuk gjen dot mbështetje empirike. Kombi dhe nacionalizmi ishin ndër kushtet e mjaftueshme, por që

nuk mund të realizoheshin në mungesë të kushtit strukturor. Paradoksale në këto kushte do të ishte ndjekja e një politike nacionaliste, pasi shteti shqiptar do të dilte kundër kushteve të krijimit të tij.

Së dyti, sjellja e shteteve është logjikisht dhe cilësisht e ndryshme nga sjellja e individëve apo grupeve të individëve që e përbëjnë shtetin. Shteti – si institucioni apo seti i institucioneve i dedikuar parësisht për përforcimin e rendit – zhvillon interesa që nuk janë gjithnjë në përputhje me interesat e individëve apo grupeve të individëve që e përbëjnë atë (shih kapitullin paraardhës). Individët që veprojnë në emër të shtetit po ashtu janë të kushtëzuar nga interesat e agjencisë dhe nuk mund të veprojnë sipas dëshirave të tyre pikërisht për shkak të vetive cilësisht të ndryshme të shtetit nga individi. Interesi i shtetit nuk është agregat i interesave të anëtareve që e përbëjnë as i të deleguarve që veprojnë në emrin e tij. Tradita e *ragione di stato* ose *raison d'état* e formuluar nga Machiavelli (origjina e termit është e mëvonshme) thekson se të gjitha mjetet janë të justifikuara në funksion të arritjes së qëllimit politik; qëllimi është ajo që është e mirë për shtetin. Arsyeja e shtetit nga e cila buron interesi i tij pohohet në këtë mënyrë si qëllim nga njëra anë dhe si *standard normativ* nga i cili duhet të gjykojmë veprimet e shtetit nga ana tjetër. Pra çdo veprim që rrit probabilitetin e mbijetesës së shtetit duhet të konsiderohet i drejtë pavarësisht mjeteve; çdo veprim që *rrezikon* mbijetesën e shtetit pavarësisht mjeteve duhet të konsiderohet i padrejtë. Ky konceptim organicist i shtetit nuk i qëndron shqyrtimit. Shteti është *konstruktion* prejardhur dhe si i tillë nuk ka interesa primitive, qoftë edhe interesin minimal të mbijetesës. Shteti ekziston në mendjen e njerëzve që e përbejnë atë (shih kapitullin paraardhës). Por kjo nuk do të thotë se shteti nuk ka interesa. Interesat e tij krijohen nga mjedisi objektiv në të cilin ai gjendet në ndërveprim me mënyrën se si ky mjedis perceptohet nga personat që veprojnë në emër të tij. Nëse *interesin e shtetit* shqiptar do ta kuptojmë në terma të tillë teleologjik si *qëllim*, atëherë konstatimi se “arsyeja shtetërore e shtyn drejt luftës për bashkim kombëtar që të sigurohej ekzistenca e shtetit” (Feraj, 1999, 190) qëndron logjikisht. Por *mbijetesa e shtetit* – siç e kemi shpjeguar në kapitullin e mëparshëm – nuk duhet kuptuar si *qëllim* që i mvishet një krijese teleologjike si shteti, por si *pasojë* e mbijetesës në kushtet e shtrëngesave strukturore. Politika e Jashtme e shtetit shqiptar – pavarësisht personave që kanë vepruar në emër të tij – rezulton të jetë përshtatje me mjedisin strukturor. Interesi i tij është i diktuar parësisht nga pozita e tij strukturore pavarësisht variancës në politikën e jashtme të Shqipërisë nga njëra periudhë në tjetrën. Mjedisi

strukturor objektiv në të cilin shteti shqiptar u krijua është gjendja e vakumit të fuqisë që po krijohej me rënien e perandorisë osmane; përpjekja për të zëvendësuar perandorinë Osmane nga shtetet fqinje; lëvizja e brendshme shqiptare për të krijuar shtetin kombëtar shqiptar; dhe faktori përcaktues, ndërhyrja e fuqive të mëdha perëndimore për të krijuar me shtetin shqiptar një *zonë sfungjeri* ndërmjet Rusisë dhe zgjatimeve sllave në Ballkan dhe fuqive të tjera perëndimore. Në këto kushte shteti shqiptar u shpall nga *Konferenca e Londrës* si shtet neutral, pavarësia dhe neutraliteti i së cilës do të garantohej nga fuqitë e mëdha. Pyetja që lind është: Meqenëse Shqipëria u krijua për të shërbyer si zonë neutrale në konkurrencën globale dhe rajonale të fuqive të mëdha, përse neutraliteti i saj nuk është rregullsi në politikën e jashtme por shfaqje sporadike? A lidhet kjo me personat që kanë zhvilluar politikën e saj të jashtme apo me pozitën e saj në sistem? Ky është proces ndërveprimi dhe aspekti subjektiv i politikbërjes ka rolin e saj, por ndikimi i tij nuk është përcaktues në sjelljen e Shqipërisë në politikën e jashtme. Janë ndryshimet strukturore që kanë shërbyer si faktorë bashkëpërcaktues për sjelljen e jashtme të Shqipërisë.

Së treti, përshtatja e politikës së jashtme të Shqipërisë ndaj shtrëngesave strukturore përcaktohet kryesisht nga pozita e fuqisë së saj relative në sistemin rajonal. Shqipëria, në përfundim të procesit të krijimit të shteteve kombëtare në Ballkan, doli si vendi më i dobët në pikëpamje të fuqisë agregate. Pavarësisht se në dekadën e parë të shekullit të 20-të, diferencat e popullsisë shqiptare me popullsitë serbe dhe greke nuk ishin të mëdha; dallimi në të gjithë treguesit e tjerë të fuqisë së shtetit (prodhimi ekonomik, zhvillimi industrial dhe teknologjik, aparati burokratik, kontrolli i përqendruar i territorit) ishte i madh. Me vendosjen e kufijve të rinj politik, pozita e pafavorshme e Shqipërisë në raport me fqinjët erdhi duke u thelluar. Pavarësisht rritjes së fuqisë absolute agregate, fuqia relative ka ardhur duke zbritur për shkak të rritjes relative më të shpejtë të vendeve fqinje. Kjo ka diktuar pozitën ushtarake inferiore të Shqipërisë në raport me Greqinë dhe Serbinë. Këtu nuk është rasti për të shqyrtuar shkaqet objektive dhe subjektive të këtij zhvillimi, por fakti është se dobësia relative në raport me fqinjët ka bërë që Shqipëria përgjithësisht gjatë shekullit të 20-të të ishte vend i penetruar dhe ndikuar nga politikat e këtyre vendeve. Kjo dobësi relative ka krijuar disa paterna të qëndrueshme në politikën e Jashtme të Shqipërisë. Në kushtet e mundësive të kufizuara për balancimin e brendshëm (nëpërmjet rritjes së kapaciteteve të brendshme), Shqipëria vërehet se është udhëhequr nga parimi i krijimit (1) të aleancave jashtërajonale për të garantuar balancimin e kërcënimit të perceptuar rajonal (sjellje e balancimit të kërcënimit); (2) bashkëngjitje

ndaj vendit më kërcënues rajonal, në kushtet e pamundësisë së balancimit të kërcënimit me aleanca jashtërajonale (por kjo shihet si përjashtim më shumë se rregullsi); (3) prirjen për të zhvilluar politikë të jashtme *neutrale* për të zbutur varësinë strukturore duke zhvilluar politika të jashtme të pavarura. *Tipari i përbashkët i politikës së jashtme të Shqipërisë është përpjekja për të ruajtur 'integritetin e sistemit të brendshëm politik' nga penetrimi i fuqive të jashtme i cili perceptohet si kërcënim për sovranitetin e brendshëm dhe të jashtëm të vendit.* Kjo përpjekje zhvillohet në tension të vijueshëm me *dobësinë* sistemike të Shqipërisë në raport me vendet e rajonit; e cila sjell dhe rënien e Shqipërisë në varësi të vendeve me të cilët bashkëpunon. Ndryshimet në politikën e jashtme janë kryesisht reagim ndaj ndryshimeve ndërkombëtare si reflektim i përpjekjes për të dalë nga kjo varësi strukturore.

KAPITULLI V

Shqipëri-Jugosllavi: Ngritja dhe Rënia e një Aleance të Përkohshme

Pritshmëria që kemi për sjelljen e Shqipërisë në përfundim të Luftës së Dytë Botërore – nisur nga hipoteza që nxjerrim nga teoria – është se Shqipëria do të krijonte një aleancë politike e cila do të ofronte garanci për të balancur kërcënimet e drejtpërdrejta ndaj ekzistencës së shtetit shqiptar. Teoria nuk na thotë as se cili vend përbën ‘kërcënim të drejtpërdrejtë’ as se me cilin vend duhet krijuar aleancë për të balancuar këtë kërcënim. Supozimi minimal që ofron teoria është se vend kërcënues është ai shtet që ka qëllime të shprehura ose të fshehta kërcënuese dhe ka kapacitetet materiale ushtarake për të realizuar qëllimet. Rasti në fjalë paraqitet kompleks për të përcaktuar *drejtimin* e shkakësisë pasi ka tre faktorë të rëndësishëm veprues dhe mundësia që të biem në gabimin e *equifinalitet*-it është e madhe pasi që të tre faktorët sjellin të njejtën pasojë. Këto faktorë janë: i) konteksti sistemik në fund të luftës; ii) ideologjia e përbashkët; iii) varësia e elitës politike shqiptare nga ajo jugosllave. Hipoteza e nxjerrë nga teoria – pavarësisht se nuk përjashton mundësinë e veprimit të dy faktorëve të tjerë – e vendos theksin tek konteksti i politikës ndërkombëtare dhe realiteti i shpërndarjes së fuqisë. Analiza empirike në vijim nuk ofron ndonjë mënyrë më të besueshme për të përcaktuar se cili prej variablave është përcaktues, prandaj privilegjimi i variablit sistemik në këtë rast është arbitrar nisur nga premisa teorike.

5.1 Ndryshimet sistemike dhe aleanca Shqipëri-Jugosllavi

Shtrëngesat sistemike luajnë rol më të rëndësishëm në sjelljen e jashtme të shteteve të vegjël se në rastin e fuqive të mëdha për shkak se shtete të vegjël nuk kanë kapacitetin për të përshtatur mjedisin që i rrethon sipas interesave të veta; dhe se sjellja në kundërshtim me incentivat strukturore mund të sjellë pasojë fatale që shtetet të vegjël nuk mund t'i riparojnë (Jervis, 1978, 172-173; Snyder, 1991, 20; Walt, 1990, 21-30; Waltz, 1979, 95). Shqipëria – si një shtet i vogël dhe i dobët – është përpjekur të përshtatë politikën e jashtme në përputhje me shtrëngesat dhe mundësitë që ka ofruar koniunktura e sistemit ndërkombëtar. Në këtë kuptim, politika e jashtme e Shqipërisë ka vijimësi, pavarësisht ndryshimit të regjimit të brendshëm politik. Politika e Enver Hoxhës në raport me Jugosllavinë është e ngjashme me politikën e Ahmet Zogut me Italinë. Mbreti Zog thelloi aleancën me Italinë për të balancuar kërcënimin Jugosllav dhe ra në varësi të plotë të Italisë për shkak të fuqisë relative inferiore të Shqipërisë dhe koniunkturës së

pafavorshme ndërkombëtare që nuk ofronte mundësi të tjera që Zogu të balanconte dominimin italian në Shqipëri.

Enver Hoxha thelloi aleancën me Jugosllavinë për të balancuar kërcënimin grek dhe rrezikun e perceptuar që i vinte rrëgjimit të tij dhe atij personalisht nga një politikë e hapur ndaj fuqive perëndimore dhe ra në varësi të plotë të Jugosllavisë për të njëjtin shkak: fuqisë relative inferiore të Shqipërisë dhe pamundësisë për të balancuar kërcënimin Jugosllav nëpërmjet aleancave më të favorshme për Shqipërinë. Dallimi është se ndryshimet në përfundim të LIIB dhe fillim të Luftës së Ftohtë ishin shumë më të shpejta dhe intensive se në periudhën ndërmjet dy luftërave; në rastin e parë koha që aleanca të shndërrohej nga politikë balancuese në burim të kërcënimit ishte më e gjatë; në rastin e dytë shumë më e ngjeshur dhe e shkurtër. Shkaku se përse Zogu zgjodhi Italinë ndërsa Hoxha Jugosllavinë nuk lidhet me *personalitetin* e ndryshëm të dy udhëheqësve – me *prirjen* kombëtare apo antikombëtare, me prirjen perëndimore apo antiperëndimore të njërit apo të tjetrit – por me shpërndarjen relative të fuqisë dhe interesave strategjike në nivel rajonal dhe sistematik.

Periudha e kalimit nga fundi i LIIB në fillimin e Luftës së Ftohtë është hapësirë kohore e paqartë dhe incentivat strukturore të mjegullta dhe vështirësisht të lexueshme nga ana e udhëheqësve të përfshirë në këtë proces. Zhvillimet ishin aq dinamike saqë aleatët dhe miqtë e luftës u shndërruan brenda një periudhe trevjeçare në armiq. Paslufta solli dy realitete të reja që do të karakterizonin ndërveprimin politik ndërkombëtar në pesë dekadat e mëvonshme: (1) shpërndarje të re dypolare të fuqisë në nivelin e sistemit me SHBA-në dhe BRSS-në si fuqitë më të mëdha botërore; dhe (2) realitet të ri ideologjik të vendosjes përballë njëri-tjetrit të vendeve me organizim politik demokratik që shihnin SHBA-në si bërthamën e polit dhe vendeve me organizim politik të mbështetur mbi doktrinën marksiste-leniniste që shihnin si bërthamë Bashkimin Sovjetik.

Kalimi në këto realitete të reja nuk ishte kalim mekanik por proces gradual i viteve të para të pasluftës duke sjellë paqartësi dhe pështjellime strategjike. Pavarësisht se lufta ishte e ndarë në fitues dhe humbës; fituesit kishin marrë fitore relative. Britania e Madhe – pavarësisht se ishte fituesja e luftës – ishte e humbur sepse kishte humbur pozitën si fuqi e madhe në skenën ndërkombëtare. Po ashtu dhe Franca. Nga ana tjetër, Bashkimi Sovjetik – pavarësisht se kishte pësuar humbjet më të mëdha gjatë luftës – ishte fituesi i madh i saj sepse u pozicionua si fuqia e dytë më e madhe globale. Harta strategjike u

transformua krejtësisht: Fuqitë e vjetra Europiane – Gjermania, Britania dhe Franca – dolën nga skena e fuqive të mëdha; SHBA dhe BRSS – vende që në periudhën ndërmjet luftërave ishin të orientuar kryesisht nga vetvetja – do të përcaktonin fatet e botës. Por logjika e sjelljes në politikën ndërkombëtare mbetej e njëjtë që kishte qenë që nga Tuqididi: *i forti do të bënte atë që mundej dhe i dobëti do të pësonte atë që duhej*. Të dyja palët – humbësit dhe fituesit – duhet të përshtatnin interesat strategjike dhe *strategjitë e mëdha* me realitetin e ri të fuqisë. Presidenti Roosevelt ishte *besimtar* i parimeve liberale dhe një rendi të ri ndërkombëtar që do të mbështetej mbi to.

Meqë dështimi i sigurisë kolektive dhe Lidhjes së Kombeve ishte i dukshëm në mos parandalimin e LIIB, ai mendonte se gjetja e një rruge të ndërmjetme që do të pajtonte elementin e fuqisë me atë të idealeve që qëndronin pas themelimit të Lidhjes së Kombeve, ishte më e përshtatshme. Ideja e Roosvelt për ‘katër xhandarët’ (SHBA, BS, Britania e Madhe dhe Kina) që do të shërbenin si garant të paqes pas luftës shërbeu si elementi konstitutiv i Këshillit të Sigurisë të Organizatës së Kombeve të Bashkuara. Strategjia fillestare e SHBA-së mbas luftës ishte akomodimi proporcional i vendeve në një rend ndërkombëtar të mbështetur në parimet liberale të vetëvendosjes, barazisë së subjekteve ndaj normave ndërkombëtare dhe tregtisë së lirë. Presidenti Roosvelti dhe më pas presidenti Truman besonin në mënyrë gjenuine se Bashkimi Sovjetik do të pranonte akomodimin në një sistem ndërkombëtar që do të promovonte rregulla të barabarta loje për të gjithë aktorët.

Zhvillimet në terren po zbehnin gjithnjë e më shumë ‘ëndrrën amerikane’. BS dhe Stalini nuk mund të pajtoheshin me një rend ndërkombëtar që do të zhbënte fitoret e BS gjatë luftës dhe për më shumë – për shkak të pozitës më të favorshme të SHBA-së pas LIIB – do t’i shërbente relativisht më shumë SHBA-së sesa BRSS. “Stalini ishte vërtet një përbindësh; por në drejtimin e marrëdhënieve ndërkombëtare ai ishte realisti më i madh – i duruar, dinak e i paepur. Risheljëja i kohës së vet” (Kissinger, 1999, 333). Stalini më së pari kërkonte të ndërtonte një *zinxhir sigurie* përreth hapësirës së pamat të Bashkimit Sovjetik nga Arktiku në Azi dhe në Europë, të përbërë nga vende që do të pasqyronin organizimin politik të BS-së dhe do të shërbenin nga njëra anë si *sfungjer* për sigurinë e BS-së dhe nga ana tjetër si instrumente për ekspansionin e interesave strategjike dhe ideologjike të BS-së. Stalini – në zbatim të kësaj strategjie – vijoi me politikën e sovjetizimit të dhunshëm të Europës Juglindore.

Shtetet e Bashkuara të Amerikës dhe Britania e Madhe filluan ta shohin politikën ekspansioniste të BS-së si kërcënim serioz ndaj interesave kombëtare të SHBA-së dhe Britanisë së Madhe. George Kennan në fund të Shkurtit 1946 i shkruan Departamentit të Shtetit në *Telegramin e Gjatë* se perceptimi i Moskës është se “jeton ende BRSS në ‘rrethimin kapitalist’ me të cilin nuk mund të ketë bashkëjetesë në afatgjatë.” Kennan vëren se “në themel të pikëpamjes neurotike të Kremlinit mbi çështjet botërore është ndjenja instiktive dhe tradicionale ruse e pasigurisë” dhe se “udhëheqësit sovjetik priren nga nevoja e të shkuarës dhe të tashmes së tyre për të prezantuar botën e jashtme si të keqe, armiqësore dhe kërcënuese” (Kennan, 1946). Winston Churchill në Mars 1946 – tanimë në opozitë – shprehej se “nga Stetini deri në Baltik, Trieste e Adriatik, një ‘perde e hekurt’ është vendosur mbi kontinentin. Pas asaj vije qëndrojnë kryeqytetet e vendeve antike të Europës Qëndrore dhe Europës Juglindore” (Churchill, 2008, 141-142). Këto qëndrime janë tregues i gjendjes politike ndërkombëtare në fillimet e Luftës së Ftohtë.

Pretendimet e Stalinit ndaj Turqisë –me shpresën se do të merrte bashkëautorësinë e menaxhimit të kalimeve të Bosforit – dhe riaktivizimi i Luftës Civile në Greqi u perceptuan nga Britania e Madhe dhe SHBA-të si trysni e BRSS-së dhe tregues i politikës së tij ekspansioniste. Britania e Madhe, në shkurt 1947, njofton SHBA-të se do të ndërpriste menjëherë ndihmën ndaj Greqisë dhe Turqisë. Vakumi që do të krijohej rrezikonte të krijonte mundësinë për komunistet që të kapnin Greqinë dhe kalimet në Detin e Zi mund të binin nën kontrollin e BRSS-së. Nënsekretari i shtetit Dean Acheson i thotë Presidentit Truman në fund të shkurtit se:

“depërtimi Sovjetik me shumë gjasa (në Lindjen e Afërme) do të hapte tre kontinente ndaj penetrimit Sovjetik. Ashtu siç priset e gjithë stiva e mollëve nga një mollë e kalbur, po ashtu rënia e Greqisë do të infektonte Iranin dhe të gjithë Lindjen ... Afrikën ... Italinë dhe Francën ... Që prej kohës së Romës dhe Kartagjenës nuk ka pasur mbi tokë një polarizim të tillë të fuqisë” (cituar nga McCauley, 2008, 89).

Presidenti Truman mban një fjalim në kongres ku kërkon mbështetjen financiare për Greqinë dhe Turqinë për të frenuar zgjerimin e Bashkimit Sovjetik. Fjalimi që themeloi *Doktrinën Truman* – siç do të njihet më vonë – “në draftin fillestar nuk ishte më shumë se një kërkesë ndaj Kongresit për të autorizuar fonde të rëndësishme për të ndihmuar Greqinë dhe Turqinë ... gjashtë ditë përpara se fjalimi të mbahej, kërkesa u formulua në formën që do të parashtronte një politikë të re të jashtme” (Frazier, 2009, 4). Presidenti Truman deklaroi para një sesioni të përbashkët të Senatit dhe Dhomës së Përfaqësuesve në fillim të Marsit se “duhet të jetë politikë e Shteteve të Bashkuara të Amerikës

mbështetja e popujve të lirë që po i rezistojnë përpjekjes për t'u nënshtruar nga pakica të armatosura ose nga presionet e jashtme" (Truman, 1947). George Kennan – në atë periudhë Drejtor i Drejtorisë së Planifikimit në Departamentin e Shtetit – shkruan në *Burimet e Sjelljes Sovjetike* në Korrik 1947 se “elementi qendror i çdo politike të Shteteve të Bashkuara ndaj Bashkimit Sovjetik duhet të jetë ai i politikës së matur por të vendosur dhe vigjilente të *frenimit* në afatgjatë të prirjeve ekspansioniste Ruse”(X, 1946, 575). *Politika e frenimit* e Shteteve të Bashkuara (containment policy) kishte nevojë për fuqizimin e vendeve të Europës. John Foster Dulles, në një fjalim në Janar të vitit 1947 e shihte Gjermaninë në kontekstin e një bashkësie ekonomike Europiane. Ai shprehej se njësitë e vogla ekonomike në Europë nuk mund të prosperonin; Europa duhet të bashkohej që të ofronte një treg të madh që do të justifikonte teknikat moderne të prodhimit masiv. Po ashtu edhe Walter Lippman – gazetari që emërtoi konfliktin ndërmjet blloqeve si *Lufta e Ftohtë* – kishte përkrahur në disa artikuj bashkimin ekonomik Europian.

Ndihma ekonomike e synuar për Greqinë dhe Turqinë duhet të zgjerohet edhe tek vendet e tjera të Europës mbështetur në tre argumente themelore: Së pari, një program ndihme shumëkombëshe në Europë do të mundësonte përdorimin më racional të fondeve të SHBA-ve duke ndihmuar integrimin dhe ndarjen e punës; së dyti, do të zgjidhte problemin e reparacioneve të Gjermanisë ndaj Francës duke i zëvendësuar ato me kreditë e SHBA-ve dhe ndërkohë martesa e ekonomive franceze dhe gjermane do të reduktonte frikën e francezëve ndaj fuqisë ekonomike gjermane; së treti, duke e lidhur ndihmën me antikomunizmin kjo do të gëzonte popullaritet në SHBA dhe në fakt fuqizimi i Europës jekomuniste do të shërbente si mburojë ndaj ekspansionizmit sovjetik. George Kennan propozoi që programi të mos konsiderohej si diçka negative – në kuptimin e parandalimit të ekspansionit sovjetik – por si diçka pozitive – për të tejkaluar mjerimin ekonomik europian. Iniciativa duhet të vinte nga disa vende europiane dhe programi i përbashkët amerikan-europian duhet të përfshinte të gjithë Europën, në Perëndim dhe në Lindje. Plani Marshall – siç u bë i njohur – u njoftua në një fjalim në Universitetin Harvard në Korrik 1947. Sekretari i Shtetit George Marshall do të shprehej se “politika jonë nuk drejtohet kundër ndonjë vendi apo doktrine, por kundër urisë, varfërisë, dëshpërimit dhe kaosit” (Mçauley, 2008, 90-91). Reagimi i parë i BRSS-së nëpërmjet gazetës *Pravda* e konsideroi atë si zgjatim të *Doktrinës Truman* që synonte përfshirjen në çështjet e brendshme të vendeve të tjera. Por qëndrimi zyrtar i BRSS-së nuk ishte i qartë pasi nuk

dëshironte të dilte hapur kundër ndihmës ekonomike për rimëkëmbjen e Europës ku përfshiheshin edhe vendet nën influencën sovjetike. Pas disa takimesh dhe negociatash, BRSS vendosi ta refuzojë propozimin si të papajtueshëm me ruajtjen e sovranitetit kombëtar. “Sovjetikët kishin mbërritur në përfundimin se rreziqet e pranimit ishin më të mëdha se rreziqet e refuzimit” (Mçauley, 2008, 93).

Vendet e Europës Juglindore që kishin rënë nën influencën sovjetike shprehen interes për të qenë pjesë e programit Marshall pasi e shihnin si mënyrë për të dalë nga mizerja ekonomike e pasluftës. Ata u thirrën të bëhen pjesë e programit – përfshi edhe Shqipërinë – por nën presionin Sovjetik të gjithë vendet u tërhoqën nga pjesëmarrja. “Mosbesimi sovjetik ndaj motiveve amerikane dhe pesimizmi i tyre i thellë për të frenuar ndikimin amerikan në zonën e tyre të influencës i çoi në ndarjen e Europës” (Mçauley, 2008, 94).

5.2 Ballkani si pjesë e ‘lojës së madhe’ globale

Rajonet kanë dinamikën e tyre të veçantë e cila është gjysmë autonome, por jo e pavarur nga sistemi i fuqive të mëdha dhe politikës së brendshme (Lobell, 1999, 49). Zakonisht kërcënimet rajonale janë reflektim i një situate globale që i favorizon ose i dekurajon ato. Rajoni i Ballkanit – pavarësisht perceptimit të gabuar si rajon që prodhon konflikte dhe paqëndrueshmëri gjenuine – është reflektim i konkurrencës globale të fuqive të mëdha (Glenny, 1999). Ballkani Perëndimor –para epokës së shtetit kombëtar – ka qenë gjithnjë kufi i ndarjes së perandorive të mëdha që nga Roma, Bizanti dhe Perandoria Osmane. Vendet e Ballkanit kanë jetuar në qëndrueshmëri dhe paqe relative nën sundimin e perandorive, ndërsa konfliktet kanë qenë më të ngjeshur në momentet e shkëmbimit të fuqive të hegjemone. Autonomia relative e Ballkanit Perëndimor ka qenë në vijimësi e penetruar prej fuqive të mëdha dhe në momentet e konflikteve të mëdha vendet e Ballkanit janë përdorur herë si *proxy* në konfliktin e fuqive të mëdha herë si vende oportuniste në përpjekje për të maksimizuar fitimin e tyre nëpërmjet shfrytëzimit të rrethanave sistemike.

Interesi i fuqive të mëdha mbi Ballkanin Perëndimor kryesisht është kufizuar në interesa të sigurisë të fuqive të mëdha; ky interes nuk është permanent por i ndryshueshëm në raport me rrethanat ndërkombëtare. Misha Glenny (1999) vëren se interesat e fuqive të mëdha në Ballkan gjatë Luftës së Dytë Botërore ishin strategjike “Objektivat e nazistëve në Ballkan nga 1941 e më pas ishin thjesht ‘mbrojtës’. Hitleri kishte nevojë të mbronte

furnizimin me naftë nga Rumania për të siguruar krahun e tij jugor për operacionin Barbarossa të pushtimit të Bashkimit Sovjetik” (Glenny, 1999, 478). Interesat e fuqive aleate në Ballkanin Perëndimor gjatë LIIB ishin kryesisht të kufizuara në mundjen e Gjermanisë pa pasur një projekt të qartë se çfarë do të ndodhte me Ballkanin pas LIIB. Pavarësisht se Ballkani kishte qenë objekt i bisedimeve të fuqive të mëdha në konferencat gjatë LIIB, nuk kishte një plan të zhvillimit të tyre.

Momenti më i rëndësishëm për fatet e Ballkanit është e ashtuquajtura *marrëveshje e përqindjeve* e dakordësuar ndërmjet Churchill-it dhe Stalinit përpara përfundimit të luftës. Stalini dhe Churchill u takuan në Moskë në fund të tetorit 1948 dhe vendosën me anë të një marrëveshjeje paraprake të ndanin zonat e influencës në Ballkan. Arsyeja e marrëveshjes ishte shmangja e përplasjes së forcave aleate në kushtet e vakumit të fuqisë të krijuar në zonat e Ballkanit me tërheqjen e trupave gjermane. Sipas marrëveshjes, Rumania do të ishte 90% nën influencën ruse; Greqia 90% nën influencën Britanike; ndërsa Jugosllavia do të mbetej nën një influencë të balancuar 50% me 50%, çka nënkuptonte një zonë neutraliteti ndërmjet fuqisë sovjetike dhe forcave aleate (Churchill, 1953, 198). Kjo marrëveshje ka shtyrë historianët ta vlerësojnë atë si ‘tradhti’ të Churchillit ndaj popujve të Europës Juglindore (Baciu, 2007). Churchill-i në kujtimet e tij shpjegon se kjo marrëveshje ishte e përkohshme në kushtet e marrëveshjes së gjerë për të mundur Gjermaninë. “Marrëveshja informale dhe e përkohshme që kisha bërë me Stalinit gjatë vizitës sime të Tetorit në Moskë nuk mundej dhe sa më përket mua nuk kishte për qëllim për të udhëhequr apo ndikuar të ardhmen e këtyre rajoneve të gjera pasi Gjermania të ishte mundur” (Churchill, 1953, 289). Shqipëria nuk përmendet nominalisht në marrëveshjen e Moskës dhe kjo është theksuar edhe në komunikimet e mëpastajme të qeverisë Britanike. Në shkëmbimet ndërmjet Churchillit dhe Sekretarit të tij të shtetit Eden, theksohet se në marrëveshjen e Moskës nuk është biseduar për Shqipërinë por logjika të çon të mendosh se qëndrimi do të ishte i njëjtë si mbi Jugosllavinë (Kaba, 2015).

Marrëveshja e Përqindjeve dhe cedimi i SHBA-ve dhe Britanisë së Madhe ndaj BRSS-së në *Konferencën e Jaltës* për Poloninë ka ngritur një tezë të përhapur gjerësisht se fatet e Europës Juglindore në tërësi pas LIIB janë përcaktuar nga marrëveshjet e fuqive të mëdha. Përkundrazi, marrëveshjet e fuqive të mëdha mbi Ballkanin dhe Europën Juglindore më në tërësi janë reflektim i shpërndarjes së fuqisë objektive në terren.

Presidenti Roosvelt është regjistruar t'i thotë ambasadorit të Polonisë në SHBA se SHBA dhe Britania e Madhe nuk mund t'i shpallnin luftë BRSS-së për shkak të Polonisë.

“Mos mendoni se ata (rusët) do të ndalojnë thjesht për të na kënaqur ne dhe ju? A mos prisni nga ne dhe Britania e Madhe t'i shpallim luftë Joe Stalin nëse ata kalojnë kufirin tuaj të mëparshëm? Edhe nëse do të dëshironim, Rusia mund të shtrijë një ushtri dy herë më të madhe se forcat tona të kombinuara dhe ne nuk do të na mbetej asgjë për të bërë”(cituar nga Gardener, 1993, 208-209)

Është njerëzor tundimi për të parë zhvillimet historike si produkt racional të dizajnëve të qëllimshme të protagonistëve njerëzorë; por në fakt historia është e mbushur me kontigjenca, aksidente dhe pasoja të pasynuara nga askush. Ndarja e Europës në dy pjesë është një prej kontigjencave historike që është përcaktuar nga zhvillimet spontane të fuqisë në terren. Britania e madhe dhe SHBA-ja u përpoqën të mbanin aq sa mund të mbanin, ndërsa BRSS-ja u përpoq të merrte aq sa fuqia e tij e lejonte të merrte. Ashtu siç konstaton Rajak, nuk ka të dhëna që të sugjerojnë se Stalini zotëronte një program të planizuar për vendosjen e sferës së influencës sovjetike në Ballkan. “Origjina e saj qëndron në shpërndarjen e ‘plaçkës së luftës’ ndërmjet superfuqive fituese me ideologji kundërvënëse. Moska përdori qeveritë ‘popullore’ ose të ‘fronteve popullore’ si mjete për të vendosur ndikimin politik” (Rajak, 2010, 199).

Politika e jashtme e Stalinit kundrejt Ballkanit në fazën e fundit të LIIB dhe në vitet e para pas përfundimit të saj është dinamike dhe pjesë integrale e politikës së tij globale. Geoffrey Roberts evidenton katër faza në të cilat është zhvilluar politika e jashtme e Stalinit: Faza e parë është *politika e çlirimit dhe ndarjes së influencave* gjatë së cilës interesat e Stalinit kufizoheshin në mundjen e Gjermanisë dhe përcaktimin e zonave të influencës ndërmjet fuqive të mëdha; pas 1943-it u zhvillua *faza trepalëshe* e cila vërtitej rreth idesë qendrore të formimit dhe qeverisjes së rendit të ri të sigurisë nga tre fuqitë e mëdha aleate BRSS, SHBA dhe Britania e madhe; me mbërritjen e trupave sovjetike në kufijtë e Gjermanisë dhe shtrirjen e tyre në shumicën e vendeve të Europës Juglindore dhe Qendrore, vihet re një perceptim më ideologjik nga ana e Stalinit i cili e lidhte sigurinë e BRSS dhe paqen në Europë me përhapjen e *demokracive popullore*, por kjo në kushtet e mospërplasjes me fuqitë aleate; faza finale që çon në konsolidimin e luftës së ftohtë në vitet e para të pasluftës lidhet me pamundësinë e gjetjes së gjuhës së përbashkët me fuqitë perëndimore për ndarjen e *plaçkës së luftës*. Stalini i rikthehet një koncepti më tradicional të politikës së jashtme të mbështetur në fuqinë dhe përdorimin e ideologjisë si instrument të fuqisë kombëtare sovjetike.

5.3 Interesat Jugosllave dhe origjina e aleancës me Shqipërinë

Forca përcaktuese në lidhjen e aleancës ndërmjet Shqipërisë dhe Jugosllavisë nuk është Shqipëria, por Jugosllavia. Në këto kushte, është e rëndësishme të kuptohen qëllimet dhe objektivat politikës së Jashtme të Jugosllavisë pas luftës. Objektivi minimal i politikës së jashtme të Jugosllavisë ishte përshtatja i një mjedisi rajonal të populluar nga shtete miqësore ndaj Jugosllavisë ku kjo e fundit të ishte vendi udhëheqës i rajonit; ndërsa objektivi maksimal ishte krijimi i një strukture politike në formën e një Federate Ballkanike që do të ishte nën kontrollin e Jugosllavisë. Jeronim Perovic (2007) në një studim për prishjen marrëdhënieve ndërmjet Jugosllavisë dhe BRSS-së thotë se objektivi themelor i Titos ishte të “shndërronte Jugosllavinë në hegjemon rajonal” (Perovic, 2007, 42). Ambicia e Titos për të organizuar Ballkanin nën ndikimin Jugosllav është e qartë edhe gjatë luftës. Ai u përpoq të krijonte një qendër të bashkuar të lëvizjes partizane në Ballkan, por kjo dështoi për shkak të mospranimit nga Tito të një strukture organizative që do t’i jepte zë të barabartë të gjithë anëtarëve. Tito donte që kjo strukturë t’i nënshtrohej lëvizjes partizane jugosllave; “ne duhet të jemi qendra e vendeve të Ballkanit si në pikëpamje ushtarake ashtu edhe politike” (cituar nga Perovic, 2007, 42).

Megjithëse Tito dështoi në organizimin e një strukture të përbashkët rajonale të qëndrueshme ndaj gjermanëve, ai ishte më i sukseshëm në kontrollin e lëvizjes komuniste shqiptare. Pasi pakti Molotov-Ribentrop u prish dhe Gjermania filloi *operacionin Barbarossa* të pushtimit të BRSS në vitin 1941, Internacionalja Komuniste (Komintern) udhëzoi lëvizjen komuniste për rezistencë ndaj Gjermanisë. Lëvizja komuniste në Shqipëri kishte një traditë të varfër por të qëndrueshme që prej mesit të viteve 1920-të (Kristo Frasheri). Lëvizja ishte e ndarë në disa grupe që komuniknin me vështirësi me njëri-tjetrin, një ndër më të rëndësishmit ishte Grupi i Korçës. Tito delegoi dy protagonistë të PKJ-së për të organizuar grupet komuniste shqiptare nën një organizatë politike të vetme. Partia Komuniste Shqiptare u themelua më 8 Tetor 1941 nën prezencën e të deleguarve Jugosllav. Enver Hoxha – pavarësisht se një figurë jo protagoniste në veprimtarinë komuniste të para vitit 1941 – u ngjiti në majën e piramidës së komunistëve shqiptar. Përgjatë luftës PKSH mbeti nën ndikimin e fortë të Dushan Mugoshës dhe Miladin Popoviçit. Pavarësisht se formalisht PKSH u drejtua kolektivisht deri në zgjedhjen e Hoxhës si Sekretar i Parë në 1944, figurat drejtuese pas dyerve ishin të deleguarit jugosllav, Mugosha dhe Popoviçi (B. Fischer, 2000).

Marrëdhënia ndërmjet komunistëve shqiptarë dhe atyre jugosllavë ishte e konsoliduar, por gjithsesi, Kosova mbetej një pengesë në marrëdhëniet ndërmjet tyre. Në angazhimet e hershme të Titos, çështja e Kosovës do të zgjidhej nëpërmjet parimit të vetëvendosjes; por ky angazhim duket se ishte propagandistik më shumë se real. Në mes të vitit 1943, PKSH tentoi të diskutonte çështjen e Kosovës me Titon – pasi karta e Kosovës po përdorej gjerësisht nga nacionalistët kundër PKSH dhe po minonte reputacionin e saj në publik – por Tito refuzoi të marrë ndonjë angazhim për çështjen e Kosovës duke u shprehur se kjo ishte një çështje që i përket pas luftës. “Në fakt Tito dëshironte ta zgjidhte çështjen e Kosovës duke përfshirë Shqipërinë brenda Jugosllavisë” (Perovic, 2007, 43).

Kur komunistët Shqiptar të gjendur nën presionin e nacionalistëve tentuan lojën e *fait accompli* me *Marrëveshjen e Mukjes*, ata u përballën me një reagim të dhunshëm të përfaqësuesve Jugosllavë të cilët e konsideruan atë si naivitet dhe tradhti. PKSH dhe Enver Hoxha e denoncuan *Mukjen* dhe refuzuan zbatimin e saj. Ky moment i Gushtit dhe Shtatorit 1943 – që korrespondon edhe me dorëzimin e Italisë – është moment vendimtar në nisjen e luftës për pushtet ndërmjet grupeve politike shqiptare. Ky është edhe momenti kur qëllimet jugosllave bëhen të qartë: ata nuk dëshironin të lejonin një regjim politik të ndryshëm nga ai i tyre në Shqipëri; aq më pak do të lejonin një regjim politik që mund të krijonte një Shqipëri jomiqësore ndaj Jugosllavisë (Butka, 1998, 2006; Dervishi, 2006; V. Duka, 2011).

Me mbarimin e luftës, Jugosllavia kishte pozitë të favorshme në Shqipëri në raport me fuqitë e tjera për disa arsye të rëndësishme: (i) Në Shqipëri ishte instaluar një regjim politik i ngjashëm me regjimin jugosllav dhe që ishte miqësor ndaj Jugosllavisë; (ii) Marrëdhënia ndërmjet dy partive komuniste dhe dy udhëheqësve komunistë ishte asimetrike në kuptimin e varësisë së palës shqiptare ndaj asaj jugosllave; (iii) Shqipëria gjendej përballë një pozite të paqartë ndërkombëtare si në pikëpamje legale (mosnjohja e Shqipërisë nga fuqitë perëndimore dhe problemi i kufirit në jug të Shqipërisë) po ashtu edhe në pikëpamje të fuqisë relative (pamundësia për të mbrojtur e vetme tërësinë territoriale); (iiii) raportet e shpërndarjes së fuqisë në rajon dhe strukturat e aleancave të krijuara ishin të paqarta në periudhën menjëherë pas mbarimit të LIIB.

Regjimi i porsa instaluar në Tiranë mbaroi punë shpejt me rezistencën antikomuniste me anë të një represioni të ngjashëm me atë të Titos në Jugosllavi; por çështja e tërësisë

territoriale të Shqipërisë mbetej problem i pazgjidhur. Regjimi komunist – megjithëse kishte nënshtruar një traktat për ndihmë reciproke me Jugosllavinë në dhjetor të vitit 1944 – u përpoq në vitin e parë të pas luftës të mbante një qëndrim të balancuar ndërmjet aleatëve fitues të LIIB. Hoxha e shihte si kusht të rëndësishëm për mbijetesën e Shqipërisë dhe të regjimit të tij, njohjen nga ana e fuqive perëndimore fituese të LIIB.

SHBA-të nuk kishin një interes të posaçëm për Shqipërinë por qëndrimi i saj është formuluar hap pas hapi në përputhje me evoluimin e politikës së jashtme globale të SHBA-ve. Politika e jashtme e SHBA-së ndaj Shqipërisë në prag të përfundimit të luftës dhe në fazën e parë pas përfundimit të saj kufizohej në terma minimal: instalimin e një regjimi politik miqësor ndaj SHBA-ve. Në vijim të kësaj politike, SHBA-të i vendosën Shqipërisë dy kushte ndaj: mbajtjen e zgjedhjeve të lira dhe të ndershme dhe njohjen nga regjimi i ri politik të traktateve të nënshkruara më parë nga shteti shqiptar siç ishte ai i njohjes së SHBA-së si *kombi i preferuar*. Rezistenca e brendshme e regjimit komunist e shtyrë edhe nga pesioni Jugosllav dhe paqartësia e SHBA-së për qëndrimin që duhet të mbante ndaj rrëgjimit çuan në rëndimin e marrëdhënieve derisa në fund të 1946-ës marrëdhëniet ishin thuajse inekzistente. Ata u përkeqësuan edhe më shumë nga një rezolutë e miratuar nën ndikimin e lobit grek nga Kongresi i SHBA-së që i bënte thirrje shtetit amerikan të mbështeste pretendimet greke për Epirin e Veriut. Departamenti amerikan u përpoq me anë të përfaqësuesit amerikan në Tiranë të sqaronte se pushtetet në SHBA ishin të ndara dhe se rezoluta e Kongresit nuk përbënte instrument detyrues ndaj qeverisë amerikane dhe se qëndrimi i qeverisë përfaqësohej nga Departamenti i Shtetit. Hoxha kishte njohje të cunguar të realitetit politik amerikan dhe e konsideroi këtë rezolutë si qëndrim të qeverisë amerikane. Në këtë tensionim të marrëdhënieve luajti rol edhe përzierja e Shqipërisë në luftën civile greke dhe përshirja e saj në incidentin e kanalit të Korfuzit. Politika e SHBA-së ndaj Shqipërisë filloi të merrte trajtë në momentin kur marrëdhëniet e saj me BRSS u përkeqësuan dhe kornizë e veprimit të jashtëm të SHBA-së u bë politika e frenimit të ekspansionit sovjetik me Doktrinën Truman. Pas prishjes së marrëdhënieve të Jugosllavisë me Shqipërinë dhe rënies së Shqipërisë nën influencën e plotë sovjetike, politika e SHBA-së ndaj Shqipërisë u kufizua në përpjekjet për të rrëzuar regjimin e Enver Hoxhës nëpërmjet krijimit të tenseve të brendshme dhe infiltrimit të emigrantëve shqiptarë anti-komunistë.

Po ashtu si SHBA-të, edhe Britania e Madhe nuk kishte një interes gjenuin mbi Shqipërinë në vetvete. Politika e saj kufizohej në instalimin e një regjimi politik që do të

ishite i hapur ndaj influencës britanike. Marrëdhënia e saj me Shqipërinë kufizohej edhe nga një faktor shumë i rëndësishëm siç ishte Greqia. Ndërmjetësimi i politikës britanike ndaj Shqipërisë nga faktori grek është i qartë edhe gjatë luftës ku Britania nën ndikimin e qeverisë greke në mërgim refuzoi që të mbështeste mbretin Zog të rikthehej dhe të vendosej në krye të rezistencës shqiptare ndaj italianëve. Pavarësisht se Zogu i paraqiti qeverisë britanike një plan të detajuar për organizimin e qëndresës, britanikët nuk dëshironin të krijonin konflikte me aleatin e vyer në luftën kundër gjermanëve, Greqinë. Britania u përpoq gjatë luftës që të bashkonte qëndresën e shqiptarëve kundër gjermanëve për të parandaluar dominimin e saj nga komunistët, por në fund zgjodhi që ndihmën e saj ta jepte për Frontin Nacionalçlirimtar që treonte më shumë vullnet në luftën kundër gjermanëve. Në përfundim të luftës, Britania refuzoi të ndërmernte angazhim të qartë për kufirin jugor të Shqipërisë në mënyrë që të mos dëmtonte palën nacionaliste greke që e përdorte Epirin e Veriut si kartë mobilizimi të nacionalizmit grek. Ky ishte elementi kryesor i shikimit të Britanisë së Madhe me dyshim nga regjimi i ri politik në Shqipëri. Marrëdhënia me Britaninë e përkeqësua më shumë pas incidentit të Kanalit të Korfuzit që solli vdekjen e disa britanikëve. Pësia e politikës Britanike u zbeh në vitin 1947 kur limitet e fuqisë britanike u bënë të qarta dhe e detyruan atë të tërhiqet nga angazhimet në Ballkan.

Nga ana tjetër, Bashkimi Sovjetik nuk kishte shprehur interes të drejtpërdrejtë mbi Shqipërinë. Shqipëria – në fazat e para të zhvillimit të konceptit të politikës së jashtme të BRSS-së – nuk zinte ndonjë pozicion të veçantë. Kjo është e qartë edhe në qëndrimet shpërfillëse të Stalinit që nga përfundimi i LIIB deri në vitin 1947. Stalini mendonte qartësisht në termat e një fuqie të madhe dhe në këtë kuptim Shqipëria nuk zinte vend në mendimin e tij strategjik. Shqipëria për pasojë nuk ishte përmendur as në diskutimet e Moskës që kishte përfunduar me marrëveshjen e përqindjeve. Madje në konferencën e Jaltës është regjistruar të thotë me shpërfillje se “do të ishte qesharake që një vend me përmasat e Shqipërisë të kishte zë të barabartë me fuqitë e mëdha” (cituar nga Gardener, 1993, 228). Stalini ishte interesuar për Shqipërinë nga takimet që kishte me zyrtarët jugosllavë dhe ishte e qartë se ai kishte shumë pak informacion mbi Shqipërinë. Pavarësisht idesë së krijuar se Stalini kishte mbështetur përfshirjen e Shqipërisë në federatën jugosllave, nuk ka të dhëna të forta që të konfirmojnë këtë tezë. Madje ai këshilloi Titon në vitin 1945 që të zhvillonte një politikë të matur ndaj Shqipërisë në mënyrë që të mos krijoheshin tensione në raportet e BRSS me Britaninë dhe SHBA-në.

Për këtë arsye, nënshkrimi i *Paktit të Miqësisë dhe Ndihmës Reciproke* ndërmjet Shqipërisë dhe Jugosllavisë i planifikuar për t'u nënshkruar në vitin 1945 u shty për mesin e vitit 1946. Por formalisht, BRSS kishte njohur Shqipërinë që në vitin 1945 dhe kishte dërguar përfaqësuesit e vet në Shqipëri. BS u angazhua për njohjen e Shqipërisë si fuqi fituese dhe për njohjen e tërësisë territoriale të saj. Ishte angazhuar që Shqipëria të ftohej në konferencën për themelimin e OKB-së në San Francisko dhe të merrte pjesë si fuqi fituese në konferencën e paqes në Paris. Por në tërësi, politika e jashtme e BS-së ndaj Shqipërisë para vitit 1947, ishte e ndërmjetësuar nga Jugosllavia për shkak të vlerësimit sovjetik për Shqipërinë si zonë e ndërmjetme influence.

Objektivi minimal i Titos ishte të mos lejonte rënien e Shqipërisë nën kontrollin e një fuqie jomiqësore ndaj Jugosllavisë dhe të instalonte në Shqipëri një regjimi miqësor që nuk do t'i shkaktonte probleme të brendshme etnike Jugosllavisë. Tito – duke kombinuar situatën e pafavorshme ndërkombëtare të Shqipërisë, kontrollin relativ mbi partinë komuniste dhe gjendjen e vështirë ekonomike – arriti ta vendoste Shqipërinë nën kontrollin e plotë të Jugosllavisë. Në vitet 1945-1946 u nënshkruan një sërë marrëveshesh politike, ekonomike dhe ushtarake që kulmuan me Traktatin e Miqësisë dhe Ndihmës Reciproke të nënshkruar në mes të vitit 1946, gjatë vizitës së Hoxhës në Beograd. Marrëveshjet ishin dizajnuar për të krijuar unifikimin e Shqipërisë me Jugosllavinë në pikëpamje ekonomike, politike dhe ushtarake; pavarësisht se bashkimi i Shqipërisë me Jugosllavinë nuk përmendet shprehimisht në ndonjë dokument zyrtar. Në këto kushte, Tito ishte në pozitën më të favorshme të mundshme për të instrumentualizuar kontekstin ndërkombëtar në të cilin gjendej Shqipëria, në funksion të objektivave të tij. Tito u kujdes që të izolonte politikën e jashtme të Shqipërisë në mënyrë që kontakti i saj me botën e jashtme të ishte Jugosllavia. Shprehja më e përdorur në Beograd ishte se rruga e Tiranës për në Moskë kalon nga Beogradi. Tito i dha garanci Hoxhës se Jugosllavia do të ishte zëri i Shqipërisë në arenën ndërkombëtare. Jugosllavia u angazhua të mbronte interesin e Shqipërisë në të gjitha takimet dhe konferencat ndërkombëtare që u zhvilluan pas luftës. Jugosllavia dhe BS kundërshtuan me forcë pretendimet greke për jugun e Shqipërisë. Jugosllavia refuzoi gjatë negociatave në konferencën e Parisit disa herë propozimet greke për ndarjen e Shqipërisë dhe i bëri publike propozimet greke duke minuar pozitën e Greqisë në bisedimet e paqes. Nga ana tjetër, Tito arriti në mënyrë të suksesshme të ekzagjeronte rrezikun që i kanosej Shqipërisë nga Greqia. Siç shprehet edhe ambasadori sovjetik në Tiranë Çuvahin,

Jugosllavia e përdori me sukses frikën e Shqipërisë dhe të Enver Hoxhës për tërësinë territoriale të Shqipërisë duke e shtyrë Shqipërinë gjithnjë e më shumë nën varësinë e Jugosllavisë (Çuvahin, 2008).

Nga ana tjetër, Tito përdori edhe kontrollin që kishte mbi PKSH-në për të asgjësuar zërat skeptik ndaj marrëdhënieve të Shqipërisë me Jugosllavinë. Ai përdori njerëzit e besuar të Jugosllavisë brenda Partisë Komuniste – në veçanti Koçi Xoxen – si instrument presioni ndaj Enver Hoxhës për të qëndruar në linjë me qëndrimet jugosllave. Kur Sejfullah Malëshova u shpreh në plenumin e PKSH-së për një politikë të jashtme më të balancuar ndërmjet fuqive fituese të luftës, reagimi i Jugosllavëve ishte i dhunshëm dhe PKSH e dënoi qëndrimin e tij si oportunist dhe e shkarkoi nga funksionet që mbante. Jugosllavët ishin skeptik ndaj Enver Hoxhës, por nuk ka të dhëna të mjaftueshme që të vërtetojnë se ata kishin një projekt për zëvendësimin e tij me ndonjë njeri më të besueshëm. Enver Hoxha ishte figura më popullore dhe më përfaqësuese komuniste dhe Tito e dinte se zëvendësimi i tij nuk do të ishte pa probleme. Në vend të kësaj, Tito u kujdes që të mbante Hoxhën gjatë gjithë kohës nën presion. Kjo kishte ndodhur në vitin 1944 në plenumin e Beratit ku Hoxha ishte detyruar të bënte një autokritikë të fortë dhe turpëruese përpara ‘shokëve’ të partisë dhe përfaqësuesve jugosllavë; këtë kishte bërë edhe në rastin e dënimit të ‘ideve oportuniste’ të Sejfullah Malëshovës; të njejtën gjë shfaqti në fund të vitit 1947 kur pavarësisht se Nako Spiru po i rezistonte trytnisë Jugosllave me mbështetjen e Hoxhës, ky i fundit u distancua nga politika e Spirus për shkak të presionit Jugosllav; kjo sjellje kulmon në plenumin e shkurtit 1948 ku Enver Hoxha mbështeti propozimin e Koçi Xoxes për përsheptimin e bashkimit të Shqipërisë me Jugosllavinë. Tito – në këtë kuptim – nuk kishte përse të mendonte për zëvendësimin e Hoxhës kur mund të realizonte objektivat nëpërmjet tij. Objektivi minimal i Tito-s në raport me Shqipërinë për të krijuar një shtet miqësor dhe të varur nga Jugosllavia që nuk do të kishte pretendime të brendshme ndaj Jugosllavisë dhe as nuk do të mund të përdorej nga një tjetër fuqi e madhe kundër interesave jugosllave u realizua. Po ashtu Shqipëria e shihte marrëdhënien me Jugosllavinë si balancuese të kërcënimit grek dhe konspiracionit të fuqive perëndimore për të rrëzuar regjimin e Enver Hoxhës. Gjithashtu, Jugosllavia shihej si balancuese i bilancit të brendshëm ekonomik të Shqipërisë së gjendur në nevojë emergjente për produkte elementare. Kjo aleancë në dukje me përfitim reciprok u favorizua nga një sërë kushtesh: struktura e marrëdhënieve asimetrike të krijuara ndërmjet partive komuniste gjatë luftës; instalimi i regjimeve politike komuniste

në të dyja vendet; qëndrimi i paqartë i fuqive perëndimore ndaj Shqipërisë dhe regjimit politik stalinist; emergjencat ekonomike të Shqipërisë së pasluftës etj. Të gjitha këto kombinuara përbëjnë kushtet e domosdoshme për lidhjen e aleancës ndërmjet Shqipërisë dhe Jugosllavisë, por nuk janë shkaqe të mjaftueshme për të shpjeguar aleancën. Shkaku i mjaftueshëm është kushti strukturor: pozita relative e fuqisë së Shqipërisë në rajon e kombinuar me kushtet e domosdoshme të cituara më sipër. Shpjegimi njëshkakësor i lindjes së aleancës Shqipëri-Jugosllavi nuk është i vlefshëm përderisa asnjë prej kushteve të sipërpërmendur nuk vërtetohet në rrugë empirike si kushti i mjaftueshëm për shpjegimin e aleancës. Shpjegimi gjendet në kombinimin e shumë shkaqeve të cilët në ndërveprim me njëri-tjetrin prodhuan kushtet e mjaftueshme për lindjen e aleancës.

5.4 Ndryshimet ndërkombëtare dhe rënia e aleancës

Ndërsa në rastin e lidhjes së aleancës përcaktimi i shkakësisë është shumë kompleks, në rastin e prishjes së marrëdhënieve shqiptaro-jugosllave, drejtimi i shkakësisë nga ndryshimet në nivelin e politikës ndërkombëtare në ndryshimin e politikës së jashtme të Shqipërisë është i qartë. Shkaku i mjaftueshëm i prishjes së aleancës është prishja e marrëdhënieve ndërmjet BRSS-së dhe Jugosllavisë që solli një konfigurim të ri të fuqisë në Ballkan. Prandaj për të kuptuar prishjen e marrëdhënieve Shqipëri-Jugosllavi duhet shpjeguar se përse BRSS prishi marrëdhëniet me Jugosllavinë.

Shkaku themelor i prishjes së Marrëdhënieve ndërmjet BRSS-së dhe Jugosllavisë është refuzimi i Jugosllavisë për t'iu nënshtruar nevojës strukturore të BRSS-së për të unifikuar vendimmarrjen në bllokun sovjetik. Në kushtet e ashpërsimit të marrëdhënieve ndërmjet BRSS-së dhe SHBA-ve, Stalini mendonte se të gjitha vendet që ndodheshin nën ndikimin sovjetik duhet të zhvillonin një politikë të jashtme të kontrolluar dhe që i përshtatej interesave të BRSS-së. Nga ana tjetër, Jugosllavia kërkonte të maksimizonte interesin e saj nëpërmjet zgjerimit të ndikimit në rajonin e Ballkanit. Kjo krijoi çarje në interesat strategjike të dy vendeve duke përfunduar në prishje të plotë të marrëdhënieve. Kjo nuk nënkupton se prishja e marrëdhënieve ndërmjet dy vendeve ishte e pashmangshme; porse mënyra se si Stalini dhe Tito i perceptonin incentivat strukturore në fillimet e Luftës së Ftohtë, e bën marrëdhënien domosdoshmërisht kontradiktore. Meqenëse objektivat e të dy vendeve – qoftë për arsye sigurie, qoftë për qëllime ekspansioniste – ishin hegjemoniste, përplasja e interesave ishte e pritshme, por jo e domosdoshme. Dy janë qasjet themelore në shpjegimin e konfliktit: (1) Stalini – në

kuadër të sovjetizimit të Europës Juglindore – nuk mund të lejonte vende ‘të pabindura’ ndaj politikave të tij, prandaj shkak i prishjes është refuzimi i Tito-s për t’iu nënshtruar udhëzimeve të Moskës. Qasja është disi teleologjike pasi kontradiktën e interesave e sheh si të dhënë historike që nuk mund të tejkalohet; (2) Qasja e dytë është se konflikti ishte kontigjencë historike dhe lidhet me rrethanat konkrete të dinamikës së fillimit të Luftës së Ftohtë dhe veprimeve të Jugosllavisë në Ballkan të cilat perceptoheshin nga Stalini si të atilla që mund të rrezikonin interesin kombëtar të BRSS-së.

Ka një linjë kërkimore që e sheh shkakun imediat të prishjes së Stalinit me Titon në këmbënguljen e Tito-s për të mos hequr dorë nga përfshirja në konfliktin civil në Greqi. Kjo shihet nga Stalini si element që do të rriste tensionin ndërkombëtar dhe mund të shkaktonte një konflikt që do të krijonte rrethanat që Stalini të humbiste ato që kishte fituar tashmë në Europë. Në këtë kuptim raporti i Tito-s me luftën civile në Greqi është shkak i imediat i prishjes së marrëdhënieve (Banac, 1988; Iatrides & Ērigle, 1995). Historiani Jeronim Perovic – pavarësisht se pranon se çështja greke ishte element i rëndësishëm i konfliktit – thekson si shkakun më të rëndësishëm këmbënguljen e Titos për të përfshirë Shqipërinë në Federatën e Jugosllavisë.

“Arsyeja kryesore për konfliktin ishte droja e Stalinit teksa Tito vijoi të ndjek një agjendë ekspansioniste në politikën e jashtme kundrejt vendeve fqinje dhe në veçanti ndaj Shqipërisë, përkundër këshillës së ashpër të Moskës në një kohë kur politika sovjetike ndaj Europës Lindore në tërësinë e vet po ashpërsohej. Interesat sovjetike dhe jugosllave u përplasën në momentin që u bë e qartë në Shkurt-Mars 1948 që Tito nuk do të braktiste qëllimet e tij në Ballkan” (Perovic, 2007, 34-35).

Shkak i ashpërsimit e më pas prishjes së marrëdhënieve ndërmjet Jugosllavisë dhe BRSS-së ishte thelbësisht politik. Roli i ideologjisë është periferik – pavarësisht se letrat e publikuara të shkëmbyera ndërmjet udhëheqësve jugosllavë ndërmjet Marsit dhe Majit 1948 dhe rezoluta e Kominformit e 28 Qershorit 1948 kishin ton krejtësisht ideologjik. Modeli i mëvonshëm i Titos dhe argumenti se ndarja ndodhi për shkak të rrugës së pavarur të Jugosllavisë drejt socializmit është – siç thekson Perovic – justifikimi i ri ideologjik ‘kur Tito kërkoi të forconte mbështetjen për udhëheqësinë e tij’ (po aty, 35-36). Vlerësimi për rolin jo qendror të ideologjisë është i mirëbazuar në ngjarjet e kohës dhe mund të konfirmohet nga vetë fakti se Tito para prishjes së marrëdhënieve, e shihte gjerësisht BS-në si modelin politik, social, dhe ekonomik për organizimin e Jugosllavisë. “Madje komunistët jugosllavë e ndoqën ‘ndërtimin e socializmit’ në mënyrë më fanatike se sa bën shokët e tyre në shtetet e tjerë të Europës Lindore” (po aty, 37).

Perovic bën një argumentim serioz të mbështetur mbi të dhëna empirike për të vlerësuar se shkaqet e prishjes së marrëdhënieve janë politike, jo ideologjike. Por nuk arrin të vijoje argumentin për të diferencuar rolin e shkaqeve sistemike dhe të brendshme në gjenerimin e konfliktit Tito-Stalin. Ai mbetet konfuz pasi nuk ofron një dallim ndërmjet ‘arsyeve’ motivuese të Stalinit e Titos dhe ‘shkaqeve’ strukturore. Ajo që mund të inferojmë nga vlerësimi i Perovic është se shkaqet e prishjes janë a) qëllimi i Stalinit për të kontrolluar politikën e jashtme të vendeve nën influencën sovjetike; b) qëllimi i Titos për të shtrirë ndikimin hegjemon jugosllav në Ballkan; dhe (c) ‘politika e pavarur’ e Tito-s kundrejt Ballkanit. Në fakt, asnjë prej shkaqeve të mësipërm nuk ishte i ri në rrethanat e prishjes së BRSS-së me Jugosllavinë, prandaj as veç e veç dhe as në mënyrë të kombinuar nuk përbëjnë shkaqet e mjaftueshme të prishjes së marrëdhënieve – pavarësisht se ato janë kushtet e domosdoshme që sollën konfliktin.

Shqyrtimi i ngjarjes na tregon se qëllimi i Stalinit për të kontrolluar vendet që gjendeshin në zonën e influencës sovjetike nuk ishte i ri. Këtë Stalini e kishte aplikuar që në fillimet e sovjetizimit të Europës Lindore, pavarësisht se kishte preferuar të qëndronte disi i baraslarguar nga ‘sherrnaja’ e brendshme e partive komuniste të këtyre vendeve. Po ashtu ambicia hegjemone e Titos – siç vëren edhe vetë Peroviç – kishte qenë e qartë madje që në kohën e LIIB. Kjo ishte e qartë edhe për Stalinin që e konsideronte Ballkanin perëndimor gjerësisht si *domein* jugosllav – aq më shumë Shqipërinë që për Peroviç, është shkaku më i rëndësishëm imediat i prishjes së marrëdhënieve. Edhe ‘politika e pavarur’ e Titos ndaj Ballkanit nuk përbën shkakun themelor përderisa Ballkani ishte njohur si sferë Jugosllave; veçse nëse do të konsiderojmë pavarësinë e veprimeve në vetvete – si shkakun kryesor të konfliktit. Por edhe kjo duhet kontekstualizuar që të marrë kuptim, përndryshe duhet të pranojmë se Stalini ishte i fiksuar me ruajtjen e kontrollit në vendet e lindjes si qëllim në vetvete, çka nuk mund të mbështetet si tezë.

Prandaj do të ishte e palogjikshme të shpjegojmë një ndryshim të tillë drastik, nëpërmjet shkaqeve të pandryshueshme. Ne duhet të shpjegojmë ndryshimin në një nivel nëpërmjet një ndryshimi në një nivel tjetër dhe të lidhim në një zinxhir shkakësor këto ndryshime, çka historianët që studiojnë prishjen e marrëdhënieve ndërmjet Jugosllavisë dhe BRSS-së, kanë dështuar ta bëjnë. Shkaku themelor i prishjes së marrëdhënies ndërmjet Jugosllavisë dhe BRSS-së nuk ishte ndryshimi i qëllimeve të Stalinit apo Titos, por ndryshimet sistemike në nivel ndërkombëtar që detyruan Stalinin të përshtaste politikën e

BRSS-së me këto ndryshime. Politika e frenimit e adoptuar nga Shtetet e Bashkuara të Amerikës dhe demonstrimi i vullnetit amerikan për të kundërreaguar ndaj prirjeve ekspansioniste të BRSS-së – rastet e krizës iraniane, turke dhe greke – bënë që Stalini të adoptonte një politikë më të matur në zonat që nuk konsideroheshin si pjesë integrale e interesit vital të BRSS-së. Stalini synonte shmangien me çdo kusht të një konflikt me fuqitë perëndimore SHBA-në dhe Britaninë e Madhe të cilat në perceptimin e tij mbeteshin fuqitë më të mëdha globale. I bindur se veprimet politike të shteteve komuniste do të perceptoheshin nga fuqitë perëndimore si politikë e BRSS-së; Stalini e shihte të nevojshme unifikimin e veprimit politik në marrëdhëniet e jashtme të bllokut komunist për të shmangur incidentet e mundshme me perëndimin.

Vetëm në këto kushte këmbëngulja e Titos për tu zgjeruar drejt Shqipërisë dhe Greqisë shndërrohet në faktorin më të rëndësishëm të prishjes së marrëdhënieve. Stalini paralajmëroi ashpër Jugosllavinë që në mos të braktiste të shtynte planet për përfshirjen e Shqipërisë në federatën jugosllave dhe të ndalonte urgjentisht operacionet në luftën civile greke. Këtë të fundit Stalini e shihte si sferë të SHBA-së dhe Britanisë së Madhe dhe kërkonte tërheqje të menjëhershme të mbështetjes jugosllave ndaj komunistëve grek; ndërsa Shqipërinë e shihte si zonë sfungjer të ndarjes së zonave të influencës. Tentativa e Titos për të dërguar në Janar 1948 trupat ushtarake Jugosllave në Jug të Shqipërisë me pretekstin e mbrojtjes së saj nga pushtimi i mundshëm grek; besohej nga Stalini se do të perceptohej nga SHBA dhe Britania si provokim i organizuar nga Moska; çka mund të çonte në një ofensivë ushtarakë të fuqive perëndimore në Shqipëri. Ky ishte momenti kur ai thirri përfaqësuesit jugosllavë dhe bullgarë në Moskë në fillim të Shkurtit për t'iu bërë të qartë se Moska nuk toleronte idenë e një federate të madhe ballkanike që do të përfshinte Jugosllavinë, Greqinë dhe Shqipërinë; e konsideronte përpjekjen Jugosllave për të dërguar trupat në Shqipëri si provokim; dhe vazhdimin e ndihmës për komunistët grek si politikë që binte ndesh me interesat e bllokut komunist. Ai me një gjuhë të ashpër urdhëroi udhëheqësit bullgar të dënonin publikisht idenë e federatës së madhe ballkanike për të sinjalizuar perëndimin se kjo nuk ishte një politikë e Moskës; dhe kërkoi nga Jugosllavia të shtynte planet drejt Shqipërisë dhe të ndërpriste menjëherë mbështetjen për komunistët grek. Tito vijoi me planet e tij - plenumi i PKSH-së i Shkurtit 1948 bëri thirrje për përshejtimin e procesit të bashkimit të Shqipërisë me Jugosllavinë ndërsa nga na tjetër Jugosllavia vijoi me mbështetjen e komunistëve grek – çka solli fundin e durimit të Stalinit. Fundi i procesit të ndarjes së Beogradit nga Moska filloi me një letër

publike që Stalini u dërgoi udhëheqësve të partive komuniste ku e dënonte PKJ-në për veprimtari antikomuniste dhe antisovjetike. Ky proces u përmbyll me rezolutën e Kominformit të Qershorit 1948 – ku Jugosllavia u përjashtua nga organizata dhe u cilësua si vend që kishte devijuar linjën marksiste-leniniste.

Përjashtimi i Jugosllavisë nga blloku komunist nuk synonte nënshtrimin e Jugosllavisë siç e paraqet Hrushovi në raportin sekret të paraqitur në Kongresit e 20-të të Partisë Komuniste Sovjetike më 1946-ën ku shprehej se Stalini kishte deklaruar se “unë do të lëviz gishtin tim të vogël dhe nuk do të ketë më Tito. Ai do të bjerë”. Në fakt Stalini nuk kishte menduar se Tito do të bjerë, të paktën jo në një periudhë afatshkurtër. Në një raport që Stalini i dërgonte udhëheqësit Çekoslovak Klement Gottwald, dy javë pas rezolutës së Kominformit, për të frenuar zellin e tij të tepërt kundër Jugosllavisë, i shkruan:

“Kam përshtypjen se ju besoni në mundjen e shpejtë të Titos dhe grupit të tij në Kongresin e ardhshëm të PKJ-së. Ju sugjeroni publikimin e materialeve komprometuese kundër udhëheqësve Jugosllavë ... Ne në Moskë nuk besojmë në mundjen e shpejtë të Titos dhe nuk e kemi besuar kurrë këtë. Ne kemi arritur izolimin e Jugosllavisë dhe për pasojë rënia graduale e grupit marksist të Titos është ajo që pritet. Kjo kërkon durim dhe aftësi për të pritur. Duket se juve ju mungon durimi ...” (cituar nga Perovic, 2007, 60).

Ky është ndër dokumentet e vetëm të publikuar që hedh dritë mbi qasjen që kishte Stalini ndaj çështjes Jugosllave. Këtu është e qartë se objektivi i tij nuk mbështetej në rrëzimin nga brenda të Titos e aq më pak në një sulm ushtarak të BRSS-së ndaj Jugosllavisë. Ajo që Stalini synonte në dukje është qartësimi i politikës së tij ballkanike ndaj fuqive perëndimore që po ndiqnin me shqetësim ekspansionizmin sovjetik në Ballkanin Perëndimor dhe së dyti shtrëngimi i kontrollit mbi vendet e tjera të bllokut. Perovic me të drejtë vëren se “Stalini besonte se ajo që në të vërtetë fitoi nga konflikti, të paktën në afat të shkurtër, ja vlente edhe me koston e humbjes së Jugosllavisë” (Perovic, 2007, 61). Në këtë pikëpamje duhet parë edhe afrimi i BRSS-së me Shqipërinë. Shqipëria u shndërrua në një element të rëndësishëm të politikës së BRSS-së për të izoluar Jugosllavinë. Interesi i Stalinit për të izoluar Titon korrespondoi me interesin e Enver Hoxhës për të shpëtuar nga Tito. “Udhëheqësit sovjetik mbërritën në mendimin se ruajtja e pavarësinë së Shqipërisë ishte parakusht për të kufizuar ndikimin jugosllav në Ballkan” (Perovic, 2007, 63); ndërsa udhëheqësit shqiptar e shihnin aleancën me BRSS-në si parakusht për të siguruar mbijetesën e vendit dhe të regjimit të tyre.

Fundi i marrëdhënieve ndërmjet BS-së dhe Jugosllavisë nuk solli automatikisht fundin e marrëdhënieve shqiptaro-jugosllave. Rikonfigurimi i aleancave në Ballkan solli rishpërndarjen e fuqisë në rajon, por prishja e marrëdhënieve të Shqipërisë me Jugosllavinë u ndërmjetësua nga një proces i brendshëm politik që nuk duket të ketë qenë i thjeshtë. Origjina e përpjekjes së Shqipërisë për një politikë të jashtme të pavarur nga Jugosllavia zë fill në vizitën që një delegacion shqiptar i kryesuar nga Enver Hoxha zhvilloi në Moskë në mes të vitit 1947 kur ende nuk kishte të dhëna për një krisje të Jugosllavisë me BRSS-në. Perovic konstaton se udhëheqësit e BRSS-së e prezantonin Jugosllavinë deri në krijimin e Kominformit në shtator 1947 “si modeli rregullativ për të tjerët për ta ndjekur. Sjellja e Moskës filloi të ndryshojë në fund të vitit 1947” (Perovic, 2007, 40). Por shqetësimi i Stalinit për politikën ekspansioniste të Jugosllavisë në Shqipëri ishte shprehur hapur në takimin me Hoxhën më 17 Korrik 1947. Ambasadori i BRSS-së në Shqipëri – i pranishëm në takimin e Hoxhës me Stalinin – dëshmon se Stalini iu shpreh Hoxhës se nuk pajtohej me politikën e Beogradit ndaj Shqipërisë. “Shqipëria si vend i pavarur duhet të kujdeset vetë për marrëdhëniet e saj të jashtme” (Çuvahin, 2008, 37). Ky qëndrim i Stalinit është vështirë të konfirmohet nga të dhënat zyrtare të takimit; madje ai është rregjistruar të deklarojë se Shqipëria do të ndihmohej nëpërmjet Jugosllavisë.

“Ne nuk mund t’ju ndihmojmë drejtpërdrejt. Ndihmat tona ne do t’ju japim nëpërmjet Jugosllavisë, pse po t’ju japim drejtpërdrejt dhe po të marrin vesh për këtë anglo-amerikanët, atëherë ata do të përpiqen të bëjnë pengesa... Në Jugosllavi ka njerëz të mirë dhe s’besoj që t’ju mbajnë ato që do të dërgojmë për ju, bile do t’i ndihmojmë edhe ata. Është shumë mirë që ju keni Jugosllavinë aleat në kufi. Shqipëria është një vend i vogël dhe ka nevojë për një mbështetje të fortë. Nuk mundeni vetëm” (Plasari & Malltezi, 1996, 117).

Shqipëria ndërkohë kishte lidhur disa marrëveshje ekonomike me BRSS-në gjatë një vizite të një delegacioni shqiptar të kryesuar nga Nako Spiru në Prill të po këtij viti dhe ekspertët sovjetikë u sollën në Shqipëri për të asistuar procesin e industrializimit të vendit. Nuk ka të dhëna të mjaftueshme dokumentare që lidhin vizitën e delegacionit shqiptar me qëndresën në rritje ndaj marrëveshjeve ekonomike ndërmjet Shqipërisë dhe Jugosllavisë nga ana e ministrit shqiptar të Tregtisë dhe Industrisë, Nako Spiru. Por nga marrëdhëniet e dendura të këtij të fundit me përfaqësuesit sovjetik në Tiranë, mund të inferohet se Tirana kishte marrë miratim paraprak për një politikë jo të nënshtruar ndaj Jugosllavisë.

Sekretari i Parë i Misionit të Bashkimit Sovjetik në Shqipëri, Gagarinov dëshmon se Spiru gjatë një takimi me të ishte ankuar për sjelljen e Jugosllavëve dhe se ata po përpiqeshin që për problemet ekonomike ndërmjet dy vendeve ta akuzojnë atë. “Pra është e qartë tendenca për të hedhur sa më shumë dyshime për aftësitë drejtuese të Nako Spirut, si funksionar i industrisë dhe në të njëjtën kohë, për të tërhequr në anën e tyre të gjithë të tjerët.” Gagarinov vëren se “jugosllavët po bëjnë një farë pune në mënyrë që ta djegin atë, e në veçanti ai konsiderohet si një nga iniciatorët e krijimit të ‘frontit antijugosllav’” (Kaba & Ceku, 2011, 64). Besohet se në fillimet e ‘lëvizjes anti-jugosllave’, Nako Spiru kishte mbështetjen e Enver Hoxhës, por kjo nuk rezulton të jetë e vërtetë në momentet kur trysia jugosllave ishte rritur. Në takimin me Gagarinovin ai shprehet se “... më duket se Enver Hoxha nuk është i informuar krejtësisht mbi ngjarjet dhe gjendjen faktike në terren. Enver Hoxha merr informacion tendencioz nga persona të interesuar për një gjë të tillë” (Kaba & Ceku, 2011, 62). Spiru aludon në këtë rast për ministrin e plotfuqishëm të kohës Koçi Xoxe dhe grupin e tij brenda partisë komuniste. Është e paqartë se cila ka qenë pesha reale e Xoxes brenda partisë komuniste, por Hoxha dukshëm ka luajtur në mënyrë oportune duke matur ekuilibrin e forcave brenda Partisë Komuniste për të mbajtur një qëndrim që nuk do të rrezikonte pushtetin e tij. Jugosllavët, nga ana tjetër, i perceptuan lëvizjet e shqiptarëve si përpjekje për pavarësimin e politikës së tyre ekonomike dhe marrëdhëniet e drejtpërdrejta me BS-në si përpjekje për angazhimin e mëvetshëm në çështjet e jashtme. Kjo u pa me xhelozin e madhe nga ana e Jugosllavëve që i druhashin marrëdhënieve të drejtpërdrejta të Shqipërisë me BS-në (Çuvahin, 2008). Reagimi i Jugosllavëve për të parandaluar pavarësimin e politikës shqiptare ishte i dhunshëm. Jugosllavët në bashkëpunim me grupin e Xoxes ngadhënjyen mbi skeptikët e marrëdhënies Shqipëri-Jugosllavi dhe në fund të vitit 1947, Spiru i braktisur dhe pa mbështetje detyrohet të vrasë veten. Tito nga ana e tij i kërkon ambasadorit të Jugosllavisë në BRSS që t’i qaset Stalinit dhe t’i shpjegojë ngjarjet në Shqipëri në përpjekje për të ngulitur tek ai tezën Jugosllave mbi zhvillimet. Por në Moskë ndërkohë, vetëvrasja e Spirut kishte filluar të shihej me dyshim që qëllimet jugosllave. Ambasadori i BS-së në Tiranë, Çuvahin – i cili gjendej ende në Moskë që pas vizitës së Hoxhës atje – u udhëzua që të kthehej me urgjencë në Tiranë për të raportuar për situatën e krijuar (Çuvahin, 2008). Por qëndrimi i Moskës nuk ishte i qartë deri në fillim të shkurtit 1948 dhe në vështirimin e udhëheqjes shqiptare jo të paktën deri fund të Marsit kur ranë në kontakt me letrën e parë denoncuese të Moskës ndaj Beogradit. Në mbledhjet e Byrosë Politike dhe veçanërisht në Plenumit e 8-të të PPSH-së qëndrimi i

Hoxhës dhe të tjerëve ndaj Nako Spiru ishte se ai kishye “zbatuar një vijë në praktikë, një vijë që shpinte në përçarje dhe shpëputje midis dy vendeve tona. Nako Spiru si armik i Partisë, që ka qenë, ka përdorur çdo mjet dhe çdo mënyrë për të arritur qëllimet e tij” (Plasari & Malltezi, 1996, 224).

Është e qartë se Enver Hoxha deri në fund të Marsit 1948 nuk dëshironte prishjen e marrëdhënieve me Jugosllavinë ose të paktën nuk e shihte të mundur prishjen e tyre për tre arsye kryesore: (i) perceptimin real që kishte Hoxha mbi rrezikun e inkursioneve greke në jugun e Shqipërisë. Ky shqetësim i Hoxhës është i qartë edhe në komunikimet e tij në mbledhjet e Byrosë së PPSH-së edhe në diskutimet që ai kishte pasur me Stalin në mesin e vitit 1947, pavarësisht se ky i fundit ishte përpjekur të qetësonte frikën e Hoxhës (Çuvahin, 2008); (ii) për shkak se Hoxha ishte e bindur se Shqipëria nuk mund të mbijetonte ekonomikisht pa ndihmën e Jugosllavisë. Kjo është e qartë në të gjitha qëndrimet e Hoxhës që nga viti 1945 e më pas. Në një mbledhje të qeverisë menjëherë pas prishjes së marrëdhënieve me Jugosllavinë ai do të shprehej se “... vendi ynë s’mund të ngrihej pa ndihmën e një aleati dhe ky aleat i natyrshëm qe Jugosllavia, e cila do të na jepte një kredi” (AQSH, Fondi 890, viti 1948, dosja 48, fq. 15); (iii) për shkak se ai i druhej mbijetesës në krye të shtetit shqiptar, madje edhe mbijetesës fizike, nga reagimi i jugosllavëve dhe faktorëve të brendshëm politik të mbështetur nga ata. Ky kompleks i Hoxhës ishte rrënjësuar që prej të paktën Plenumit të Beratit të vitit 1944 ku ai ishte detyruar të bënte një autokritikë përlulëse nën presionin e përfaqësuesve jugosllavë (Plasari & Malltezi, 1996).

Por çështja e bashkimit të Shqipërisë me Jugosllavinë është më komplekse. Të dhënat dokumentare nuk japin ndonjë përgjigje të pakundërshtueshme. Nga ajo që mund të nxjerrim nga komunikimet dhe qëndrimet e aktorëve të përfshirë është se vështirë se mund të themi se kishte një projekt të qartë jugosllav apo shqiptar për bashkimin e Shqipërisë me Jugosllavinë. Edhe nëse jugosllavët kishin një plan të tillë, është e qartë se ata dëshironin që kjo të vinte si një dëshirë e natyrshme e shqiptarëve në kushtet kur ata do të kishin arritur të krijonin bindjen e brendshme se Shqipëria nuk kishte rrugë tjetër për të mbijetuar përpos bashkimit me Jugosllavinë. Kjo duket edhe në dëshmitë e Milovan Gjilas i cili e shihte këtë proces si të natyrshëm për Shqipërinë (Gjilas, 2006). Ajo që duket se përshpejtoi ‘planet’ e Jugosllavëve përkundrejt Shqipërisë ishte tensionimi i marrëdhënieve me Moskën, e cila në vetvete ishte e paqartë për qëllimet e Titos në Shqipëri.

Ideja se aktorët politikë të përfshirë në këtë dinamikë trekëndore kishin objektiva dhe plane të qartë duket se nuk gjen zbatim në rastin konkret. Zhvillimet janë kaotike dhe të formuara nga dinamika instensive e ngjarjeve. Në këtë kuptim zhvillimet e mëvonshme janë pasojë e mënyrës se si incentivat strukturore dhe qëllimet e aktorëve të përfshirë janë kuptuar nga tre aktorët e përfshirë në këtë situatë Stalini, Tito dhe Hoxha. Stalini – i gjendur nën presionin e zhvillimeve sistematike dhe ashpërsimit të Luftës së Ftohtë – besonte se zhvillimet në Ballkan do të sillnin tension ndërkombëtar që mund të rrezikonte pozitën e BRSS-së prandaj vendosi të urdhëronte Jugosllavinë të hiqte dorë prej planeve ekspansioniste; Tito e perceptoi këtë nevojë sistematike të Stalinit dhe veçanërisht vendosjen e marrëdhënieve të drejtpërdrejta me Shqipërinë, si përpjekje të BRSS-së për të ‘kufizuar’ interesat e Jugosllavisë në Ballkan prandaj intensifikoi përpjekjet hegjemone në Ballkan e veçanërisht përkundrejt Shqipërisë; Hoxha në të vërtetë nuk e kuptonte se çfarë po ndodhte dhe kishte ide të mjegullt si për qëllimet dhe qëndrimet e sovjetikëve po ashtu edhe për ato jugosllave. Ai u përpoq të bëjë një politikë të matur në përpjekje për të lexuar drejt raportin e forcave në rajon dhe atë brenda PKSH-së. Zgjedhja e tij duket se në fund e shpërbleu.

Në gjysmën e dytë të Janarit 1948, ndodhën dy ngjarje që do të konsideroheshin nga Stalini si provokime. Tito në 17 Janar 1948 i dërgon një telegram sekret Enver Hoxhës dhe i kërkon zbarkimin e dy divizioneve ushtarake jugosllave në Korçë me qëllim mbrojtjen e kufirit jugor të Shqipërisë në momentin kur lufta civile greke ishte ashpërsuar dhe inkursionet greke në jug të vendit ishin shpeshtuar. Hoxha i kthen përgjigje pozitive kërkesës. Pavarësisht se Tito u përpoq ta shiste këtë te sovjetikët si kërkesë e vetë Shqipërisë për mbrojtje në kuadër të traktatit të nënshkruar; Stalini kishte informacion se ky ishte veprim i jugosllavëve. Nga ana tjetër, udhëheqësi Bullgar, Dimitrov dy ditë më vonë deklaroi se dita kur Ballkani Perëndimor të bashkohej në një federatë – që do të përfshinte Jugosllavinë, Bullgarinë, Shqipërinë dhe Greqinë – nuk ishte e largët (Perovic, 2007). Stalini thirri me urgjencë udhëheqësit jugosllav dhe ato bullgar në Moskë. Ai kritikoi ashpër Dimitrovin për idenë e federatës dhe e detyroi atë që ta dënonte idenë publikisht. Stalini u kërkoi Jugosllavëve të heqin dorë urgjentisht nga dërgimi i trupave ushtarake në Shqipëri dhe të ‘shtynin’ planet për bashkimin e Shqipërisë me Jugosllavinë. Po ashtu ai urdhëroi përfaqësuesit Jugosllavë të ndërprisnin urgjentisht ndihmën për komunistët grekë (Gjilas, 2006).

Nuk ka të dhëna nëse udhëheqësit shqiptarë ishin në dijeni të zhvillimeve në Moskë në Shkurt 1948, por është i vërtetueshëm fakti se qëndrimi shqiptar pro bashkimit me Jugosllavinë është shprehur pikërisht në Plenumin e 8-të të PPSH që zhvilloi punimet në fund të shkurtit dhe fillim të marsit. Plenumi vendosi që të përshpejtohej procesi i bashkimit; qëndrim ky i mbështetur edhe nga Enver Hoxha (Çuvahin, 2008). Në mbledhjen e KQ të PPSH-së më 14 Mars Hoxha shprehet hapur se “ne jemi për bashkimin, që ta bëjmë sa më parë” (Plasari & Malltezi, 1996, 407). Nga deklarimit në këtë mbledhje nuk është e qartë nëse Hoxha nuk është në dijeni të udhëzimit të qartë të Moskës për të braktisur idenë e bashkimit ose ai bën të paditurin për t’ia lënë topin jugosllavëve. Ai shprehet se Jugosllavët i kishin kërkuar Shqipërisë t’i dërgonte një telegram Moskës për ta njoftuar për bashkimin me Jugosllavinë “dhe ne i bëmë ... tashti na thonë që çështjen ta vendosim vetë”. Hoxha duket se ka luajtur me çështjen duke i vendosur jugosllavët në pozitën e iniciatorëve. “Ata kanë shkuar në Moskë, sigurisht, kanë biseduar për këtë. Nëse duhet të marrim ne iniciativën, për këtë *të na thotë* (theksimi i imi) Komiteti Central i Jugosllavisë dhe ne ta shtrojmë e ta shpiem çështjen deri në fund.” Hoxha duket se përpiket në fjalim të largojë dyshimet se ai nuk ishte për bashkimin kur thotë se “ne punojmë në fakt në baza federale dhe çështja e federatës është një gjë formale, që në rastin oportun ne do ta shpallim”. Por Hoxha në rreshta e sipër shprehet se “... pyetja do t’u bëhet të dyve, Jugosllavisë dhe Bashkimit Sovjetik” (Plasari & Malltezi, 1996, 407-408).

Tito nuk hoqi dorë nga qëndrimet e tij ndaj Shqipërisë dhe konfliktit në Greqi. Ai kishte thirrur në takim përfaqësuesit e kryengritësve komunistë grek dhe u kishte premtuar se do të kishin mbështetjen e tij pavarësisht kundërshtimit të Stalinit. Po ashtu – pavarësisht se në letrat që Tito i dërgon Stalinit dhe nga angazhimi i delegacionit jugosllav në takimin e Moskës në fillim të shkurtit – Tito nuk kishte hequr dorë nga dërgimi i trupave jugosllav në Shqipëri. Në takimin e Byrosë Politike të PPSH-së më 15 mars diskutohet për divizionet jugosllave që do të mbërrinin në Korçë dhe për reformat unifikuese të ushtrisë shqiptare. Hoxha shprehet në këtë mbledhje se nga Jugosllavët i është kërkuar që të përgatitet për një gjendje lufte; madje ai propozon që dy ushtritë të jenë të përziera dhe të funksionojnë nën drejtimin e një komande të vetme. Ky qëndrim i Hoxhës reflektohet edhe në një letër që ai i dërgon Titos më 17 mars (Plasari & Malltezi, 1996, 410-415). Por tanimë si kundërpërgjigje ndaj ‘kokëfortësisë’ së Titos, BS kishte marrë vendimin për të tërhequr nga Jugosllavia të gjithë specialistët sovjetik.

Tito i shkruan një letër Molotovit më 20 mars duke u ankuar për tërheqjen e specialistëve sovjetik. Tito pretendon se ky veprim i sovjetikëve është i pashpjegueshëm dhe se pala jugosllave po gjendej para një situatë të pakuptueshme. Në përgjigje, BRSS akuzon ashpër Jugosllavinë në terma ideologjikë për politikë diviacioniste, antimarksiste dhe antisovjetike. Kjo letër i është dërguar Titos më 27 Mars (Perovic, 2007). Ndërkohë, në po të njejtën datë, në Shqipëri konkludohet rezoluta e Plenumit të 8-të të PPSH-së, bashkëpunimi me Jugosllavinë vlerësohet si “rruga më e shpejtë, me sigurt dhe e natyrshme, që krijon mundësitë për ndërtimin e socializmit në vendin tonë” (Plasari & Malltezi, 1996, 426). Në mbledhjen e Byrosë Politike të KQ më 30 mars, nga qëndrimi i Hoxhës kuptohet se Jugosllavët – nën tryninë e letrës që i kishte dërguar Moska – i kishin bërë me dije Hoxhës se nuk ishte koha e duhur për krijimin e federatës ballkanike dhe as për dërgimin e ushtrisë jugosllave në Shqipëri. Diku para mesit të prillit – data e saktë nuk dihet pavarësisht se Çuvahin pretendon se letra e Moskës e 27 Marsit i është prezantuar Hoxhës në fund të Marsit – Hoxha njihet me letrën denoncuese të BS-së ndaj politikës jugosllave. Çuvahin dëshmon se Hoxha e priti me ngazëllim letrën dhe mbështeti të gjitha konstatimet që gjendeshin në të (Çuvahin, 2008).

Marrëdhëniet ndërmjet Shqipërisë dhe Jugosllavisë fillojnë të ndërlikohen që prej këtij momenti dhe kjo duket në dy letra të njëpasnjëshme që Tito i dërgon Hoxhës në fund të Prillit. Tito shprehet në një prej letrave se “ne nuk mund të pranojmë të bëjmë në dobi të Shqipërisë një sakrificë materiale jo të paktë, në dëm të popullit tonë dhe të mos kemi përmirësime dhe përforcime të marrëdhënieve tona, përkundrazi, marrëdhëniet të keqësohen përsëri jo për fajin tonë”. Tito shprehet se do të hiqej subvencionimi i ushtrisë shqiptare nga buxheti i Jugosllavisë dhe se marrëdhënia ndërmjet dy vendeve do të duhet të rikonfigurohej në përgjigje të kushteve të reja ndërkombëtare. “Të rishqyrtojmë bashkëpunimin tonë të mbarë dhe ta vëmë atë në një bazë të atillë që do t’i përgjigjet etapës aktuale dhe rrethanave ndërkombëtare” (Plasari & Malltezi, 1996, 467-468).

Enver Hoxha, me anë të një letre dërguar Titos më 23 Maj 1948 hedh poshtë pretendimet e jugosllavëve dhe e konsideron atë si akuzë të paargumentuar dhe të pabazë. “Mendimi ynë është se çdo gjë vërteton të kundërtën e asaj që akuzohemi.” Gjithsesi nga letra duket qartë se Hoxha kërkon të lërë dritaren e bashkëpunimit me Jugosllavinë të hapur. “Marrëdhëniet me popujt e Jugosllavisë dhe me Partinë motër jugosllave janë të shenjta për udhëheqjen tonë. Për këto marrëdhënie kemi luftuar dhe do të luftojmë, që të jeni më të forta, më vëllazërore.” Ai angazhohet të bëj çfarë është e nevojshme që “të

rishqyrtojmë të gjitha punët tona të përbashkëta dhe atje ku s'janë drejt t'i vëmë drejt, atje ku ka gabime t'i ndreqim dhe marrëdhëniet tona të ecin kurdoherë përpara, për lumturinë e popujve tanë'' (Plasari & Malltezi, 1996, 491-496). Përfundimi i Jugosllavisë nga blloku komunist në konferencën e Informbyrosë të mbajtur në Bukuresht ndërmjet 19-23 qershorit 1948 ishte momenti që bindi Hoxhën se marrëdhëniet ndërmjet Moskës dhe Beogradit nuk kishin kthim parapa dhe që krijoi parakushtin që ai të ndërpriste marrëdhënien me Jugosllavinë. Rezoluta e Informbyrosë denonconte PKJ-në për veprimtari kundër politikës marksiste-leniniste, kundër partive të tjera komuniste dhe kundër Bashkimit Sovjetik. Rezoluta kishte gjuhë të ashpër dhe solli çarjen e parë të madhe të bllokut komunist (Banac, 1988). Enver Hoxha e mbështeti pa kushte rezolutën dhe siç duket në një takim që pati me Molotovin në Varshavë menjëherë pas konferencës së Bukureshtit ai shprehet se Bashkimi Sovjetik "e shpëtoi Shqipërinë nga një rrezik i madh ... udhëheqësit e PK të Shqipërisë i besuan plotësisht KQ të PK Jugosllave dhe veçanërisht Titos. Ata ishin të bindur se kjo është në përputhje me porositë e KQ të PK të Bashkimit Sovjetik'' (Minxhozi, 2002, 41).

Në mbledhjen e qeverisë më 30 Qershor, Hoxha lëshon një seri sulmesh ndaj Jugosllavëve duke i akuzuar ata për politikë "armiçësore dhe anti-shqiptare". Hoxha shprehet se jugosllavët kishin dashur të "zhdukjin indipendencën e vëndit tonë, të bëjnë një politikë koloniale, shfrytëzimi, të zhdukjin indipendencën tonë politike dhe ekonomike". Ai vlerësoi paktin e nënshkruar me jugosllavët në vitin 1946 ndërsa protokollet e tjera që erdhën pas tij i cilësoi si "marrëveshjet që kanë pasur qëllime antishqiptare." Ai shprehet se zbulimi nga BRSS i "kësaj pune tradhtare shpëtoi popullin tonë nga një katastrofë. Bashkimi Sovjetik e shpëtoi për të dytën herë vëndin tonë". Hoxha propozoi që të "denoncohen të gjitha marrëdhëniet e protokollet që kemi me Jugosllavinë dhe njëkohësisht të gjithë jugosllavët që janë në zyrat tona shtetërore të largohen brenda 48 orëve nga vëndi ynë" (AQSH, Fondi 890, dosja 48, viti 1948, fq. 1-15). Hoxha e personalizon konfliktin kur shprehet se "... karshi meje kanë përdorur shantazhe, kur politika jonë u orientua nga Moska. Por donin që vëndi ynë të bashkohej me Jugosllavinë. Ata donin të unifikohej ushtria ... Ne këto s'i kemi pranuar, por i kemi hedhur poshtë" (AQSH, Fondi 890, viti 1948, dosja 139, fq. 1-5). Politika projugosllave e Shqipërisë u dënua në Plenumin e 11-të të KQ të PPSH-së në shtator të vitit 1948 dhe pak muaj më pas elementi kryesor projugosllav në PPSH, Koçi Xoxe u ekzekutua dhe një numër i madh veprimtarësh politik u asgjësuan.

KAPITULLI VI

Origjina dhe rënia e aleancës me BRSS-në

Vrojtimet empirike historike na shpalosin një korrespondencë të qëndrueshme në kohë e cila mund të konsiderohet edhe një ligjësi përse i përket pozitës së Shqipërisë në sistemin ndërkombëtar: përmirësimi apo dobësimi i pozitës së Shqipërisë dhe/ose shqiptarëve në sistemin ndërkombëtar ka marrëdhënie varësie me pozitën e Rusisë në sistemin ndërkombëtar. Më konkretisht, sa më e madhe fuqia e Rusisë në skenën e politikës ndërkombëtare aq më e dobët pozita e Shqipërisë; sa më e vogël pesha e saj relative në sistemin ndërkombëtar aq më shumë përparon interesi kombëtar i shqiptarëve. Kjo korrespondencë është e vërtetueshme së paku që nga traktati i Shën Stefanit deri në pavarësimin e Kosovës. Pyetja që shtrohet në këtë rast është se si ka mundësi që Shqipëria – në perceptimin e së cilës Rusia ishte përfshirë historikisht në rrethin e armiqve – të lidhej në aleancë me BRSS-në (bërthama e së cilës ishte Rusia) për të garantuar sovranitetin dhe integritetin e saj politik? A ka kuptim në pikëpamje strategjike lidhja në aleancë me një armik historik? A është kjo kundërintuitive? Të gjendur në kushte të tilla, historianët e kanë parë marrëdhënien Shqipëri-BRSS gjerësisht si të kushtëzuar nga preferencat ideologjike apo personale të Enver Hoxhës që e shihte aleancën si garanci për pushtetin e tij politik. Në vijim do të argumentoj se konsideratat strategjike në kontekstin politik ndërkombëtar kanë qenë faktori më i rëndësishëm veprues në lidhjen e aleancës. Po ashtu shkaku themelor operativ në rënien e aleancës ndërmjet Shqipërisë dhe Bashkimit Sovjetik është konteksti i ri sistemik ku interesat strategjike të Shqipërisë dhe BRSS-së përshtaten me një realitet të ri ndërkombëtar që e bënte këtë aleancë jo të domosdoshme për palët ndërvepruese; por kjo nuk përbën shkakun final të prishjes së marrëdhënieve. Pasoja (prishja e aleancës) do të argumentojmë se nuk është e synuar nga palët, por produkt i zhvillimeve të ngjeshura të viteve 1960-1961. Me këtë kuptojmë që aleanca nuk do të shkonte domosdoshmërisht drejt prishjes porse shkaku final i prishjes së saj lidhet me zhvillimet në marrëdhënien trekëndore BRSS-Kinë-Shqipëri; dhe mënyrën se si qëllimet e palëve të përfshira u kuptuan nga aktorët.

6.1 Origjina e Aleancës: Interesi Strategjik i Rusisë në Shqipëri

Interesi strategjik i Rusisë (Rusisë cariste dhe Bashkimit Sovjetik) mbi Shqipërinë është ndërmjetësuar dhe zhvilluar në raport me interesat e saj në Ballkan dhe marrëdhëniet e

saj me sllavët e jugut dhe kryesisht Serbinë. Mënyra se si Rusia politike e ka parë Shqipërinë politike mund të nxirret kryesisht me deduksione analitike pasi nuk ka të dhëna empirike të mjaftueshme që të dëshmojnë se cili ka qenë interesi politik i Rusisë ndaj shqiptarëve dhe Shqipërisë para dhe pas krijimit të shtetit shqiptar (Perovic, 2007; Smirnova, 2004; Vukaj, 2007). Interesi rus mbi Shqipërinë është formuar kryesisht si rezultat i marrëdhënies së Rusisë me fuqitë e tjera të mëdha dhe nga raportet e saj me sllavët e jugut dhe në veçanti me Jugosllavinë, për aq sa jemi të interesuar në këtë punim.

Politika e jashtme e Rusisë është përcaktuar kryesisht nga pozita relative e fuqisë së saj në sistemin ndërkombëtar dhe nga një gjendje unike pasigurie e formuar nga rrethanat historike në të cilat është gjendur Rusia. Kjo është krijuar nga dominimi i gjatë i periferisë së Rusisë nga ana e Perandorisë Osmane dhe nga shtrirjet ekspansioniste të fuqive të Europës veriore dhe qendrore. Kjo ka sjellë perceptimin e gjendjes permanente të pasigurisë dhe shikimin e fuqive të tjera me dyshim (Kissinger, 1994; X, 1947). Politika e Jashtme e Rusisë deri në mesin e shekullit të 19-të – përkrah motivit të sigurisë dhe vlerësimeve realiste të fuqisë – është ndikuar nga ideja panortodokse. Rusia e shihte veten si ‘Roma e Tretë’ që i jepte të drejtën e kujdesit për ortodoksët në të gjithë botën. Kjo e shtyu Rusinë në konflikt me perandorinë Osmane dhe përfshirjen e saj në çështjet e Ballkanit (përfshirja në kryengritjet e para serbe dhe në revolucionin grek). Që nga gjysma e dytë e shekullit të 19-të deri në fillimin e Luftës së Parë Botërore, politika e jashtme ruse u ndikua nga idetë pansllave; çka solli intensifikimin e konflikteve me Perandorinë Osmane dhe fuqitë e Europës Qendrore, kryesisht Austro-Hungarinë e cila e shihte veten si trashëgimtare të mbetjeve osmane në Ballkan. Gjithsesi, raportet e Rusisë me popujt sllav të jugut nuk kanë qenë jo problematike për shkak të kompleksitetit të marrëdhënies ndërmjet vetë tyre (Jelavich, 1993).

Fakti se interesi strategjik i Rusisë dominohej nga qasje e tyre nacionale më shumë se ideologjia pansllave apo panortodokse vihet re edhe në traktatin e Shën Stefanit, ku Rusia tentoi të krijojë mbretërinë e madhe bullgare që do të shërbente si instrument i politikës ruse në Europën Juglindore. Veprimi i jashtëm politik i Rusisë deri në luftën e parë botërore u orientua kryesisht në rrëzimin e ‘rrethimit’ osman dhe pengimin e fuqive të tjera për të mbushur vakumin e fuqisë të krijuar në mungesë të saj. Pavarësisht se çështja e sllavëve të jugut kishte reperkursione të rëndësishme në prag të LIB, hyrja e Rusisë në luftë është përcaktuar në radhë të parë nga rreziku që perceptonte Rusia nga rritja e fuqisë gjermane dhe austrohungareze. Por konsideratat ideologjike janë të

rëndësishme në forcimin e aleancave politike kur ato nuk bien ndesh me interesat strategjike të sigurisë; përkundrazi janë përplotësuese.

Çimentimi i marrëdhënieve ndërmjet Rusisë dhe Serbisë, në këtë kontekst, shërben si shkak themelor i papajtueshmërisë së interesit strategjik rus me interesin strategjik të shqiptarëve dhe më pas shtetit shqiptar, të cilët shihnin tek Serbia kërcënimin themelor të ekzistencës së tyre të pavarur. Pasojat më të rënda të kësaj mospërputhje interesash u krijuan nga *Konferenca e Londrës* e cila u mbledh për të shqyrtuar realitetin politik të krijuar pas Luftës Ballkanike që kishte përfunduar me mposhtjen e perandorisë Osmane e cila iu drejtua fuqive të mëdha për të përcaktuar të ardhmen e zotërimeve osmane në Ballkan. Shqipëria – megjithëse kishte shpallur *de facto* pavarësinë e saj – gjendej në kushte shumë të pafavorshme pasi realiteti i ri i fuqisë i krijuar kishte vendosur vendet sllave në avantazh. Konferenca e Londrës – nën ndikimin këmbëngulës të Rusisë dhe vlerësimin e realitetit të ri të shpërndarjes së fuqisë në Ballkan – vendosi që Serbia dhe Mali i Zi të shtrinin zotërimet në territore të banuara nga shqiptarët etnik. Rusia shtyu për një ndarje të plotë të Shqipërisë ndërmjet vendeve fqinje por si rezultat i këmbënguljes së Austro-Hungarisë – e cila i konsideronte Serbinë dhe Malin e Zi si instrumente të fuqisë Ruse në Ballkan – u vendos që Shqipëria të njihej si shtet i pavarur përafërsisht në kufijtë e sotëm politik.

Rusia – me instalimin e regjimit bolshevik – u tërhoq në një politikë të jashtme të izoluar. Qëndrimet e saj ndaj Shqipërisë janë formale dhe pa ndonjë vlerë politike. Në arkivën e Ministrisë së Jashtme gjendet një përmbledhje e qëndrimeve të shtetit bolshevik dhe kryesisht Leninit mbi Shqipërinë. Aty reflektohen qëndrimet e Leninit kundër protokollit të londrës të vitit 1915 që parashikonte ndarjen e Shqipërisë ndërmjet Italisë, Greqisë dhe Serbisë. Qëndrimet e Leninit janë ideologjike në kontekstin e shkrimeve të tij kundër “imperializmit të fuqive të mëdha” dhe nuk reflektojnë politikën e jashtme të BS-së. Bashkimi Sovjetik bën një demarsh ndaj politikës së mëparshme antishqiptare në një letër që Komisari i Punëve të Jashtme të BS-së, Litvinof i dërgon qeverisë shqiptare dhe ku kërkon vendosjen e marrëdhënieve diplomatike. Ai shkruan se qeveria ruse “e zhveshur nga pretendimet imperialiste, duke uruar popullin shqiptar për luftën e tij trime për pavarësinë e plotë, konsideron se ka ardhur momenti për të vendosur marrëdhënie diplomatike midis dy popujve rusë dhe shqiptarë...” (AMPJ, viti 1953, Dosja B/I-8, fl.16).

Kërkesa e BS-së u refuzua me politesë nga ana e qeverisë shqiptare e cila nuk e shihte të favorshme lidhjen e marrëdhënieve me ‘atdheun e revolucionit’. Më pak se një vit më pas, qeveria shqiptare e drejtuar nga Fan Noli – e gjendur e izoluar nga fuqitë e tjera perëndimore për shkak të marrjes së pushtetit në rrugë revolucionare – i shpreh qeverisë së BS-së gatishmërinë për lidhjen e marrëdhënieve. Megjithëse marrëdhëniet diplomatike ishin në procesin e vendosjes – e gjendur nën trysinë e madhe ndërkombëtare dhe faktorëve të brendshëm politik – qeveria e Fan Nolit i shpreh me keqardhje shtetit bolshevik pamundësinë e vijimit të marrëdhënieve diplomatike. Komunikimi në këtë rast nuk është i drejtpërdrejtë por i tërthortë nëpërmjet legatës sonë në Romë e cila i komunikoi më 24 dhjetor 1924, ambasadës së BS-së në Itali se qeveria shqiptare pavarësisht se njeh qeverinë e BS-së “për shkak të fushatës elektorale dhe për arsye të tjera që kanë të bëjnë me reaksionin e partive kundërshtarë” nuk mund t’i lidhë marrëdhëniet në atë moment (AMPJ, 1953, D. B/I-8, fl.18). Me rimarrjen e pushtetit nga Ahmet Zogu mundësia e vendosjes së marrëdhënieve diplomatike nuk u konsiderua më. Pavarësisht mungesës së marrëdhënieve politike dhe komunikimit zyrtar, dritarja e BS-së në Shqipëri ishin disa aktivistë komunistë të vendosur në Moskë si Ali Kelmendi, Llazar Fundo, Sejfullah Malëshova e më vonë Koço Tashko etj., të cilët u bënë dhe anëtar të Partisë Komuniste të BS-së dhe anëtar të Kominternit. (Frasheri, 2006). Megjithëse nuk ka të dhëna për reagimin zyrtar të BRSS-së për pushtimin e Shqipërisë nga Italia mediat qeveritare ruse e dënuan këtë akt ‘imperialist’ italian. Georgi Dimitrov – lideri i mëvonshëm i Bullgarisë në atë kohë anëtar i Sovjetit Suprem – shkruajti në gazetën "Pravda" kundër pushtimit të Shqipërisë nga Italia.

Prishja e paktit Molotov-Ribentrop dhe hyrja e trupave gjermane në Rusi përbën momentin e intensifikimit të komunikimit të Moskës me grupet komuniste dhe respektivisht edhe ato shqiptare të cilat u organizuan rreth Partisë Komuniste në tetor 1941. Komisariati për Punët e Jashtme të BRSS-së i drejtuar nga Molotovi shprehet në dhjetor 1942 në lidhje me kërkesat për qëndrimin e qeverisë së BRSS-së ndaj Shqipërisë se “simpatizon plotësisht luftën guximtare çlirimtare të patriotëve shqiptarë kundër pushtimit italian” dhe se “nuk njeh asnjë pretendim të imperializmit italian kundërt territorit shqiptar dhe dëshiron ta shohë Shqipërinë të çliruar” (AMPJ, 1953, Dosja B/I-8, fl.22). Në Gusht të vitit 1944, në Shqipëri mbërrin një mision i vogël ushtarak nga BRSS i cili shërbeu si instrumenti lidhës ndërmjet komunistëve shqiptarë dhe qeverisë sovjetike; mision i cili më vonë do të kthehej në ambasadën e BRSS-së. Në nëntor 1945,

përfaqësuesi ushtarak Solokov i dorëzon Enver Hoxhës notën e njohjes së qeverisë së Shqipërisë nga qeveria sovjetike. Qeveria Sovjetike. Më herët, në mars 1945, qeveria shqiptare u drejtohet tre fuqive të mëdha (SHBA, Britani e Madhe, BRSS) me kërkesën që të ftohej të merrte pjesë në Konferencën e themelimit të OKB-së në San Francisko; kërkesë kjo që u refuzua nga SHBA dhe Britania por që ishte mbështetur nga BRSS. Edhe kërkesa e Shqipërisë për tu konsideruar palë fitimtare në Konferencën e Paqes në Paris u mbështet nga BRSS por u refuzua nga fuqitë e tjera fituese të luftës.

Pavarësisht këtyre qëndrimeve formale të BRSS-së – të ndikuara kryesisht nga jugosllavët – udhëheqja sovjetike nuk kishte njohje të mira dhe nuk kishte një pikëpamje të pavarur mbi Shqipërinë. Stalini nuk e kishte përmendur asfare Shqipërinë në marrëveshjen e përqindjeve të tetorit 1944 në Moskë; po ashtu ishte shprehur në terma shpërfillës mbi Shqipërinë në diskutimet e Konferencës së Jaltës. Politika fillestare e Stalinit mbi Shqipërinë ishte njohja e saj si sferë Jugosllave; pavarësisht se të dhënat nëse ai ka qenë për përfshirjen e Shqipërisë në një federatë së bashku me Jugosllavinë janë kontradiktore. Megjithëse e trajtonte Shqipërinë si sferë Jugosllave ai u kishte kërkuar atyre të zhvillonin politikë të matur me Shqipërinë. Stalini kishte penguar Jugosllavinë në vitin 1945 që të nënshkruante traktatin e ndihmës reciproke me Shqipërinë në dukje nga hezitimi i tij që Jugosllavia të merrte angazhime garantuese për Shqipërinë; kjo për shkak të paqartësisë së tij në lidhje me reagimin e Britanisë dhe SHBA-ve ndaj çështjes së Shqipërisë. Kjo është arsyeja se përse Traktati i Miqësisë dhe Ndihmës Reciproke ndërmjet Shqipërisë dhe Jugosllavisë u shty për një vit (Perovic, 2007). Po ashtu edhe pas qartësimit të vijave ndarëse ndërmjet blloqeve konfliktuale të Luftës së Ftohtë; BRSS nuk nënshkroi asnjë marrëveshje të rëndësishme me Shqipërinë përveç një marrëveshje të fillimit të vitit 1947 për asistencën teknike të industrisë së Shqipërisë dhe për shkollimin e studentëve shqiptarë në Moskë. Kjo interpretohet gjerësisht si njohje nga BRSS e sferës jugosllave të ndikimit; por kjo nuk mund të përligjet, pasi BRSS nuk mori asnjë angazhim serioz ushtarak ndaj Shqipërisë edhe pas prishjes së marrëdhënieve me Jugosllavinë.

Stalini kishte bindjen se Shqipëria përbënte *zonën sfungjer* të ndarjes së zonave të influencës dhe politika e tij ndaj Shqipërisë karakterizohej nga parimi i kontrollit për aq sa kjo nuk do të provokonte reagimin e fuqive perëndimore. Kjo është e qartë edhe nga bisedat e tij me Enver Hoxhën gjatë takimit të vitit 1947 dhe 1949 ku ai i shpjegon Hoxhës se Shqipërisë nuk i kanosej ndonjë kërcënim serioz për tërësinë territoriale për

shkak të kontekstit ndërkombëtar (citim ...). Bindja se ai kërkonte një politikë të matur ndaj Shqipërisë konfirmohet edhe në momentin kur Shqipëria shndërrohet në një ndër faktorët më të rëndësishëm të prishjes së BRSS-së me Jugosllavinë. Këtu duhet sqaruar se jo se Stalini kishte ndonjë dobësi ndaj shqiptarëve apo pavarësisë së Shqipërisë në vetvete; porse nuk dëshironte që për një vend që kishte peshë strategjike periferike për BRSS-në të krijohej një konflikt ndërkombëtar që më së paku do të dëmtonte reputacionin e BRSS-së në raport me vendet aleate. Qëndrimi i ashpër i BRSS-së ndaj Jugosllavisë – në momentin kur Tito nuk po braktiste planet për përfshirjen e Shqipërisë në federatën jugosllave – nuk ka të bëjë me zgjerimin e Jugosllavisë në vetvete apo me vlerën strategjike që kishte Shqipëria për BRSS-në, por me faktin se ai nuk dëshironte që ambiciet jugosllave në Ballkan të perceptoheshin nga fuqitë perëndimore si ekspansion i BRSS-së. Kjo është e qartë edhe në bisedën e ashpër që Stalini kishte me delegacionin jugosllav në fillim të shkurtit 1948 ku Dedijer i thotë Gjilasit se Stalini ishte i tërbuar nga përpjekja e jugosllavëve për të dërguar dy divizionet ushtarake në Shqipëri (Gjilas, 2006).

Deri në momentin e prishjes së marrëdhënieve BRSS-Jugosllavi, politika e Stalinit ndaj Shqipërisë ishte negative; në kuptimin e parandalimit të shndërrimit të Shqipërisë në një zonë konfliktuale ndërmjet blloqeve që mund të zgjeronte tensionin ndërkombëtar. Ideja se ishte BS që kishte shtyrë Jugosllavinë për krijimin e një federate ballkanike që do të përfshinte dhe Shqipërinë dhe fraza e shumëpërmendur e Stalinit në takimin me Gjilasit në fund të vitit 1947 se ata ishin dakord që Jugosllavia “ta gëlltiste” Shqipërinë; nuk përputhet logjikshëm me politikën e BRSS-së dhe Stalinit. Stalini ishte shumë serioz në leximin e fuqisë së BRSS-së dhe të oportuniteteve e shtrëngesave sistematike; dhe në këtë kuptim moskrijimin e fërkimeve me fuqitë perëndimore në zona që nuk ishin jetike për interesin e BRSS-së (Kissinger, 1994; X, 1947).

Pas prishjes së marrëdhënieve ndërmjet BRSS-së dhe Jugosllavisë, Shqipëria fillon dhe zë një vend më të posaçëm në politikën e jashtme të Stalinit. Kjo për arsyen se Shqipëria shihet si instrument për izolimin e Jugosllavisë. “Udhëheqësit sovjetik mbërritën në mendimin se ruajtja e pavarësinë së Shqipërisë ishte parakusht për të kufizuar ndikimin jugosllav në Ballkan” (Perovic, 2007, 63). Shqipëria nënshkruan një sërë marrëveshjes ekonomike dhe teknike me BRSS-në. Vendin e specialistëve jugosllavë e zënë specialistët sovjetik dhe ndihma ekonomike e BRSS-së shkon deri në 40 përqind të buxhetit të Shqipërisë. Por edhe në këto kushte, BRSS nuk nënshkroi asnjë marrëveshje

apo traktat që do ta angazhonte atë në mbrojtjen ushtarake të Shqipërisë në rast të ndonjë agresioni të huaj. Shqipëria formalisht ishte e ekspozuar deri kur ajo u bë pjesë e Traktatit të Varshavës më 1955. Në pikëpamje strategjike, interesi i BRSS mbi Shqipërinë lidhet ngushtësisht me izolimin e Jugosllavisë dhe me një element prestigji dhe uniteti që i duhej bllokut pas prishjes me Jugosllavinë. Ideja se Shqipëria kishte vlera të tjera strategjike dhe ushtarake në kuadër të politikës globale të BRSS nuk mbështetet as në pikëpamje dokumentare e as në pikëpamje teorike. Pellgu i Mesdheut, Adriatikut, Jonit dhe Egjeut në tërësi ishte liqen i kontrolluar nga fuqitë perëndimore. Baza ushtarake sovjetike në Shqipëri ishte e izoluar dhe pa asnjë mundësi mbështetjeje në rast të një konflikti të mundshëm. Nga ana tjetër, BRSS ishte kryesisht fuqi tokësore, jo detare; në këtë kuptim projektimi i saj i forcës ishte i dizajnuar për të kontrolluar mjedisin përreth shtrirjes së gjerë të BRSS-së.

6.2 ‘Interesi kombëtar’ dhe Ideologjia: Rusia dhe BRSS në optikën e Shqipërisë

Rusia – në optikën e politikës së jashtme të Shqipërisë – është konsideruar përgjithësisht si fuqia e madhe me qëndrime më armiqësore ndaj çështjes shqiptare. Referimi i Rusesë si fuqi armiqësore ndaj shqiptarëve dhe Shqipërisë politike kristalizohet që në lëvizjen e hershme kombëtare shqiptare në gjysmën e dytë të shekullit të 19-të. Në një memorandum drejtuar kryeministrit të Britanisë së Madhe Benjamin D’Israeli më 13 qershor 1978, të nënshkruar nga shqiptarët e Shkodrës – në kushtet kur fuqitë e mëdha po mblidheshin në Berlin për të revizionuar traktatin e Shën Stefanit – thuhet se Rusia synon “zëvendësimin e supremacisë osmane me supremacinë ruse”. Memorandumi konstaton se “qëllimi i Rusesë është të sundojë Trakinë dhe Bosforin me anë të Bullgarisë dhe Shqipërinë dhe Adriatikut nëpërmjet Malit të Zi. Duke qenë mbretëresha e dy deteve, ajo do të ketë mundësinë të bllokojë hyrjen e perëndimit në të gjitha rrugët që të çojnë në Lindje.” Memorandumi konkludon se nga një perspektivë europiane “pavarësisht vullnetit subjektiv të shqiptarëve, arsyeja më e fortë për të krijuar një shtet shqiptar të lirë dhe të pavarur, është për të krijuar një pengesë kundër ekspansionit sllav në mënyrë për të mbrojtur Europën perëndimore” (Albanians, 1878). Ky këndvështrim i përfaqësuesve të lëvizjes kombëtare shqiptare ndaj Rusesë u formësua pas luftimeve Ruso-Turke që përfunduan me fitoren e Rusesë në Krime dhe nënshkrimin e traktatit të Shën Stefanit. Kjo ide është kristalizuuar dhe dallohet edhe në veprat e tjera themelore të Rilindjes Shqiptare. Sami Frashëri thotë se Rusia është mbrojtësjja e popujve sllav në Ballkan e për pasojë pjesë e rrethit të armiqve të Shqipërisë (S. Frashëri, 1978).

Perceptimi i shqiptarëve për Rusinë si fuqi armike u thellua gjatë Luftërave Ballkanike dhe veçanërisht pas qëndrimit të Rusisë në Konferencën e Londrës, ku ajo shërbeu si faktori themelor në ndarjen e territoreve etnike shqiptare në favor të vendeve sllave në Ballkan. Shqipëria mbeti vend i pavarur pikërisht prej vlerësimit të Austro-Hungarisë kryesisht dhe Britanisë së Madhe që një shtet i pavarur shqiptar do të shërbente si pengesë për ekspansionin sllav në Ballkan dhe dominimin e zonës së vjetër osmane plotësisht nga Rusia. Marrja e pushtetit në Rusi nga bolshevikët ndryshoi disi boshtin e politikës së jashtme ruse duke i dhënë asaj nuanca ideologjike dhe duke u tërhequr në izolim. Edhe këndëvështrim shqiptar ndaj Rusisë ndryshoi dhe nga rrezik gjeopolitik e shihte atë si rrezik ideologjik ndaj monarkisë shqiptare. Me përjashtim të qëndrimit të afërt që shprehur qeveria e Nolit, qeveria e drejtuar nga Ahmet Zogu, më pas Mbreti Zog, ishte refuzuese ndaj BRSS-së. Gjithsesi qëndrimi i qeverisë shqiptare përpiqet t'u përmbahet normave të komunikimit politik. Në përgjigjen refuzuese për lidhjen e marrëdhënieve diplomatike të qeverisë shqiptare më 1923 se "qeveria shqiptare e sheh të nevojshme të shikojë çështjen në lidhje me reperkusionet që një veprim i tillë nga ana e saj mund të ketë në gjendjen e saj ndërkombëtare. Prandaj ajo është e mendimit se do të ishte e preferueshme që të lihej për më vonë dërgimi i përfaqësuesve respektivë, meqë qeveria shqiptare nuk mund tu dal përpara fuqive të mëdha në këtë çështje" (AMPJ, 1953, D. B/I-8, fl.17).

Pikëpamja e Shqipërisë mbi Bashkimin Sovjetik fillon dhe ndryshon me përhapjen e ideve komuniste në vend – fillimisht nga një grup personalitetesh të lidhur së bashku në organizatën KONARE – dhe më pas nga grupet komuniste që u bashkuan për të krijuar Partinë Komuniste. Mënyra se si komunistët shqiptarë e kanë parë BRSS-në është komplekse. Shqiptarët – që kishin kaluar një eksperiencë nga Moskë – mbërrin në Shqipëri me pikëpamje të ndryshme. 'Adhurimi' i komunistëve shqiptarë për BS-në dhe Stalinin është i ndikuar nga faktorë ideologjik, gjeopolitik dhe të interesave të brendshme të pushtetit. "Për popullin shqiptar Bashkimi Sovjetik, fortësia e pathyeshme e socializmit, atdheu i madh i popujve të vëllazëruar është sot avangarda e luftës së madhe antifashiste, është shembulli më i lartë sakrificash dhe heroizmi, është shtylla më e fortë materiale dhe morale për gjithë popujt e robëruar," shkruhet në një telegram që PKSH i dërgon Bashkimit Sovjetik në vitin 1944 (AMPJ, 1953, D. B/I-8, fl. 24). Fjalimet e Enver Hoxhës – që nga viti 1944 e në vijim – janë të mbushur me lavde për Bashkimin Sovjetik në terma ideologjik dhe politik. Gjithsesi, në fjalimet deri në fillim të

vitit 1946, Hoxha përpiqet të mbajë qëndrim të balancuar edhe ndaj fuqive të tjera aleate të LIIB.

Pyetja është se cili është faktori përcaktues në marrëdhënien ndërmjet Shqipërisë dhe BRSS-së, faktori ideologjik apo faktori strategjik?

Nga shqyrtimi i qëndrimeve të Hoxhës rezulton se perceptimi shqiptar mbi BRSS-në fillimisht është i përcaktuar nga konsideratat ideologjike pasi ai shihej si lokomotiva e revolucionit botëror; perceptimi vijon të konsolidohet si pikëpamje komplekse ku ndërveprojnë faktorët ideologjik, gjeopolitik dhe konsideratat e luftës së brendshme për pushtet. BRSS fillon dhe shihet si instrument balancues i kërcënimeve të jashtme ndaj tërësisë territoriale të Shqipërisë; ndaj rrëgjimit të brendshëm politik; dhe si instrument për të përcaktuar raportet e brendshme të forcave në Partinë Komuniste Shqiptare. Idhujtaria e Hoxhës ndaj Stalinit zhvillohet si adhurim për praktikën staliniste të mbijetesës në pushtet; dhe si simpati ndaj qasjes racionale të udhëhequr nga parimet politikës reale të Stalinit në politikën ndërkombëtare.

Për aq sa jemi të interesuar në këtë punim, një vend të posaçëm zënë edhe ‘besimet strategjike’ të Enver Hoxhës. Ftohja e marrëdhënieve me Jugosllavinë duke filluar nga viti 1947, bën që në pikëpamjen e Hoxhës për politikën e jashtme, të zërë vend qendror Bashkimi Sovjetik. Por kjo nuk i jep Shqipërisë apo Enver Hoxhës rol parësor në lidhjen e aleancës me BRSS. Aleanca është produkt i vullnetit të BRSS-së, ndërsa roli i Shqipërisë është reagues. Në fakt është paradoksale të mendosh se si Shqipëria – një vend që fuqitë e mëdha perëndimore i dhanë rolin e pengimit të ekspansionit sllav në Ballkan – shndërrohet në instrumentin e Rusisë për të penguar hegjemoninë e sllavëve të jugut të organizuar rreth Federatës Jugosllave mbi Ballkanin. Pas prishjes së marrëdhënieve me Jugosllavinë Hoxha u përpoq të vendoste marrëdhënie me SHBA-të. Historiani Nikolla Pano e konsideron këtë si shans të humbur nga ana e SHBA-së pasi këto të fundit nuk kishin përse të dyshonin në sinjeralitetin e propozimit shqiptar në kushtet kur Shqipëria dhe regjimi i saj ishin në luftë për mbijetesë (Pano, 1976).

Shkaku që SHBA-të nuk demonstuan vullnet për të njohur regjimin e Hoxhës dhe për të vendosur marrëdhënie me të ishte dyshimi objektiv i tyre se kjo ishte lëvizje e rakorduar e Tiranës me Moskën për të përgjurmur reagimin e SHBA-së. Ka edhe arsye të tjera që bënë SHBA-në të reagojë në këtë mënyrë. Prishja e Shqipërisë me Jugosllavinë e kthente në vend të izoluar dhe pa ndonjë peshë të madhe strategjike. Pësia e saj strategjike bie

veçanërisht pasi ajo dëshmoi se interesi i saj i vetëm ishte mbijetesa dhe se përzierja e saj në konfliktin e brendshëm grek kishte qenë politikë e Jugosllavisë dhe jo e saj. Gjithsesi, SHBA-të – në kuadër të politikës globale të frenimit të instalimit të regjimeve komuniste – u përpoqën në mënyrë të pasuksesshme të organizonin disa inkursione me anë të shqiptarëve të arratisur nga regjimi i Hoxhës për të provokuar ndryshimin e regjimit në Shqipëri. Ata besonin se nëpërmjet Jugosllavisë do të mund të krijonin kushtet për një ndryshim të brendshëm regjimi; por sipas të dhënave dokumentare shërbimet sekrete amerikane dhe britanike i kishin bërë llogaritë gabim duke nënvlerësuar përgatitjen e institucioneve të sigurisë të Shqipërisë dhe mbështetjen relativisht të madhe që gëzonte regjimi komunist në Shqipëri (Lulushi, 2014).

6.3 Rënia e Aleancës: Venitja e interesit të ndërsjellë strategjik

Historianët që kanë trajtuar prishjen e marrëdhënieve të Shqipërisë me BRSS-në i identifikojnë shkaqet tek procesi i destalinizimit dhe politika e afrimit të BRSS-së me Jugosllavinë e ndjekur nga Hrushovi. Profesori William Griffith – pavarësisht se identifikon edhe ideologjinë si faktor që ka luajtur pjesën e vet – mendon se shkaku themelor i ftohjes së marrëdhënieve të Hoxhës me Bashkimin Sovjetik është afrimi i këtij të fundit me Jugosllavinë (Griffith, 1963). Për Griffith, Hoxha ishte një nacionalist shqiptar që e lidhte kërcënimin e pavarësisë kombëtare me Jugosllavinë, prandaj afrimi i Moskës me Beogradin ishte i papranueshëm për politikën e Tiranës. Në një përmbledhje të argumentit për prishjen e marrëdhënieve, Griffith shkruan se:

“Shkaku kryesor ishte frika e përleggur e udhëheqësve shqiptarë se ata do të braktiseshin nga Moska dhe do të lireshin në duart e fqinjëve të frikshëm dhe të urryer jugosllav, në duart e të njëjtit fat që e kishin provuar dy herë më parë; në fillim në 1948, kur ata ishin shpëtuar nga likuidimi i mundshëm prej padronëve të tyre jugosllavë nga ndarja e Stalinit me Titon, dhe pastaj në vitin 1956, kur revolucionari hungarez me shumë mundësi i shpëtoi sërish” (Griffith, 1967, 3).

Griffith thotë se ndarja e Hoxhës nga Hrushovi u lehtësua nga “izolimi gjeografik i Shqipërisë nga ushtria e kuqe dhe nga garancia për ndihmën kineze”; por mbrojtjen themelore ai e identifikon tek “pamundësia historike e fqinjëve të tij – Jugosllavia, Greqia dhe Italia – për tu marr vesh për ndarjen e Shqipërisë” (Griffith, 1967, 4). Studiuesit shqiptarë që jetonin jashtë Shqipërisë i identifikuan shkaqet e prishjes pikërisht tek afrimi i Hrushovit me Titon. “Shqiptarët kishin ndjekur me shqetësim të madh afrimin e shpejtë të udhëheqësve sovjetik me Jugosllavinë, të cilën udhëheqësit

shqiptarë e shihnin si kërcënimin kryesor ndaj sigurisë kombëtare,” shkruan Prifti (Prifti, 1970, 242).

Historianët shqiptarë i japin më shumë rëndësi procesit të destalinizimit i cili në gjykimin e tyre rrezikonte pozitën e pushtetit të Enver Hoxhës, prandaj prishja e aleancës është produkt i procesit reagues të Enver Hoxhës ndaj kësaj politike të Moskës (Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2009; Dervishi, 2006; V. Duka, 2011; Lalaj, 2015). Tajar Zavalani në një recensë për librin e Griffith konstaton se “qëllimi madhor dhe i vetëm i Hoxhës është të mbajë komunistët në pushtet” (Zavalani, 1964, 159). Po ashtu Stavro Skendi shkruante se “përpyekja e udhëheqësve sovjetik për të rivendosur marrëdhënie miqësore me Jugosllavinë i shqetësoi shumë komunistët shqiptarë. Ata u frikësuan se kjo mund të sillte rivendosjen e kontrollit jugosllav në Shqipëri që rrezikonte jo vetëm postet e tyre por edhe jetën e tyre” (Skendi, 1962, 471). Nuk dyshoj për qëllimet e Hoxhës për të mbajtur komunistët në pushtet dhe për të ruajtur pushtetin personal; por kjo linjë kërkimore që vërtitet rreth një konstanteje politike siç është mbijetesë në pushtet, nuk përbën shpjegim shkakësor të sjelljes politike të Enver Hoxhës. Historiana ruse Nina Smirnova përpiqet të ofrojë një shpjegim që i afrohet më shumë kushteve të krijuara duke e cilësuar prishjen e aleancës si pasojë e menaxhimit të keq të marrëdhënieve nga ana e të dyja palëve, e kryesisht nga pala ruse; por edhe ajo dështon t’u jap vendin e duhur ndryshimeve ndërkombëtare që kishin sjellë ndryshimin e pozitës strategjike të vendeve në raport me situatën kur kjo aleancë ishte krijuar (Smirnova, 2004).

Do të argumentoj se – pavarësisht se afrimi i Hrushovit me Titon dhe politika e tij e destalinizimit janë kushte të domosdoshme – ato nuk janë kushte të mjaftueshme për prishjen e aleancës Shqipëri-BRSS. Prishja e aleancës është pasojë pikësëpari e humbjes së peshës strategjike të Shqipërisë nga politika e hapur e Hrushovit ndaj Jugosllavisë (dhe në nivel ndërkombëtar, politika e bashkëjetesës ndërmjet sistemeve të ndryshme politike); dhe se pasoja (prishja e marrëdhënieve) nuk është e qëllimshme dhe e dizajnuar nga aktorët e përfshirë në ndërveprim, por produkt i një politike të jashtme të ngarkuar me keqperceptime dhe dyshime të ndërsjella nga Hrushovi dhe Hoxha. Zinxhiri shkakësor operativ në rastin e konfliktit fillon me politikën e bashkëjetesës dhe pajtimit të Hrushovit; konfliktin ndërmjet BRSS-së dhe Kinës; ndërvepron me mënyrën se si Hoxha i perceptonte këto zhvillime dhe përfundon me pasojën që është prishja e marrëdhënieve me BRSS-në.

6.4 Politika e Jashtme e Hrushovit dhe ndikimi në marrëdhëniet me Shqipërinë

Nga mesi i viteve 50-të BRSS filloi të rishikojë politikën e saj të jashtme. Udhëheqësit sovjetikë filluan ta shohin pozitën relative të fuqisë së BRSS-së dhe të bllokut komunist të përmirësuar në raport me SHBA-në dhe aleatët e saj; këtë perceptim e lehtësoi edhe zotërimi nga BRSS i Bombës me hidrogjen që kishte krijuar kushtet për paritet atomik dhe deterrencë të ndërsjellë. Por faktor i rëndësishëm në rikonsiderimin e politikës së jashtme nga BS ishte vdekja e Stalinit. Pavarësisht se edhe ai në fund të jetës kishte filluar të eksperimentonte në politikën e jashtme, udhëheqja e re mendonte se ishin kushtet për riformulimin e politikës së jashtme të BRSS-së. Zbutja e konfliktit do t'i jepte mundësi BRSS-së të fokusohet në problemet e brendshme, kryesisht në dinamizimin e ekonomisë dhe përmirësimin e kushteve materiale të popullsisë. Kjo ishte e lidhur ngushtësisht me legjitimitetin e regjimit dhe elitës së re drejtuese; por edhe me fuqizimin ushtarak i cili lidhej integralisht me fuqinë ekonomike të vendit. Kryeministri Malenkov deklaroi në vitin 1953 se “nuk ka çështje të jashtëzakonshme apo të kontestuar që nuk mund të zgjidhen paqësisht me anë të marrëveshjeve paqësore” (Donaldson, Noguee, & Nadkarni, 2014, 77).

Politika e re e jashtme kishte dy parime themelore: forcimi i solidaritetit të brendshëm të bllokut nën udhëheqjen sovjetike e cila kërkonte ndarje më proporcionale të barrës së sigurisë ndërmjet vendeve të bllokut; dhe politikën e bashkëjetesës ndërmjet ‘sistemeve sociale të ndryshme’ që presupozonte marrëdhënie të hapura komunikimi me perëndimin. Shenjat e para konkrete të një orientimi të ri u dëshmuan me qëndrimin i Moskës ndaj zgjidhjes së problemit korean; në traktatin e nënshkruar për neutralitetin e Austrisë; vizitën e kancelarit Adenauer në Moskë dhe përpjekjen e kësaj të fundit për të krijuar kushtet e një traktati paneuropian për sigurinë. Ata vendosën marrëdhënie diplomatike me Greqinë dhe Izraelin dhe hoqën dorë nga kërkesat territoriale ndaj Turqisë. (Donaldson et al., 2014, 78-79). Nga ana tjetër, Moska organizoi aleatët e saj në kuadrin e një sistemi sigurie kolektive si ajo e NATO-s me themelimin e paktit të Varshavës në mesin e vitit 1955. Kjo politikë filloi të krijojë një klimë të re në politikën ndërkombëtare të Luftës së Ftohtë.

Por principet e politikës së re të jashtme të BRSS nuk ishin artikuluar në mënyrë të plotë deri në Kongresin e XX të PKSH së BRSS-së. Në këtë Kongres, Hrushovi mbajti një fjalim – që u njoh më pas si *fjalimi sekret* – ku parashtrroi nevojën për t'u distancuar nga

trashëgimia staliniste në politikën e brendshme dhe në politikën e jashtme. Në pikëpamje të politikës së jashtme, detyra nuk ishte shpikja e një qasje krejtësisht të re, por rikthimi tek koncepti i Leninit mbi aleancën e përkohshme strategjike ndërmjet BRSS-së dhe forcave të ndryshme ‘nacionaliste’ dhe ‘neutraliste’ kundër fuqive imperialiste. Hrushovi e justifikoi qasjen e tij duke deklaruar se balanca e forcave në sistemin ndërkombëtar ishte zhvendosur si rezultat i kalimit nga ‘socializmi në një vend’ në një sistem botëror të fuqishëm socialist; çka bënte të mundur që marksizëm-leninizmi të triumfojë brenda shteteve individuale dhe në nivel ndërkombëtar pa luftë dhe dhunë, por nëpërmjet konkurrencës paqësore. Në fjalimin e tij në Kongresin e XX-të, Hrushovi parashtrroi parimet e politikës së re të jashtme: (1) ndjekja e një politike të jashtme të bashkëjetesës paqësore; (2) ndërtimi i marrëdhënieve më të forta ndërmjet vendeve socialiste, përfshirë Jugosllavinë; (3) forcimi i miqësisë dhe bashkëpunimit me shtetet neutrale dhe paqedashës në Europë dhe botën e tretë; (4) ndjekja e marrëdhënieve më të ngushta me SHBA-të dhe aleatët e saj; (5) forcimi i potencialit ushtarak të BRSS-së dhe ekspozimi i aktiviteteve të armiqve të paqes (Donaldson et al., 2014, 79). Hrushovi shihte një *nexus* të pazgjidhshëm ndërmjet këtyre objektivave dhe destalinizimit të regjimeve komuniste në vendet aleate.

Në shumë drejtime politika e jashtme e Hrushovit është vijimësi e politikës së Stalinit. “Politika e jashtme e Stalinit ishte më pak agresive dhe revolucionare sesa supozohet zakonisht; politika e jashtme e pasuesve të tij ka qenë më revolucionare dhe agresive se sa supozohet zakonisht; në këtë kuptim ka patur më shumë vijimësi në zhvillimin e politikës së jashtme sesa është supozuar zakonisht” (Gati, 1986, 16). Konstatimi është i drejtë, por artikulimi emocional i politikës së jashtme nga Hrushovi dhe prirja për ta implementuar atë doktrinë qoftë edhe forcërisht solli efekte bumerang. Për aq sa na intereson në këtë punim, do të shqyrtojmë implikimet që pati në rastin e Shqipërisë dhe Kinës; të cilët duken të pazgjidhshëm nga njëri-tjetri përderisa janë pasoja të së njëjtës politikë.

6.5 Afrimi i BRSS me Jugosllavinë dhe ndikimi mbi Shqipërinë

Hrushovi bëri përpjekje për t’u afruar me Jugosllavinë që prej vdekjes së Stalinit; në një kohë kur bashkëpunimi i Jugosllavisë me perëndimin dhe veçanërisht SHBA-të ishte intensifikuar në pikëpamje ekonomike dhe ushtarake. Ofertat e BRSS-së për një politikë komunikimi të normalizuar me Jugosllavinë ishin parë me dyshim nga Tito, i cili në vitin

1953 do të shprehej se “për shkak të gabimit që kanë bërë, ne kurrë nuk do t’i besojmë plotësisht. Çfarëdo që të bëjnë, ne do ta shohim me dyshim” (Rajak, 2011, 47). Në fakt politika e pajtimit e Hrushovit ndaj Jugosllavisë ishte e sinqertë sepse në konceptin e tij strategjik, përçarja në kampin socialist minonte pozitat e BRSS-së në negociatat me perëndimin. Kriza e Triestes e vitit 1953 solli një përafrim ndërmjet palëve dhe kjo politikë afrimi dhe rindërtimi besimi vijoi më tej, por Tito donte garanci më të mëdha nga BRSS se kjo lëvizje nuk ishte thjesht taktike për të larguar Jugosllavinë nga procesi i afrimit me perëndimin.

Komunikimi i parë i drejtpërdrejtë i udhëheqësve të Jugosllavisë dhe BRSS-së që prej prishjes së marrëdhënieve ishte letra e KQ PK të BRSS-së e nënshkruar nga Hrushovi dërguar Titos në qershor 1954; letër në të cilën kërkohet normalizimi i plotë i marrëdhënieve (Rajak, 2011, 68). Ndërkohë, presioni i SHBA-ve për zgjidhjen e çështjes së Triestes dhe anëtarësimin e Jugosllavisë në NATO. Tito do ta konsideronte këtë si shfrytëzim nga perëndimi të pozitës së vështirë në të cilën gjendje Jugosllavia në raport me BRSS; në një kohë kur në mendjen e tij kishte filluar të kristalizohej ideja e një lëvizjeje neutraliste që më vonë do të njihej si lëvizja e vendeve të paangazhuara. Tito shprehej se në perëndim mendojnë “se ne jemi prishur në mënyrë të pakthyeshme me BRSS-në prandaj nuk kemi vend ku të shkojmë... Ata duan të na bëjnë satelit të tyre dhe se ne nuk mund të jemi të pavarur më...”. Tito e shihte ndërhyrjen e SHBA-së për të shtyrë nënshkrimin e paktit Ballkanin ndërmjet Jugosllavisë, Greqisë dhe Turqisë si përpjekje “për të na lidhur me NATO-n”. Tito konkludon se “politika e fuqive perëndimore, në radhë të parë e mbi të gjitha e SHBA-ve, ndaj Jugosllavisë nuk është as e sinqertë as e ndershme” (Rajak, 2011, 73).

Në fakt, SHBA-të kishin ushtruar presion për shtyrjen e Paktit Ballkanik për dy arsye. Së pari, pakti ishte asimetrik, në kuptimin që detyronte Turqinë dhe Greqinë dhe si anëtare të NATO-s, edhe këtë të fundit, të ndërhynte në rast të një agresioni të jashtëm ndaj Jugosllavisë. Ndërsa, Jugosllavia nuk ishte e detyruar që në rast angazhimi të Greqisë dhe Turqisë në një rast agresioni ndaj një vendi të NATO-s, ajo të angazhohej ushtarakisht. Së dyti, SHBA-të e kushtëzonin nënshkrimin e paktit me zgjidhjen përfundimtare të çështjes së Triestes, e mbetur pa zgjidhur që nga LIIB (Rajak, 2011, 76). Tito ishte i angazhuar në një lojë të dyfishtë: Nga njëra anë kërkonte të kishte marrëdhënie të mira me perëndimin si në pikëpamje të sigurisë dhe në pikëpamje ekonomike; nga ana tjetër kërkonte përmirësimin e marrëdhënieve me BRSS-në në

mënyrë që të eliminonte kërcënimin permanent Jugosllavisë që vinte nga blloku socialist. Ky mjedis strategjik ia impononte Jugosllavisë një politikë ekuidistance që më pas u materializua në lëvizjen e të paangazhuarve.

Politika e jashtme e Jugosllavisë ndaj BRSS-së do të përmbledhej Kardelji – numri dy i regjimit të Titos –i cili shprehet se marrëdhëniet me BRSS-në nuk duhet të na sjellin në një “pozicion që do të shkatërronte atë që kemi ndërtuar në marrëdhëniet me perëndimin, sepse nuk do të ishim në gjendje të ndikojmë kursin e marrëdhënieve me sovjetikët”. Kardelji shprehej se përkundrazi “ne duhet t’i detyrojmë ata të bashkëpunojnë me ne në terma të barabartë” (Rajak, 2011, 89). Tito e kushtëzoi politikën e pajtimit me BRSS me disa kushte si dënimi i sjelljes së mëparshme të BRSS-së, ndalimi i propagandës antijugosllave dhe më i rëndësishmi: normalizimi i marrëdhënieve të Jugosllavisë me vendet satelite të BRSS-së. E gjendur e rrethuar nga vendet satelite të BRSS-së, Tito kërkonte të zgjidhte më së pari problemin e sigurisë në një kohë kur incidentet në kufi me Rumaninë, Bullgarinë, Hungarinë dhe Shqipërinë, ishin të përditshëm. Por Tito nuk mund të normalizonte plotësisht marrëdhëniet me BRSS pa çimentuar pozitën në raport me perëndimin. Ky normalizim u jetësua vetëm pasi Tito kishte nënshtruar Traktatin Ballkanik; zgjidhi me kompromis çështjen e Triestes dhe garantoj kreditë dhe ndihmat ekonomike të SHBA-së.

Ndërkohë, Tirana zyrtare ishte informuar nga Moska për përpjekjet për normalizimin e marrëdhënieve me Jugosllavinë. Nikita Hrushov i dërgon Hoxhës një letër më 23 Qershor 1954 ku i kërkon të shpreh qëndrimin e Shqipërisë për çështjen e rikthimit të Jugosllavisë në bllokun socialist. Hrushovi shpjegon në këtë letër rëndësinë strategjike për Bllokun të një vendi me 16 milion banorë, i vendosur në një pozicion strategjik në Europën Luglindore, i cili për shkak të marrëdhënieve armiqësore me bllokun komunist po kalonte në ‘bllokun imperialist’. Hrushovi shkruante se “partitë tona në politikën e tyre të jashtme me Jugosllavinë duhet ti vënë vetes detyrën që t’i prishin këto plane të imperialistëve amerikanë – anglezë dhe të shfrytëzojnë të gjitha mundësitë për të përforcuar influencën e tyre mbi popullin jugosllav” (AQSH, 1954, MPKBS, D. 6, fq. 8).

Enver Hoxha reagon në mënyrë pozitive në përgjigjen dërguar Hrushovit. Hoxha mesa duket nuk besonte tek një afrim i shpejtë i Jugosllavisë me BRSS-në dhe besonte se lëvizja e Hrushovit ishte taktike. “Rishikimin e çështjes jugosllave dhe zgjidhjen e saj në interesin e lartë të paqes, të kampit të socializmit dhe të popujve të Jugosllavisë që

propozon Komiteti Qëndror i Partisë Komuniste të Bashkimit Sovjetik, ne e gjejmë tërësisht të drejtë dhe solidarizohemi plotësisht me përçapjet dhe me mënyrën që propozohet në letrën tuaj”, shkruan Hoxha (AQSH, 1954, MPKBS, D. 6, fq. 15). Ideja se Hoxha kishte paranojë ndaj Jugosllavisë – një tezë mbizotëruese në historiografinë shqiptare – duket se nuk gjen vend. Reagimi pozitiv Hoxhës për këtë afrim lidhet me besimin e tij se marrëdhënia do të ishte e kufizuar. Në kohën kur afrimi ndërmjet Jugosllavisë dhe BRSS fillon dhe intensifikohet, Hoxha shqetësohet se Shqipëria do të humbiste peshën strategjike në aleancën me BRSS-në dhe se aleanca e BS-së me Jugosllavinë do të përbënte kërcënim për pavarësinë e Shqipërisë dhe të regjimit të tij.

Hrushvi i shkruan një tjetër letër Hoxhës pak ditë para vizitës në Jugosllavi me anë të së cilës e informon se BRSS dhe vendet e tjera socialiste duhet të abrogonin rezolucionin e Informbyrosë të qershorit 1948. Hoxha reagon në mënyrë negative me anë të një letre që ia dorëzon ambasadorit të BRSS-së në Shqipëri, Leviçkin. Në këtë letër Hoxha shpreh mospajtimin e PPSH-së me këtë mënyrë pajtimi me Jugosllavinë, pasi politika e Shqipërisë ndaj Jugosllavisë, që prej 1948-ës, ishte mbështetur mbi principet e parashtruara në rezolucionin e Informbyrosë. Nuk është e qartë se çfarë ka ndodhur pas këtij kundërshtimi, por vetëm pak ditë më pas Hoxha thirri ambasadorin sovjetik dhe bëri *mea culpa*. Ai i shkruan një letër Hrushovit ku i shpreh keqardhjen për gabimin e rëndë të PPSH-së për qëndrimin negativ dhe i shpreh mbështetjen e Shqipërisë për zgjidhjen e çështjes jugosllave sipas udhëzimeve të PK të BRSS-së. “... asnjë grimë nuk na u lëkund besimi i pafund që ne kemi për partinë mëmë të lavdishme komuniste të Bashkimit Sovjetik dhe kjo na shpëtoi të mos bënim gabime më tutje dhe të gjenim shpejt rrugën e drejtë”, shprehej Hoxha (AQSH, 1955, MPKBS, D. 10, fq. 22).

Hrushovi zhvilloi vizitën historike në Beograd më 26 maj 1955. Vizita – pavarësisht se u shoqërua me mospajtime të ndërsjella - përfundoi më 2 qershor me nënshkrimin e *Deklaratës së Beogradit*. Në rreshtat e deklaratës kuptohet se Beogradi nuk do të bënte koncesione ndaj Moskës në raport me sovranitetin dhe autonominë e politikës së jashtme të Jugosllavisë. Deklarata parashtrori principet e respektimit të sovranitetit, pavarësisë e integritetit dhe të bashkëjetesës paqësore ndërmjet vendeve me sisteme sociale të ndryshme. Deklarata nënvizon se natyra e sistemeve politike dhe sociale dhe zgjedhja e formave të ndryshme të socializmit ishin prerogativë e popujve të vendeve të ndryshme (Rajak, 2011, 122). Tito refuzoi kërkesën e BRSS-së që Jugosllavia të bëhej pjesë e Traktatit të Varshavës. Ai e kritikoi idenë e krijimit të një aleance të re ushtarake përpara

se Hrushovi të vizitonte Moskën. Ai shprehej se Jugosllavia nuk do t'i bashkëngjitej asnjë blloku dhe se do të ndiqeshin politika të ndryshme jo politikat e ndarjes së botës në blloqe apo politikat e ndarjes ideologjike (Rajak, 2011, 112-113). Ishte e qartë se tanimë Jugosllavia çdo akt që percetohej në linjë me njërin bllok duhet ta kundërbalancoje me një akt tjetër.

Nga ana tjetër, udhëheqjes shqiptare nuk i kishte mbetur gjë tjetër veçse të shihte si si do të rridhnin ngjarjet. Enver Hoxha u ftua në verën e 1956-ës që të bënte pushimet në Moskë. Në fakt, pushimet iu kthyen Hoxhës në “makth”. Mikhail Suslov i kërkoi Hoxhës që të rehabilitonte udhëheqësit politik që ishin dënuar dhe ekzekutuar si ‘titistë’. Mikoiani i ushtroi presion që të takohej me Svetozar Vukmanović Tempon – një emër i njohur për Hoxhën dhe i përfshirë në mbështetjen e drejtpërdrejtë të Koçi Xoxes. Hoxha gjendej i rrethuar dhe e vetmja lëvizje politike ishte përpjekja për të rivendosur marrëdhënie me fuqitë perëndimore. Ministria e Jashtme bën një tentativë me ambasadën franceze në Shqipëri dhe i shpreh gatishmërinë e Shqipërisë për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me SHBA-të dhe Britaninë. Situata e Hoxhës u rëndua edhe më shumë pas Kongresit të XX-të të PK të BRSS-së. Hrushovi mbajti ‘fjalimin sekret’ *Mbi Kultin e Individit dhe Ndikimet e tij Negative*, më 25 shkurt 1946. Boshti i fjalimit ishte dënimi i krimeve dhe sjelljes së Stalinit dhe “çrrënjësja përfundimtare e kultit të individit”. Kjo sepse shpreh se vetitë negative të Stalinit dhe abuzimi me pushtetin i kishin sjellë “dëme të patregueshme partisë”. “Stalini ishte ideatori i konceptit të armikut të popullit” me anë të të cilët Hrushovi thotë se ai “kundër atyre që dyshoheshin se kishin qëllime armiqësore” pa i provuar ato në ndonjë mënyrë përfundimtare. “Mania e Stalinit për madhështi” –vijon fjalimi – bëri që ai të humbiste “lidhjen me realitetin” dhe për pasojë “demonstroi dyshime dhe paranojë jo vetëm në lidhje me individët në BRSS por edhe në marrëdhënie me partitë dhe kombet”. Prandaj – shprehej Hrushovi – duhet të “dënojmë dhe çrrënjësojmë kultin e individit si të huaj për Marksizëm-Leninizmin”.

Hrushovi u përqendrua edhe në rolin e Stalinit në prishjen me Jugosllavinë të cilin e konsideroi ‘rol të turpshëm’. “Çështja jugosllave” – shprehet Hrushovi – “nuk përmbante asnjë problem që nuk mund të zgjidhej nëpërmjet diskutimeve ndërmjet shokësh në parti”. Hrushovi thotë se kishte qenë e mundur që të parandalohet “shkatërrimi i marrëdhënieve me atë vend”. Ai solli në kujtesë një moment Stalini i kishte thënë se “... do të lëviz gishtin e vogël dhe nuk do të ketë më Tito. Ai do të bjerë”... Por – vijon Hrushovi më tej – kjo nuk ndodhi “... pavarësisht se sa shumë apo

sa pak e tundi Stalini gishtin e tij të vogël dhe çdo gjë tjetër që mund të tundte, Tito nuk ra”. Dhe kjo nuk ndodhi – thotë Hrushovi – se Tito “kishte me vete një shtet dhe një popull që kishin kaluar një përvojë të ashpër në luftën për liri dhe pavarësi, një popull që i dha mbështetje udhëheqësve të vet” (N. Khrushchev, 1956).

Fjalimi – pavarësisht se i konsideruar si sekret – iu shpërnda partive komuniste dhe shumë shpejt u botua në perëndim duke shkaktuar reagime kontradiktore. Ishte e qartë se fjalimi do të pritej në mënyra të ndryshme Shqipëri dhe Jugosllavi; të dyja palët u bindën se Hrushovi e kishte seriozisht procesin e destalinizimit dhe të pajtimit me jugosllavinë, por pasojat që kjo politikë do të prodhonte ishin të ndryshme për të dyja vendet.

Tre javë më vonë, më 14 Prill 1956, Enver Hoxha boton një artikull me emrin e tij në gazetën Zëri i Popullit me titull “Marksizëm-Leninizmi na mëson se populli është krijues i historisë”. Hoxha shkruante:

“Stalini bëri gabime që i kushtuan popullit sovjetik dhe çështjes së socializmit. Partia Komuniste e Bashkimit Sovjetik e dënoi me të drejtë kultin e individit të krijuar për J.V. Stalin në vitet e fundit të aktivitetit të jetës së tij dhe që i solli kaq dëme Bashkimit Sovjetik. Duhet thënë se J.V. Stalin në një kohë pasi PK-ja e BS-së e populli sovjetik arritën fitore të mëdha që çuan në triumfin e socializmit, filloi ta vinte veten mbi partinë dhe popullin, të largohej nga masat dhe kështu u bënë gabime që i kushtuan shumë popullit sovjetik dhe çështjes së socializmit” (Hoxha, 1956).

Botimi i artikullit të Hoxhës korrespondoi me zhvillimet e punimit të Konferencës së Tiranës të PPSH-së. Të nesërmen, më 15 Prill, një grup komunistësh filluan të kritikojnë qëndrimet e udhëheqjes së partisë aq sa situata po dilte nga kontrolli. Hoxha ndërpreu pushimet në Vlorë dhe erdhi për të rivendosur rendin. Ditën e parë ai u përpoq të qetësonte ‘rebelët’ duke i dobësuar ‘disidentët’ me anë të përçarjes. Pasi realizoi këtë, ai i arrestoi të dyja palët. Shumë prej tyre u burgosën dhe ekzekutuan. Hoxha tregoi se nuk kishte ndërmend të lejonte liri diskutimi brenda PPSH-së dhe se artikulli i tij ishte lëvizje taktike në politikën e jashtme jo atë të brendshme. Zërat kundër u shuan me forcë dhe Hoxha demonstroi kontroll të plotë në Kongresin e III të PPSH-së.

Nga ana tjetër, Tito ishte entuziast për fjalimin e Hrushovit aq sa kishte rekomanduar të shihej mundësia që Jugosllavia të mos merrte më ndihma ushtarake nga SHBA-të, pasi këto ndihma shoqëroheshin me kushte që përkeqësonin pozitën strategjike të Jugosllavisë (Rajak, 2011, 147). Tito zhvilloi një vizitë me një delegacion të gjerë në Moskë ndërmjet datave 2 dhe 23 qershor 1956. Gjatë vizitës u nënshkrua edhe *Deklarata*

e Moskës në të cilën njihet formalisht ‘statusi i veçantë’ i Jugosllavisë në raport me BRSS-në. Hrushovi i bëri shumë lëshime Titos aq sa iu shpreh hapur atij se “ajo që po u lejohet jugosllavëve nuk do t’u lejohet të tjerëve” (Rajak, 2011, 162). Pavarësisht se vizita u perceptua si rikthim i Jugosllavisë në gjirin e vendeve socialiste, kjo vizitë shërbeu si fillimi i fundit të qasjes së re Moskë-Beograd e cila do të merrte goditje të rëndë prej zhvillimeve në Hungari.

Kryengritja masive hungareze kundër qeverisë dhe sovjetikëve shpërtheu më 23 Tetor 1956. Vendi u përfshi nga luftime ndërmjet kryengritësve dhe qeverisë pro-sovjetike. Tito fillimisht e kishte inkurajuar kryengritjen, por kur ‘revolucioni’ mori trajta properëndimore, edhe Tito e rishikoi qëndrimin. Deklarata e qeverisë së Nagy-t për neutralitetin e Hungarisë më 1 Nëntor u konsiderua nga Tito si naive. Hrushovi zhvilloi një takim sekret me Titon më 3 Nëntor në Brioni. Të dhënat tregojnë se pavarësisht rezistencës ai e miratoi propozimin e Hrushovit për rivendosjen e rendit të vjetër në Hungari me ndërhyrjen ushtarake të BRSS-së. Më 4 nëntor, trupat sovjetike filluan operacionin dhe deri më 10 nëntor revolucioni u shtyp dhe u rivendos qeveria pro-sovjetike. Konflikti ndërmjet Jugosllavisë dhe BRSS-së u thellua kur Nagy dhe bashkëpunëtorët e tij u strehuan në ambasadën Jugosllave në Budapest. Jugosllavët pretendojnë se në takim ishte rënë dakord që Nagy-t t’i lejohej kalimi i lirë për në Jugosllavi, por trupat ruse e arrestuan atë sapo ai doli nga ambasada jugosllave. Kjo çoi në shkëmbime debatesh ndërmjet Jugosllavisë dhe BRSS-së (Rajak, 2011, 173-176).

Në këto kushte, Hoxha botoi në gazetën ‘Pravda’ një artikull me titullin ‘Pesëmbëdhjetë vjet Parti e Punës e Shqipërisë’, ku kritikonte ashpër Titon dhe Jugosllavinë për rolin në zhvillimet hungareze. Artikulli ishte i mbushur edhe me akuza të ashpra personale për Titon. Hoxha sulmoi ashpër ‘ata që pretendojnë se kanë shpikur ‘organizime’ dhe ‘forma të reja’ të sistemit socialist, të cilët shpresojnë ta imponojnë atë mbi të tjerët dhe predikojnë largimin nga shembulli dhe përvoja e Bashkimit Sovjetik’. Po ashtu në artikull akuzohet Tito për “kultivimin e kultit të vet të personalitetit” nën pretekstin e luftës ndaj kultit të Stalinit. Tito u përgjigj më 11 nëntor në një takim në Istria gjatë një takimi me oficerët e ushtrisë jugosllave ku e akuzoi Hoxhën si injorant që nuk dinte mbi ideologjinë më shumë se frazën Marksizëm – Leninizëm (Rajak, 2011, 181). Në shkëmbimet e Tito-s me sovjetikët, ai ankohet për qëndrimin e Shqipërisë dhe citon edhe artikullin e Hoxhës në Pravda për të cilën ai thotë se “ne na duket se në Pravda nuk u botua rastësisht artikulli i Enver Hoxhës dhe nuk është i rastësishëm fakti që Shqipëria

luan një rol kaq aktiv si në fushatën e kaluar antijugosllave ashtu edhe në fushatën e tanishme" (AQSH, 1956, MPKBSD. 16, fq.112)

Shkëmbimet armiqësore ndërmjet Shqipërisë dhe Jugosllavisë vijuan pavarësisht përpjekjeve të sovjetikëve për të ulur tonet. Hoxha akuzonte jugosllavët për ndërhyrje në punët e brendshme të Shqipërisë dhe përpjekje për diversione, ndërsa Tito akuzonte Shqipërinë për dënimin e njerëzve nën pretekstin e grupeve projugosllave. Hrushovi u përpoq në disa raste të nxiste Hoxhën për të përmirësuar marrëdhëniet me Jugosllavinë. Gjatë vizitës në Moskë, e gjithë fjala e Hoxhës në takimin me Hrushovin fokusohet në akuza ndaj Jugosllavisë dhe ndërhyrjes së saj në çështjet e brendshme të Shqipërisë. Reagimet e Hoxhës janë nervoze dhe madje tërheq edhe vëmendjen e Hrushovit i cili i bën thirrje disa herë ta shohë këtë çështje a emocione dhe me gjakftohtësi. Në fjalën e Hrushovit vihet re mirëkuptimi i tij për pozitën e Shqipërisë ndaj Jugosllavisë. Ai i thotë Hoxhës se e kishte kritikuar Titon gjatë takimit në Krime për qëndrimin ndaj Shqipërisë dhe se Jugosllavia duhet ta trajtonte Shqipërinë si të barabartë. Hrushovi thotë jugosllavët veprojnë nga pikëpamje nacionaliste dhe se kishin folur për Koçi Xoxen që e vlerësonin si njeri të mirë dhe punëtor. Hrushovi thotë se i kishte tërhequr vëmendjen Titos për ndërhyrje në punët e brendshme të Shqipërisë dhe për organizimin e Konferencës së Tiranës, por po ashtu i tërheq vëmendjen Hoxhës për qëndrimin e ashpër dhe ekzekutimet që pasuan konferencën. Ai shprehet se BRSS është në anën e Shqipërisë dhe se do ta mbrojë Shqipërinë por “ju duhet të jeni më të matur dhe të mos nxitoni në gjykime”. Hrushovi i kërkon Hoxhës që të mos u jap arsye armiqve që të luftojnë kundër Shqipërisë dhe partisë së tij (AQSH, 1956, F.14/, M-PKbBS, D.18). Ky qëndrim u reflektua gjatë gjithë vizitës së Hoxhës në BRSS ku atij iu rezervua pritje mjaft miqësore. Por marrëdhëniet ndërmjet Shqipërisë dhe Jugosllavisë, pavarësisht takimeve të niveleve të larta me ndërmjetësimin e Moskës, nuk shënuan ndonjë përmirësim.

Vizita dyjavore e Nikta Hrushov në Shqipëri ishte kulmi i marrëdhënieve Shqipëri-BRSS dhe pak kush mund të besonte se më pak se një vit më vonë do të niste thyerja e madhe. Vizita u zhvillua nga 25 maji deri më 24 qershor duke përbërë vizitën parë të nivelit të tillë në vendin tonë. Hrushovi vizitoi shumë vende të Shqipërisë dhe në mënyrë simbolike vendosi tullën e parë të ndërtimit të pallatit të kulturës që mendohej të shënonte simbolin e miqësisë shqiptaro-sovjete. Hrushovi dhe garanci për mbështetjen ekonomike të Shqipërisë dhe për garantimin e sovranitetit të saj. Hrushovi i sugjeroi

udhëheqjes shqiptare që të hiqnin dorë nga industria e rëndë dhe të fokusonin përpjekjet në agrikulturë dhe kryesisht në produkte që do të kishin vlerë në treg. Ai ia kishte përsëritur disa herë Hoxhës se Shqipëria në pikëpamje të sigurisë ishte e garantuar nga Bashkimi Sovjetik, kështu që vendi duhet të çlirohej nga kjo barrë dhe të fokusohet tek industria e lehtë dhe agrikultura. Kjo ishte në përputhje edhe me doktrinën e ‘ndarjes së punës’ në kampin socialist që ishte promovuar me forcë nga Hrushovi. Hoxha – më vonë në kujtimet e tij – përqesh propozimet e Hrushovit dhe beson se ato kishin për qëllim dobësimin e Shqipërisë. Në fakt ajo që Hrushovi thotë në kujtimet e tij të mëvonshme duket se është e sinqertë, pavarësisht se naive dhe jopolitike. Hrushovi shprehet se “ne donim ta ndihmonim Shqipërinë të rindëronte ekonominë, ta sillte në nivel modern, në mënyrë që ta bënim Shqipërinë një perlë të çmuar që do të tërhiqte pjesën tjetër të botës myslimane drejt komunizmit, veçanërisht ato të Lindjes së Mesme dhe Afrikës” (Khrushchev, 2007, 516). Kjo duket se ka qenë politikë e sinqertë e Hrushovit pasi për të njëjtën gjë ai shprehet edhe në takimin me Hoxhën në vitin 1957.

Aspekti më i rëndësishëm i vizitës ishte ai strategjik. SHBA-të dhe NATO po mendonin të vendosnin baza raketore në brigjet e Italisë dhe të Greqisë. Hrushovi u shpreh në një fjalim publik në Tiranë se BRSS do të vendoste një bazë raketore në brigjet e Adriatikut nëse SHBA-të do të vazhdonin me planin e tyre. Sipas kujtimeve të Hoxhës, Hrushovi dëshironte ta kthente gjirin e Vlorës në një bazë të madhe në Mesdhe që do të shërbente interesave sovjetike. “Ç’mrekulli është këtu. Mund të ndërtohet një bazë ideale për nëndetëset tona. Të gërmohen e të hidhen në det këto vjetërsira (fjalën e kishin për objektet arkeologjike të Butrintit) ta shpojme këtë mal e të dalim matanë. Do të kemi në dorë bazën më ideale e më të sigurtë në Mesdhe. Që këtë mund të paralizojmë e të sulmojmë gjithçka” (Hoxha, 1980, 367). Hoxha në ditarin e tij thotë se kjo e kishte alarmuar dhe ndërgjegjësuar se diçka e tillë nuk duhej lejuar pasi Shqipëria do të vihej në qendër të vëmendjes së armiqve. Hrushovi në kujtimet e veta e paraqet ndryshe situatën dhe shprehet se sugjerimet ndaj shqiptarëve kishin qenë të sinqerta. Hrushovi vlerëson pozitën strategjike të Shqipërisë në bregdetin e Mesdheut dhe thotë se “e konsideronim atë si një bazë detare për të gjithë vendet socialiste. Por një dilemë parashtrohej për ne. Për ta thënë troç, duhet të çonim trupa atje, apo duhet të ndihmonim shqiptarët të ndërtonin një ushtri të fuqishme” (Khrushchev, 2007, 514). BRSS kishte zgjedhur opsionin e dytë por pa rënduar ekonominë shqiptare që nuk mund të përballonte një ushtri të madhe. Në marrëveshjen që ishte bërë ndërmjet vendeve, parashikohej sjellja e

12 nëndetëseve, që do t'i kalonin Shqipërisë pasi të ishte trajnuar stafi shqiptar. Hoxha duket se është i pasinqertë, sepse ai kishte këmbëngulur në vijimësi për ndërtimin e një baze në Adriatik që në kohën e Stalinit dhe politika e sovjetikëve kishte qenë koherente në këtë drejtim, që baza duhet të ishte shqiptare.

Marrëdhëniet ndërmjet Shqipërisë dhe BRS-së duket se ishin në rrugë të mbarë pas vizitës së Hrushovit dhe nuk kishte të dhëna për kontradikta, përpos qëndrimeve të ndryshme mbi Jugosllavinë që ishin bërë rutinë në marrëdhëniet ndërmjet dy vendeve. Ajo që ndryshoi gjithçka ishte një vizitë e kryeministrit të Shqipërisë Mehmet Shehu në Kinë. Duket se gjatë takimeve atje, kinezët ishin shprehur kundër politikave të Hrushovit dhe këto ishin miratuar edhe nga delegacioni shqiptar. Hrushovi në kujtimet e tij thotë se Liri Belishova duke u kthyer nga Kina ndalon në Moskë dhe takon Andropovin të cilit i rrëfen në mirëbesim për diskutimet që ishin zhvilluar. “Ajo raportoi se ishin kinezët që e kishin filluar bisedën por shqiptarët ishin përgjigjur pozitivisht dhe kishin pranuar argumentet antisovjete” (Khrushchev, 2007, 522). Hrushovi thotë se kishin nxituar të takonin Shehun që ishte shtruar për kurim në një spital në Moskë në kthim nga vizita në Kinë. Shehu, pasi ishte vënë në dijeni ishte larguar me urgjencë nga Moska dhe kishte informuar Hoxhën se çfarë kishte ndodhur. Liri Belishova dhe Koço Tashko u ndëshkuan dhe një grup i gjerë u arrestuan nën akuzat e konspiracionit kundër udhëheqjes së partisë. Siç dëshmon edhe vetë Hrushovi në kujtimet e tij, ishin pikërisht këto marrëdhënie ndërmjet Shqipërisë dhe Kinës që nxitën BRSS-në të marra masa ndaj Shqipërisë. Pavarësisht se marrëdhëniet në fillim të vitit 1960 dukej e tendosur, nuk kishte shenja se ajo do të krisej aq shpejt. Nuk ka të dhëna që dëshmojnë se Hoxha po përgatitej për prishjen e marrëdhënieve me BRSS-në dhe as e anasjellta. Hrushovi po e shihte me dyshim afrimin e Shqipërisë me Kinën dhe bëri disa veprime që synonin parandalimin e këtij afrimi. Hrushovi takoi Sofokli Venizellosin dhe u shpreh publikisht për të drejtat e minoritetit grek në jug të Shqipërisë. Hoxha i kuptoi këto si formë presioni ndaj Shqipërisë, pavarësisht se Hrushovi shprehet se pas këtyre deklaratave nuk kishte asnjë qëllim antishqiptar.

Një ndër momentet kulmore që e shpalli hapur tensionin ishte takimi i partive komuniste në Bukuresht në fund të qershorit 1960. Edhe vetë kinezët nuk e dinin se çfarë do të ndodhte në këtë konferencë; por Mao porositi delegacionin e tij që të përgatitej për të dyja situatat. “Duhet të kemi përgatitje mendore të mjaftueshme për mundësinë që ata do të përpiqet të na ndëshkojnë, për të shfryrë mërzinë mbi ne për dështimin e samitit të

Parisit” (Wang, 2011, 38). Aq më pak ishte në dijeni Shqipëria nuik për planin e Moskës për të sulmuar Partinë Komuniste Kineze, derisa një ditë para mbledhjes një dokument me qëndrimet e Moskës iu shpërnda pjesëmarrësve.

Hrushovi filloi sulmin në mënyrë agresive. “Ju po bënit *Hopin e Madh Përpara* por populli juaj ishte shumë i varfër për të vesh pantallona ...Ju e dashuroni Stalinin kaq shumë, përse nuk e zhvendosni kufomën e tij në Pekin? Ne mund tua japim. Ju gjithmonë flisni për erën e lindjes që triumfon mbi erën e perëndimit. Ishin ju, Kina që donit të triumfonit mbi ne, të triumfonit mbi të gjithë botën” (Wang, 2011, 38).

Përfaqësuesi i Shqipërisë Hysni Kapo u gjend i papërgatitur dhe nuk ishte i qartë për qëndrimi e Shqipërisë. Hoxha në disa udhëzime që i jep në vijimësi e porositi që të mos sulmojë BRSS-në, por edhe të mbrojë Kinën. Shqipëria gjendej në një pozitë të vështirë. Të dhnat tregojnë se Hoxha qëndronte i tensionuar me orë të tëra në shtëpinë e tij dhe komunikonte vazhdimisht me telegrame me përfaqësuesit shqiptarë në Bukuresht. Në përfundim, Shqipëria refuzoi të rreshtohej me BRSS-në dhe vendet e tjera të bllokut kundër Kinës. Shqipëria nuk nënshkroi deklaratën por pa mbajtur ndonjë qëndrim kundër BRSS-së. Ky ishte veprimi që përcaktoi sjelljen e mëvonshme të Hrushovit ndaj Shqipërisë. Hrushovi vendosi të nënshtrojë Shqipërinë duke kombinuar presionin ekonomik dhe përpjekjet për të destabilizuar kontrollin e Hoxhës brenda PPSH-së. BRSS filloi ndërprerjen e ndihmave ekonomike, tërheqjen e specialistëve sovjetik dhe sjelljen e ftohtë me diplomatët shqiptarë. Qëllimi i Hrushovit ishte i dyfishtë: detyrimin e Shqipërisë që të hiqte dorë nga qëndrimet e saj dhe përdorjen e këtij presioni si instrument shantazhi ndaj kinezëve, të cilët ishin problemi kryesor në llogaritë e tij. Në nëntor 1961 mbahet konferenca e 81 partive komuniste dhe punëtore. Kjo ishte mbledhja e parë e komunistëve pas takimit të Bukureshtit. Kinezët nuk kishin për qëllim të prishnin marrëdhëniet me BRSS-në madje “Mao i kishte kujtuar delagacionit kinez përpara nisjes se qëllimi në mbledhjen e Moskës ishte të gjenin një marrëveshje jo ndarjen” (Wang, 2011, 48). Edhe Hrushovi duket se dëshironte ta përdorte mbledhjen për të ushtruar presion konstruktiv për të detyruar kinezët t’i nënshtroheshin vijës së BRSS-së, por zhvillimet sollën një përplasje të fortë ndërmjet tij dhe delegacionit kinez.

Zyrtarët sovjetikë u përpoqën që të bindnin Enver Hoxhën të ndiqte vijën sovjetike, mdaje 4 ditë para fjalës së tij u zhvillua një takim me Hrushovin ku i kërkohet Hoxhës të hiqte dorë nga sjellja ndaj BRSS-së. Fjalimi i Hoxhës duhet se është punuar deri në

momentin e fundit në varësi të zhvillimeve në Konferencë. Enver Hoxha e mbajti fjalimimin e tij më 16 Nëntor dhe goditi të gjitha tezat e politikës së jashtme të Hrushovit dhe foli hapur për presione të BRSS-së mbi Shqipërinë. Hoxha foli ashpër për politikën e afrimit të BS-së me Jugosllavinë; për politikën e Kongresit të XX-të të BRSS-së; për politikën e bashkëjetesës paqësore; për politikën e kontrollit të aramatimeve dhe të çarmatimit; dhe e akuzoi Hrushovin personalisht për qëndrimet ndaj Shqipërisë. Hoxha thotë se nga BRSS, Shqipërisë i ishte alternativa “ose bashkekzistencë ... ose një bombë atomike nga imperialistët, e cila do ta bëjë hi Shqipërinë dhe asnjë shqiptar s’do të mbetet i gjallë”. Hoxha shprehet se askujt “të mos i shkojë ndër mend se, meqë Shqipëria është e vogël, meqë Partia e Punës e Shqipërisë është e vogël, duhet të bëjë ashtu si thotë ndokush”. Hoxha thotë se qëndrimi i BRSS-së ndaj Shqipërisë lidhet me mospajtimin e kësaj të fundit me deklaratën e Bukureshtit kundër Kinës dhe akuzon Hrushovin për gabime të rënda ndaj Kinës. “Fill pas Bukureshtit, kundër Partisë sonë dhe Komitetit të saj Qendror filloi një sulm i papritur, joparimor, një ndërhyrje brutale dhe presion i gjithanshëm”. Hoxha akuzoi hapur Hrushovin për përpjekje për të organizuar një kryengritje kundër drejtuesve të PPSH-së.

Hoxha kishte mbërritur në një pikë ku nuk kishte më kthim pas. Pavarësisht se nuk ka të dhëna dokumentare që ta mbështesin, mendohet se në atë periudhë ambasadori sovjetik në Tiranë i kërkoi Beqir Ballukut të bënte një grusht shteti në Tiranë, ndërkohë që delegacioni shqiptar në Moskë do të arrestohej. Balluku u përgjigj se “nëse katër drejtuesve shqiptarë u ndodhte gjë, ambasadori sovjetik dhe gjithë specialistët që ishin në Shqipëri quheshin pengje dhe do të trajtoheshin si të tillë” (Fevziu, 2011, 205). Enver Hoxha u nis nga Moska me urgjencë me tren nga frika e një atentati të mundshëm nga sovjetikët. Pas kthimit në Shqipëri, në plenumin e Komitetit Qendror të PPSH-së në dhjetor 1960 Enver Hoxha shpreh për herë të parë se vendi tanimë do t’i drejtohej për ndihmë Kinës. “Ne do të ecim pa u lëkundur në rrugën marksiste-leniniste ... Shokët kinezë duke filluar që nga Mao Ce Duni, na kanë përsëritur shumë herë se me gjithë mundësitë e tyre do të na ndihmojnë ... Ne duhet të kemi të qartë se Partia Komuniste e Kinës, është në pozita revolucionare marksiste – leniniste” (AQSH, 1960, MPKBS, F. 14, D. 29, Fl. 3). Hrushovi ndërmoi një ofensive përfundimtare ndaj Shqipërisë pasi ishte i bindur se “Enver Hoxha u soll jashtëzakonisht shpejt si një agjent i Maos” (Khrushchev, 2006, 502).

Hoxha ishte i përgatitur tanimë se kjo çështje do të shkonte deri në fund dhe se BRSS nuk do të tërhiqej. Mesa duket kinezët nuk kanë pasur të njëjtën përshtypje. Ata vijuan të ushtrojnë tryzni mbi BRSS dhe Shqipërinë për zbutjen e toneve dhe gjetjen e një rruge për të dalë nga konflikti. Në një takim të Zhou Enlai me ambasadorin shqiptar më 17 Janar 1961, vihet re se pas kërkesës së shqiptarëve për ndihmë, Enlai thotë se “ ju jeni anëtar të Paktit të Varshavës. Është detyrë e Bashkimit Sovjetik që t’ju ndihmojë. Besojmë se është e papërshtatshme për ne që të ndërhyjmë në këtë çështje”. Ai vijon më tej se “bisedimet tuaja dhe tonat me Bashkimin Sovjetik janë në interes të të gjithë vendeve” (CWIHP, 1961).

Nga kjo kuptohet edhe vetë kinezët nuk ishin menduar se Hrushovi do ta çonte deri në fund ofensivën ndaj Shqipërisë. Pavarësisht se kinezët ishin përpjekë shpesh që të bindnin sovjetikët për të ndryshuar kursin ndaj Shqipërisë, me kalimin e kohës ata filluan të binden se Hrushovi po përshtaste strategjinë e nënshtrimit të Shqipërisë si aleati më i besuar i Kinës, se sa të targetonte vetë Kinën (Wang, 2011, 59-60). Por Hrushovi e vijoi më tej presionin ndaj Shqipërisë. Marrëdhëniet arritën kulmin në takimin e Traktatit të Varshavës në mars 1961. BRSS ushroi presion që baza ushtarake në Pasha Liman të kompletohej me staf ushtarak sovjetik ose do të largohej. Kjo ishte në kundërshtim me marrëveshjet e nënshkruar prej dy vendeve në 1957 dhe 1959 që parashikonin se ato do t’i kalonin Shqipërisë pasi të ishte trajnuar stafi shqiptar. Hrushovi dhe të gjithë udhëheqësit e vendeve komuniste sulmuan Shqipërinë, ndërsa delegacioni shqiptar u shpreh se nuk do të pajtohej me vendimin që u mor në mbledhje.

Tensioni për çështjen e bazës ushtarake të Pasha Limanit vazhdoi deri në zgjidhjen përfundimtare në verën e vitit 1961, ku 8 nëndetëse iu rikthyen BRSS-së ndërsa 4 mbetën në pronësi të ushtrisë shqiptare. Shqipëria u përjashtua de facto nga Traktati i Varshavës në një mbledhje të Komitetit Konsultativ të Traktatit të Varshavës në nëntor 1961, pak ditë pas Kongresit të XXII të PK të BRSS. Kongresi i XXII të PK të BRSS-së në tetor 1961 ku Shqipëria nuk ishte ftuar të merrte pjesë shënoi praktikisht fundin e marrëdhënieve ku Hrushovi bëri akuza të ashpra kundër Enver Hoxhës. Kinezët e pranishëm në Kongres besuan se lëvizja e Hrushovit kundër Shqipërisë kishte për qëllim ‘të vriste pulën për të trembur majmunët’ dhe ta detyronte Kinën për t’u dorëzuar. Zhou Enlai mbajti një fjalim të ashpër në 19 Tetor ku deklaroi se “çdo akuzë e njëanshme dhe e padrejtë ndaj secilës parti simotër nuk i shërben unitetit dhe zgjidhjes së problemeve” (Wang, 2011, 60-61). Ky ishte kongresi që çimentoi aleancën Shqipëri-Kinë dhe fundin e

marrëdhënieve me Bashkimin Sovjetik. BRSS i dërgoi Shqipërisë një notë verbale më 25 nëntor 1961 për të tërhequr ambasadorin shqiptar në Moskë, Nesti Nase për shkak të shpërndarjes së propagandës antisovjetike. BRSS i komunikon Shqipërisë ndërprerjen e marrëdhënieve diplomatike më 3 Dhjetor 1961. Muaji dhjetor ishte i mbushur me akuza dhe kundër-akuza ndërsa Shqipëria kishte hyrë në periudhën e ‘dashurisë kineze’.

Teza mbizotëruese për prishjen e aleancës ndërmjet Shqipërisë dhe Bashkimit Sovjetik i identifikon shkaqet në (i) afrimin ndërmjet BRSS-së dhe Jugosllavisë dhe (ii) procesin e destalinizimit të vendeve socialiste pas fjalimit të Hrushovit në Kongresin e XX-të të PK të BRSS; ngjarje që (iii) shkaktuan frikë tek Enver Hoxha për sigurinë e Shqipërisë dhe regjimit të tij. Teza, vlerësimin tonë, nuk gjen mbështetje dokumentare dhe nuk përputhet me dinamikën e ngjarjeve. Procesi i afrimit me Jugosllavinë dhe procesi i destalinizimit kishin filluar thuajse 5 vite para prishjes së marrëdhënieve dhe në këtë kohë palët (BRSS dhe Shqipëria) kishin gjetur mënyrën për t’u adoptuar me qëndrimin e njëra-tjetrës ndaj këtyre proceseve. Shkaku i drejtpërdrejt i prishjes së marrëdhënieve është (i) tensioni në rritje ndërmjet BRSS-së dhe Kinës; (ii) përpjekja e Hoxhës për të diversifikuar aleancat e Shqipërisë; dhe (iii) përpjekja e dhunshme e BRSS-së për të unifikuar qëndrimin e Shqipërisë ndaj Kinës me qëndrimin e BRSS-së. Në këtë kuptim, shkaku i prishjes nuk është përpjekja e Enver Hoxhës për të mbajtur pushtetin e tij, por përpjekja e Hrushovit për të nënshtuar Shqipërinë në qëndrimin ndaj konfliktit me Kinën. Identifikimi i shkaqeve tek Enver Hoxha në fakt është mbivlerësim i rolit të Shqipërisë në këtë aleancë; në të cilën Shqipëria nuk kishte dhe nuk mund të kishte rol parësor. Roli i Shqipërisë më së shumti ka qenë reagues, pasi ajo nuk kishte asnjë mundësi të diktonte zhvillimet e aleancës. Shkaqet e thella strukturore të prishjes së marrëdhënieve Shqipëri –BRSS lidhen me kontekstin strategjik dhe politikat e aktorëve të përfshirë në adoptimin me këtë kontekst sipas mënyrës që ata e perceptonin. Lordi Palmerston shprehej në Dhomën e Komuneve më 1848 se “ne nuk kemi aleatë të përhershëm dhe as armiq të përhershëm. Interesat tona janë të përvetshëm dhe të përhershëm dhe është detyra jonë të ndjekim këto interesa” (cituar nga Heath, 1969, 39). Kjo na thotë se politika ndërkombëtare ndjek një logjikë që në nënshtresën e vet nuk ndryshon pavarësisht se personazhet dhe doktrinat politike ndryshojnë. Vendet kujdesen më së pari për interesin e tyre; ashtu siç ata e perceptojnë në një kontekst të dhënë. Hrushovi besonte se politika e bashkëjetesës ndërmjet vendeve me sisteme të ndryshme sociale i shërbente interesit të BRSS-së sepse do ta lehtësonte atë nga barra e garës së

armatimeve me SHBA-në. Por, interesi i BRSS-së i konceptuar në këtë mënyrë, binte ndesh me (i) interesin e Kinës që e konsideronte SHBA-të si burimin kryesor të kërcënimit ndaj saj dhe (ii) interesin e Shqipërisë që e shihte Jugosllavinë si burimin e kërcënimit ndaj sigurisë kombëtare dhe sigurisë së elitës politike. Këmbëngulja e Hrushovit për të zbatuar me çdo kusht doktrinën e tij politike solli fërkime me këto vende aleate të cilat përfunduan me prishje të pakthyeshme të marrëdhënieve.

KAPITULLI VII

Shqipëri – Kinë: Ngritja dhe Rënia e Aleancës

Aleanca e Shqipërisë me Kinën është pasojë e drejtpërdrejt e tensionimit dhe pastaj prishjes së marrëdhënieve shqiptaro-sovjetike dhe sino-sovjetike. Racionalja e aleancës në perspektivën shqiptare ishte mbushja e vakumit të krijuar nëpërmjet lidhjes me një fuqi që nuk kishte interesa të drejtpërdrejta në Ballkan; ndërsa në perspektivën e Kinës, Shqipëria ishte një *trofe prestigji* në betejën e saj me Bashkimin Sovjetik. Në rast se aleanca e Shqipërisë me Bashkimin Sovjetik është instancë e sjelljes së balancimit të kërcënimit; rasti i aleancës me Kinën është më kompleks pasi Kina nuk konsiderohej si fuqi që do të garantonte sigurinë kombëtare; por më së shumti si instrument i shpëtimit të vendit nga falimentimi i plotë ekonomik që mund të sillte cënimin e sigurisë kombëtare dhe rënien e regjimit komunist. Prishja e aleancës është pasojë e ndryshimit të politikës së jashtme kineze në përshtatje me kontekstin e ri strategjik; çka në kthim solli rënien e peshës strategjike të Shqipërisë si pasojë e diversifikimit të marrëdhënieve të Kinës me shtetet e tjera ballkanike. Përfshirja e Kinës në politikën e Ballkanit në kuadër të konkurrencës globale ndërmjet saj dhe Bashkimit Sovjetik u perceptua nga Enver Hoxha si rrezik për krijimin e një zone konfliktuale në Ballkan; çka solli rënien graduale të Aleancës. Shkaku final i prishjes është adoptimi nga Kina i politikës pragmatiste të integritimit në sistemin ekonomik global dhe ngurtësia e Enver Hoxhës për të përshtatur politikën e jashtme të Shqipërisë me kontekstin e ri strategjik.

7.1 Origjina e Aleancës: Si e krijoi Hrushovi aleancën që nuk donte

Në kapitullin e mëparshëm shqyrtuan shkaqet e tensionimit dhe prishjes së aleancës ndërmjet Shqipërisë dhe Bashkimit Sovjetik; shkaqe që argumentuam se janë të lidhur me pasojat e pasynuara të politikës së Hrushovit për bashkëjetesën paqësore dhe politikën e pajtimit me Jugosllavinë. Shkaqet e prishjes së Kinës me BRSS-në janë të ngjashme dhe pasojë e kësaj politike të Hrushovit. Kuptimi i arsyeve dhe shkaqeve të prishjes së Kinës me BRSS-në është i rëndësishëm për të kuptuar arsyet e aleancës ndërmjet Kinës dhe Shqipërisë; prandaj shqyrtimi i këtij konflikti është i rëndësishëm në pikëpamje analitike.

Një linjë kërkimore prioritarizon si shkak të prishjes së aleancës ndërmjet Kinës dhe BRSS-së konfliktet ideologjike në interpretimin e marksizëm-leninizmit dhe luftës për

hegjemoni ideologjike globale nga ana e Maos dhe Hrushovit. Një tjetër linjë studimore i referohet faktorit të interesit kombëtar të dy vendeve, i cili u bë i papërputhshëm në fund të viteve 50-të. Studiues si Donald Zagoria dhe William Griffith përpiqen të ofrojnë shpjegime shumëshkakësore duke i identifikuar shkaqet në ndërveprimin e faktorëve ideologjik, strategjik, personal dhe të politikës së brendshme kineze dhe sovjetike.

Lorenz Luthi thotë se ideologjia ka luajtur rol themelor në konfliktin që fillon me mosmarrëveshjet që lindën në 1955 për modelin socio-ekonomik të Kinës dhe që u thelluan prej *Hopit të Madh Përpara* të iniciuar nga Mao në vitin 1958. Momenti i dytë i konfliktit ishte *procesi i destalinizimit* i iniciuar nga Hrushovi në fjalimin që mbajti në Kongresin e XX-të të PK të BRSS-së në 1956. Tensionet mbi këtë politikë u rritën pas 1957. Mosmarrëveshja e tretë ideologjike lindi mbi metodën korrekte të marrëdhënieve me imperializmin. Luthi thotë se politika e bashkëjetesës paqësore me SHBA-të nuk shkaktoi konflikt të menjëhershëm sepse komunistët kinezë ishin të shqetësuar me destalinizimin, por tensionet mbi këtë politikë erdhën duke u rritur dhe dominuan marrëdhëniet ndërmjet BRSS-së dhe Kinës deri në mesin e viteve 60-të. “Shumica e momenteve të tjera të konfliktit sino-sovjetik ishin ose rezultat i këtyre mosmarrëveshjeve ideologjike ose të të tjerave me më pak rëndësi” (Luthi, 2008, 2).

Gjithsesi, vetë Luthi vëren se teza e tij gjendet përballë vështirësisë teksa thotë se problemi themelor është se “vetëm Kina e Maos (së bashku me Shqipërinë e Enver Hoxhës) kërkuan konflikt të mprehtë me Bashkimin Sovjetik ndërsa shumica e vendeve të socialiste dhe e partive komuniste të tjera e përdorën destalinizimin për të rritur autonominë e tyre” (Luthi, 2008, 7). Luthi thotë se ishin kushtet e brendshme të Kinës që ofruan një mjedis për radikalizmin ideologjik në fund të viteve 50-të dhe manipulimin e ideologjisë për qëllime të brendshme përgjatë viteve 1960-të. Por, teza e Luthit ngrihet mbi dy premisa të pasakta: Së pari, ideja se ishin Kina dhe Shqipëria që e kërkuan konfliktin me BRSS nuk gjen mbështetje dokumentare; dhe së dyti, ideja se ishin tensionet ideologjike të cilat më pas u shndërruan në tensione strategjike përgjegjëse për konfliktin, po ashtu nuk provohet. Denny Roy i sheh shkaqet e prishjes së marrëdhënieve tek interesat kombëtare kontradiktore dhe perceptimet që palët kishin ndaj njëra-tjetrës si fuqi kërcënuese (Roy, 1998). Të dhënat dokumentare tregojnë se racionalja që mbështeste marrëdhënien e Kinës me BRSS-në ishte vlerësimi nga udhëheqësit kinezë i BRSS-së si balancim i kërcënimit amerikan, i cili në botëkuptimin e tyre strategjik përbente rrezikun kryesor për sigurinë e Kinës. Zbutja e marrëdhënieve ndërmjet SHBA-

ve dhe BRSS-së me anë të politikës së bashkëjetesës zhbënte pikërisht racionalen e aleancës. Aleanca përfundoi gradualisht atëherë kur kinezët filluan të humbin besimin se BRSS ishte një aleat i besueshëm në balancimin e kërcënimit amerikan. Mao kishte shpresuar deri vonë në 1962-in se përmirësimi i marrëdhënieve sino-sovjete do të përmirësonte pozicionin strategjik të Kinës në raport me SHBA-të dhe do të reduktonte kërcënimin amerikan ndaj sigurisë së Kinës (Wang, 2011, 5).

Të dhënat tregojnë që ideja konvencionale se konflikti lindi nga konkurrenca për hegjemoni ideologjike; është krejtësisht e pabazë pasi kinezët ishin përpjekur për të ruajtur statusin e udhëheqësit të kampit socialist nga BRSS. Kur Hrushovi njoftoi PKK-në në janar 1959, për projektin e heqjes dorë nga roli udhëheqës i BRSS-së; kinezët reaguan të shqetësuar në përpjekje për ta bindur atë që të mos e ndërmernte këtë iniciativë. Zhou Enlai shkoi me urgjencë në Moskë dhe në takimin me Mikhail Suslov i tha atij se ishte i rrezikshëm revokimi “i pasjes së Bashkimit Sovjetik si udhëheqës dhe i PKBS si qendër”. “Kjo armë” – thotë Zhou Enlai duke iu referuar rolit udhëheqës të BRSS-së – “nuk mund të revokohet, përndryshe do të ishte njësoj sikur t’i japësh thikën armikut dhe ta lësh të luajë kundër teje” (Wang, 2011, 11).

Moska njoftoi Pekinin në qershor 1959 se për shkak të negociatave ndërmjet BRSS-së dhe SHBA-së për ndalimin e testeve nukleare, nuk do ta furnizonte Kinën me prototipin e bombës atomike. Hrushovi besonte se nëse BRSS do t’i jepte Kinës programin bërthamor, kjo do të përbënte pengesë të madhe për politikën e tij të detantës me perëndimin. Kjo krijoi perceptimin tek udhëheqësit kinezë se Bashkimi Sovjetik ishte i gatshëm të sakrifikonte interesat e Kinës “në mënyrë që të lehtësonte detantën me SHBA-të, madje edhe të qëndronte në krah të SHBA-ve kundër Kinës” (Wang, 2011, 17).

Gjendja e brendshme e PKK-së ishte kaotike dhe kishte elementë që kërkonin konfliktin me BRSS-në. Në Plenumin e Lushan-it të PKK-së, ministri i mbrojtjes Peng Dehuai u rebelua duke kritikuar prirjen majtiste të politikës së Hopit të Madh Përpara. Mao e sulmoi ashpër atë dhe e akuzoi për sulm djathtist të ndihmuar nga ‘miqtë ndërkombëtar’ dhe më konkretisht BRSS. Mao përdori akuzat e ‘spiunëve sovjetikë’ për të pastruar kundërshtarët politik, por pas këtij plenumi u krijua bindja se marrëdhëniet ndërmjet Kinës dhe BRSS-së kishin hyrë në rrugë pa kthim (Griffith, 1963).

Marrëdhënia ndërmjet dy vendeve u vështirësua edhe më shumë për shkak të konfliktit sino-indian për kufijtë në Gusht të 1946-ës. Hrushovi dyshonte se incidenti ishte provokuar nga kinezët në mënyrë që ta poziciononte BRSS-në në krahun e Kinës dhe të frenonte politikën e tij pajtuese me SHBA-në. Sovjetikët nuk reaguan zyrtarisht, por lëshuan një deklaratë të TASS në shtator me anë të së cilës shprehnin keqardhje për incidentin pasi ndërlikonte situatën në prag të takimit të Hrushovit me presidentin Eisenhower. Ky qëndrim i shqetësoi kinezët dhe rriti dyshimin e tyre se Hrushovi do të përdorte Kinën si instrument për të lehtësuar negociatat me SHBA-në. Tensioni u rrit edhe më shumë kur udhëheqësit kinezë dhe Hrushovi shkoi për vizitë në Pekin më 30 shtator, menjëherë pasi kishte përfunduar vizitën në SHBA. Presidenti Eisenhower i ishte shprehur në konfidencë se Hrushovi kishte “mundësinë të bëhej figura politike më e madhe në histori” për shkak të fuqisë së jashtëzakonshme që kishte kampi socialist.

Kina kishte aftësi ekonomike dhe ushtarake shumë inferiore ndaj BRSS-së dhe një konflikt të mprehtë me SHBA-në për shkak të Tajvanit; në këto kushte pozita e Pekinit në raport me BRSS-në ishte e vështirë. Hrushovi dëshironte të thyente një marrëveshje ndërmjet Kinës dhe BRSS-së që do t'i shkonte përshtat interesave të BRSS-së. Në fillim, ai i ngriti Maos çështjen e pesë të arrestuarve amerikan, por ky i fundit reagoi duke e konsideruar këtë një çështje që do ta vendosnin vetë kinezët. Por, çështja më e rëndësishme ishte biseda që Hrushovi kishte bërë me Eisenhower për njohjen e dy Gjermanive. BRSS mesa duket ishte e gatshme të lëvizte në drejtimin e idesë së ‘Dy Kinave’ nëse SHBA-të do të binin dakord për njohjen e statukuosë për ‘Dy Gjermanitë’. Për Hrushovin, politika amerikane ishte jokohërente pasi nëse ata mendonin se ekzistenca e dy Gjermanive përbënte vijimin e një konflikti të nxehtë; atëherë edhe ekzistenca e dy Kinave duhet të kishte të njëjtën domethënie. Hrushovi i tha Eisenhower-it se Amerika kishte pranuar ‘dy Kinat’, por nuk mund të pranonte ‘dy Gjermanitë’; kjo nuk ishte politikë e koherente.

Pavarësisht se qëllimi i Hrushovit nuk është i qartë; nëse ai kishte ndërmend të përdorte Kinën si mjet negocimi për Gjermaninë apo jo, në Kinë kishin filluar të shqetësoheshin për negociatat në Camp David. Mao kishte reaguar fort duke hedhur poshtë çdo ide që mund të barazonte Kinën me Gjermaninë. Kina nuk mund të barazohet me Gjermaninë, jo vetëm se popullsia e Tajvanit është shumë më e vogël se popullsia kineze në brendi të Kinës, por edhe sepse Kina nuk ishte një vend i mundur në fund të LIIB, por ishte ndërmjet vendeve fituese” (Wang, 2011). Tek e fundit, Gjermania Lindore dhe

Gjermania Perëndimore kishin 18 dhe 50 milion banorë respektivisht, Ndërsa Tajvani dhe Kina kishin 9 milion dhe 650 milion respektivisht. Mao i kishte komunikuar Hrushovit se marrëdhëniet e kinezëve me amerikanët dhe me Tajvanin ishin dy gjera të ndryshme. “Me SHBA-të do të përpiqemi t’i zgjidhim çështjet në rrugë paqësore ... Marrëdhënia me Jian Jieshi është çështje e jona e brendshme dhe mund ta zgjidhim jo vetëm me mjete paqësore, por edhe me metoda të tjera” (Wang, 2011). Por takimi pothuajse kolapsoi kur të dy udhëheqësit filluan të flasin mbi konfliktin sino-indian. Hrushovi u shpreh qartësisht se ai besonte se ky ishte provokim i Kinës për të penguar negociatat e Bashkimit Sovjetik me SHBA-të. Pwr tw, do të ishte idiotësi që BS të miratonte konfliktin e Kinës me Indinë. Debatet ishin shumë të forta aq sa u mendua se takimi Hrushov-Mao i 2 tetorit 1959, ishte fundi i aleancës sino-sovjete.

Por në kalkulimet strategjike të Maos, BRSS ishte i domosdoshëm në frenimin e kërcënimit amerikan. Dy javë me pas ai takoi Antonovin dhe i tha se mosmarrëveshjet ishin shumë herë më të vogla se interesat e përbashkët të dy vendeve. “Përputhja e nëntë gishtave ndërmjet Kinës dhe Bashkimit Sovjetik nuk duhet të ndikohet prej dallimeve në një gisht”. Ai u përpoq të bindte sovjetikët se qëllimet e Kinës në konfliktin me Indinë ishin të kufizuara. Po ashtu ai u shpreh se Kina “ nuk do të fillojë luftë me SHBA-në për shkak të Tajvanit. Ne mund të presim 10 deri në 20 vjet madje 30 deri në 40 vjet” (Wang, 2011, 27-28).

Pavarësisht se marrëdhëniet ishin të tensionuara, përkundër pretendimeve të historiografisë për ambiciet e Mao-s si pasues i Stalinit në çështjet globale; nuk provohet dot se ai po kërkonte të prishte marrëdhëniet me BRSS-në, megjithëse kjo ide kishte filluar të besohej gjerësisht në elitën vendimmarrëse sovjetike.

Mao shprehej se “interesat themelorë të Kinës dhe Bashkimit Sovjetik përcaktojnë se këto dy fuqi të mëdha do të kërkojnë gjithmonë unitetet. Mosmarrëveshjet janë fenomen i përkohshëm”. Për Maon, prishja e marrëdhënieve as që duhet të mendohej. “Është e vështirë të imagjinosh se dy fuqi të mëdha socialiste të ndahen; është e pamundur ... duhet të kemi besim dhe vendosmëri” (Wang, 2011, 30). Sulmi i parë publik i Hrushovit mbi Kinën dhe Maon u bë në një takim të udhëheqësve të vendeve të Traktatit të Varshavës në shkurt të 1960-ës. Hrushovi sulmoi Kinën për qëndrimet e saj në konfliktin sino-indian dhe u drejtua me fyerje personale për Maon. Delegacioni kinez u vendos në vështirësi. Këtu ishte hera e parë që edhe shqiptarët u gjendën përballë përplasjes Kinë-

BRSS; pavarësisht se ishin në dijeni të konfliktit për shkak të takimeve dypalëshe që kishin pasur me kinezët.

Kina vendosi t'i përgjigjet Hrushovit duke e zhvendosur debatin – siç ishte karakteristikë e marrëdhënieve ndërmjet vendeve socialiste; edhe Stalini kishte bërë të njëjtën gjë me Titon – në nivel ideologjik. Kina boton në Prill tre artikuj interpretues mbi marksizëm – leninizmin duke hedhur ide se BRSS-së po rrëshqiste drejt revizionizmit. Pak ditë më vonë, më 1 maj, ndodh i ashtuquajti 'incidenti i avionit U-2' ku një avion spiunazhi amerikan u rrëzua nga Bashkimi Sovjetik dhe solli tensionimin e situatës në prag të samitit të Parisit. Kinezët po bënë gjithçka ishte e mundur për të parandaluar afrimin e BRSS-së me SHBA-në dhe e shfrytëzuan në maksimum këtë incident. Gjithandej në Kinë u bënë demonstrime masive nëpër sheshe dhe kërkonin reagim të fortë të BRSS-së ndaj provokacioneve amerikane. Hrushovi mbajti qëndrim të ashpër çka çoi edhe në dështimin e samitit të Parisit. Kjo ishte fitore për kinezët por e pamjaftueshme pasi Mao ishte i bindur se “strategjia themelore e Hrushovit për të dominuar botën nëpërmjet bashkëpunimit BS-SHBA nuk kishte ndryshuar” (Wang, 2011, 34).

Në kulmin e shkëmbimeve jomiqësore, në Pekin mbërrin një ftesë në fillim të Qershorit për organizimin e një konference të partive komuniste në kuadër të Kongresit të Tretë të Partisë Komuniste të Rumanisë. Konferenca ishte organizuar qëllimisht nga Moska për të kryqëzuar Kinën dhe Partinë Komuniste Kineze. Hrushovi sulmoi kinezët si ‘dogmatikë’ dhe ‘nacionalistë’. Të gjitha partitë komuniste e vendeve satelite mbajtën qëndrime dënuese ndaj komunistëve kinezë, me përjashtim të Shqipërisë e cila nuk pranoi të nënshkruajë deklaratën e takimit.

Mao mblodhi byronë politike menjëherë pas kthimit të delagacionit nga Bukureshti dhe parashtroi parimet e një politike të dyfishtë ndaj BRSS-së. Mao u shpreh se rruga kineze e veprimit ishte “këmbëngulja tek principet dhe çuarja para e betejës” por në të njëjtën kohë “këmbëngulja tek uniteti sepse kjo është nevojë e të dyja partive dhe në fakt ekziston baza për unitet”. Në pikëpamjen e tij “Hrushovi nuk është i pandryshueshëm dhe ... qëllimi i zhvillimit të betejës kundër tij është ende uniteti” (Wang, 2011, 39). Hrushovi e intensifikoi përpjekjen për ‘dorëzimin’ e Kinës duke marrë një sërë masash shtrënguese si tërheqja e specialistëve sovjetikë nga Kina dhe fillimi i një politike represioni ndaj Shqipërisë që shihej si *proxy* i Kinës në përplasjen e madhe. Kina – në llogaritë e Hrushovit – e gjendur në vështirësi të mëdha ekonomike dhe nën presionin

amerikan, do të pajtohej me politikat e tij. Në fakt, presioni dhe rezultate të kundërta. Kinezët nuk besojnë tek e keqja dhe nuk frikësohen nga presioni” – shprehej Mao – ‘duhet të dëshmojmë kurajo morale’ (Wang, 2011, 41)

Stacioni i rradhës i shkëmbimeve ndërmjet BS-së dhe Kinës ishte mbledhja e 81 partive komuniste në Moskë në nëntor 1960. Mao e kishte porositur delegacionin kinez që të kërkonte pajtimin dhe jo konfliktin me BRSS-në. Të njëjtën gjë kishte për qëllim edhe Hrushovi, i cili pas presionit nuk kërkonte t’i fuste zhvillimet në rrugë pa kthim. Ai zhvilloi një takim paraprak me delegacionin kinez dhe u kujdes t’u shpjegonte se qëndrimi i tij do të ishte konstruktiv. “Asnjëri nga ne nuk bën dot pa tjetrin” – u shpreh Hrushovi – “mosmarrëveshjet janë të pashmangshme. Ndonjëherë mund të shkullim dhe flokët, por gjithsesi duhet të jemi të bashkuar” (Wang, 2011, 47).

Kinezët e perceptuan qëndrimin e Hrushovit si përpjekje për t’i vënë në gjumë. Të ndikuar edhe nga zhvillimet e prillit dhe të qershorit, ata nuk besonin se sovjetikët nuk do të qëndronin pa sulmuar kinën dhe për këtë arsye vendosën të sulmojnë ashpër në Konferencë. Nga data 10 nëntor deri në 1 dhjetor kishte një seri negociatash ndërmjet kinezëve dhe sovjetikëve dhe konference ishte në prag të dështimit teksa kinezët kishin kërcënuar se nuk do të nënshkruanin deklaratën. Më 1 dhjetor u gjet rruga e kompromisit pasi të dyja palët kishin lëshuar ndaj njëra-tjetrës dhe u nënshkrua deklarata e përbashkët e konferencës së Moskës.

Përfaqësuesi i delegacionit kinez në konferencën e Moskës do të shprehej se duke patur parasysh se SHBA-të “do të shfrytëzojnë vështirësitë tona dhe do të zhvillojnë ndonjë aventurë ushtarake kundër nesh me Çai Kai Shinë, ne nuk kemi alternativë tjetër veç përmirësimit të marrëdhënieve me Bashkimin Sovjetik” (Wang, 2011, 52). Është e qartë se BRSS konsiderohej nga Kina si instrument i balancimit të fuqisë dhe kërcënimit amerikan. Me këto konstatime pajtohet edhe Mao, i cili përjashtoi mundësinë e veprimit sipas qasjes shqiptare. “Përsa i përket marrëdhënies me BS-në, nuk do të thotë që të adoptojmë mënyrën shqiptare ...të përdorim çdo formë për të shmangur dhe vonuar ndarjen, madje është më mirë mbajtja e një gjendjeje jomiqësore, por jo ndarja e hapur” (Wang, 2011, 62).

Moska po e shihte gjithnjë e më shumë Kinën si faktor pengues për detantën ndërmjet saj dhe fuqive perëndimore. Ata vijuan më tej me politikën shtrënguese ndaj Kinës dhe veçanërisht ndaj Shqipërisë. Bashkimi Sovjetik kaloi në mars në samitin e Paktit të

Varshavës një rezolutë që dënonte Shqipërinë, Në maj tërhoqi nëndetëset dhe mjetet e tjera ushtarake nga Shqipëria ndërsa në Gusht e përjashtoi Shqipërinë de facto nga Traktati i Varshavës. Pekini ishte përpjekur me të dyja palët për të ulur tensionet dhe për të gjetur një *modus vivendi* pa shkuar në qëndrime drastike. Moska po ashtu u përpoq në tetor të vitit 1961 t'i hiqte Kinës statusin që kishte në Traktatin e Varshavës. Kinezët ishin të bindur se sjellja e Moskës ndaj Shqipërisë, nuk ishte qëllim në vetvete, por instrument presioni ndaj Pekinit.

Kongresi i 22-të i PK të BRSS-së i mbajtur më 17-31 tetor 1961 do të shërbente si pika kulmore që çimento aleancën e Kinës me Shqipërinë dhe shënoi fillimin e fundit të aleancës me BRSS-në. Hrushovi – duke parë vështirësitë ekonomike të Kinës dhe Shqipërisë dhe perceptimin e ekzagjeruar të këtyre dy vendeve për mjedisin kërcënues ndaj sigurisë së tyre – mesa duket mendonte se do të 'nënshtronte' Kinën e për pasojë edhe Shqipërinë. Reagimi i Kinës ishte i fortë dhe e cilësoi denoncimin e hapur të Shqipërisë si të papranueshëm. Zhou Enlai i tha Hrushovit se kjo nuk ishte sjellje e denjë ndaj një partie simotër, por Hrushovi reagoi në mënyrë të vendosur. "Ne kemi pas nevojë të madhe për mbështetjen tuaj. Por tani është ndryshe, ne jemi në një pozitë më të mirë dhe do të ndjekim mënyrën tonë" (Wang, 2011, 61).

Edhe pas këtij debati, kinezët u përpoqën të mos mbyllnin rrugët e komunikimit me BRSS-në, por incidenti i largimit masiv të popullsisë kazake nga provinca e Xinjiang-ut drejt BRSS-së me mbështetjen e sovjetikëve dhe konflikti sino-indian i vitit 1962, ndryshuan plotësisht marrëdhënien ndërmjet vendeve. Kur Moska njoftoi Pekinin se ata po negocionin me SHBA-në një marrëveshje për ndalimin e përhapjes së armëve bërthamore; Pekini tanimë e shihte Moskën si konkurrent dhe burim kërcënimi dhe jo si aleat. Zhang Hanfu vërejti se "disa thonë se 'vëllezërit mbeten vëllezër', por ky vëlla është vëlla i keq, një vëlla i madh revizionist (Wang, 2011, 65). Kina filloi ta shihte BRSS-në në terma të politikës së fuqive të mëdha dhe ishin të bindur se BRSS më së paku nuk mund të bashkëpunonte me SHBA-në kundër Kinës. "Për shkak se është një fuqi e madhe, është e pamundur për Bashkimin Sovjetik të bashkëpunojë plotësisht me SHBA-të ... SHBA-të ende i frikësohen Bashkimit Sovjetik, sepse Bashkimi Sovjetik është kërcënimi më i madh ndaj Shteteve të Bashkuara dhe Bashkimi Sovjetik po ashtu i frikësohet më së shumti Shteteve të Bashkuara," konstantonte Zhang Yan (Wang, 2011, 66). Kina kalon nga *politika e jashtme e njëanësisë* në një politikë të jashtme mbijetese

ku si instrument fuqie përdorej dogmatizmi ideologjik; një përputhje ‘fatlume’ me politikën e jashtme të Shqipërisë.

7.2 Aleanca Shqipëri-Kinë në perspektivën shqiptare

Aleanca e Shqipërisë me Kinën është thellësisht produkt i kontekstit strategjik dhe ideologjik të krijuar gjatë Luftës së Ftohtë pasi Shqipëria me Kinën nuk kishin ndonjë kontakt politik dhe ekonomik para kësaj periudhe. Kushtet për afrimin e Shqipërisë me Kinën ishin qëndrimet e përbashkëta të dy vendeve në raport me *procesin e destalinizimit*; *afrimin me Jugosllavinë*; dhe *politikën e bashkëjetesës paqësore* të promovuar nga Hrushovi. Profesori William Griffith argumenton në mënyrë të thelluar ngjashmërinë e qëndrimeve thuajse identike të Shqipërisë dhe Kinës mbi politikën e Hrushovit dhe zhvillimet ndërkombëtare, qoftë edhe përpara vendosjes së kontakteve të shpeshtë ndërmjet vendeve (Griffith, 1963). Por pavarësisht se vendet dëshmojnë një *outlook* të njëjtë për politikën ndërkombëtare që në mesin e viteve 50-të, këto shërbyen si kushte të domosdoshme, por nuk ishin kushte të mjaftueshme për krijimin e aleancës. Pavarësisht qëndrimeve të afërta, në optikën e politikës shqiptare nuk shfaqet ideja e një aleance alternative me Kinën si mënyrë kundërbalancimi për Bashkimin Sovjetik.

Vizita e parë e nivelit të lartë e Shqipërisë në Kinë është zhvilluar në vitin 1956, me rastin e Kongresit të Tetë të PKK-së, pasi Hrushovi kishte mbajtur fjalimin e famshëm në Kongresin e XX-të të PK të BRSS-së. Nuk ka të dhëna dokumentare që të dëshmojnë se çfarë është diskutuar dhe për qëndrimet e palëve ndaj fjalimit të Hrushovit por një prej pjesëmarrësve në takim, Ramiz Alia dëshmon në kujtimet e tij se “... delegacionit tonë, qëndrimi i kinezëve ndaj Stalinit i pëlqente. Të dy palët e çmonin Stalinin si udhëheqës të madh dhe nuk ishin dakord me raportin sekret të Hrushovit” (Alia, 2010, 248).

Një tjetër vizitë e nivelit të lartë e zhvilluar nga Shqipëria në Kinë është ajo e shtatorit 1958 e cila kryesohej nga Ministri i Mbrojtjes, Beqir Balluku. Kinezët ia rikthyen vizitën Shqipërisë në nivelin e Ministrisë të Mbrojtjes një vit më vonë kur mbërriti Pin De Huai. Kjo vizitë korrespondoi ose ishte e rregulluar të korrespondonte me vizitën e Hrushovit në Tiranë. Në kushtet e një tensioni triangular, Tiranë u shndërrua në qendrën e politikës botërore. Por edhe nga këto vizita nuk kuptohet ndonjë gjë e veçantë me interes për aleancën Shqipëri-Kinë. Një ndër ngjarjet themelore në zhvillimin e aleancës është një vizitë e zhvilluar nga një delegacion shqiptar në Pekin në vitin 1960, pasi BRSS kishte sulmuar ashpër Kinën në një takim të Traktatit të Varshavës, e cila shkaktoi tension të

madh tek sovjetikët. Kjo vizitë duket se ka shërbyer si shkaku për rritjen e represionit të BRSS-së mbi Shqipërinë. Nuk ka të dhëna dokumentare që mund të zbardhin se çfarë ka ndodhur në këtë takim, por nga dëshmia e Hrushovit në kujtimet e tij, është e qartë se që nga ky moment ai kishte filluar ta shihte me dyshim afrimin e Shqipërisë me Kinën. Hrushovi thotë se:

“...kur marrëdhëniet tona (me Kinën) po ftoheshin gjithnjë e më shumë, një delegacion shqiptar shkon në Kinë ... por rezultoi se vizita e delegacionit shqiptar kishte tjetër qëllim. Ne u shashtisëm kur dëgjuam se çfarë bisedash po bënin kinezët me shqiptarët ... kur delegacioni kaloi nëpërmjet Moskës, një anëtare e Byrosë Politike të PPSH-së, Liri Belishova, shkoj të takonte shokun Andropov ... ajo ishte avokate e miqësisë me Bashkimin Sovjetik dhe na tregoi në mënyrë miqësore për diskutimet që ishin zhvilluar në Pekin, pasi ishte shokuar nga prirja e tyre antisovjetike. Ajo raportoi se ishin kinezët që e kishin filluar bisedën por shqiptarët ishin përgjigjur pozitivisht dhe i kishin mbështetur argumentet anti-sovjetike të Pekinit ... Mehmet Shehu po trajtohej në atë kohë një spital sovjetik dhe Andropovi shkoj ta takonte Andropovi i tha Shehut se kishin marrë këtë informacion dhe madje i tregoi edhe se nga kush e kishin marrë ... Sapo njeriu ynë u nda nga Shehu, ky i fundit hoqi rrobat e spitalit dhe fluturoi në Shqipëri. Një gjueti e përgjithshme shtrigash u zhvillua kundër njerëzve që mbështesnin miqësinë me Bashkimin Sovjetik” (Khrushchev, 2007, 478).

Hrushovi e kishte shumë seriozisht çështjen e Liri Belishovës dhe Koço Tashkos pasi këtë problem ia ngre Enver Hoxhës edhe në takimin e 12 nëntorit 1960 në Moskë, katër ditë para fjalës së Hoxhës në mbledhjen e 81 partive. Është e qartë se ky moment ka shqetësuar shumë edhe Enver Hoxhën. Ai dëshmon në një nga veprat e tij se i kishte dërguar një letër Liri Belishovës në qershor të vitit 1960 ku e akuzonte për qëndrim të padrejtë. Hoxha shprehej se:

“Byroja Politike mendon se ti ke bërë një gabim të rëndë duke informuar ambasadën sovjetike në Pekin për sa të thanë shokët kinezë, sepse së pari, ti akoma s’kishe informuar udhëheqjen e Partisë tënde dhe as kishe aprovimin e saj; së dyti, ato nuk ishin çështje të Partisë sonë dhe nuk të përkiste ty të informoje sovjetikët; dhe së treti, ti e dije mendimin tonë, që këto mosmarrëveshje duhet të zgjidhen në rrugë dhe në formë marksiste-leniniste” (Hoxha, 1980, 17).

Nga ky moment, marrëdhënia e Shqipërisë me BRSS-në hyn në një cikël veprimesh dhe keqperceptimesh të qëllimeve të ndërsjella. Para këtij momenti, nuk ka të dhëna që kishte një projekt të Shqipërisë për t’u prishur me BRSS-në dhe për t’u lidhur me Kinën. Dyshimin e BRSS-së për mos besnikërinë e Tiranës e vulosi përfundimisht takimi i qershorit i partive komuniste në Bukuresht. Sulmi i ashpër i Moskës ndaj Pekinit kërkonte që Tirana të merrte një anë. Pozita e Shqipërisë dhe e Enver Hoxhës duket se ka qenë shumë e vështirë. Të dhënat tregojnë se ai kishte qëndruar me ditë të tëra duke

komunikuar intesivisht me delegacionin shqiptar në Bukuresht të kryesuar nga Hysni Kapo.

Hoxha më vonë kujton se i kishte shpjeguar Kapos se “po ta firmosim një deklaratë të tillë me gabime parimore dhe pa arritur qëllimin tonë që të vihen mirë në dukje gabimet e Hrushovit dhe grupit të tij, atëherë ky grup ka triumfuar dhe Kina mbetet e dënuar”. Ndërsa nga ana tjetër “po të mos e firmosim, u japim një armë tjetër grupit të Hrushovit për të na akuzuar që ne s’firmosim një deklaratë të drejtë, prandaj bëni përpjekje të ndreqni deklaratën sipas parimeve tona” (Hoxha, 1980, 286). Ai i kërkonte Kapos që të qëndronte gjakftohtë dhe të mos prononcohej për mosmarrëveshjet ndërmjet Kinës dhe Bashkimit Sovjetik. Por Shqipëria nuk mund të ndryshonte përmbajtjen e deklaratës, kështu që ose e nënshkruante ose jo. Shqipëria vendosi të mos e nënshkruajë me besimin se BS dhe Kina do të gjenin një rrugëzgjidhje; por ngjarjet nuk rrodhën kështu.

Hrushovi vendosi t’u jepte një mësim shqiptarëve me besimin se në kontekstin që gjendej Shqipëria, udhëheqësit komunistë shqiptarë do t’i nënshtroheshin vullnetit të BRSS-së. Ofensiva e Moskës u kombinua me ndërprerjen e ndihmave ekonomike; tërheqjen e specialistëve sovjetikë; presionet për tërheqjen nga baza ushtarake sovjetike dhe ekspozimin e sigurisë së Shqipërisë; përpjekjen për të krijuar çarje brenda PPSH-së dhe për të nxitur një rebelim të mundshëm kundër Hoxhës. Kjo përpjekje e Hrushovit dha rezultate të kundërta pasi udhëheqja shqiptare ishte e bindur se çdo qëndrim i ndryshëm nga rezistenca do të kishte pasoja fatale për ta. Kjo është dhe racionalja e fjalimit të Hoxhës në mbledhjen e 81 partive komuniste në Moskë në nëntor 1960. Ndryshe nga çfarë u konsiderua gjerësisht nga shtypi perëndimor dhe historiografia shqiptare, ai nuk ishte fjalim force; por reflektim i një situatë pa zgjidhje në të cilën ishte vendosur regjimi i Tiranës. Hoxha ishte në tension të madh, madje refuzoi edhe qëndrimin në vilën që i kishin rezervuar sovjetikët. Ai qëndroi për ditë të tëra në ambasadën shqiptare në Moskë. Sovjetikët u përpoqën në disa takime paraprake me delegacionin shqiptar, ndër të cilët edhe takimi i Hrushovit me Hoxhën, që ta bindin këtë të fundit që të shamngte ndarjen nga Bashkimi Sovjetik. Hrushovi i thotë Hoxhës se nuk kishte arsye se përse Shqipëria po mbante një qëndrim të tillë ndaj BRSS-së. Hoxha përgjigjet se ishte Bashkimi Sovjetik që kishte ndryshuar sjellje. “Ne kemi pasur mosmarrëveshje edhe më parë, si për shëmbull mbi jugosllavët, por ndryshimi i sjelljes ndodhi pas Bukureshtit” – shprehet Hoxha – “... e dini ju se çfarë ka thënë ambasadori juaj ... Ai ka vënë në dyshim se kujt do t’i qëndronte besnike ushtria shqiptare”.

Diskutimi ndërmjet palëve vijon i tensionuar dhe pala sovjetike ngre çështjen e tërheqjes së nëndetëseve sovjetike nga baza e Vlorës. “Nëse ju do të lëvizni bazën do të jetë gabim shumë i rëndë. Ne kemi luftuar pa bukë, pa këpucë ...” – thotë Hoxha. Hoxha shpjegon se e ka kërkuar këtë bazë që prej kohës së Stalinit dhe se kjo nuk mund të lëvizet. “Unë mbroj interesin e vendit tim. Territori na përket ne, nëndetëset ju dhe ne së bashku kampit” (CWIHP, 1960). Diskutimi tensionohet aq shumë sa që delegacioni shqiptar ngrihet dhe largohet nga salla. Gjatë diskutimit, çështja e Kinës nuk ngrihet përpos rastit kur Hoxha i përmend Hrushovit se në materialin që sovjetikët i kishin dhënë paraprakisht Kinës, Shqipëria akuzohej për veprimtari anti-sovjetike.

Në fjalimin e datës 16 Nëntor, Hoxha sulmoi fort Hrushovin dhe e akuzoi për konspiracion kundër udhëheqjes së PPSH-së dhe Shqipërisë. Hrushovi nga ana e tij e sulmoi Hoxhën madje duke përdorur edhe fjalë të ulëta që tregonin nivelin e nervozizmit që kishte shkaktuar fjala e Hoxhës. Menjëherë pas kësaj dite, Hoxha u largua me tren nga Moska duke treguar kujdes të veçantë dhe frikë nga ndonjë incident i mundshëm. Të dhënat që flasin për një përpjekje të sovjetikëve për një grusht shteti me anë të Ministrit të Mbrotjtjes Beqir Balluku, nuk mund të konfirmohen nga dokumentet. Madje ngjan e çuditshme që sovjetikët t’i ishin drejtuar Ballukut, kur ai njihej për besnikërinë ndaj Hoxhës dhe Hrushovi personalisht kishte përbuzje të madhe për të dhe këtë e dëshmon në takimin me Hoxhën dhe në kujtimet e tij.

Konflikti që kishte lindur nuk u bë i ditur në Tiranë dhe kishte një prirje për të vepruar sipas rrjedhës që do të merrnin ngjarjet. Nuk është e qartë se çfarë roli kishte luajtur garancia e Pekinit për të ndihmuar Shqipërinë në rast të prishjes së marrëdhënieve me BRSS-në, por nga materialet kineze të shqyrtuara më sipër, ata nuk kishin besuar se marrëdhëniet ndërmjet Tiranës dhe Moskës do të shkonin deri në këtë pikë. Kjo dëshmohej në një seri takimesh të palës shqiptare me palën kineze ku kinezët vijnë të flasin për rëndësinë e unitetit, ndërsa shqiptarët e kishin vendosur se me Moskën nuk mund të kishte më komunikim. Gjatë një takimi të Zhou Enlai me ambasadorin shqiptar Reis Malile më 21 Gusht 1961, raportohet për përpjekjet që po bëheshin për të pajtuar BRSS-në me Shqipërinë, ndërkohë që vetë marrëdhëniet sino-sovjete ishin shumë të tensionuara. “Që të pajtojmë Shqipërinë me Bashkimin Sovjetik është më e vështirë se pajtimi i Kinës me Bashkimin Sovjetik”. Kjo për shkak se Kina është vendi i madh dhe prishja e këtyre marrëdhënieve do të kishte pasoja të mëdha ndërkombëtare, prandaj sovjetikët ishin të prirë për gjetje kompromisi. “Po sovjetikët nuk do të bënin të njëjtën

gjë me Shqipërinë. Ata mendojnë se PPSH-ja është e vogël, që Shqipëria është shumë e vogël dhe përdorin çdo mjet për ta nënshtuar.” Për Zhou Enlai, kjo bëhet pasi nëse BS do të çedonte me Shqipërinë, kjo do të inkurajonte – në bindjen e tyre – “partitë e tjera në Europë duke mos iu bindur ‘shkopit që mban rendin’”.

Moska përshkallëzoi presionin ndaj Tiranë, ndërsa Tirana filloi gjithnjë e më shumë të përdorte retorikë akuzuese ndaj ‘revizionizmit’ të Hrushovit. BRSS ndërpreu të gjitha ndihmat; tërhoqi të gjithë specialistët sovjetik; tërhoqi, pas një marrëveshjeje të vështirë me Tiranën, tetë nëndetëset nga baza e Pasha Limanit; përjashtoi de facto Tiranën nga Traktati i Varshavës. Të gjitha këto gjatë vitit 1961, derisa në Kongresin e XXII-të të PK të BRSS-së, Hrushovi sulmoi ashpër Enver Hoxhën dhe PPSH-në. Kinezët reagues në mbrojtje të Shqipërisë dhe përfundimisht Kina shkëmbeu vendin me BRSS duke u bërë aleati kryesor i Shqipërisë. Marrëdhëniet shqiptaro-kineze u thelluan teksa ndihma ekonomike dhe teknike e Kinës – në një kohë kur vetë Kina po kalonte periudhën e krisës së madhe të urisë – e shpëtuan Shqipërinë nga falimentimi i shtetit. Marrëdhënia ndërmjet Shqipërisë dhe Kinës kulmoi në Janar të vitit 1964, teksa kryeministri i Kinës, Zhou Enlai mbërriti për një vizitë 10 ditore në Shqipëri. Gjatë kësaj vizite u ‘formalizua’ aleanca, por gjithsesi kjo aleancë mbeti e parregulluar me anë të një traktati që do të përcaktonte të drejtat dhe detyrimet e vendeve të angazhuara në aleancë.

Aleanca ndërmjet Shqipërisë dhe Kinës është ndikuar në vijim edhe nga vetë raportet e Kinës me BRSS-në; kur Kina shihte përmirësim të marrëdhënieve me BRSS-në përpiquej të ndikonte Tiranën për ulje të toneve retorike anti-sovjetike; kur tensioni ndërmjet Kinës dhe BRSS-së shtoej, po ashtu ngriheshin tonet nga udhëheqja shqiptare. Por, siç do të shohim më poshtë, pavarësisht se aleanca zgjati për thuajse 18 vjet, ajo nuk ka qenë e njëtrajtshme, dhe veçanërisht pas vitit 68-të ka zbehje të saj. Lidhja e Shqipërisë me Kinën – në pikëpamjen e udhëheqës shqiptare – duke se është orientuar kryesisht nga dy faktorë: (i) faktori ekonomik, pasi Kina ishte i vetmi vend që për shkak të interesave të saj kontekstuale politike, mund të plotësonte nevojat imediate ekonomike të Shqipërisë; (ii) faktori ideologjik – i cili ka luajtur një rol të dyfishtë pasi *së pari*, garantonte vijimësinë e politikës së jashtme të Shqipërisë dhe *së dyti*, ofronte mburojë ideologjike në betejën me Bashkimin Sovjetik; (iii) faktori gjeostrategjik, në kuptimin se largësia gjeografike e Kinës zbehte interesat e saj në rajonin e Ballkanit dhe në këtë kuptim nuk krijonte ndërlikime të raporteve të Shqipërisë me vendet e rajonit dhe fuqitë e tjera të

përfshira në çështjet e Ballkanit. Faktori i sigurisë – duket se ka luajtur një rol marginal në fillesat e aleancës, pasi edhe në perceptimin e udhëheqjes shqiptare, Kina nuk mund të ofronte garanci për sigurinë e jashtme të Shqipërisë.

7.3 Ndryshimi i kontekstit strategjik dhe rënia e aleancës Shqipëri-Kinë

Aleanca e Shqipërisë me Kinën ndërmjet viteve 1961-1969 kalon në një periudhë intensifikimi për shkak të vetë kontekstit politik ndërkombëtar dhe politikës së Jashtme të Kinës e cila ishte e fokusuar (i) në dekurajimin e kërcënimit të BRSS-së dhe të SHBA-së (ii) luajtjen e një roli udhëheqës në promovimin e revolucionit ndërkombëtar. Nga ana tjetër, politika e jashtme e Shqipërisë kishte për objektiv dekurajimin e kërcënimit rajonal dhe ruajtjen e pastërtisë ideologjike të politikës së jashtme si kundërvënie ndaj ‘imperializmit amerikan’ dhe ‘revizionizmit sovjetik’. Në këtë kuptim, ka një përputhje ndërmjet politikës së jashtme të dy vendeve dhe divergjencat ideologjike dhe politike të Shqipërisë me Kinën ishin të kufizuara. Në nivel politik, Kina kishte qasje më pragmatike në raportin e saj me BRSS-në, pavarësisht konflikteve kufitare me të, dhe përpjeqej që të shfrytëzonte momentet për të shtensionuar marrëdhëniet. Kjo edhe për shkak se pozita e saj ishte përforcuar pas zotërimit të armëve bërthamore dhe rezistencës që shfaqti në konfliktin e parë ndërkufitar me BRSS-në. Ndërsa Shqipëria kishte qëndrim më radikal dhe nuk pranonte të kishte ndonjë kontakt politik me BRSS-në. Kjo divergjencë shfaqet edhe në momentin kur Hrushovi detyrohet të largohet nga pushteti, moment i cili u pa nga Kina si një mundësi pajtuese ndërmjet dy vendeve. Në një takim të ambasadorit të Kinës me kryeministrin e Shqipërisë Mehmet Shehu, menjëherë pas kësaj ngjarjeje, ky i fundit shprehet se nuk duhet të kemi iluzione për ndryshimin e politikës së BRSS-së. “Përderisa pasuesi vijon të jetë një anëtar i klikës së Hrushovit, nuk është tranzicion në vetvete, por diçka e stisur nga vetë Hrushovi nëpërpjekje për t’i hedh hi syve popullit sovjetik dhe për të shpëtuar atë që mund të shpëtohet. Heqja e Hrushovit është një kthesë 30 gradë jo një kthesë 180 gradëshe” (CWIHP, 1964).

Aleanca fillon dhe ndërlikohet në momentin që në Kinë fillon të konsolidohet ideja e një politike botërore trekëndore ndërmjet SHBA-së, BRSS-së dhe Kinës. Problemet që fillojnë dhe shfaqen janë të njëjta me ato të marrëdhënies së Shqipërisë me BRSS-në para prishjes së marrëdhënieve. Kina – e angazhuar në politikën ndërkombëtare tanimë si fuqi e madhe – kërkonte të ndikonte politikën e jashtme të Shqipërisë, e cila nuk ishte e gatshme të ‘sakrifikonte’ pavarësinë e politikës së saj të Jashtme. Marrëdhënia shfaq në

zhvillimin e saj të njëjtat problematika që kishte ajo me Bashkimin Sovjetik; pavarësisht se kinezët ishin më luajal dhe nuk ka prova të përfshirjes së tyre në çështjet e brendshme të Shqipërisë.

Një ndër momentet e parë është viti 1968 kur BRSS ndërhyr për të shtypur revolucionin në Çekosllovakia dhe e pushton Pragën; çka shënon dhe fillimin e politikës së jashtme të Brezhnjevitet për 'sovrانيتetin e kufizuar'. Sipas kësaj doktrine, politika e 'bashkëjetesës paqësore' nuk binte ndesh me të drejtën e BRSS-së për të mbrojtur regjimet komuniste dhe për të ndryshuar regjimet në vendet e tjera. Kjo ndezi një klimë të re frike në Ballkan dhe veçanërisht u përjetua me frikë nga regjimi komunist në Shqipëri. Pavarësisht se në nivel retorike, SHBA-ja dhe BRSS-ja ishin dy superfuqi njëllor imperialiste, kërcënimin kryesor për sigurinë e vendit dhe regjimit mendohej se e përbënte Bashkimi Sovjetik. Enver Hoxha dënon ashpër pushtimin e Çekosllovakisë nga BRSS si dëshmi e imperializmit të revizionistëve sovjetikë. Pushtimi i Çekosllovakisë u dënua edhe nga Jugosllavia dhe për herë të parë që prej 1948, ata marrin angazhim për ndihmë reciproke në rast se BRSS do të vendoste për pushtimin e Jugosllavisë apo Shqipërisë. Mbështetja e Shqipërisë u theksua edhe në një artikull të Zërit të Popullit në shtator 1969: "Ne ripohojmë se jemi vëllezër me popujt e Jugosllavisë dhe në qoftë se pavarësia e tyre rrezikohet ne do të jemi krah tyre" ("Populli shqiptar dënon sulmin ndaj Çekosllovakisë", *Zëri i Popullit*, 4 shtator 1969, 4).

Përveç qëndrimeve publike të dy vendeve; Enver Hoxha komunikoi edhe me Titon nëpërmjet Fadil Hoxhës i cili duket se shkëmbyer garancitë reciproke. Shqipëria vendosi të braktiste traktatin e Varshavë edhe *de jure* me një fjalim të ashpër dhe denoncues të kryeministrit Mehmet Shehu. Pushtimi i Çekosllovakisë dhe perceptimi i kërcënimit rajonal shtyn Enver Hoxhën dhe elitën politike komuniste të mendojë për mbrojtjen frontale të vendit. Doktrina e 'sovrانيتetit të kufizuar' shkaktoi të njëjtin shqetësim edhe në Kinë ku udhëheqja e Partisë Komuniste Kineze i druhej një veprimi të ngjashëm të BRSS-së edhe në Kinë. Fjalimi i Zhou Enlai në Ditën Kombëtare më 1 tetor 1968 e përmendi këtë mundësi me qëllim që të përgatiste popullin kinez. Ndërkohë numri i trupave ushtarake sovjetike në kufirin me Kinën ishte rritur ndjeshëm çka e shtoi frikën e kinezëve. Shefi i Shtabit të Ushtrisë së Kinës, Huang Yung Sheng, i ndodhur në një vizitë në Tiranë, përshëndeti qëndrimin e Tiranës për pushtimin e Jugosllavisë dhe shprehu mbështetjen e plotë të Kinës për sigurinë e Shqipërisë.

Ishulli i kontestuar Zhenbao në lumin Usuri u bë objekti qëndror i konfliktit ndërmjet Kinës dhe Rusisë. Pas disa përplasjeve ndërmjet trupave kineze dhe sovjetike, BRSS paralajmëroi në Shkurt 1969 se ushtarët sovjetikë do të qëllonin mbi patrullat kineze që do të gjendeshin në Ishull. Kinezët shtuan trupat në ishull dhe krijuan një pritë për patrullat sovjetike e cila rezultoi në një konflikt me 31 ushtarë sovjetikë dhe 20 kinezë të vdekur. Sovjetikët kërkuan të hakmerren dhe me 15 mars shpërtheu një konflikt ku u përfshin mjete të rënda ushtarake. Marrëdhëniet ndërmjet dy vendeve kapën nivelin më të ulët, madje pati zëra nga BRSS se do të përdornin sulm bërthamor mbi Kinën. Konflikti u izolua por pati reperkursione të mëdha në marrëdhëniet ndërmjet dy vendeve dhe në politikën e jashtme të Kinës. “Teksa konflikti sino-sovjet dukej në sipërfaqe si mosmarrëveshje mbi ideologjinë, marrëdhënia ishte prishur sepse këto vende e shihnin njëri-tjetrin si kërcënime potenciale ndaj sigurisë. Konflikti i interesave ndërmjet tyre bëri që të kalonte në plan të dytë interesin e përbashkët të rezistencës ndaj influencës amerikane” (Roy, 1998, 28). BRSS – si një vend i industrializuar i pajisur me armë bërthamore që kontrollonte një perandori me shtete satelite – ishte fuqi që donte statukuonë, e interesuar për të menaxhuar sistemin ndërkombëtar duke shmangur konfliktin me SHBA-të. Kina nga ana tjetër – një vend i pazhvilluar, i turpëruar dhe irredentist – ishte e pakënaqur dhe përpiquej të zinte një pozicion më të favorshëm në sistemin ndërkombëtar (po aty). Këtu qëndron edhe themeli i politikës së re të jashtme të Kinës që formon edhe atë që quhet ‘trekëndëshi strategjik’.

“Trekëndëshi strategjik i referohet marrëdhënies në të cilën Kina kishte pozicion elastik përkundrejt SHBA-ve dhe Bashkimit Sovjetik duke i dhënë mundësi Pekinit që t’i manovronte dy fuqitë duke i kundërvënë ndaj njëra-tjetrës” (Roy, 1998, 29). Marrëdhënia filloi me qasjen e re sino-amerikane mbështetur në antipatinë e Pekinit dhe Washingtonit ndaj Bashkimit Sovjetik. Kjo politikë jep shenjat e para në qëndrimin pajtues prapa skenave të SHBA-së me vendimin e OKB-së për të njohur RPK-në si përfaqësuesen legjitime kineze në Këshillin e Sigurimit. Kjo u pasua me një vizitë ‘sekrete’ të Henry Kissinger në Kinë, vizitë e cila hapi rrugën e takimit historik ndërmjet presidentit Nixon dhe kryetarit Mao në vitin 1972. Takimi që themeloi detantën sino-amerikane ndryshoi konfiguracionin politik ndërkombëtar duke e vendosur BRSS-në në pozita më të vështira. Marrëdhënie e joformale e sigurisë ndërmjet vendeve arriti pikun e vet në vitin 1979; vit në të cilin SHBA dhe Kina arritën normalizimin e marrëdhënieve, pasi Pekini ishte frikësuar prej pushtimit të Afganistanit nga BRSS. SHBA dhe Kina

filluan një përpjekje të përbashkët për t'iu kundërvënë Bashkimit Sovjetik në Afganistan duke ndihmuar në bashkëpunim me Pakistanin, rezistencën islamike antisovjetike në Afganistan. Deng Xiaoping, pasuesi i Maos në Kinë iu referua marrëdhënies me SHBA-në si një 'aleancë' (Roy, 1998).

Kjo politikë e re e Kinës u shoqërua me një ofensivë globale të saj për konkurrencë strategjike dhe ideologjike me Bashkimin Sovjetik. Pjesë e kësaj ofensive ishte edhe aksioni i ri politik i Kinës në Ballkanin Perëndimor që u shoqërua me përmirësimin e marrëdhënieve me Jugosllavinë dhe Rumaninë dhe që kulmoi në përpjekjen e saj për të ndërtuar një trekëndësh strategjik ndërmjet Rumanisë, Jugosllavisë dhe Shqipërisë. Interesi i Kinës – në kuadër të kundërvënies globale ndaj BRSS-së – ishte krijimi i një 'fronti antisovjetik' në kufirin perëndimor të BRSS-së, me shpresë se kjo do të sillte riorientimin e forcave nga Bashkimi Sovjetik në një zonë me interes jetik për të dhe në këtë mënyrë do të ulte nivelin e kërcënimit të Kinës. Historiografia shqiptare në masë të madhe i lidh arsyet e refuzimit nga Tirana të kësaj politike të re të Kinës me dogmatizmin ideologjik të Hoxhës dhe frikën e tij se hapja e politikës së jashtme do të kishte implikime në politikën e brendshme. Shqyrtimi i ngjarjeve dhe dokumenteve të kohës na shtyn drejt bindjes se arsyet themelore ishin strategjike. Enver Hoxha – pavarësisht sulmeve me veshje ideologjike ndaj sistemit dypolar të kontrolluar nga dy fuqitë, SHBA dhe BRSS – kishte bindjen se ishte kjo strukturë ndërkombëtare dypolare që shërbente si faktori themelor për garantimin e sigurisë së Shqipërisë dhe regjimit të tij politik. Ekuilibri i fuqisë ndërmjet BRSS-së dhe SHBA-së kishte prodhuar paqe relative që i shërbente sigurisë së Shqipërisë dhe Hoxha nuk kishte interes që kjo strukturë të shkonte drejt shpërbërjes, pasi implikimet për Shqipërinë dhe për të do të ishin të mëdha. Kritika e fortë e Hoxhës për tezën e *Tri Botëve* të Maos – pavarësisht se në pamje të parë është kritikë ideologjike – në thelbin e vet është shqetësimi se 'bota' e Maos mund të prishte ekuilibrin e forcave ndërmjet dy superfuqive që mund të shtynte BRSS-në drejt një reagimi paniku. Po ashtu Hoxha kritikoi planin kinez të trekëndëshit strategjik në Ballkan duke e konsideruar 'si projekt që do t'i vinte flakën Ballkanit', pikërisht nga frika e një reagimi të fortë të BRSS-së në kushte e zbalancimit të fuqisë në favor të aleancës sino-amerikane, në një zonë me interes jetik për BRSS-në.

Së dyti, arsyeja më imediate se përse Hoxha shqetësohej nga politika e re kineze në Ballkan është humbja e peshës së Shqipërisë në llogaritë strategjike të Kinës. Në fakt, politika e re globale e Kinës zhbënte vetë racionalen e marrëdhënieve të ngushta me

Shqipërinë. Kina e konsideronte Shqipërinë aleat së pari në betejën e saj politiko-ideologjike ndaj BRSS-së dhe aleatëve të tij; dhe së dyti, si një dritare penetrimi në sistemin ndërkombëtar nga i cili ishte tërësisht e izoluar. Politika e bashkëpunimit me SHBA-në e orientoi Kinën drejt një politike të jashtme më pragmatiste duke ulur peshën e dogmatizmit ideologjik dhe nevojën e propagandës ideologjike; ndërsa zgjidhja e çështjes së përfaqësimit të Kinës në OKB kishte hapur rrugën për integrimin e saj në sistemin ndërkombëtar. Këto zhbënë vetë racionalen e marrëdhënies së privilegjuar me Shqipërinë. Edhe nëse e konsiderojmë seriozisht përpjekjen e Kinës për të mbajtur marrëdhënien me Shqipërinë mbështetur mbi *emocionet* e marrëdhënies historike; vetë nevojat strukturore të angazhimit global e nxirrnin Shqipërinë në periferi të *outlook*-ut politik të Kinës.

Kjo është e qartë në vijimin e mëtejshëm të marrëdhënies së Shqipërisë me Kinën. Kinezët filluan të shprehnin të njëjtat rezerva që kishte shfaqur BRSS në vitet 50-të ndaj udhëheqjes shqiptare për fokusimin e tepruar në industrializimin e vendit dhe në shpenzimet e tepruara ushtarake. Zhou Enlai i thotë Ministrit të Mbrotjes të Shqipërisë, Beqir Balluku në vitin 1972 se “juve edhe jeni kundra politikës së Bashkimit Sovjetik dhe nga ana tjetër, kërkesat tuaja kryesisht qëndrojnë në materiale ushtarake. Ju kërkon i uzina ushtarake, kurse ne ju kërkojmë të zhvilloni bujqësinë”. Enlai po i rekomandonte palës shqiptare se politika e saj edhe në pikëpamje pragmatike edhe në pikëpamje ideologjike nuk ishte koherente. “Juve kritikoni Bashkimin Sovjetik që ndjek një politikë militariste dhe nga ana tjetër e kuptoni dhe e zbatoni saktësisht atë politikë për të ndërtuar vetë një shtet militarist” (Bytyçi, 58-59).

Kina filloi të zvogëlojë gradualisht ndihmat që akordonte për Shqipërinë ndërsa marrëdhënia kishte hyrë në fazën e rënies së saj. Vendimi i Shqipërisë për të mos u pajtuar me politikën e re kineze dhe vendimet e Enver Hoxhës për të spastruar partinë komuniste nga ‘elementët armiq’, spastrime që lidheshin krejtësisht me politikën e brendshme – i kishte vendosur vendet në dy prirje krejtësisht të ndryshme në zhvillimet e tyre. Kina po shkonte gjithnjë drejt de-ideologjizimit, hapjes dhe integritit në sistemin ndërkombëtar, ndërsa Shqipëria po bëhej gjithnjë e më dogmatike dhe po mbyllej drejt vetes. Këto prirje të ndryshme rezultuan në ftohjen gjithnjë e më shumë të marrëdhënieve ndërmjet vendeve, pavarësisht se udhëheqja shqiptare përpiqej ta mbante aleancën për shkak të nevojave ekonomike. Enver Hoxha – pavarësisht tensioneve me Kinën - porosiste delegacionin shqiptar që do të vizitonte Kinën në vitin 1975, të

kryesuar nga Adil Çarçani, se nuk duhet të linte të kuptonte se aleanca kishte ndryshuar. “Qëndrimet tona me shokët kinezë nuk kanë pasur dhe nuk kanë asnjë ndryshim. Miqësia jonë me ta është e thellë, e madhe, e çeliktë, prandaj kudo që të shkojë delegacioni ynë nëpër Kinë, jo vetëm që duhet ta shprehë këtë miqësi, por kjo duhet të duket në çdo rast, edhe në qëndrimet e pjesëtarëve të delegacionit” (AQSH, 1975, F.14, D.2). Raportet e ambasadorit shqiptar të kohës, Behar Shtylla tregojnë se kinezët po qëndronin gjithnjë e më të ftohtë dhe refuzues ndaj kërkesave ekonomike të Shqipërisë. Behar Shtylla raportonte se ndryshimi i politikës kineze ndaj Shqipërisë “filloi në vitin 1971, kur RP e Kinës rifitoi vendin e saj të ligjshëm në OKB, por edhe kur ajo filloi bisedimet e fshehta me SHBA-në që shpunë në vizitën e Niksonit në Kinë, në shkurt 1972; tashmë kjo politikë kishte marrë formë dhe shtat (AQSH, 1976, F.14, D.8). Aleanca po zgjaste më së shumti si inerci për shkak se në pushtet në Kinë ishte ende elita e vjetër politike e kryesuar nga Mao dhe Chou Enlai. Vdekja e Maos u pasua nga ‘lufta’ e shkurtër për pushtet ndërmjet grupit reformatör dhe ‘bandës së katërshe’. Shqiptarët i ndiqnin me ankth zhvillimet në Kinë dhe shpresonin për fitoren e grupit radikal; por me instalimin në pushtet të grupit reformatör, u krijuan kushtet finale që do të sillnin fundin e marrëdhënieve intensive të Kinës me Shqipërinë. Në kushtet kur Hoxha e kuptoi se marrëdhënia nuk kishte më shpresë – intensifikoi arsenalin e sulmeve ndaj Kinës; me një sjellje që ngjet *déjà vu* me atë që kishte pasuar tensionin dhe prishjen e marrëdhënieve me BRSS-në. Kina ndërpreu të gjitha ndihmat ekonomike për Shqipërinë dhe sqaroi me një letër të gjatë se ‘shkaktarët’ e prishjes së marrëdhënieve ishin vetë shqiptarët. Kina përshpejtoi procesin e integritit në sistemin global; duke u bërë pjesë vitale e institucioneve politike dhe ekonomike ndërkombëtare; Shqipëria u rikthye gjithnjë e më shumë drejt vetes duke hyrë në atë fazë që sot njihet gjerësisht me emërtesën ‘politika e vetëizolimit’.

KAPITULLI VIII.

Politika e vetë-izolimit, shpjegim pa përmbajtje!

Po cili është shkaku i këtyre prirjeve të ndryshme në sjelljen e jashtme? A mund t'i atribuohet kjo ndikimit të ideologjisë në vendimmarrje? Kulturave të ndryshme politike? Motivacioneve të udhëheqësve politikë? Perceptimit të pozitës ndërkombëtare të vendeve nga udhëheqësit tyre? A është 'izolimi', koncepti i duhur për të shpjeguar sjelljen e jashtme të Shqipërisë?

Studimet mbi 'politikën e vetëizolimit' japin interpretime të ndryshme mbi këtë sjellje të Shqipërisë. Barry Buzan e konsideron Shqipërinë si një vend *autistik* i orientuar gjithnjë e më shumë drejt vetes për shkak të ndërveprimit të kufizuar me sistemin ndërkombëtar; por ai nuk angazhohet në një analizë shkakësore për këtë sjellje të Shqipërisë (Buzan, 1993, 341). Samuel Huntington e sheh Shqipërinë si *vend i ndarë* (torn country); në kuptimin e vendndodhjes kulturore ndërmjet qytetërimeve të ndryshme e për pasojë si një vend me politikë të dyzuar (Huntington, 1993). Bernard Tönnies, në një studim sistematik mbi origjinën e izolacionizmit shqiptar, pretendon se kjo është karakteristikë e veçantë shqiptare dhe lidhet me kulturën e mbyllur dhe të izoluar të Shqipërisë; një kulturë përjashtuese dhe dyshuese ndaj të huajve (Tönnies, 1980). Interpretimet kulturore të 'izolimit' si shfaqje politike janë artikuluar edhe nga studiues shqiptarë. Artan Fuga e sheh sjelljen e jashtme të Shqipërisë si një proces diferencimi nga kombet e tjera – një strukturë që vijon që nga rilindja kombëtare dhe instrumentalizohet edhe nga regjimi komunist duke kulmuar në periudhën e 'vetmisë së madhe' (Fuga, 2004). Helga Turku i sheh shkaqet e izolacionizmit tek natyra e regjimit politik totalitar, i cili favorizon për shkak të natyrës së vet, mbylljen drejt vetvetes dhe mosbesimin ndaj institucioneve ndërkombëtare (Turku, 2009). Historianët narrativë e lidhin politikën e vetëizolimit me dogmatizmin ideologjik, motivin e Enver Hoxhës për të mbajtur me çdo kusht pushtetin personal dhe paranojën e tij në rritje për konspiracione të jashtme dhe të brendshme kundër pushtetit të tij (Dervishi, 2006; V. Duka, 2011; B. Fischer, 2010). Shpjegimet strukturore që privilegjojnë kulturën lokale apo ideologjinë dhe shpjegimet mentaliste që e shohin shkakun tek motivacionet; e marrin të mirëqenë 'izolimin' si koncept shpjegimor madje edhe duke humbur dallimin ndërmjet 'izolimit të brendshëm' dhe 'izolimit të jashtëm'. Këto linja kërkimore ndeshen me dy probleme themelore, teorike

dhe empirike: (i) pamundësinë për të teorizuar konceptin e *izolimit*; (ii) dhe paqëndrueshmërinë empirike të këtij përgjithësimi.

Së pari, ‘izolacionizmi’ siç përdoret në teorinë e marrëdhënieve ndërkombëtare nuk është kategori teorike, por përgjithësim empirik i një strukture sjelljeje. Termi është përdorur përgjithësisht për të përshkruar politikën e jashtme të SHBA-së në periudha të veçanta historike; si një politikë e tërhequr, e paangazhuar në rrjetin e institucioneve ndërkombëtare dhe në konfliktet ndërshtetërore. Por politika e tërhequr dhe ‘izolacionizmi’ janë dy gjëra krejtësisht të ndryshme. Ashtu siç kemi shpjeguar më lart, me ‘sistem ndërkombëtar’ nuk kuptojmë rrjetin e institucioneve globale por njësitë politike (shtetet) plus paternën e ndërveprimit ndërmjet tyre (strukturën). Institucionet ndërkombëtare dhe transkombëtare janë pjesë e sistemit; por jo sistemi në vetvete. Në këtë kuptim, shteti e ka të pamundur të abstragojë nga sistemi sepse është pjesë përbërëse e sistemit. Po aq sa është e mundur që ne të abstragojmë nga mjedisi ynë fizik dhe institucional; po aq është e mundur që shteti të abstragojë nga sistemi ndërkombëtar. Në këtë kuptim termi ‘izolim’ nuk ka kuptim; aq më pak për të shpjeguar politikën e jashtme të Shqipërisë. Shqipëria ka qenë pjesë integrale e ‘sistemit ndërkombëtar’. Pavarësisht se e paangazhuar në institucionet ndërkombëtare – pos pjesëmarrjes në strukturat e OKB-së – sjellja e saj është pjesërisht produkt i trysnive të sistemit ndërkombëtar. Kjo do të thotë se sjellja e saj është përcaktuar nga sjellja e të tjerëve dhe mënyra se si ajo e ka perceptuar sjelljen e të tjerëve; tjetër gjë se nga çfarë është ndikuar perceptimi i saj: ideologjia, kultura lokale, motivet e vendimmarrësve, etj.

Është e dukshme se Kina e pa këtë riorientim të politikës së jashtme si rrugën më të mirë për të përmirësuar pozitën e saj në sistemin ndërkombëtar; dhe në këtë mënyrë për të garantuar sigurinë kombëtare dhe integritetin e regjimit të brendshëm politik. Pozita e Kinës në ‘treëndëshin strategjik’ favorizonte pikërisht këtë sjellje. Sjellja e kundërt e Shqipërisë nuk mund të shpjegohet prej ‘dogmatizmit ideologjik, i cili më shumë paraqitet si instrument se sa si shkak; as me anë të motivacioneve të Enver Hoxhës për të mbajtur pushtetin me çdo kusht; ky është dispozicion dhe si i tillë merret i mirëqenë. Shkaku i vërtetë i sjelljes së ndryshme është mënyra se si Hoxha e perceptonte pozitën e Shqipërisë në sistemin ndërkombëtar; rreziqet, kërcënimet dhe mundësitë që buronin nga ky sistem. Kina u bë pjesë integrale e sistemit ndërkombëtar neoliberal duke përfituar aq shumë sa sot është fuqia ekonomike më e madhe e botës; ndërsa Shqipëria ndoqi rrugën

e ruajtjes me çdo kusht të ‘integritetit politik’ nëpërmjet baraslargimit nga të gjitha fuqitë e botës duke shkaktuar dramën më të rëndë ekonomike për vendin.

Së dyti, në pikëpamje empirike – pavarësisht parullës ‘të ndërtojmë socializmin me forcat tona’ – politika e jashtme e Shqipërisë në periudhën e rënies së aleancës (1971-1978) dhe pas prishjes së marrëdhënieve me Kinën ruan një prirje në rritje të intensifikimit të marrëdhënieve politike me vendet fqinje dhe ato të Europës perëndimore, veçanërisht në fushën ekonomike dhe tregtare. Shqipëria riaktivizoi gjatë kësaj periudhe marrëdhëniet me Jugosllavinë (përfshi edhe ato me Kosovën) dhe rriti shkëmbimet tregtare; rivendosi marrëdhëniet diplomatike me Greqinë dhe rriti shkëmbimet ekonomike; bashkëpunimi ekonomik u shtua me vendet e Europës perëndimore përfshi edhe Gjermaninë; marrëdhëniet politike mbetën të ‘ngrira’ vetëm më Britaninë e Madhe, SHBA-në dhe BRSS-në. Pra në pikëpamje të marrëdhënieve dypalëshe dhe ndërveprimit me ‘sistemin ndërkombëtar’ në kuptimin klasik, Shqipëria po përpiqej të dilte nga ‘izolimi’ në të cilin kishte qenë përpara kësaj periudhe. Shqipëria refuzoi të bëhej pjesë e sistemit institucional ndërkombëtar, por kjo nuk është diçka e re e kësaj periudhe, pasi Shqipëria kishte qenë skeptike ndaj institucioneve ndërkombëtare dhe i kishte parë ato në mënyrë konstante si instrumente politike të fuqive të mëdha. Në këtë kuptim, ‘vetëizolimi’ është një shpikje konceptuale pa përmbajtje, së paku në analizën e politikës së jashtme. Dobësia e tij vjen pikërisht për shkak të analizës ‘brenda – jashtë’ të politikës së jashtme; pra identifikimit të shkaqeve të sjelljes së shtetit brenda shtetit dhe abstragimi nga mjedisi dhe format se si mjedisi i jashtëm ndikon në politikën e jashtme të shtetit.

Ky shqyrtim, gjithsesi, nuk jep përgjigje për pyetjen që shtruar më lart, përse Shqipëria ndoqi një vijë të ndryshme sjelljeje nga Kina aleate? Në pikëpamje sistematike, sjellja nuk është aq shumë e ndryshme nga sa duket në pamje të parë; rezultatet janë krejtësisht të ndryshëm. Meqenëse rezultatet janë të ndryshme ka një prirje ta paqëllimshme për të unifikuar sjelljen me rezultatet, dy gjëra krejtësisht të ndryshme. Sjellja ndërmjetësohet nga faktorë të tjerë për të dhënë një rezultat të caktuar. Në rastin konkret është pozita e shtetit në sistem. Pozita e Kinës – një vend i madh me burime të mëdha ekonomike – kishte aftësi jo vetëm për t’iu përshtatur sistemit ndërkombëtar, por edhe për ta përshtatur sistemin me interesat e saj, pa cënuar integritetin e saj politik. Shqipëria – një vend i vogël me një ekonomi tërësisht të varur nga aleancat dypalëshe – e perceptonte sistemin ndërkombëtar si një *leviathan* që përbënte kërcënim për integritetin e saj politik në pamundësi për ta përshtatur atë me interesat e saj kombëtare. E gjendur ndërmjet dy

blloqeve të mëdha politike dhe ushtarake, Shqipëria përpiqet për t'i përshtatet sistemit nëpërmjet një *neutraliteti pasiv* të cilin e shihte si rrugën e vetme për ruajtjen e integritetit të regjimit politik. Pasojat e kësaj sjelljeje ishin dramatike; më shumë për shkak të dështimit spektakolar të sistemit të brendshëm ekonomik dhe fabrikës sociale të lidhur me të sesa për shkak të zgjedhjeve në politikën e jashtme. Rënia përfundimtare e politikës së blloqeve krijoi parakushtet për ndryshimin e politikës së jashtme të Shqipërisë dhe integrimin e saj në sistemin institucional ndërkombëtar.

KAPITULLI IX

Përfundime

Studimet politike mbi Shqipërinë dhe politikën e saj të jashtme ndajnë një ide intuitive se politika e një vendi të vogël si Shqipëria është ndikuar në masë të madhe nga konteksti ndërkombëtar; por fokusi tek veçantia e Shqipërisë dhe zgjedhjet e veçanta metodologjike kanë sjellë nënvlerësimin e trajtimit sistematik të ndikimit të faktorit ndërkombëtar në formulimin e politikës së jashtme dhe rezultateve të lidhura me të. Kjo ka sjellë, siç e pamë nga punimi, përqendrimin tek faktorë të brendshëm politik, si përgjegjës për politikën e jashtme të Shqipërisë. Fokusi vendoset tek e veçanta. Politika e jashtme trajtohet si instrument i ‘udhëheqësit’ të kohës, interesave dhe pikëpamjeve të tij. Politika e jashtme shihet si vijimësi natyrale e politikës së brendshme. Në këtë mënyrë humbet e përgjithshmja; ato linja dhe struktura që shkojnë përtej kohës, natyrës së regjimit politik dhe udhëheqësve politik. Pikërisht, ato tipare që e bëjnë politikën ndërkombëtare dhe politikën e jashtme të ndryshme nga politika e brendshme. Këto tipare janë vetitë sistematike të politikës së jashtme, të cilat pa një kuptim të ‘natyrës’ së sistemit ndërkombëtar dhe shtetit si njësi përbërëse, nuk mund të rroken nga perceptimet empirike.

Studimet e deritanishme mbi politikën e jashtme të Shqipërisë nuk e bëjnë dallimin e ‘logjikës’ së mëvetshme të politikës së jashtme si veprimtari politike që gjendet ndërmjet politikës ndërkombëtare dhe politikës së brendshme. Kjo dobësi e studimeve rezulton se vjen kryesisht për shkak të mos përdorimit të teorive në analizën e politikës së jashtme dhe paqartësisë metodologjike të tyre. Kjo dobësi është e ‘natyrshme’ përse i përket studimeve historike pasi historianët për hir të narrativës shmangin përdorimin eksplisit të teorive dhe të metodave shkencore, duke u mbështetur kryesisht tek intuita dhe ‘laboratori virtual’ i historianit në shqyrtimin e ngjarjeve dhe dokumenteve arkivore. Mungesa e shqyrtimeve teorike dhe metodologjike sistematike, dhe mbështetja mbi metodën historike empirike ka sjellë dukshëm disa të meta në shqyrtimin e politikës së jashtme të Shqipërisë, veçanërisht të periudhës komuniste.

Studimi e sheh si të nevojshme përdorimin e ‘qasjeve strukturaliste’ në shqyrtimin e dukurive politike si aleancat, konfliktet, neutraliteti, etj. Kjo kërkon operacionalizimin sistematik të teorive dhe metodave kërkimore. Zhvendosja e kuptimësisë së sistemit ndërkombëtar nga një mjedis i vlerave universale si sovraniteti, vetëvendosja, legaliteti,

etj, në një tjetër kuptim si një sistem i vetëndihmës ku normat legale dhe morale janë dytësore dhe ku fuqia është arbitri fundor; e zhvendos shqyrtimin e ngjarjeve me karakter ndërkombëtar nga një ‘gjykim normativ’ i qëndrimit të shteteve të tjera ndaj Shqipërisë në shpjegim të realist të faktit historik. Konstatimet se Shqipërisë i janë bërë ‘padrejtësi’ nga fuqitë e mëdha – gjithandej të pranishme në tekstet historike – janë gjykim i historisë, jo shpjegim shkencor i asaj që ka ndodhur. Shqipëria nuk është as rasti i parë as rasti i fundit mbi të cilën ‘forcat’ sistemike kanë shkaktuar trauma historike. Kjo është pjesë e logjikës së politikës ndërkombëtare. Janë reflektim i fuqisë relative të Shqipërisë dhe pamundësisë për të plotësuar këtë ‘dobësi sistemike’, me kapacitetet e saj të brendshme ose me aleanca efçente që do të garantonin tërësinë territoriale dhe sovranitetin e saj.

Studimi përqendrohet parësisht në shpërndarjen ndërkombëtare të fuqisë dhe kontekstin politik të krijuar si pasojë e kësaj shpërndarjeje. Mënyra se si kjo shpërndarje ka ndikuar mbi shqiptarët dhe Shqipërinë dhe forma se si Shqipëria ka reaguar ndaj këtyre ‘forcave sistemike’ rezulton se është komplekse dhe subjektive; por disa përfundime mund të qasen në mënyrë objektive. Sistemi ndërkombëtar i konkurrencës së fuqive të mëdha ka krijuar një mjedis të pafavorshëm dhe kërcënues për Shqipërinë; pasojat mbi të kanë qenë shpesh herë dramatike që luhaten nga pamundësia e krijimit të një shteti etnik gjithëshqiptar deri tek humbja e pavarësisë kombëtare. Lëvizja kombëtare shqiptare është bashkëkohëse e lëvizjeve analoge në vendet fqinje, por pozita specifike politike brenda perandorisë osmane dhe konteksti politik ndërkombëtar, kanë bërë që Shqipëria të dilte si vendi më i penalizuar nga procesi i krijimit të shteteve kombëtare në Ballkanin Perëndimor. Ballkani ka shërbyer përgjithësisht si arenë e projektimit të ‘lojërave’ nga ana e fuqive të mëdha. Rusia ka qenë veçanërisht e interesuar për shtrirjen e influencës së saj nëpërmjet fuqizimit të vendeve sllave në Ballkan dhe në këtë mënyrë do të mbushte vendin e lënë bosh nga largimi i perandorisë osmane. Kjo korrespondonte me interesin e shteteve sllave në Ballkan, të cilat ishin në konkurrencë të brendshme për hegjemoni rajonale. Nga ana tjetër, Greqia për motive sigurie apo hegjemonie, nuk mund të pajtohej realitetin e një fuqie të madhe që do të kontrollonte Shqipërinë, prandaj kërkonte të ishte pjesë vendimtare mbi fatet e territoreve shqiptare. Po ashtu Italia, nuk mund të pranonte një fuqi të madhe armiqësore që do të kishte qasje në brigjet e Adriatikut dhe kontroll mbi kanalin e Otrantos. Italia, në varësi të kontekstit, dëshironte

ose të ishte pjesë e marrëveshjes për Shqipërinë ose së paku të mos lejonte kontrollin e Shqipërisë nga një fuqi tjetër.

Interesi i Rusisë minonte natyrshëm interesin e shqiptarëve për tu organizuar në një shtet të vetëm. Fuqitë e Europës Qëndrore, veçanërisht Astro-Hungaria, nuk mund të pajtoheshin me një realitet 'rrethimi' strategjik nga Rusia pasi kjo së pari përbënte rrezik për mbijetesën e saj dhe pengonte ambicien për të qenë fuqi dominuese në bazenin e Adriatikut. Interesi i Austrisë korrespondonte me interesin e shqiptarëve; korrespondencë e cila megjithëse nuk u materializua në krijimin e një shteti panshqiptar në Ballkan, arriti që të krijonte garancinë për ekzistencën e një shteti shqiptar. Shteti shqiptar i *Konferencës së Londrës* është pjesërisht rezultat i këtij konteksti konfliktual strategjik, ku palët me interesa të drejtëpërdrejta në Shqipëri kërkonin të maksimizonin pozitën e tyre ndërsa Britania e Madhe si garante e *sistemit* kërkonte të ruante *status quo* – në e tij; dhe pjesërisht rezultat i qëndresës së brendshme të shqiptarëve që dëshmuuan me luftë ekzistencën e një entiteti politik që nuk pajtohej me administrimin e tyre nga një fuqi e huaj. Faktori i jashtëm sistematik dhe faktori i brendshëm i qëndresës ndërveprojnë si dy anë të së njëjtës medalje; pa ekzistencën e njërit prej të cilëve vështirë se do të mund të ekzistonte shteti shqiptar si i tillë. Kuptimi i origjinës së shtetit shqiptar është i rëndësishëm për të kuptuar paternat ose vijimësitë e mëpastajme të politikës së jashtme të Shqipërisë, pasi politika e jashtme e Shqipërisë është karakterizuar dukshëm nga shqetësimi parak për mbijetesën e shtetit deri në zgjidhjen relative të këtij problemi në kuadër të sigurisë kolektive me anëtarësimin në NATO.

Kërcënimi ndaj sigurisë dhe mbijetesës së shtetit është real dhe i matshëm objektivisht, por përgjigjja ndaj mjedisit kërcënues është subjektiv dhe në varësi të perceptimit që udhëheqësit politik kanë pasur ndaj këtij mjedisi kërcënues. Në nivel të përgjithshëm, dallohen tre forma që Shqipëria ka përdorur në politikën e saj të jashtme për të kufizuar ndikimet e këtij realiteti kërcënues: (i) politikën e neutralitetit, (ii) aleancat dypalëshe ose (iii) bashkëngjitjen, në pamundësi të formave të balancimit të kërcënimit. Politika e neutralitetit është politikë që i është imponuar Shqipërisë në krijimin e shtetit shqiptar. Fuqitë e mëdha e shihnin Shqipërinë si një *zonë sfungjer* ku ndaheshin interesat e fuqive të mëdha të përfshira në Ballkan. Vetë fuqitë e mëdha do të shërbenin si garantë të neutralitetit të Shqipërisë në mënyrë që asnjëra palë e përfshirë të mos dyshonte për rritjen e influencës së fuqisë tjetër në brigjet e Adriatikut. Në këtë mënyrë, Italia do të ishte e qetë sepse në kufirin e saj do të kishte një shtet të dobët që nuk përbënte rrezik për

të dhe shërbente si një zonë ndarëse me fuqitë e tjera të mëdha; Greqia dhe Serbia (më pas Jugosllavia) ishin të pashqetësuar nga një shtet i dobët si Shqipëria për aq sa një fuqi si Italia nuk ushtronte kontroll mbi të. Austro-Hungaria e shihte Shqipërinë si një pengesë për shtrirjen e influencës ruse ndërsa Britania si një kushinetë që i shërbente *status quo*-së së sistemit. Neutraliteti i Shqipërisë u nëpërkëmb për shkak të shpërthimit të Luftës së Parë Botërore, por ideja e neutralitetit është mbizotëruese në mendimin politik shqiptar deri në vitin 1924. Neutraliteti shfaqet në politikën e jashtme të Shqipërisë, megjithëse në një formë tjetër shumë më pasive, në politikën e ashtuquajtur të vetizolimit të Enver Hoxhës pas vitit 1978. Nga shqyrtimi i kësaj vije sjelljeje në politikën e jashtme, rezulton se ajo është më së shumti reagim ndaj rrethanave dhe koniunkturës sistematike se sa produkt i qasjeve individuale të udhëheqësve politik. Pyetja është se përse Shqipëria e udhëhequr nga Ahmet Zogu më pas mbreti Zog, doli nga kjo trajektore e politikës së jashtme të Shqipërisë për të hyrë në një aleancë dypalëshe me Italinë, sjellje e cila më vonë bëhet vijë e përgjithshme e politikës së jashtme të Shqipërisë? Ka disa elementë të përgjithshëm që janë të përbashkët për aleancat dypalëshe të Shqipërisë. Ata janë parë *së pari* si instrumente balancimi të një rreziku më imediat; dhe *së dyti* si formë e subvencionimit të ekonomisë së brishtë shqiptare që në perceptimin e gjerë nuk mbijetonte dot pa mbështetjen e një fuqie aleate. Zgjedhja e aleancave specifike varet nga rrethanat konkrete dhe perceptimet e kërcënimeve dhe në një farë mase nga preferencat e udhëheqësve politik. Mbreti Zog e pa aleancën me Italinë si formë për të dalë nga varësia jugosllave dhe për ta balancuar kërcënimin jugosllav nëpërmjet një aleance strategjike me Italinë; e cila në perceptimin e Zogut nuk përbënte rrezik imediat për pavarësinë dhe integritetin e Shqipërisë. Në rrethanat kur shteti shqiptar kërcënohej së jashtmi nga pretendimet jugosllave dhe greke dhe së brendshmi nga situata e tensionuar politike dhe ekonomike, mbreti Zog duket se kishte pak zgjidhje në dispozicion. Fuqitë e mëdha jashtërajonale nuk kishin ndonjë interes – pos interesave ekonomike – për tu angazhuar në një marrëdhënie strategjike që do t'i angazhonte ato në mbrojtjen e tërësisë territoriale të Shqipërisë. Italia – një fuqi me interesa të përhershme sigurie në Shqipëri – duket se ishte kandidati i vetëm që do të merrte përsipër angazhimin në një marrëdhënie strategjike garantuese. Italia do të merrte përsipër edhe koston e rimëkëmbjes ekonomike të vendit dhe kjo padyshim që do të shoqërohej me koncensione politike nga ana e Shqipërisë. Kur mbreti Zog u ndërgjegjësu se varësia ekonomike ndaj Italisë po e vendoste në varësi të plotë politike, ai u përpoq ta frenojë *zellin* italian duke u përpjekur të diversifikonte aleancat me fuqi të tjera. Mungesa e

interesi strategjik mbi Shqipërinë nga ana fuqive jashtërajonale e bëri këtë të pamundur. Pushtimi i Shqipërisë nga Italia – pavarësisht se në historiografinë shqiptare lidhet gabimisht me varësinë e krijuar ndaj Italisë – nuk vijon nga varësia në të cilën kishte rënë Shqipëria. Shqipëria në pikëpamje politike e refuzoi pushtimin dhe e konsideroi të paligjshëm – por legaliteti në sferën ndërkombëtare nuk është përcaktues. Fuqia është faktori që vendosi për fatin e Shqipërisë dhe kjo me varësi pa varësi nga Italia ishte një proces që do të ndodhte nëse vendimmarrja politike ishte e tillë.

Aleanca e dytë dypalëshe është ajo me Jugosllavinë. Nuk është e qartë se çfarë është kjo aleancë; formë balancimi apo bashkëngjitje me fuqinë kërcënuese! Jugosllavia ishte parë gjerësisht në Shqipëri si armiku historik i shqiptarëve dhe Shqipërisë për shkak të përfitimeve të saj mbi territoret dhe popullsitë shqiptare, veçanërisht për shkak të Kosovës. Në këtë kuptim, një aleancë me të nuk do të kishte kuptim veçse si një formë bashkëngjitjeje me fuqinë kërcënuese në pamundësi të rezistencës ndaj saj në kushtet e kostove të larta. Nga ana tjetër, historia tregon se miqtë dhe armiqtë politik nuk janë të përhershëm; aleancat ndryshojnë, interesat jo. Në kushtet e një kërcënimi më imediat, siç ishte ai grek, ka kuptim një aleancë kontekstuale e balancimit të këtij kërcënimi me një shtet tjetër rajonal, siç ishte Jugosllavia. Por a kishte mundësi Shqipëria të balanconte rrezikun grek nëpërmjet një aleance tjetër më pak kërcënuese për Shqipërinë? Në princip, në politikën e jashtme nuk ka asnjëherë një zgjedhje të vetme. Shqipëria mund ta balanconte rrezikun grek nëpërmjet integritit në aleanca komplekse me fuqitë perëndimore. Pengesat për këtë zgjedhje ishin të shumëfishta. Së pari, perceptimi me të drejtë i Britanisë së Madhe si një fuqi që mbështeste interesat greke në Ballkan si barrierë për shtrirjen sovjetike. Po ashtu SHBA-të perceptoheshin si një fuqi e largët që nuk garantonte interesat strategjike të Shqipërisë. Së dyti, elementi ideologjik ka ndikuar për mënyrën se si Shqipëria i shihte ‘miqtë’ dhe ‘armiqtë’. Elita politike shqiptare e pasluftës perceptonte një lloj ‘solidariteti ideologjik’ me vendet komuniste, të cilët i shihte si protektorë për sigurinë kombëtare. Së treti, Jugosllavia, për shkak të marrëdhënieve të krijuara gjatë Luftës së Dytë Botërore, e kishte penetruar sistemin e brendshëm politik të vendit dhe një vendimmarrje sovranë e Shqipërisë dukej e vështirë. Nga shqyrtimi i të gjithë këtyre faktorëve, duket se aleanca me Jugosllavinë ishte zgjedhja me më pak kosto për regjimin politik të Tiranës. Hoxha e prishi këtë marrëdhënie në kushtet kur ajo ishte shndërruar në kërcënimin më të madh për pavarësinë dhe sovranitetin kombëtar. Shkaku i prishjes së aleancës ishte prishja e

BRSS-së me Jugosllavinë, çka krijoi kushtet që regjimi i Tiranës të ndërpriste marrëdhënies asfiksuese me Jugosllavinë.

Aleanca me Bashkimin Sovjetik është rast ilustrues i aleancës së balancimit të kërcënimit. Bashkimi Sovjetik shihej nga elita politike shqiptare si një fuqi jashtërajonale pa interesa të brendshme në Shqipëri. BS perceptohej si shteti udhëheqës i një blloku të madh shtetesh që po revolucionarizonin sistemin ndërkombëtar. Në këtë kuptim, BS shihej jo vetëm si instrument kontekstual i balancimit të kërcënimit imediat jugosllav, por edhe si lokomotivë e një sistemi të ri ndërkombëtar që do të diktonte rregulla të reja të politikës ndërkombëtare. Këto pritshmëri nuk u përmbushën dhe brenda një periudhë të shkurtër kohore, BS nga garant i pavarësisë kombëtare dhe promotor i ekonomisë socialiste, perceptohet si kërcënim për integritetin politik të Shqipërisë. Prishja e Aleancës me BRSS-në u lehtësua nga një strukturë ndërkombëtare bipolare ku dy superfuqitë ishin mbërthyer në konkurrencë me njëra-tjetrën dhe ku secila e shihte prishjen e *status quo*-së si të kushtueshme dhe me pasoja fatale për interesin e tyre dhe rendin ndërkombëtar.

Aleanca me Republikën Popullore të Kinës vështirë se mund të konsiderohet strategjike në kuptimin klasik të garancive të ndërsjella për sigurinë e shteteve të angazhuara në aleancë. Kjo është aleancë instrumentale për të penguar falimentimin e përgjithshëm ekonomik që do të krijonte kushtet për tronditjen e regjimit të brendshëm politik të Shqipërisë. Kjo aleancë u përdor nga të dyja vendet në funksion të interesave të tyre kombëtare. Kina e shihte Shqipërinë si trofe ndaj BS-së dhe dritare për depërtimin në sistemin institucional ndërkombëtar, nga i cili ishte tërësisht e izoluar. Shqipëria u soll tipikisht si një *free rider* duke maksimizuar përfitimin ekonomik nga aleanca në funksion të rritjes së kapaciteteve të brendshme industriale dhe ushtarake. Aleanca përfundoi gradualisht kur vetë racionalja e saj u zhbë me integrimin e RPK-së në sistemin e institucioneve ndërkombëtare dhe sistemin ekonomik global. Shqipëria rifutet në një periudhë tjetër neutraliteti; por në ndryshim nga periudha fillestare e shtetit shqiptar, me një retorike ideologjike dogmatike. Aleancat e shqyrtuara ndryshojnë në formë, por racionalja pas tyre është e njëjtë: ato janë reagim i udhëheqësve politik të Shqipërisë ndaj shtrëngesave sistematike në funksion të sigurisë kombëtare dhe integritetit të regjimit të brendshëm politik. Kjo mund të duket e pamjaftueshme dhe se një dallim ndërmjet interesit të sigurisë kombëtare dhe interesit personal të pushtetit të udhëheqësve mund të jetë i nevojshëm; por në bindjen tonë detyra e sydiuesit është të shqyrtojë se si disa

ndryshime të vrojtueshme sjellin ndryshime të tjera të vrojtueshme. Spekulimi mbi motivacionet megjullon dallimin ndërmjet shkencëtarit dhe fallxhorit; risk të cilin nuk jemi të gatshëm ta marrim në këtë studim.

BIBLIOGRAFIA

Burime Parësore

Arkiva Qendrore e Shtetit (AQSH)
Arkiva e Ministrisë së Punëve të Jashtme (AMPJ)
Foreign Relations of the United States (FRUS)
CIA Records Search Tool (CREST)
Cold War International History Project (CWIHT)
Wilson Center Digital Archive (WCDA)
Correlates of War Project (CWP)

Burime Dytësore

Abazi, E. (2010). Tranzicioni i munguar: Deskriptivizmi empiriko-historicist kundrejt qasjes kritiko-analitike në shkencat sociale shqiptare. *Polis*, 9 (Vjeshte), 63–76.

Ágoston, G., & Masters, B. (Eds.). (2009). *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. New York: Facts On File, Inc.

Akademia e Shkencave e Shqipërisë. (2002). *Historia e Popullit Shqiptar (Vëllimi i Dytë)*. (K. Frashëri, H. Meziri, S. Pollo, K. Prifti, G. Shpuza, & P. Thëngjilli, Eds.). Tiranë: Toena.

Akademia e Shkencave e Shqipërisë. (2009). *Historia e Popullit Shqiptar: Shqiptarët gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe pas saj 1939-1990 (IV)*. Tiranë: Toena.

Albanians. (1878). Memorandum to Lord Beaconsfield. Retrieved May 20, 2015, from http://www.albanianhistory.net/1878_Memorandum/index.html

Alia, R. (2010). *Jeta Ime - Kujtime*. Tirane: Toena.

Arnold, J. h. (2000). *History : A Very Short Introduction*. Oxford Univeristy Press.

Baciu, N. (2007). *Si u tradhetua dhe u shit Europa e Lindjes*. Tiranë: Shëtipa Botuese 55.

Baehr, P. R. (1975). Small States: A Tool for Analysis? *World Politics*, 27(3), 456–466.

Banac, I. (1988). *With Stalin Against Tito: Cominformist Splits in Yugoslav Communism*. Itha: Cornell University Press.

Bashkurti, L. (2003a). *Diplomacia Shqiptare: Deri ne vitin 1956 (Vellimi 1)*. Tirane: Akademia Diplomatike Shqiptare.

Bashkurti, L. (2003b). *Diplomacia shqiptare në fillimet e “Luftës së ftohtë”: 1945-*

- 1961 - Nga Konferenca e Jaltës tek “bashkegzistenca paqësore” (Vellimi 2).
Tirane: Akademia Diplomatike Shqiptare.
- Bashkurti, L. (2004). *Diplomacia e Vetëizolimit (Vellimi 3)*. Tiranë: Akademia Diplomatike Shqiptare.
- Bendor, J., & Hammond, T. H. (1992). Rethinking Allison’s Models. *The American Political Science Review*, 86(2), 301–322.
- Bennett, A., & Checkel, J. T. (2015). *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge University Press.
- Berlin, I. (1992). *Four Essay on Liberty*. Oxford: Oxford University Press.
- Biberaj, E. (2014). *Shqipëria dhe Kina: Një Aleancë e Pabarabartë*. Tirane: AIIS.
- Boghossian, P. (2008). *Frika prej Dijes: Kundër Relativizmit dhe Konstruktivizmit*. Tiranë: ISP & Dita 2000.
- Burchill, S. (2005). *The National Interest in International Relations Theory*. New York: Palgrave Macmillan.
- Butka, U. (1998). *Mukja-Shans i bashkimit, Peng i Tradhtisë*. Tiranë: Naim Frasheri.
- Butka, U. (2006). *Lufta Civile në Shqipëri (1943-1945)*. Tiranë: DRIER.
- Bytyçi, E. (2014). *Shqipëri-Kinë, dështimi i një bashkëjetese: Historia e marrëdhënieve midis Tiranës e Pekinit gjatë periudhës së komunizmit*. Tiranë: ISES.
- Carlsnaes, W. (2007). How Should we Study the Foreign Policies of Small European States ? *Outono-Inverno*, 118(3), 7–20.
- Carlsnaes, W. (2013). Foreign Policy. In W. Carlsnaes, T. Risse, & B. A. Simmons (Eds.), *Handbook of International Relations*. London.
- Caushi, S. (2015). *Edhe një herë për shansin gjerman - Marrëdhëniet e Shqipërisë me Gjermaninë 1944-1987*. Tirane: UET Press.
- Churchill, W. S. (1953). *The Second World War: Triumph and Tragedy (Volume VI)*. New York: Houghton Mifflin Company.
- Churchill, W. S. (2008). Iron Curtain Speech. In M. McCauley (Ed.), *Origins of the Cold War* (Third Edit). Edinburgh: Pearson Longman.
- Clayer, N. (2012). *Në Fillimet e Nacionalizmit Shqiptar: Lindja e një kombi me shumicë myslimane në Evropë*. Tiranë: botime përpjekja.
- Collingwood, R. G. (1946). *The Idea of History*. London: Clarendon Press.

- Çuvahin, D. S. (2008). *Shërbimi im diplomatik në Shqipëri: Kujtimet e Ambasadorit të BRSS në Shqipëri*. Tiranë: Botimet Almera.
- CWIHP. (1960). Report of the meeting of the Albanian Labor Party Delegation With Leaders of the Communist Party of the Soviet Union, 12 November 1960. Retrieved from <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117494>
- CWIHP. (1964). Albania's Reactions to Khrushchev's Removal. Retrieved from <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/119198>
- David, S. R. (1991). Explaining Third World Alignment. *World Politics*, 43(2), 233–256.
- Dervishi, K. (2006). *Historia e Shtetit Shqiptar: 1912-2005*. Tirane: 55.
- Donaldson, R. H., Noguee, J. L., & Nadkarni, V. (2014). *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests. Enduring Interests*, (New York: ME Sharpe, 1998) (Fifth Edit). London and New York: Routledge.
- Donnelly, J. (2000). *Realism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doyle, M. W. (2012). Liberalizmi dhe Politika e Jashtme. In S. Smith, A. Hadfield, & T. Dunne (Eds.), *Politika e Jashtme: Teori, Aktorë, Raste*. Tiranë: UET Press.
- Dray, W. H. (1995). *History as Re-Enactment*. Oxford: Oxford University Press.
- Duka, F. (2012). Historiografia, Miti dhe Politika. In F. Tarifa, R. Gurakuqi, & E. Hasimja (Eds.), *Politika dhe Historia*. Tiranë: UET Press.
- Duka, V. (2011). *Histori e Shqipërisë: 1912-2000*. Tirane: SHBLU.
- Duka, V., Duka, F., & Xhafaj, E. (2012). *Dokumente britanike për Shqipërinë dhe Shqiptarët*. Tirane: Toena.
- Durkheim, E. (1985). *Readings from Emile Durkheim*. (K. Thompson, Ed.), *Readings from Emile Durkheim*. London and New York: Routledge.
- Egro, D. (2007). *Historia dhe Ideologjia: Një Qasje Kritike e Studimeve Osmane në Historiografinë Moderne Shqiptare*. Tirane: Maluka.
- Elman, C. (1996). Horses for courses: Why not neorealist theories of foreign policy? *Security Studies*, 6(1), 7–53.
- Elman, C., & Elman, M. F. (2001). *Bridges and Boundaries: Historians, Political Scientists, and the Study of International Relations*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

- Evans, R. (1998). *In Defense of History*. New York - London: W.W. Norton & Company.
- Evera, S. Van. (1997). *Guide to Methods for Students of Political Science*. New York: Cornell University.
- Fendius Elman, M. (1995). The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard. *British Journal of Political Science*, 25(2), 171–217.
- Feraj, H. (1999). *Skicë e Mendimit Politik Shqiptar*. Shkup: Logos-A.
- Fevziu, B. (2011). *Enver Hoxha*. Tirane: UET Press.
- Fierke, K. M. (2013). Constructivism. In T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Eds.), *Theories of International Relations: Discipline and Diversity* (Third Edit). Oxford: Oxford University Press.
- Fischer, B. (2000). *Shqipëria gjatë luftës: 1939-1945*. Tirane: Cabej.
- Fischer, B. (2010). *Enver Hoxha dhe Diktatura Staliniste në Shqipëri: Njerëzit e fortë të Ballkanit*. Tirane: AIIS.
- Fischer, D. H. (1970). *Historian's Fallacies: Toward a Logic of Historical Thought*. New York: Harper Perennial.
- Frankel, J. (1970). *National Interest*. London: Palgrave Macmillan.
- Frasheri, K. (2006). *Historia e lëvizjes së majtë në Shqipëri dhe e themelimit të PKSH – së: 1878 – 1941*. Tirane: Akademia e Shkencave e Shqiperise.
- Frashëri, S. (1978). *Shqipëria ç'ka qenë, ç'është e ç'do të bëhetë?: (Vepra 2)*. Prishtine: Rilindja.
- Frazier, R. (2009). Kennan, “Universalism,” and the Truman Doctrine. *Journal of Cold War Studies*, 11(2), 3–34.
- Gadamer, H.-G. (2004). *Truth and Method* (2nd ed.). London and New York: Continuum.
- Gardener, L. C. (1993). *Spheres of Influence: The Great Powers Partition Europe, from Munich to Yalta*. Chicago: Ivan R. Dee.
- Gati, C. (1986). The Stalinist Legacy i Soviet Foreign Policy. In R. F. Laird & E. P. Hoffmann (Eds.), *Soviet Foreign Policy in a Changing Wolrd*. New York: Aldine Publishing Company.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell.
- George, A. L. (1969). The “Operational Code”: A Neglected Approach to the Study of

- Political Leaders and Decision-Making. *International Studies Quarterly*, 13(2), 190–222.
- George, A. L., & Bennett, A. (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge and London: MIT Press.
- Gerring, J. (2007). *Case Study Research: Principles and Practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilpin, R. (1981). *War and change in world politics*. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511664267>
- Gilpin, R. (1986). The Richness of the Tradition of Political Realism. In R. O. Keohane (Ed.), *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press.
- Gjecovi, X. (1998). *Shteti shqiptar dhe çështja e Kosovës*. Tiranë: Botimpex.
- Gjilas, M. (2006). *Fytyra e Totalitarizmit*. Tiranë: Fan Noli.
- Glenny, M. (1999). *The Balkans - Nationalism, War and the Great Powers: 1804-2012*. Canada: Anansi.
- Gordon, S. (1991). *The History and Philosophy of Social Science*. London: Routledge.
- Griffith, W. E. (1963). *Albania and the Sino-Soviet Rift*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Griffith, W. E. (1967). European Communism and The Sino-Soviet Rift. In W. E. Griffith (Ed.), *Communism in Europe: Continuity, Change, and the Sino-Soviet Disput*. London: PERGAMON PRESS.
- Gurakuqi, R. (2012). Anësia dhe Paragjykimi politik në studimin e historisë: Rasti i historiografisë shqiptare në diktaturë. In F. Tarifa, R. Gurakuqi, & E. Hasimka (Eds.), *Politika dhe Historia*. Tiranë: UET Press.
- Haber, S. H., Kennedy, D. M., & Krasner, S. D. (1997). Brothers under the Skin: Diplomatic History and International Relations. *International Security*, 22(1), 34–43.
- Hanson, N. R. (1971). *What I do not believe and other essays*. (S. Toulmin & H. Woolf, Eds.). Dordrecht-Holland: D. Reidel Publishing Company.
- Hasimja, E. (2012). Politikja dhe Historia: Si të shkruajmë historinë me/pa gjuhë politike. In F. Tarifa, R. Gurakuqi, & Er. Hasimja (Eds.), *Politika dhe Historia*. Tiranë: UET Press.

- Hayek, F. A. (1979). *The counter-revolution of science: studies on the abuse of reason*. Indianapolis: Liberty Press.
- Hayek, F. A. (1990). *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*. London: Routledge.
- Heath, E. (1969). Realism in British Foreign Policy. *Foreign Affairs*, 48(October), 39–50.
- Hellmann, G., & Jørgensen, K. E. (2015). *Theorizing Foreign Policy in a Globalized World*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hempel, C. G. (1965). *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science*. The Free Press New York. <https://doi.org/10.1086/288305>
- Hermann, M. G. (1980). Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders. *International Studies Quarterly*, 24(1), 7–46.
- Hey, J. A. K. (1995). *Theories of dependent foreign policy and the case of Ecuador in the 1980s*.
- Hey, J. A. K. (Ed.). (2003). *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behaviour*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Hill, C. (2003). *The Changing Politics of Foreign Policy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hollis, M. (1994). *The philosophy of social science: an introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hollis, M., & Smith, S. (1990). *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford University Press.
- Hoxha, E. (1956). Marksizëm-Leninizmi na mëson se populli është krijues i historisë. *Zëri i Popullit*. Tiranë.
- Hudson, V. M. (2005). Foreign Policy Analysis : Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations. *Foreign Policy Analysis*, 1(1), 1–30.
- Huntington, S. P. (1993). The Clash of Civilizations. *Foreign Affairs*, 72(3), 22–49.
- Iatrides, J. O., & Wrigle, L. (Eds.). (1995). *Greece at the Crossroads: The Civil War and its Legacy*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Pres.
- Ippen, T. (1916). Nineteenth-Century Albanian History. Retrieved May 20, 2015, from http://albanianhistory.net/1916_Ippen/index.html
- Jackson, R., & Sørensen, G. (2013). *Introduction to International Relations: Theories and Approaches* (Fifth). Oxford: Oxford University Press.

- Jelavich, B. (1993). *Russia's Balkan Entanglements: 1806-1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jenkins, K. (1995). *On "What Is History?" from Carr and Elton to Rorty and White*. Routledge.
- Jervis, R. (1968). Hypotheses on Misperception. *World Politics*, 20(3), 454–479.
- Jervis, R. (1978). Cooperation Under the Security Dilemma. *World Politics*, 30(2), 167–214.
- Jervis, R. (1997). *System Effects: Complexity in Political and Social Life*. New Jersey: Princeton University Press.
- Kaba, H. (2007). *Shqipëria në Rrjedhën e Luftës së Ftohtë*. Tirane: Botimpex.
- Kaba, H. (2015). *Shqipëria dhe të Mëdhenjtë: Nga Lufta e Dytë Botërore në Luftën e Ftohtë*. Tirane: Klean.
- Kaba, H., & Ceku, E. (2011). *Shqipëria dhe Kosova në arkivat ruse 1946-1962*. Prishtine: QSA.
- Kennan, G. (1946). *Long Telegram*. Washington. Retrieved from <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178>
- Kennedy, P. (1988). *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. London: Unwin Hyman.
- Keohane, R. O. (1969). "Lilliputians' Dilemmas: Small States in International Politics. *International Organization*, 23(2), 291–310.
- Khrushchev, N. (1956). On the Cult of Personality and its Consequences. Retrieved December 20, 2016, from <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115995>
- Khrushchev, N. (2006). *Memoirs of Nikita Khrushchev - Reformer - 1945–1964 (Volume 2)*. (S. Khrushchev, Ed.). Pennsylvania: The Pennsylvania State University.
- Khrushchev, N. (2007). *Memoirs of Nikita Khrushchev - Statesman: 1953 - 1964 (Volume 3)*. (S. Khrushchev, Ed.). Pennsylvania: The Pannsylvania State University.
- Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster.
- Kissinger, H. (1999). *Diplomacia*. Tiranë: Laert.
- Krisafi, K. (2014). *Organizimi politik në trojet shqiptare*. Tirane: UET Press.
- Lakatos, I., & Musgrave, A. (1970). *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge University Press.

- Lalaj, A. (2015). *Pranvera e Rrejtshme e Pesëdhjetegjashtës: Vështrim studimor mbi Konferencën e Tiranës dhe dokumente për protagonistët e saj*. Tiranë: Infbotues.
- Lobell, S. E. (1999). Threat assessment, the state, and foreign policy: A neoclassical realist model. In S. E. Lobell, N. M. Ripsman, & J. W. Taliaferro (Eds.), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. New York: Cambridge Scholars Publishing.
- Lobell, S. E., Ripsman, N. M., & Taliaferro, J. W. (2009). *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. (S. E. Lobell, N. M. Ripsman, & J. W. Taliaferro, Eds.). New York: Cambridge University Press.
- Lorenz, C. (2015). History: Theories and Methods. In *International Encyclopedia of International & Behavioral Sciences, Volume 11* (2nd ed., pp. 131–137). Elsevier.
- Loytard, J.-F. (1983). *The Postmodern Condition: A report on Knowledge*. Manchester University Press.
- Lulushi, A. (2014). *Operation Valuable Fiend: The CIA's First Paramilitary Strike Against Iron Curtain*. New York: Arcade Publishing.
- Luthi, L. M. (2008). *The Sino-Soviet split: Cold War in the communist world*. New Jersey: Princeton University Press.
- Mandelbaum, M. (1948). A Critique of Philosophies of History. *The Journal of Philosophy*, 45(14), 365–378.
- Mantran, R. (2004). *Historia e Perandorisë Osmane*. Tiranë: Dituria.
- Maoz, Z. (2002). Case Study Methodology in International Studies: From Storytelling to Hypothesis Testing. In F. P. Harvey & M. Brecher (Eds.), *Evaluating Methodology in International Studies: Millennial Reflections on International Studies* (pp. 455–75). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- McCauley, M. (2008). *Origins of the Cold War, 1941–1949* (Third Edit, Vol. 453). Edinburgh: Pearson Longman.
- McCullagh, C. B. (2015). Historical Explanation, Theories of: Philosophical Aspects. In *International Encyclopedia of International & Behavioral Sciences, Volume 11* (2nd ed., pp. 10–16). Elsevier.
- Meinecke, F. (1998). *Machiavelism: Raison d'Etat and Its Place in Modern History*. New Jersey: Transaction Publishers.

- Memorandum of conversation with comrade Zhou Enlai. (1961). Retrieved from <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112866>
- Mesquita, B. B. de, Smith, A., Siverson, R. M., & Morrow, J. D. (2003). *The Logic of Political Survival*. Massachusetts and London: M.I.T Press.
- Meta, B. (2007). *Tensioni Greko-Shqiptar: 1939-1949*. Tirane: Globus R.
- Meta, B. (2012). *Shqipëria dhe Greqia - 1949-1990: Paqja e Vështirë*. Tirane: Instituti i Historisë, QSA.
- Milo, P. (2010). *Të Vërtetat e Fshehura: Incidenti i Kanalit të Korfuzit*. Tirane: Toena.
- Minxhozi, Y. (2002). *Letër e panjohur e Enver Hoxhës mbi Kosovën: Dokumenta të Arkivave Ruse*. Tiranë.
- Morgenthau, H. J. (2005). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace* (Seventh Ed). McGraw-Hill Education.
- Nagel, E. (1960). Determinism In History. *Philosophy and Phenomenological Research*, 20(3), 291–317.
- Nesho, A. (2013). *Boshtet e mbivendosura të politikës së jashtme - Për një diplomaci aktive në shekullin XXI*. Tirane: UET Press.
- Ney, J. S. (2007). *Understanding International Conflict - An Introduction to Theory and History* (Sixth Edit). Pearson Longman.
- Novick, P. (1988). *That Noble Dream: The "Objectivity Question" and the American Historical Profession*. Cambridge University Press.
- Oakeshott, M. (2004). *What is History and Other Essays*. (L. O'Sullivan, Ed.), Imprint Academic. Exeter: Imprint Academic.
- Pano, N. (1976). Albania. *East Central and Southeast Europa*, 217–222.
- Perovic, J. (2007). The Tito-Stalin Split A Reassessment in Light of New Evidence. *Journal of Cold War Studies*, 9(2), 32–63.
- Plasari, N., & Malltezi, L. (1996). *Marrëdhëniet Shqiptaro-Jugosllave 1945-1948: Dokumente*. Tiranë: Drejtoria e Pergjithshme e Arkivave.
- Popper, K. R. (1957). *The Poverty of Historicism*. Boston: The Beacon Press.
- Popper, K. R. (2002). *The logic of scientific discovery*. 1959. Routledge.
- Prifti, P. R. (1970). Albania since the fall of Khrushchev. *Survey*, (Autumn), 109–127.
- Rajak, S. (2010). The Cold War in the Balkans, 1945–1956. In M. P. Leffler & O. A.

- Westad (Eds.), *The Cambridge History of the Cold War* (pp. 198–220). New York: Cambridge University Press.
- Rajak, S. (2011). *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War*. New York: Routledge.
- Reus-Smit, C. (2005). Constructivism. In S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, M. Paterson, C. Reus-Smit, & J. True (Eds.), *Theories of International Relations*. London and New York: Palgrave Macmillan.
- Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51(1), 144–172.
- Rosenau, J. N. (2006). *The Study of World Politics: (Volume 1) Theoretical and methodological challenges*. New York: Routledge.
- Ross, D. (2008). Changing Contours of the Social Science Disciplines. In Th. M. Porter & D. Ross (Eds.), *The Cambridge History of Science: The Modern Sciences (Volume 7)* (pp. 205–237). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rothstein, R. (1968). *Alliances and Small Powers*. New York: Columbia University Press.
- Roy, D. (1998). *China's Foreign Relations*. London: MacMillan Press.
- Rupert, M. (2013). Marxism. In T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Eds.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (Third Edit). Oxford: Oxford University Press.
- Russell, G. (1994). Hans J. Morgenthau and the national interest. *Society*, 31(2), 80–84.
- Schmitt, O. J., & Eva Anne Frantz (Eds.). (2012). *Historia e Shqiptarëve*. Tiranë: botime përpjekja.
- Schwandner-Sievers, S., & Fischer, B. J. (ed. . (2002). *Albanian Identities: Myth and History*. London: Hurst & Co.
- Searle, J. R. (1993). Rationality and Realism, What is at Stake? *Daedalus*, 122(4), 55–83.
- Searle, J. R. (1995). *The construction of social reality*. The Free Press.
- Skendi, S. (1962). Albania and the Sino-Soviet Conflict. *Foreign Affairs*, 40(3), 471–478.
- Smirnova, N. (2004). *Historia e Shqipërisë përgjatë shekullit XX*. Tirane: Ideart.
- Smith, S., Hadfield, A., & Dunne, T. (2012). *Politika e Jashtme: Teori, Aktore, Raste*. Tirane: UET Press.

- Snyder, J. (1991). *Myths of Empire : Domestic Politics and International Ambition* by Jack Snyder. Cornell University Press.
- Sterling-Folker, J. (2013). Neoliberalism. In T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Eds.), *International Relations Theories. Discipline and Diversity*. Oxford: Oxford University Press.
- Stuart, D. T. (2008). Foreign-Policy Decision Making. In C. Reus-Smit & D. Snidal (Eds.), *The Oxford Handbook of International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Taliaferro, J. W. (2009). Neoclassical realism and resource extraction: State building for future war. In S. E. Lobell, N. M. Ripsman, & J. W. Taliaferro (Eds.), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. New York: Cambridge University Press.
- Tarifa, F., Gurakuqi, R., & Hasimja, E. (Eds.). (2012). *Politika dhe Historia*. Tiranë: UET Press.
- Telhami, S. (2002). Kenneth Waltz, Neorealism, and Foreign Policy. *Security Studies*, 11(3),
- Tilly, C. (1975). Reflections on the History of European State-Making. In C. Tilly (Ed.), *The Formation of National States in Western Europe* (pp. 3–84). Princeton: Princeton University Press.
- Toje, A. (2010). The European Union as a Small Power. *Journal of Common Market Studies*, 49(1), 43–60.
- Tönnies, B. (1980). *Sonderfall Albanian - Enver Hoxhas "eigene Weg" and die historische Urprunge seiner Ideologie*. München: R Oldenburg Verlag.
- Trachtenberg, M. (2006). *The Craft of International History: A Guide to method*. Princeton University Press. Princeton University Press.
- Truman, H. (1947). *Recommendation for Asisstance to Greece and Turkey*. Washington. Retrieved from https://www.ourdocuments.gov/doc_large_image.php?doc=81
- Tsebelis, G. (1990). *Nested Games: Rational Choice in Comparative Politics*. Los Angelos: University of California Press.
- Tucker, A. (2012). Sciences of Historical Tokens and Theoretical Types: History and the Social Sciences. In H. Kincaid (Ed.), *The Oxford Handbook of the Philosophy of the Social Science* (pp. 274–297). Oxford: Oxford University Press.
- Turku, H. (2009). *Isolationist states in an interdependent world*. Florida: ASHGATE.

- Vasa, P. (2008). *E vërteta mbi Shqipërinë dhe shqiptarët: Një studim kritik historik*. Tiranë: Naim Frasheri.
- Vickers, M. (1995). *Albanians: A Modern History*. London; New York: I.B.TAURIS.
- Vital, D. (1967). *he Inequality of States: a Study of Small Power in International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Vlora, E. B. (2003). *Kujtime 1885-1925*. Tirane: Shtëpia e Librit dhe Komunikimit.
- Vukaj, S. (2007). *Rusia dhe Kosova: Shënime të një diplomati*. Tiranë: Enrico Cuccia.
- Walt, S. M. (1990). *The Origins of Alliances*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Walt, S. M. (1998). International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy*, 110, 29–46.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics. Addison-Wesley series in political science*.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: Addison-Wesley Publishing Company.
- Waltz, K. N. (1996). International Politics is not Foreign Policy. *Security Studies*, 6(1), 54–57.
- Wang, D. (2011). *The Quarrelling Brothers: New Chinese Archives and a Reappraisal of the SinoSoviet Split, 1959-1962* (Cold War International History Project No. 49).
- Weber, M. (1949). *The Methodology of the Social Sciences*. Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An outline of interpretive sociology*. (G. Roth & C. Wittich, Eds.). Los Angeles: University of California Press.
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- X. (1947). The Sources of Soviet Conduct. *Foreign Affairs*, 25(1), 566. <https://doi.org/Article>
- Zakaria, F. (1999). *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*. New Jersey: Princeton University Press.
- Zavalani, T. (1964). Albania and the Sino-Soviet Rift. by William E. Griffith. *Slavic Review*, 23(1).
- Zeneli, B. (2015). *Për Gjermaninë - Histori diplomatike dhe kujtime*. Tirane: UET Press.